

**KÜTAHYA'DA MESKÛN ÜSKÛP MUHACİRLERİ
(SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Müyesser ÖZKUL

Kütahya - 2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**KÜTAHYA'DA MESKÛN ÜSKÛP MUHACİRLERİ
(SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI)**

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Hacı Murat ARABACI

Hazırlayan:
Müyesser ÖZKUL

Kütahya - 2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Doç. Dr. Arif KOLAY

(İmza)

Üye.....

Dr. Öğr. Üyesi Şakir TURAN

(İmza)

Üye.....

Dr. Öğr. Üyesi Hacı Murat ARABACI

(İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Kütahya’da Meskûn Üsküp Muhacirleri (Sözlü Tarih Çalışması)” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

...../...../2019

Müyesser ÖZKUL

Özgeçmiş

1987’de Kütahya’da doğdu. İlk ve ortaokul öğrenimini Kütahya Fatih İlköğretim Okulu’nda, lise öğrenimini Kütahya Lisesi’nde tamamladı. 2006 yılında başladığı Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 2010 yılında mezun oldu. 2013 yılında Dumlupınar Üniversitesi Tarih Bölümü Yakın Çağ Anabilim Dalı’nda tezli yüksek lisans programına başladı. 2014 yılında evlendi.

ÖZET

KÜTAHYA'DA MESKÛN ÜSKÛP MUHACİRLERİ (SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI)

ÖZKUL, Müyesser

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hacı Murat ARABACI

Haziran, 2019, 196 sayfa

Kütahya'da meskûn Üsküp muhacirleri adlı bu çalışmada Türkiye'de son zamanlarda gelişmeye başlayan sözlü tarih yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın esası mülâkat tekniğine dayanmakla birlikte arşiv belgeleri ve yazılı eserler de kullanılmıştır.

Torbeşler olarak nitelendirilen Üsküp muhacirlerinin göç etmeden önceki yaşamları, içinde bulundukları siyasal, sosyal ve kültürel problemler incelenmiş ve böylece göçün sebepleri ortaya konulmuştur. Akabinde göç süreci incelenmiş, neden ve nasıl Kütahya'ya iskân olundukları araştırılmıştır. Nihayet son bölümde Kütahya'da meskûn Torbeşlerin ilk yerleşimlerinden günümüze kadar yaşadıkları sosyal, kültürel ve ekonomik hayatları araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sözlü Tarih, Göç, Göçmen, Üsküp, Türkiye, Torbeş, Serbest Göçmen, Kütahya, Örf-âdet

ABSTRACT**RESIDENTIAL SKOPJE EMIGRANTS IN KÜTAHYA (ORAL HISTORY STUDY)****ÖZKUL, Müyesser****Master of Science Thesis, Department of History****Thesis Advisor: Asst. Prof. Hacı Murat ARABACI****July, 2019, 196 pages**

Recently started to develop “oral history method” was used in this “Kütahya inhabited refugees from Skopje” named study. While the essence of the study was based on the interview technique, archival documents and written works were also used.

The life, political, social and cultural problems of the Skopje migrants called as Torbeshes before the immigration were examined and whereat the reasons of the migration were explained. Subsequently, the migration process was investigated and why and how they were settled in Kütahya were examined. Finally, the social, cultural and economic lives of the Torbesh people settled in Kütahya have been investigated from their first settlements to the present day.

Keywords: Oral History, Migration, Immigrant, Skopje, Turkey, Torbesh, Free Immigrant, Kütahya, Customs

ÖN SÖZ

Bir sözlü tarih araştırması olan bu çalışmada, Kütahya’da meskûn Üsküp muhacirleri her yönüyle incelenmiştir. Çalışma sürecinde bir yandan arşiv belgeleri ve yazılı kaynaklar taranmış, bir yandan da çok sayıda mülâkat yapılmıştır. Elde edilen veriler birbirleriyle hem mukayese edilmiş, hem de bu bilgiler iki yönlü desteklenmek suretiyle somut bilimsel neticelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Böylece Kütahya’daki Üsküp muhacirlerinin Üsküp’teki yaşamları, Türkiye’ye göç etmeden önce orada meydana gelen siyasal ve sosyal olaylar incelenmiş, göç etme sebepleri ortaya konulmuştur. Göç ile ilgili çıkarılan kanunlara ulaşılmış, Türkiye’ye göç eden bu topluluğun Kütahya’ya yerleşmelerinin sebepleri incelenmiştir. Daha sonra göç süreci tüm detayları ile araştırılmış, tarihsel sosyolojik bir sonuca ulaşılmaya gayret edilmiştir. Bu çerçevede Kütahya’daki yerli halkın muhacirlere karşı olan tutumları, muhacirlerin yaşadıkları olumlu ve olumsuz olaylar, siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve diğer intibak problemleri ortaya konulmuştur. Nihayet Torbeşler denilen bu topluluğun günümüzdeki sosyo-kültürel ve ekonomik durumları, töreleri, törenleri ve güncel yaşamları çalışmamızda incelenmiştir.

Sözlü tarih araştırmalarının yapılabilmesi için şüphesiz pek çok insanın katkı ve yardımına ihtiyaç vardır. Bu çalışmada da bilhassa mülâkat yaptığımız Kütahya’daki Üsküp muhacirlerinin çok büyük yardımları olmuştur. Böyle bir araştırmaya mülâkatları ile destek veren bu insanlar tez konumuzun tarihe mal olacak kahramanlarıdır. Onlara şükranlarımızı ifade etmek için ne söylesek yetersizdir. Ümidimiz bu insanların gelecek nesillerinin bu tür çalışmalar sayesinde atalarını unutmayacaklarıdır. Ayrıca bu mülâkatlar dolayısıyla tanıma imkânı bulduğumuz Üsküp muhacirlerinin, her yönden son derece değerli insanlar olduklarını belirtmek bizim için bir görevdir.

Çalışmamız esnasında her türlü desteği veren kıymetli aileme ve özellikle saygı değer eşime teşekkür ediyorum. Nihayet en başından beri değerli bilgileri ile bana yol gösteren çok kıymetli hocalarıma ve bilhassa tez danışmanım Dr. Öğretim üyesi Hacı Murat Arabacı’ya şükranlarımı arz ediyorum.

Kütahya 2019

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖN SÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM GÖÇ OLGUSU VE SÖZLÜ TARİH

1.1. GÖÇ	5
1.1.1. Göçün Tanımı ve Çeşitleri.....	5
1.1.2. Göçün Sebepleri.....	10
1.2. SÖZLÜ TARİH	11
1.2.1. Sözlü Tarih Çalışmalarının Dünyada Ortaya Çıkması ve Sözlü Tarihin Gelişimi.....	11
1.2.2. Sözlü Tarih çalışmalarının Türkiye’deki Gelişimi ve Bu Sahada Yapılan Çalışmalar.....	15

İKİNCİ BÖLÜM BALKANLARDA TÜRKLER VE MAKEDONYA BÖLGESİNDE TÜRK İSKÂNI

2.1. BALKANLARDA TÜRKLER.....	21
2.1.1. Balkan Kelimesinin Tanımı.....	21
2.1.2. Balkanlarda Türk İskânı.....	22
2.1.3. Balkanlaşma sürecinde Yugoslavya’nın Kuruluşu	27
2.1.4. Josip Broz Tito’nun Kurduğu Yugoslavya ve Türkler	32
2.1.5. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin Türklere Bakışı	45
2.1.6. 1946 Anayasa’sı ve Türklere Yapılan Yaptırımlar	49
2.1.7. Josip Broz Tito’nun Değişen Politikaları ve Bölgedeki Türklerin Türkiye’ye Muhacereti.....	56
2.2. ÜSKÜP VE KALKANDELEN BÖLGESİ.....	59
2.2.1. Üsküp	59
2.2.2. Kalkandelen (Tetova).....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KÜTAHYA'DA ÜSKÜP MUHACİRLERİ (TORBEŞLER)

3.1. TORBEŞLERİN İSKÂNİ VE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER	67
3.1.1. Torbeşlerin Tanımı ve Kimliği.....	67
3.1.2. Torbeşlerin Türkiye'ye Göçleri.....	71
3.1.2. Torbeş Göçmenlerinin İskânı	78
3.1.3. Torbeşlerin Türkiye'yi Seçme Sebepleri.....	80
3.1.3.1. Dini Sebepler	81
3.1.3.2. Milli ve Siyasi Sebepler.....	81
3.1.3.3. Sosyal Sebepler.....	84
3.1.3.4. Ekonomik Sebepler.....	85
3.1.3.5. Ailevi Sebepler	85
3.1.4. Torbeşlerin Kütahya'yı Seçme Sebepleri ve İskânı	85
3.1.5. Kütahya'ya Yerleşen Torbeşlerin Dili.....	88
3.1.6. Kütahya'ya Yerleşen Torbeşlerin Göç Esnasında Yaşadıkları Zorluklar.....	91
3.1.7. Kütahya'ya Yerleşen Torbeşlerin Gündelik Hayatları ve Ekonomik Faaliyetleri.....	101
3.1.8. Torbeşlerin Kütahya'da Karşılaştığı Zorluklar.....	105
3.2. TORBEŞLERDE SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT	108
3.2.1. Kütahya'ya Yerleşen Torbeşlerin Geçmişten Günümüze Örf, Âdet, Gelenek, Eğitim, İnanç ve Sosyal Hayatları	108
3.2.1.1. Sünnet Düğünü	108
3.2.1.2. Eğitim	109
3.2.1.3. Sosyal Hayat	115
3.2.1.4. Hıdırellez Kutlama	130
3.2.1.5. Askerlik	133
3.2.1.6. Ramazan ve Kurban Bayramları, Kandiller	136
3.2.1.7. Düğün	140
3.2.1.8. Doğum Mevlidi.....	145
SONUÇ.....	147
EKLER.....	156
KAYNAKÇA	182
DİZİN	194

TABLÖLAR LİSTESİ**Sayfa**

Tablo 3.1: Türkiye Köy İşleri Bakanlığının 7-13 Ekim 1968 tarihinde Avrupa Konseyi İskân Fonu İdare Meclisi ve İdare Komitesi Toplantısında Sunulan Rapor.....	77
Tablo 3.2: Göçmenlerin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı	78
Tablo 3.3: 1923-1960 Yılları Arasında Kütahya İli	79

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
Bkz	Bakınız
Çev.	Çeviri
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
MEB.	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
S.	Sayı
TDV İA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan

TEZ METNİ

GİRİŞ

Sözlü tarih tekniği ile birlikte arşiv belgeleri ve yazılı kaynaklar kullanarak hazırlanan bu çalışmada Kütahya’da meskûn Üsküp muhacirleri her yönüyle incelenmiştir.

Türklerin Balkanları fethi ve o bölgeyi yurt edinmeleri sonrasında oraya yerleştirilen Türkler için yeni bir hayat başlamıştır. Daha sonra, Osmanlı Devleti’nin bu topraklardan çekilmesi ile beraber, bölgedeki Türklerin bir kısmı Türkiye’ye göç etmiş; orada kalanlar ise, var olma mücadelesi vermişlerdir. Üsküp bölgesindeki Türkler - yaygın kullanılan tabirle Torbeşler- bu var olma mücadelesi veren topluluklardan biridir. Gerek Sırp-Hırvat- Sloven Krallığı, gerekse Sosyalist Tito döneminde Torbeşler, zaman zaman çeşitli haklar elde ederek varlıklarını devam ettirmişlerse de merkezi idarenin baskısı mütemadiyen sürmüştür. Daha sonrada partizanlar tarafından aynı baskılara maruz kalmışlardır. Kısaca ifade etmek gerekirse, bölgede Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesinin akabinde Türkler, sürekli bir baskı ve şiddete maruz kalmışlardır. Yaşadıkları bu travmalar Torbeşlerin belleklerinde önemli ölçüde yer edinmiş olup, araştırma esnasında yapılan mülâkatlarda bu durum açıkça görülmektedir. Tezimizin en önemli neticelerinden biri söz konusu halkın yaşadığı bu tecrübeleri kayıtlara aktarmış ve tarihe mal etmiş olmasıdır.

Tezin asıl metni saha çalışması yöntemiyle meydana gelmiştir. Mülâkat yaptığımız kişiler bizzat Üsküp’ten Kütahya’ya hicret edenlerden oluşmaktadır. Bu özellikleri taşıyan 4 kadın 13 erkek toplam 17 kişi ile mülâkat yapılmıştır. Mülâkat yaptığımız kişiler Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane doğumlu olup mülâkat yaptığımız kişilerin bir kısmı çocukluk ve gençlik dönemlerine kadar orada yaşayanlardandır. Diğer bir kısmı ise bebeklik dönemlerinde Türkiye’ye gelmişlerdir. Mülâkat yaptığımız kişilerle uygun bir zamanda görüşülerek önceden bilgilendirilme yapılmış, daha sonra gün ve saat belirlenerek mülâkatımız yüz yüze gerçekleşmiştir. Bu esnada ses kaydı da yapılmıştır. Görüşme sonrasında bu kayıtlar deşifre edilmiş ve word dosyasına dönüştürülmüştür. Mülâkat esnasında bize verilen bilgiler neticesinde gerek Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nden, T.C. Resmi Gazeteden gerek diğer yazılı kaynaklardan elde ettiğimiz veriler çalışmamıza eklenmiştir. Ayrıca tablo ve fotoğraflarla çalışmamız desteklenmiştir. Yapılan araştırma kapsamında görülmüştür ki

sadece belgelere dayalı bir tarih her zaman yeterli olmayabilir. Bazı durumlarda inceleme konusunun niteliği nispetinde belgelerin dayandırılan tarihin sözlü tarih ile desteklenmesi kaçınılmazdır.

Araştırmanın sınırları Üsküp'ten Kütahya'ya yerleşen muhacirlerle kısıtlıdır. Bu çerçevede tespit edilen bir kısım muhacirler görüşme talebini kabul etmemişlerdir. Ayrıca görüşmeyi kabul eden şahıslardan bazılarının sık sık Makedonya'ya gitmeleri yapılan çalışmayı zaman zaman aksatmıştır. Yapılan çalışmada 17 kişiden sadece 4'nün kadın olmasının sebebi ise kadınların çok fazla Türkçe bilmemeleridir.

Bunun yanı sıra hazırlanan bu tez çalışmasında Torbeşlerin tanımı yapılmış, Türkiye'ye göç etme sebepleri ve göç esnasında yaşadıkları zorluklar ele alınmıştır. Onların yerleşmek için Kütahya'yı seçme sebepleri ve Kütahya'ya geliş süreçleri incelenmiştir. Torbeşlerin Türkiye'ye ve Kütahya'ya göç etmelerinde burada kendilerinden önce gelen tanıdık yahut akrabalarının varlığı birinci derecede etkili bir sebeptir. Nitekim Yusuf Topuz adlı şahsın evvelden Kütahya'ya gelmiş olması bu göçün meydana gelmesinde neredeyse tek unsurdur diyebiliriz. Mülakatlar neticesinde edinilen bilgilere göre Yusuf Topuz, gençlik zamanında Yalovyane'de muhtarlık yapmış lâkin oradaki partizanlar ile anlaşamayınca partizanlar tarafından ölüm ile tehdit edilmiş olup bunun üzerine Türkiye'ye kaçmıştır. Onun, Türkiye'ye gelişi birçok Torbeş ailenin de Türkiye'ye gelmesini sağlamıştır. Ayrıca önceki yıllardan gelen aile bireyleri de Torbeşlerin Türkiye'ye gelmeleri için davet mektubu göndermişleridir.

Türkiye'ye ve Kütahya'ya göç eden Torbeş sayısı tam olarak bilinmemektedir. Mülâkat yaptığımız kişilerin vermiş olduğu bilgilere dayanarak 250-300 kişi 1950-1969 yılları arasında gelen kişilerdir. Tam rakam verilmemesinin sebebi ise serbest göçmen statüsünde Türkiye'ye gelmeleri ve Kütahya'yı tercih etmeleridir. Göç olgusuna insanî açıdan bakmak gerekirse, göçe maruz kalanlar için -her ne kadar göç ettikleri yer daha iyide olsa- doğup büyüdüğü toprakları terk etmenin kolay olmadığı bir gerçektir. Mülâkat yaptığımız Torbeşlerin ifadesi ile “suyun bu tarafına” geçerken hayatlarını sıfırlamış, bilmedikleri yeni zorluklara doğru yola çıkmışlardır. Bu insanların kimi gönüllü, kimi zorunlu sebeplerle önce Türkiye'ye, sonra Kütahya'ya gelmişler ve burada hayata tutunmaya çalışmışlardır. Doğal olarak, yerli halk ile göçmenler arasında pek çok olumlu veya olumsuz hadiseler yaşanmıştır. Bizzat bu süreci yaşayan

insanlarla yapılan mülâkatlar sonucunda onların yaşadıkları sosyal, kültürel, ekonomik problemler, yerli halkla olan ilişkileri, Kütahya'ya uyum süreçleri detaylı olarak bu çalışmada aktarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ OLGUSU VE SÖZLÜ TARİH

1.1. GÖÇ

1.1.1. Göçün Tanımı ve Çeşitleri

Göç; siyasi, sosyal ve iktisadi nedenlerle kişilerin ya da kitlelerin yaşamlarını sürdürdükleri ülkeden farklı ülkelere gitmesi, muhaceret etmesi, taşınmasıdır.¹ Coğrafya açısından bakacak olursak göç, bulundukları yerlerden ayrılarak başka yerlere gitmeye karar vermeleri sonucunda gerçekleştirdikleri eylem, hareket sonucu ortaya çıkan olaydır.²

Göçmen; “Uluslararası düzeyde genel kabul gören bir tanımı bulunmamaktadır. Göçmen teriminin, kişisel rahatlık amacıyla ve dışarıdan herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın ilgili kişinin hür iradesiyle göç etmeye karar verdiği durumları kapsadığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu terim, hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri veya ailelerinin gelecekte beklenenlerini arttırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertlerini kapsamaktadır.”³

Zorla göç etmek mecburiyetinde kalan insanların durumu ise bu tanıma uymamaktadır.

“Göçmen tanımı her zaman aynı anlamda kullanılmadığı için 1924 yılında Roma’da toplanan göçler kongresinde *göçmen* deyimini iş bulmak amacıyla kendi öz memleketini terk eden ile buna eşlik eden ya da sonradan yanına gelen kimse olarak tanımlamıştır. 1932 yılında Cenevre’de toplanan kongrede ise süre bakımından geçici ve sürekli göçmen ayrımı yapılmıştır. Böylece gezinin amacı ve süresi bakımından göçmenler diğer amaçlarla geziye çıkanlardan ayrılmak istenmiştir. Birleşmiş Milletlerin Nüfus Komisyonu da; turistler, bir yıldan az süreyle yurt dışına geziye çıkanlar, geçici göçmenler, daimi göçmenler, sığınanlar ve mübadiller ayrımı olmasını tavsiye etmiştir.”⁴

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise 1947 yılında *göçmen* kavramını *muhacir* kelimesi yerine kullanmaya başlamıştır. 1950’li yıllardan başlayarak Balkan coğrafyasından gelen fert veya kitleler her ne sebeple ülkemize muhaceret etmiş ise sebebine bakılmaksızın bunlara *göçmen* adı verilmiştir. Konumuz gereği Yugoslavya

¹ *Türkçe Sözlük*, (2011), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, 11. Baskı, Ankara: s. 954

² Hacı Murat Arabacı, (2006), *Türk Tarihi ve Kültürü Açısından Türkiye’de bulunana Kırım Dernek ve Vakıflarının Önemi*, Basılmamış Dr. Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: s.26.

³ IOM (Uluslararası Göç Örgütü), (2009), *Uluslararası Göç Hukuku, Göç Terimleri Sözlüğü*, Littera Çeviri ve Dil hizmetleri Dnş.Ltd.Şti., Bülent Çiçekli (Ed.). No:18, İsviçre: s. 22
http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu.pdf, (04.12.2017).

⁴ Cevat Geray, (1962), *Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskâmı (1923-1961)*, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, No:9, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, Ankara: s. 1

için ayrıca bakacak olursak Yugoslavya topraklarında yaşayıp daha sonra Yugoslavya topraklarından Türkiye'ye göç eden ya da göçe tabi tutularlarda bu grupta yer almışlardır.⁵ Muhacirlerin gittikleri ülkelere yerleştirilmeleri ile ilgili bir takım kanuni ayrımlar yapılmıştır. Bunlar hükümet tarafından iskân edilen hükümet tarafından iskân edilmeyen, iskân edilmeye hakkı olmayan ya da iskân edilmeyi istemeyen şeklinde yer almıştır. Hükümet tarafından bir yerlere yerleştirilenlere *İskânlı göçmen*, hükümet tarafından bir yerlere yerleştirilmeyenlere ise *serbest göçmen* tanımı yapılmıştır.⁶ Muhaceret ve muhacir sorunu tarih boyunca neredeyse tüm ülkelerin ya doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkilendiği konu olmuştur. Tabii ki bu konu birçok yerleşim yerini muhaceret yoluyla yurt edinen Türk milletini ve Anadolu topraklarının jeopolitik konumu sebebiyle de Türkiye'yi daha çok etkilemiştir. Bu sebeple Anadolu toprakları Avrupalılardan daha önce muhaceret ve muhacir sorunu ile karşılaşmıştır. Avrupalılar ise I. Cihan Harbi'ne kadar böyle bir sorunla karşı karşıya kalmamıştır. Avrupalı yöneticiler XIX. asrın bitimine kadar daha çok *kolonyal ve endüstriyel göç* ile uğraşmışlardır. Kolonyal ve endüstriyel göç amacıyla yapılan bu yer değişimleri hür iradeyle yapıldığı için göç eden kişiler kendi vatanlarıyla olan iletişimlerini devam ettirmişler ve bu sayede hem kendi vatanlarının korumasında bulunabiliyorlardı hem de gittikleri ülkeleri kendilerine yakın hissederek oradaki insanlara fayda sağlıyorlardı. Bunların yanı sıra Avrupa'da fertlerin ve toplumun muhaceret etme hakkının olmamasına rağmen kolonyal ve endüstriyel göçe göz yumulmasının sebebi ise ellerindeki kolonileri geliştirmek ve kolonilerdeki Avrupalı nüfusun çoğalmasını sağlamaktır. XX. asra gelindiğinde ise XIX. asrın sonlarında yaşanan büyük hadiseler neticesinde oluşan göç olayı ile Türk ulusunun daha önceki senelerde karşılaştığı ve ciddi anlamda sosyo-kültürel, iktisadi açıdan yaşadığı zorluklarla Avrupa kıtası da karşı karşıya kalınca göç meselesi tüm dünyada ciddi bir sorun haline almaya başlamıştır.⁷

XX. asırda Türkiye'ye yapılmış göç hareketinin tarihlerini şöyle tarif edebiliriz. 1900-1917 seneleri arasında 5,2 milyon fert Kafkasya'dan, Balkanlardan ve başka ülkelere, 1917-1933 seneleri arasında 8 milyon fert çeşitli sebeplerden, 1945-

⁵ Nurcan Özgür Baklacioğlu, (2015), *Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tartışmalar*, Erdoğan, M. Murat, Ayhan Kaya (Ed.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul: ss.196-197.

⁶ Geray, a.g.e., s.1.

⁷ Ahmet Cevat Eren, (1966), *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri, Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, Nurgök Matbaası, İstanbul: ss. 12-13

1954 seneleri arasında ise Türkiye’den, Avrupa’dan ve diğer kıtalardan oluşan 79 milyon insan yine çeşitli sebeplerden dolayı yer değiştirmiştir.⁸

Ülkelerin, politik, ekonomik ve kültürel alanda yeni bir düzen oluşumuna gitmesine rağmen ülkeler çeşitli sebeplerle oluşan göç olaylarına tanık olmaya devam etmektedir. Çünkü geçmişte yapılan savaşlar tüm dünya ülkelerinde türlü tahribatlara ve ekonomik krizlere neden olmuş, insani değerler bir tarafa bırakılarak etnik köken, mezhep, inanç, lisan ve siyasi ideolojilerin farklılığından dolayı pek çok insan ayrıştırılmış ve bu yapılan ayrıştırma sonucu pek çok ferdin yerinden yurdundan sürülmesine sebep olmuştur. yeni dünya düzeninde insani değerlerin hiçe sayılması sonucu bu düzene yön veren devletler kalıcı barışı ve huzuru sağlayamamışlardır. Bunun sonucunda pek çok ülkede ihtilaller gerçekleşmiş, yaşanan karışıklıklardan dolayı ülkeler zarar görmüş ve göç ile nüfus kayıpları yaşamışlardır.⁹

XX. asırda Türkiye’ye göç eden göçmenlerin birçoğunun memleketi Balkan coğrafyasında bulunan Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya’dır. Çok az sayıda fert Türkistan’dan gelmiştir.¹⁰ Konumuz nedeniyle bizi ilgilendiren ülke ise Yugoslavya’dır. Türkiye’ye gelen tüm göçmenlerin toplamının %22,3’ü Yugoslavya topraklarından gelmiş olup Yugoslavya’dan gelen göçmenlerin %56,4’ünü oluşturan 151,812 göçmen Türkiye’ye 1953 ile 1960 seneleri arasında yerleşmiştir. Yugoslavya’dan gelen göçmenlerin sayısının bu kadar çok olmasının sebebi ise Josip Tito’nun Müslümanlara ve Türklere karşı tutumu sebebiyle uyguladığı politikalara bağlanmaktadır.¹¹

Göç eylemi, göçü oluşturan sebepler, göçün güzergâhı, yönü ve göçe iştirak edecek kişi sayısı göz önüne alınarak sınıflandırılmıştır. Ülkelerin güzergâhı ve sınırları belirlenerek yapılan ayrım *iç göç* ve *dış göç* şeklindedir. Ülkenin hudutları içerisinde meydana gelen yer değişim olayına *iç göç* denir. Değişik sebeplerle herhangi bir ülkenin hudutlarını aşıp başka bir ülke hudutlarına geçerek gerçekleşen nüfus hareketine *dış göç* denir. Göç hareketinin sebepleri çeşitlilik arz ettiği için birbiri ile bağlantılı olmayabilir. Ayrıca göç insanların isteği ile olabildiği gibi mecburiyette kalması sonucu da meydana

⁸ Eren, a.g.e., ss.14-15.

⁹ Eren, a.g.e., ss.14-15.

¹⁰ Eren, a.g.e., s.10.

¹¹ Eren, a.g.e., ss.12-13.

gelen nüfus hareketidir.¹² Bu sebeple araştırma konumuz olan Üsküp muhacirliği uluslararası bir *dış göç* olup Türkiye'ye gelen bu göçmenlerin statüsü *daimi göç* olarak ele alınmaktadır.

Göç hareketine katılan kişi sayısı göz önünde tutulduğunda ise göç hareketi *münferit göçler* ve *kitle göçler* olarak ikiye ayrılır. Farklı sebepler nedeniyle birkaç kişinin ya da küçük kitlelerin meydana getirdiği göçlere *münferit göçler* denir. Fertlerin topluca ve az bir zaman diliminde gerçekleştirdiği göç hareketine *kitle göçü* denir. Kitle göçlerinin oluşması için harp, devrim, ayaklanma, doğal afet gibi toplumu derinden etkileyen hadiselerin meydana gelmesi gerekir. Bu yüzden kitlesel göç sık görülen bir hadise olmadığı gibi süreklilikte arz etmez. Eğer kitle göç meydana gelirse kitle göçün olduğu dönemlerde sebep ve sonuçları itibarıyla tarihte önemli bir yer edinirler.¹³ Göçler, ana göçler ve ikinci, üçüncü derece göçler şeklinde ayrıldığında ana göçlerin sebebi olan politik, sosyo-kültürel ve iktisadi nedenler diğer derecedeki göçlere sebebiyet vermektedir. Böylece ana göçler sonu gelmeyen göç halkasının temelini oluşturmaktadırlar. Buna birde göç eden kişinin veya toplulukların göç ettiği yerde yaşayan eş, dost ve akrabalarıyla olan ilişkilerine devam etmesi göç halkasını destekler hâle getirmiştir. Ancak çok önemli bir sebep veya sebepler olmadıkça geriye dönen çok az olmuştur.¹⁴

Göç eden kişilerin doğup büyüdüğü evi, yaşadıkları toprakları bırakıp başka yere taşınmaları için mutlaka önemli bir sebebi vardır. Çünkü hiç kimse eşyalarının ve hayvanlarının bir kısmını alarak bir kısmını bırakarak çıktığı, gittiği yerde nelerle karşılaşacağını bilmediği bu zahmetli yolda yolculuk yapmak istemez.¹⁵ Bunları dikkate aldığımızda ve göç hareketini gerçekleştirecek olan kişinin niteliğine de baktığımızda başka bir tasnifle karşılaşırız. Bu tasnife göre muhaceret etmeye kimin karar verdiği önemlidir.¹⁶ Kişilerin hür iradeleriyle, ekonomik refah içerisinde yaşamak, güvenlik ve

¹² Nedim İpek, (2013), *Osmanlı'da İskân ve Göç*, İpek, Nedim, Mehmet Taştemir (Ed.). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2982, A.Ö.F. Yayını, 1. Baskı, Eskişehir: s.75
http://cerkesarastirmalari.org/wp-content/uploads/2016/07/Osmanli-da-I-skan-ve-Go-c-_n_ipek_a_simsirgil_.pdf (23.10.2017).

¹³ Abdullah Saydam, (1997), *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Yayınları, Ankara: ss. 2-3

¹⁴ Kemal H. Karpat, (2003), *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Bahar Tırnakçı (Çev), Timaş Yayınları, İstanbul: s.7.

¹⁵ Şakir Turan, (2009), *XIII. Yüzyılda Orta ve Doğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya Göçler*, Basılmamış Dr. Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya: s.1.

¹⁶ Saydam, a.g.e., s.3.

kamu huzurunun istikrarlı bir halde olması, çalışma ve mali imkânlar elde etmek, farklı sosyo-kültürel yaşantılar gerçekleştirmek isteğiyle serbestçe yer değiştirmesine *Serbest Göç* denir.¹⁷ Serbest göçün özelliği, göçmenin gideceği yeri, göçün zamanını ve göçün şartlarını kendisinin belirlemesi açısından önemlidir. Ayrıca göç etmediğinde yaşamına, mal ve mülküne herhangi bir saldırı gerçekleşmeyeceğini bilmektedir. *Mecburi Göç*, kişilerin yaşadıkları yerde hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan koşulların sona ermesi ile gerçekleşen göç hareketidir. Serbest ve mecburi göçe karar verenlerin de yine farklı sebepler yüzünden böyle bir karar aldıklarını görmekteyiz.¹⁸

Tüm bu göç hadiseleri birçok ülkede, farklı zamanlarda ve şekillerde gerçekleşmiştir. Bu farklı zaman ve şekillerde oluşan göçlerin önemli faktörü ise, göç eden topluluğun geldiği ve gidip yerleştiği ülkelerin kendine has koşullarıdır. XIX. asırda farklı sebeplerle Balkan Yarımadası'ndan, Kırım topraklarından, Kafkasya bölgesinden Türkistan'dan ve Türklerin kurmuş oldukları diğer ülkelerden Osmanlı'ya büyük göç akımı gerçekleşmiştir.¹⁹ Balkan Harbi'nin başlamasıyla meydana gelen göç hadisesi, I. Cihan Harbi'nin hemen öncesinde devletin siyasi gündemini meşgul eden sorunlardan biri haline gelmiştir.²⁰

Osmanlı topraklarına yapılan ilk göç, Rusya ile 1877-78 yılında yapılan savaş sonucu oluşmuştur. Bu topraklarda yaşayan Türk ve Müslüman halk Balkan ve Anadolu topraklarına doğru hareket etmiştir. Daha sonra 1912-1913 yıllarında gerçekleşen Balkan Harbi sonucunda Balkan topraklarında yaşayan ve bu topraklara göç eden Türk ve Müslüman halk bu defa Anadolu'nun iç kısımlarına göç etmişlerdir. 1923-1951 yılları arasında kişi ve aile olarak, 1952-1967 yılları arasında kitle olarak, 1968-1996 yıllarında da hem kişi hem aile olarak Türkiye'ye doğru göç hareketi oluşmuştur.²¹

¹⁷ Taylan Akkaya, (1979), *Göç ve Değişim*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul: s. 22

¹⁸ Saydam, a.g.e., s.3.

¹⁹ Bu Göçlerle İlgili Bkz: Ahmet Halaçoğlu, (1990), *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Basılmış Dr. Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü; Abdullah Saydam, (1997), *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Yayınları, Ankara, Nedim İpek, (2006), *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, 1. Baskı, Trabzon; Hacı Murat Arabacı, (2012), 1783'ten II. Dünya Savaşına kadar Kırım'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler (Sebepleri ve Sonuçları), 38. ICANAS, (10-15.09.2007), Bildiriler, Tarih ve Medeniyetler Tarihi, C.1, Ankara: ss.227-242

²⁰ Ahmet Halaçoğlu, (1990), *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Basılmış Dr. Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, s.40.

²¹ Halim Çavuşoğlu, (2007), Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi/Bahar*, Sayı: 41, s. 124

<http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/1229-published.pdf> (19.09.2017).

Çeşitli siyasi ve iktisadi baskılar sayılmazsa 1878 yılından sonra gerçekleşen göç hareketlerinin büyük bir kısmının gönüllü olarak yapıldığı söylene bilinir.²²

Çalışmamız gereği Yugoslavya'yı ele alırsak, 1946-1961 yılları arasında toplam 159,030 fert, 41,950 aile ülkemize göç etmiştir. 1918-1945 yıllarından 1950 yılına kadar meydana gelen göçte kişi ve aile düzeyinde olmuş kitle halinde olmamıştır. Türk kültürünü yaşatmak, Türk kimliğini ve benliğini unutturmamak için oluşturulan Yücel Teşkilatı'nın 1947 yılında açığa çıkmasıyla oluşan boşluğun doldurulamaması sonucu Yugoslavya topraklarından ülkemize göç başlamıştır.²³

1.1.2. Göçün Sebepleri

Balkan ülkelerinden Türkiye'ye yapılan göçlerin nedenleri; iktisadi, sosyo-kültürel, lisan, inanç ve milli sebepler şeklinde gruplayabiliriz. Lâkin Türkiye'ye yapılan göçlerin en büyük sebebi Rusya'nın Panslavizm akımıyla etkisi altına aldığı Balkan devletlerinin Türklere karşı uygulamış oldukları düşmanca tavidir.²⁴ Yukarıda grupladığımız sebepler aşağıdaki örnekleri ile şu şekildedir.

Göçün mali nedenleri; 10.000 m²'den büyük arazisi olanların arazisi müsadere edilmiştir. Hükümet tarafından ticaret sınırlandırılmış ve tüccarın malına el konulmuştur. Amelelere taraflı yaklaşımlar yapılmıştır. Vergilerin her hangi bir koşula bağlı olmaması nedeniyle Türklerden daha fazla vergi alınması gibi mali alanda ciddi sorunlar yaşanmıştır. Sosyal nedenleri; Türklerin evlerine Türk kökenli olmayan veya komünist ideolojiye sahip kişiler hükümet tarafından yerleştirilmiştir. İslâm inancına mensup kadınların kılık-kıyafetine bilhassa kadınların örtünme için kullandıkları giysilere karışılmış ve bu örtülere yasaklama getirilmiştir. Okulları komünizmi tanıtmaya, yayma aracı olarak kullanmışlardır. Türklerin ve Müslümanların Slavlarla zorunlu evlilik yapması sağlanmıştır. Türk yaşamayan köylere Türkler zorla iskân edilmiştir. Dini ve Milli nedenleri oluşturan etkenler ise; dini tatillere saygısızlık yapılmıştır. Müslümanların ibadethanesi olan camiler kapatılarak buralar depo, işyeri olarak

²² H. Kemal Karpat, (1999), Etnik Kimlik ve Ulus-Devletlerin Oluşumu, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: s.25.

²³ Ali Dikici, (2014/2), Türkiye'deki Balkan Muhacirleri Arasında Kaybolan Bir Topluluk: Torbeşler, *Avrasya Etüdleri*, Yıl: 20, Sayı: 46, Ankara: s. 131
<http://www.tika.gov.tr/upload/2015/Prestij%20Eserler/avrasya%20etudleri%2046.pdf> (21.10.2017).

²⁴ H. Yıldırım Ağanoğlu, (2001), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul: s. 61

kullanılmıştır. İbadet için camiye gidenler hapsedilmiştir. Dini eğitim veren kurslar kapatılmıştır. Tüm bu sebepler göçe etkili olmuştur.²⁵

1.2. SÖZLÜ TARİH

1.2.1. Sözlü Tarih Çalışmalarının Dünyada Ortaya Çıkması ve Sözlü Tarihin Gelişimi

Sözlü tarih, araştırma konusu olan hadiseyi yaşayan fertlerin konuştuklarını dinleyerek ve bizzat zihinlerini kullanarak yapılan bir tarih metodudur. Sözlü tarihin tarih türlerinden farkı ise; sözlü gelenek yoluyla yeni nesillere iletilen tarihi bilgiler ile sözlü mülakatı gerçekleştirdiğimiz fertlerin dolaysız bir şekilde naklettiği hatıraları olan sözlü tarih adı verdiğimiz tekniğin arasında kalandır.²⁶

Sözlü tarih, bilgileri ve kaynakları bir araya getirme metodu olup içinde bulunulan zamanı daha iyi kavrayabilmek, geleceğe yön verebilmek ve geçmişi anlamlı kılmak için yapılan bir eklemedir. Sözlü tarih, kişisel deneyimlerin ve hatıraların aktarılması üzerine inşa edilmiştir. Bu veriler göz önüne alındığında sözlü tarih tarihçilerin çoğunlukla destek aldıkları dokümanların tamamlayıcısı olmuş ve farklı seçeneklerini oluşturmuştur.²⁷ “Sessiz Kalabalıkların Tarihi” şeklinde de isimlendirilen sözlü tarih, yaşam şartları tesadüflere bağlı olan insan topluluklarının söz söylemelerine imkân sağlayan tarih inceleme tekniğidir. Bu sebeple yasal veya popüler tarihin ve arşivlerin bize sunmadığı hümanist yaklaşımı elde etmemizi sağlayan sözlü tarih, tarihin ana temalarını değiştirip bunlara farklı bir perspektiften bakmamızı da amaçlamaktadır. Baskın kitlenin (otoritenin) bakış açısı dışında, fertlerin ve belli grupların yaşadığı realiteyi bize sunar. Tarihe sosyal düzlemde adalet getirerek yasal kayıtları tutulmayan farklı etnik yapıların, fakirlerin, emekçilerin, kadınların ve muhacirlerin tarih sahasında kendilerini ifade etmelerine imkân tanır.²⁸

²⁵ Ağanoğlu, a.g.e., s.61.

²⁶ Paul Thompson, (1993), *Birinci Sözlü Tarih Atölyesi Kayıtları 6-7 Haziran, Atölye, I. Gün, I. Oturum*, Neşe Erdilek Tunçay, (Ed.), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul: ss.9-10

²⁷ Stephen Caunce, (2011), *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçilik*, Bilmez, Bülent Can, Alper Yalçınkaya (Çev), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Basım, ss.8-12.

²⁸ Neşe Erdilek, (2006), *Türkiye’de Göç Araştırmalarında Sözlü Tarih Metodu*, Aynur İlyasoğlu, Gülay Kayacan (Ed.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: s.79

Sözlü Tarih, bir çeşit araştırma yöntemidir. Bunun için de kişisel deneyimlerin ve hatıraların ya da ağızdan ağıza aktarılan kaynakları birleştirerek tarih yazımında kullanılan bir sosyal bilim alanıdır. Bu sözlü içeriklerde ele alınan olaylarda veya araştırılan tarihsel periyotlarda başrolde yer alan veya seyirci olarak birebir yaşanmışlığın parçası olmuş, çoğunlukla hayatının son çeyreğini yaşayan kişilerin kendi dil ifadeleriyle anlattığı parçalardan oluşur.²⁹ Zaten eskiden beri süre gelmiş olan sözlü kaynaklardan ve bilgilerden yararlanmak tarih yazıcılığının mazisinde olan bir şeydi. Tarihin kurucusu Herodotos’a bakacak olursak oda sözlü mülakatların güvenilen bir kaynak olduğunu kabul etmiş, bir olayı tanıklarından işitmeden kitabında yer vermemiştir.³⁰ Yine 8. asrın ilk çeyreğinde Bede tarafından kaleme alınan “History of the English Church and People” (İngiliz Kilisesi’nin ve Halkı’nın Tarihi) adlı çalışmada, diğer yazarların eserlerinde yer alan bilgilere bağlı kalmayarak kendi bildiklerinin yanı sıra olayları yaşayan ve olaylara tanık olan fertlere güvendiğini dile getirmiştir. Ortaçağ döneminde tarih yazımı realiteden ve bilimsellikten uzaklaşarak daha çok inanç ve rivayetlere dayalı, somut olmayan, yanlı görüşlere yönelen bir boyut almıştır.³¹ Ortaçağ’ın bitişiyle, Avrupalı düşünürlerin ilk işi tarihle ilgili tetkikleri tekrardan ele almak olmuştur. Rönesans’ın beraberinde getirdiği hümanist görüş ile geri dönüş sağlanarak, teoloji ve felsefi bilgilere dayalı görüşler önemini kaybetmiştir.³²

XIX. asrın ilk çeyreğinde Batılılar, tarih incelemesini bir uzmanlık alanına dönüştürerek tarihsel inceleme, metne dönüştürme ve fikir oluşturma metodunu farklılaştırma yoluna gitmiştir. Alman yüksek eğitim kurumlarında beliren taze tarih alanı, tarihin akademik yönüne odaklanırken farklı olarak eğitimi kısıtlı eski yapılanmadan özgürleştiriyor ve kaliteli yetkin üst düzey uygulayıcılar tarihin yazım bilimi kalitesindeki duyarlılığını açıkça gözler önüne serebiliyorlardı.³³ Bu konuda örnek olabilecek kişi ise Fransız asıllı tarihçi Jules Michelet’dir. Michelet, sözlü tarihin ve resmi belgelerin oluşturduğu imkânları görebilen yaratıcı bir tarihçiydi. Michelet, kullandığı metodu nasıl elde ettiğini ve bu uygulamanın kendi çalışmalarına neler

²⁹ *Sözlü Tarih Araştırmacıları için Pratik El Kılavuzu*, (2006), Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, İstanbul: s.5.

³⁰ *Sözlü Tarih Araştırmacıları için Pratik El Kılavuzu*, a.g.e., s.6.

³¹ Paul Thompson, (1999), *Geçmişin Sesi*, Şehnaz Layikel (Çev), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Basım, s.24.

³² R.G. Collingwood, (1990) *Tarih Tasarımı*, Kurtuluş Dinçer (Çev), Ara Yayıncılık, İstanbul: ss.71-72.

³³ Georg G. Iggers, (2016), *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, Gül Çağalı Güven (Çev), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 6. Basım, İstanbul: s.27.

kazandırdığını Le Peuple isimli makalesinin önsözünde, yaşayan belgeler olarak adlandırdığı kişilerle yaptığı görüşmeler ve araştırmalar sonucu elde ettiği bilgilerin istatistiklerde olmadığını bildirmiş, bu metotla edindiği bilgilere de başka kaynaklardan edinmeyeceğini vurgulamış ve hatta edindiği bu bilgilerin de kolayca kabul görmeyeceğini anlatmıştır. İstatistiklerde olmayan ama uyguladığı metot sayesinde edindiği bilgi ise maddi durumu çok kötü olan ailelerin gün geçtikçe ketenden yapılan giysileri kullandıklarını fark etmiş ve bundan da aile kurumunda da bir değişimin olduğu yargısına varmıştır.³⁴

XIX. asrın bilime dayalı tarih anlayışı ile yazınsal tarih geleneği arasındaki ilişki tarihsel üç temel kuramı ikisinin de kabul etmesiyle tamamen kopmamıştı. Bu üç temel kuramın ilki tarihteki kişilerin ve tarihte yaşanmış olayları gerçekte örtüşme teorisi ile kabul etmeleri, ikincisi yaşanan olaylardaki başrol oyuncularının niyetlerini anlamaya çalışmaları ve bu niyetleri yansıtmaları, son olarak yaşanan olayların sıra halinde gerçekleştiğini kabul etmeleri şeklinde olmuştur. Bu temel kuramları ise Herodot, Thukydides ve Ranke benimsemiştir. Ranke'den XX. asrın son çeyreğine kadar tarih yazımının yapısı bu biçimde belirlenmiş oldu.³⁵

XIX. asrın tarih yazımının ana disiplini vesikalara dayalı tarih anlayışıydı. Vesikalara dayalı tarih yazımı, akademik tarihçiliğin gelişmesine ve ilerlemesine halkın arasında da saygınlığa ulaşmasını sağlamıştı. Bu saygınlığı ise Ranke'nin Tarih Çalışmalarına Giriş adlı çalışmasında tarihi yazan kişi vesikalardan yararlanarak çalışmalarını yapar. Vesikaların yerini hiçbir şey dolduramaz. “Vesika yoksa yazdığı tarihte yoktur,”³⁶ sözüyle vesikanın tarih bilimi açısından önemli bir yerinin olduğunu bu keskin ifadesiyle dile getirmiştir.

Annales dergisi etrafında bir araya gelen ve Fransız Annales ekolü tarihçileri olarak adlandırılan grup, antik görüşe sahip birçok tarihçinin bakış açısından ayrı, tarih yazımındaki geleneksel yöntemleri bir kenara bırakarak kendilerine has farklı bakış açılarıyla harmanladıkları tarihsel zaman anlayışını ortaya koyarak XX. asra damga vurmuşlardır. Annales ekolü tarihçilerinden önceki Ranke, Marx ve Weber gibi tarihçileri izleyen diğer tarihçiler tarihi, geriden ileriye doğru yol alan, parçalanamaz bir

³⁴ Thompson, a.g.e. s.39.

³⁵ Iggers, a.g.e., s.3.

³⁶ Thompson, a.g.e., ss.43-44.

bütünlüğe sahip bir zaman aralığı olarak görmüşlerdir. Ama bu yeni ekol bunu kabul etmeyerek zamanı göreceli ve birden fazla katmanı olduğunu belirterek bu kuramı tamamen değiştirmişlerdir. Ayrıca araştırma konularında farklı yöntem ve teknikleri, yaklaşımları ele almışlardır. Bu ekolü oluşturanlardan birisi olarak Lucien Febvre, Franche-Comté ile ilgili eserinde yeni bir bilimsel tarih yazımının geçişinin sinyallerini vermiştir. Belirli bir döneme kadar büyük görevleri bulunan hükümet, iktisat, ruhani yapılar, yasa, estetik ve güzel sanatlar bağımsızlıklarını kaybederek ve daha büyük bir küme oluşturan sosyo-kültürel alanın içine dâhil olurlar.³⁷ Tarihçiler kendi aralarında tarih yazımı ile ilgili yeni fikirler ortaya atarken XIX. asrın teknolojisi de kendini yenilemiş ve geliştirmiştir. Bu yenilikler ise şu şekildedir.

“İlk ses kayıt cihazı fonograf 1888 yılında, çelik tele manyetik kayıt cihazı 1800’lü yılların sonunda icat olmuştu. 1930’lu yıllarda radyo yayıncılığında kullanılabilecek düzeyde gelişmiş bir sisteme ulaşılmıştı. 1940’lı yıllarda manyetik kart bulunmuş ve çift makaralı bantlar piyasada satım işlemi gerçekleşmesi için sürülmüştü. 1960’lı yıllarda daha ucuz kaset ve teypler satışa sunuldu.”³⁸

XIX. ve XX. asırda teknolojik değişimin yanı sıra dünyada sosyo-kültürel, ekonomik, politik alanda da değişim rüzgârları esmekteydi. 1929 senesinde Amerika kıtasında meydana gelen Kara Perşembe olarak adlandırılan ekonomik bunalım bunlardan bir tanesiydi. Yaşanan bu olay sonucu birçok kişi işini kaybetmiş, işini kaybedenler içerisinde araştırmacılar ve gazeteciler de yer almaktaydı. İşlerini kaybetmiş olan bu gazetecilere yeni bir iş alanı oluşturmak için Federal Yazarlar Projesi hazırlandı. Proje gereği yaşamın bir yerinde ana karakter olmuş ya da seyirci olarak tanıklık etmiş kişilerle görüşmeler ve derlemeler yapılmış buda Amerikan sosyal tarihinin önemli kaynaklarından biri olmuştur. Yine II. Cihan Harbi’nden sonra Amerika’da oluşan harp tarihi ile ilgili farklı ve özgün kaynak arayışı sözlü tarihi doğurmuştur. Bu farklı metodu sözlü tarih olarak tanımlayan araştırmacı Joseph Gould bu metodun isim babası olmuştur.³⁹

Sözlü tarihçiliğin ilk örneklerinin gerçekleştiği yıllar ise 1950’lerdir. Fakat sözlü tarihçiliğin tarih bilim alanına yerleştiği yıllar ise 1980’lerdir. Sözlü tarihin gelişimini David Dunaway ve Willa K. Baum üç bölüme ayırmışlardır. İlk bölümde

³⁷ Iggers, ss.59-60.

³⁸ Thompson, s.48.

³⁹ Esra Danacıoğlu, (2001), Geçmişin İzleri, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: s: 130

sözel kaynakları, yaşamöyküleri ve özyaşamöyküsü meydana getirmekteydi. İkinci bölümdeki sözlü tarihçiliğe bakacak olursak, sözlü tarihçiler 1960'lı yıllarda yöntem bilimini daha da geliştirerek farklı alanlarda feminizm, etnik, inanç ve yerel tarih gibi çalışmalarda kendilerini göstermişler. Üçüncü bölümde ise, 1980'lerden şu an ki zamana kadar olan sözlü tarih de ise, özgür bir çalışma sahası elde ederek tarih disiplini içerisinde kendine yer bulmuştur. Sözlü tarih çalışmaları yapan kişiler, 1950'lerde tutucu, 1960'larda sosyal radikal şeklinde olan tarih yazımını bırakıp uzun zamandır konu edilmeyen bireye yönelerek kendilerine yeni bir yol çizmişlerdir.⁴⁰

Sözlü tarih çalışmalarıyla birlikte sözlü gelenekte yer alan yaşam tarihi alanı, hatıra, günlük, yaşamöyküsü gibi çalışmaların yanı sıra aile tarihi, yerel tarih çalışmaları, bireylerin kendi hayatlarına dair sözlü anlatımlar, döneme şahitlik eden kişiler geçmiş dönemlerin çalışmalarında kullanılacak birer kaynak olma özelliği kazanmıştır⁴¹ Ayrıca sözlü tarihin geliştirilmesinde ve içselleştirilmesinde, sözlü kaynakların iyi bir şekilde arşivlenip gizlenebilmesini sağlayan tekniğin ve teknolojinin olması bu çalışmaların yapılabilişliğini artırmıştır.⁴²

1.2.2. Sözlü Tarih çalışmalarının Türkiye'deki Gelişimi ve Bu Sahada Yapılan Çalışmalar

“Ben göçmen bir aileden geliyorum. Hem anne hem de baba tarafından atalarımın doğum yerleri Türkiye sınırları dışında 19. yy sonu ve 1930'lara kadar süren göç hikâyeleriyle büyüdüm. Ne yazık ki tarih kitaplarında bana büyüklerimin anlattıkları insanlık dramları ile ilgili bilgiye rastlamadım.”⁴³

Sözlü tarih çalışması ile gerek göç hareketinin geçmişten günümüze kadar olan zamansal yapısını gerek göç olayının baş aktörü olan insanları yasal tarihin ve arşivlerin bize anlatamadığı ve çevreleyemediği hümanist görüyü kazanmamıza izin verir. Sözlü tarih çalışması tarihin hedef noktalarını değiştirerek bizim görsel açımızdaki farklılığı

⁴⁰ *Sözlü Tarih Araştırmacıları İçin Pratik El Kılavuzu*, (2006), Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, s.7'den naklen, David K. Dunaway ve Willa K. Baum (ed.), *Oral History, An Interdisciplinary Anthology*, Walnut Creek: Altamira Press, 1996, s.2. http://www.sozlutarikh.org.tr/userfiles/ModuleFiles/el_kitabi_9_1.pdf (16.11.2017).

⁴¹ Aynur İlyasoğlu, (2006), *Yakın Dönemde Tarihe ilginin Farklılaşması Sürecinde Sözlü Tarih Alanının Türkiye'deki Gelişimine Bir Bakış*, İlyasoğlu, Aynur, Gülay Kayacan (Ed.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: s.16

⁴² *Sözlü Tarih Araştırmacıları İçin Pratik El Kılavuzu*, (2006), a.g.e., s.7.

⁴³ Neşe Erdilek, (2006), *Türkiye'de Göç Araştırmalarında Sözlü Tarih Metodu*, İlyasoğlu, Aynur, Gülay Kayacan (Ed.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: s.7

yakalamamızı sağlar. Kontrolcü fertlerin (otorite) görüş alanı haricinde, kişilerin ve grupların yaşadığı, görünüp algılanabilen realitelerini ortaya koyar. Tarih bilimini demokratlaştırarak, yasal arşivlerde söz sahibi olmayan etnik yapıların, fakirlerin, emekçilerin, dişi bireylerin ve muhacirlerin tarih alanında sözel katkı yapmalarına imkân verir. Yasal veya popüler tarihin ve arşivlerin bize sunmadığı göç olayını bizzat gerçekleştirmiş insanların tanıklıklarıyla mevzuyu tetkik etmeği sağlayan, göç olayının insanı hangi durumlara soktuğunu kanıtlamak için büyük bir önem arz eden sözlü tarih metodu, Türk milletine hiç de yabancı olmayan göç tarihi ile ilgili ülkemiz de yapılacak araştırmalarda göz ardı edilmeyecek bir teknik olarak yerini almıştır.⁴⁴

Türk tarih yazımında sözlü aktarım metotlarından daima faydalanılmıştır. Destanlar, menkıbeler, efsaneler, masallar, halk hikâyeleri başta olmak üzere birçok sözlü anlatım insanların hafızasında yıllarca yer edinmiştir. Hafızalarda yer edinen bu eserler sarayda görevli olan tarihçiler tarafından Osmanlı Tarihi'ni yazarken de kullanılmıştır. Sarayda görevli olan tarihçilerden Âşık Paşa ve Cevdet Paşa hem tanıklık ettikleri olaylarda kendi gözlemlerine ve kişisel görüşlerine hem olaya tanıklık eden kişilerin söylemlerine istinaden tarih kitaplarını yazmışlardır.⁴⁵ Ülkemizde kurumsal anlamda sözlü tarihin temeli Cumhuriyetin kuruluşunun ardından atılmış ve kurumsallaşmıştır. Halkevlerinin Anadolu'ya ait folklor ürünlerini toplama çalışmaları sözlü tarihin ülkemizdeki gelişiminde birinci deşerde kabul edilecek ilk adım olmuştur. Bu önemli adımda Halkevlerinin verdiği çalışmalar temel nokta olarak alınmalıdır.⁴⁶ Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk senelerinde ise literatüre 3B olarak geçen Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes'in sosyoloji, kültür ve folklor gibi bilimleri de sentezleyerek yaptığı çalışmalar ülkemizde sözlü tarihin yapılandırılmasında ne çıkan mühim bir aşamadır. Pertev Naili Boratav, 1930'ların ilk zamanlarından 1940'lı yılların ortalarına dek köy ve kasabada yer alan sözlü kültür ürünlerini metin haline dönüştürmüştür.⁴⁷ Sözlü tarih terimi Türkiye'de ilk defa 1990'lı yıllarda duyulmuştur. Bunun sebebi ise 1980 yılının ardından meydana gelen "söz patlaması"nın etkisi sayılabilir. Gizli olan bireysel yaşamlar medya araçlarında geniş bir etki yaratmış ve

⁴⁴ Erdilek, s.79.

⁴⁵ Âşıkpaşaoğlu Tarihi, (1970), Atsız Hüseyin Nihal (Haz.), Milli Eğitim Basımevi, 1. Basım, İstanbul: s.3.

⁴⁶ Esra Danacıoğlu, (2001), Geçmişin İzleri, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: s.13

⁴⁷ Arzu ztrkmen, (2006), Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul: ss. 130-131.

büyük bir heyecan oluşturarak kendisine bir alan bulmuştur. Hayat öyküleri medyada bu özelliğiyle iz bırakmıştır. Aynı dönemlerde sözlü tarih görüşmelerinden faydalanılarak Demirkırat dokümanteri yapılmıştır.⁴⁸

“Türkiye’de sözlü tarihçilik alanında yapılmış ilk büyük girişim, 6-7 Haziran 1993 tarihinde Tarih Vakfı tarafından organize edilip, Paul Thompson’ın da şahsen katılımıyla gerçekleşen ve aralarında Ethem Eldem, Şevket Pamuk, Zafer Toprak ve Mete Tunçay gibi tarihçilerin yer aldığı *Birinci Sözlü Tarih Proje Çalışması*dır.”⁴⁹

Tarih Vakfı, Cumhuriyetimiz 75. senesi sebebiyle on üç dokümanter sinema yapımından oluşmuş Cumhuriyet’in Anıları: Sözlü Tarih ve Belgesel Film Projesi’ni hayata geçirdi. Cumhuriyet’i bizzat yaşamış üç neslin hatıralarını bir araya getirilerek yapılan bu dokümanter yapımlar daha sonra farklı televizyon kanallarında yayınlanmıştır.⁵⁰ 1999 senesinde Yerel Tarih Projesi çerçevesinde Ankara, Antakya, Çanakkale, Konya, Mardin olarak sayabileceğimiz şehirlerde sözlü tarih eğitim atölyeleri oluşturuldu ve yine bu tasarı çerçevesinde metinleştirdiği altı rehber kitaptan birini “Sözlü Tarih Kılavuzu” şeklinde yayımlandı. 2002 senesinde, Türkiye’de ilk kez sistematik bir sözlü tarih arşivi meydana getirmek amacı ile Tarihe Bin Canlı Tanık Projesi’nin startını verdi. Tasarı içeriği çerçevesinde değişik toplumsal kümeleri temsilen ve değişik iş kollarından yüz beş bireyin hayat hikâyeleri kaydedilerek birden çok fotoğraflar bir araya getirildi. Bu kuruluşun 2002 Ekim ayı ile 2006 Mart ayı aralığında sürdürdüğü başka bir sözlü tarih tasarısı da enternasyonal bir çalışma olan Akdeniz Sesleri: Akdeniz kentlerinde Sözlü Tarih ve Kültürel Pratikler Projesi içeriğinde hayata geçirdiği Belleklerdeki İstanbul’dur. Tasarı çerçevesinde Arnavutköy, Fatih, Gaziosmanpaşa ve Moda’da kırk bireyle hayat hikâyeleri ve semtin tarihi hakkında görüşmeler yapıldı. Bu çalışmalar yaşamöyküleri video kayıtlarının *tematik olarak* parçalara göre düzenlendiği ve bu çalışmaların web veri tabanına koyularak internet ortamında paylaşılmıştır. Mardin şehrini yüz farklı yaşamöyküsü ile tanımak için Mardin’in İnsan Manzarası *tasarısı* ile Ege’nin batısında hayat süren farklı nesillerden Afrika menşeli yüz hayat hikâyesinin bir araya getirildiği Sessiz Bir Geçmişten Sesler: Afrika kökenli Türk Olmanın Dünü ve Bugünü isimli çalışma bu

⁴⁸ Arzu Öztürkmen, (2001/2002), Sözlü Tarih: Yeni Bir Disiplinin Cazibesi, *Toplum ve Bilim*, Sayı 91, s.118 file:///C:/Users/M%C3%9CYESSER/Downloads/Sozlu_tarih_Yeni_bir_disiplinin_cazibesi.pdf (20.04.2019).

⁴⁹ *Sözlü Tarih Araştırmacıları İçin Pratik El Kılavuzu*, a.g.e., s.8.

⁵⁰ Tarih Vakfı, <http://tarihvakfi.org.tr/Proje/tarihvakfindasozlutarih/1027>, (05.12.2017).

bütünlükteki emsallerdendir. “Toplumsal ve Siyasal Çatışmaların Yaşandığı Toplumlarda Uzlaşma Aracı Olarak Eğitimin Rolü Projesi” içeriğinde yurdumuzun tümü ele alındığında 20 ilde öğretmen, öğrenci ve eğitimlerini tamamlamış farklı meslek gruplarından, çoğunluğu Kürt ve Türk kökenli 121kişiyle, Haziran 2009 ile Mart 2010 tarihleri arasında tematik görüşmeler gerçekleştirildi. 2010 senesinde Tarih Vakfı sözlü tarih kayıtlarında bulunan bin civarında görüşme kaydı incelenerek hafızalarda kalmış İstanbul söylemleri derlenerek değişik temalarla video klipleri haline dönüştürüldü ve www.belleklerdekiİstanbul.org adlı web sitesinin veri bankasına konularak yayına açıldı. Tarih Vakfı Yurt Yayınları sözlü tarih temaları dâhilinde:

“Paul Thompson’ın *Geçmişin Sesi*, Leyla Neyzi’nin *İstanbul’da Hatırlamak ve Unutmak*, Halil Duran’ın *Bize Derler Çakırca*, Stephan Caunce’ in *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, David E. Kyvig-Myron A. Marty’nin *Yanıbaşımızdaki Tarih*, Esra Danacıoğlu’nun *Geçmişin İzleri*, Pelin Böke’nin *İzmir(1919-1922) Tanıklıklar* adlı” çalışmaları yayımlanmıştır. Vakıf, 2006’nın aralık ayında bu temaya bağlı kalarak, orijinal sözlü tarih araştırmalarını derleme haline getiren bir kitap daha yayımladı. “Editörlüğünü Aynur İlyasoğlu-Gülay Kayacan’ın üstlendiği bu çalışmanın adı *Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklıklar: Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı-2003 İstanbul* ‘dur.”⁵¹

Sözlü tarih çalışması ile ilgili ikinci teşebbüs ise, 15-19 Haziran 2000 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi’nde düzenlenen İkinci Uluslararası Sözlü Tarih Konferansı’dır. Konferans’ta İngilizce, Türkçe ve İspanyolca olarak üç farklı dilde sunum yapılmıştır.⁵² Göçün sözlü tarih uygulamasını, Lozan Mübadilleri Vakfı tasarlamış ve kısmen de olsa göçün sözlü tarih uygulaması başlamıştır.⁵³ Lozan Mübadilleri Vakfı tarafından yapılan çalışmalar eser haline getirilmiş ve eserlerin birkaç tanesi yayımlanmıştır. Yayımlanan eserler:

“Mübadil kentler: Anılar ve belgeler, Bitmeyen muhacirlik, Hasretin iki yakası mübadil aile öyküleri, Mübadele bibliyografyası, Mübadele öyküleri, Mübadiller onlar iki kere yabancıydılar, Mübadil insanlar, Hasretim İstanbul, Krifçe’den Yeşilburç’a mübadil yaşamlar, Meriç’in iki yakası, Selanik’ten Tuzlaya mübadele, Yeniden kurulan yaşamlar...”⁵⁴

⁵¹ Tarih Vakfı, <http://tarihvakfi.org.tr/Proje/tarihvakfindasozlutarih/1027>, (05.12.2017).

⁵² *Sözlü Tarih Araştırmacıları İçin Pratik El Kılavuzu*, a.g.e., s.8.

⁵³ Erdilek, a.g.m., s.80.

⁵⁴ Lozan Mübadilleri Vakfı, <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/yayinlar/>, (05.12.2017)

İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi'nin meydana getirmeyi düşündüğü Dokümantasyon Merkezi için sözlü tarih arşivine büyük önem verilmektedir. Gerçekleştirilmekte olunan pek çok göç çalışmasında kullanılan çeşitli bilimsel yöntemlerin yanı sıra sözlü tarih yöntemi de yer almakta olup çalışmalarda bu yöntem de başvurulmaktadır.⁵⁵ İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi'nin sözlü tarih projeleri dâhilinde:

“Adana'da mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının yaşam koşullarının iyileştirilmesi, Avrupa'yı yeniden hayal etmek: Bir remix projesi, Belçika-Türkleri: Türkiye ile Avrupa Birliği arasında köprü mü engel mi?, Büyükşehir belediye meclislerinin yapısı, işleyişi ve yerel demokrasi, Diğeri ile karşılaşmada ötekileştirme/meyi anlamak: Türkiye'de gençlerle empati ve eşitliği tartışmak, Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa birliği arasında köprü mü engel mi?, Geleceğini hayal et: Dijital öyküler, Göç ve çok dillilik bağlamında okullarda okuma-yazma edinimi, Günümüz Türkiye'sinde yaşanan iç göçler: Bütünleşme mi geri dönüş mü?, Seçeneğin var, sesimi duy, Çocuk işçiliğinin önlenmesi araştırma ve model geliştirme projesi, Göç ve çok dillilik bağlamında okullarda okuma-yazma edinimi, Günümüz Türkiye'sinde yaşanan iç göçler: Bütünleşme mi geri dönüş mü?, Seçeneğin var, sesimi duy, Çocuk işçiliğinin önlenmesi araştırma ve model geliştirme projesi”⁵⁶ bu çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı ve Kadın Eserleri Kütüphanesi ile Bilgi Merkezi Vakfı'nın dolaylı olsa dahi oluşturdukları Sözlü Tarih Arşivi çalışmalarında ülkemizde göç mevzusu hakkında bilmediğimiz pek çok bulguyu bir araya getirmiştir.⁵⁷ Son olarak 2015 yılında S. Buse Yıldırım'ın öncülüğünde Lita Yapım Evi ve Tarih Vakfı'nın işbirliğiyle Beykoz Kundura Sözlü Tarih Projesi içerisinde yer almış ve bu çalışma hâlen daha devam etmektedir.⁵⁸

⁵⁵ Erdilek, a.g.m., s.80.

⁵⁶ İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları uygulama ve Araştırma Merkezi, <https://goc.bilgi.edu.tr/tr/arastirmalarimiz/>,(05.12.2017)

⁵⁷ Erdilek, a.g.m., s.80.

⁵⁸ <https://www.kundurahafiza.com/> (20.09.2018).

İKİNCİ BÖLÜM

BALKANLARDA TÜRKLER VE MAKEDONYA BÖLGESİNDE TÜRK İSKÂNİ

2.1. BALKANLARDA TÜRKLER

2.1.1. Balkan Kelimesinin Tanımı

“Balkanları dünya üzerindeki koordinatları ile tanımlamak gerekirse: Balkanlar, dünya üzerinde Ekvatora göre Kuzey Yarıküresinde, Başlangıç Meridyenine göre Doğu Yarıküresinde yer alır. 13,5 Doğu Boylamı (Hırvatistan’ın İstriya yarımadası) ile 29 Doğu Boylamı (İstanbul) arasında, 35 Kuzey Enlemi (Girit) ile 46 Kuzey Enlemi (Tuna nehri) ve 50 Kuzey Enlemi (Podolya bölgesi) arasında kalan bölgedir.”⁵⁹

Günümüzde Balkan topraklarında yer alan memleketler; Makedonya, Bosna-Hersek, Sırbistan, Yunanistan, Karadağ, Kosova, Hırvatistan, Bulgaristan, Slovenya, Romanya, Arnavutluk’tur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Avrupa tarafında bulunan Batı Trakya toprağı Balkan coğrafyasındadır.⁶⁰

Balkan adı coğrafyada yer alan Balkan Dağları’ndan gelir. XIX. asrın çeyreğinden bu yana kullanılan Balkan adı çok fazla ağaçlarla kaplanmış sıradağ veya bol çalılarının olduğu engebese çok olan yer,⁶¹ sıradağ veya dağlık manasında Türkçe kelimedir.⁶² Üç yakasında da denizin olduğu, Tuna nehri, Sava ve Kupa ırmaklarıyla başlayan, doğusunda Karadeniz ile Ege, batısında Adriyatik Denizi, güneyinde Akdeniz’in bulunduğu, Türkiye’nin Avrupa yakasındaki toprakları ile birlikte 836.000 km² olan Balkanlar insanlığın varoluşundan bu yana önemli bir konumdadır.⁶³

Balkan adı yerel halkın vermiş olduğu coğrafi bir ad değildir. Osmanlı devletini yöneten kişilerce burası, Rum-Eli yani Roma devletinin halkı olan Romalıların, Rumların toprakları, Rumeli-i Şahane ve Avrupa-i Osmani olarak tanımlanıyordu.⁶⁴ Balkanların tanımı ise daha çok coğrafi, politik, tarihi, sosyo-kültürel, ırk, inanç ve iktisadi kriterlerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur.⁶⁵

⁵⁹ Ramazan Özey, (2009), *Avrupa Coğrafyası*, Aktif Yayınları, İstanbul: ss. 5-6

⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz: Özey, Ramazan, (2009), *Avrupa Coğrafyası*, Aktif Yayınları, İstanbul: s. 315

⁶¹ Özey, a.g.e., s.314.

⁶² Halil İnalçık, (2005), Türkler ve Balkanlar, *Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, BAL-TAM Türklük Bilgisi 3, Prizren: ISSN 1452-2179, s. 20

<http://www.inalcik.com/images/pdfs/15810373TURKLERVEBALKANLAR.pdf>, (12.09.2017)

⁶³ Hikmet Öksüz, (1999), Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı Öncesi Balkanlarda Yaşamış Olduğu Siyasal Süreç, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: s.484.

⁶⁴ Maria Todorova, (2010), *Balkanlar’ı Tahayyül Etmek*, Dilek Şendil (Çev), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul: s.65.

⁶⁵ Todorova, a.g.e., s.71.

Balkanların coğrafi haritasını çizmek aslında çok güç değildir, lâkin ülke topraklarının bitme noktasının çiziminde siyasi sorunların çizimlere dâhil olması bölge coğrafyasında yaşayan ülkelerde problemler ortaya çıkarmaktadır. Bilhassa XIX. ve XX. asırlarda baş gösteren kavgalar ve bunun sonucunda oluşan harpler, harplerin yıktığı ve yeni kurduğu ülkeler, var olan devletlerde çeşitli inanç ve kültür, farklı etnikteki kişilerin yer alması, devam eden göçler sebebiyle ülke nüfuslarının benzer nitelikteki kişilerden oluşan yönetimlerin kurulamamasına hatta Balkan devletlerinin hudutlarında münakaşa yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle Balkan ülkeleri inanç, etnik yapı ve kültürel alanlarda birliği oluşturamadıklarından dolayı ülkelerin siyasi sınırları çizilememektedir.⁶⁶

Batı bölgesi ile güney bölgesinde yer alan sarp dağlar insanların birbiriyle olan irtibatını ve ilişkisini zorlaştırdığından dolayı Balkan coğrafyasının her bölgesi kendine münhasır özellikler oluşmuştur. Bu sebeple her bölge; kendine özgü inancın, kültürün, lisanın gelişip olgunlaşmasına şahitlik etmiştir.⁶⁷ Balkan coğrafyası, Avrupa topraklarıyla Asya toprakları ortasında köprü, kavşak, halk salatası, karışım potası, Avrupa diplomasi dilinde barut fiçisi veya düello alanı şeklinde olduğu gibi, etnolojik bir müze profili çizmiştir. Ayrıca Balkan bölgesi, hem Müslümanların hem de Hristiyanların yaşamlarının bir şekilde birleştiği yerlerden birisidir. Çünkü boğazlar yoluyla gerek Hristiyanlık gerek İslâmiyet kıtalar arasında yayılma fırsatı bulmuştur.⁶⁸ Bugün Balkanlarda kurulan ülkelerde; tek kültür, lisan ve inancın olduğu söylensede bunların içinde birbirinden farklı lisan ve inanç farklılıkları mevcuttur. Bu farklılıklar Balkan topraklarında meydana gelen gerginliklere sebep olmaktadır.⁶⁹

2.1.2. Balkanlarda Türk İskânı

Balkan coğrafyasının ilk yerleşenlerinden İlliryalılar, Morava'nın batısından Adriyatik Denizi'ne doğru uzanan alanda yaşarlarken; Trakyalılar, Ege Denizi'nden Tuna Nehri'nin kuzey bölgesi tarafında yer alan topraklarda ve Tuna Nehri'nin doğu yakasına doğru olan yere yerleşmişlerdir. Her iki boyda kabile şeklinde yapılanmışken

⁶⁶ Muhammed Kaçmaz, Balkan Coğrafyası, Türk Tarihinde Balkanlar, *Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları*, C.I, s. 12
<http://muhammetkacmaz.com/wp-content/uploads/2014/12/balkancogrfyasi.pdf>, (12.09.2017)

⁶⁷ Kemal Karpat, (1992), Balkanlar, *TDV İA.*, C.V, İstanbul: s.27.

⁶⁸ Öksüz, a.g.m., s.484.

⁶⁹ Karpat, a.g.m., s.27.

Trakyalılar, milattan önce V. asırda siyasi örgütlenmelerini tamamlamışlardır.⁷⁰ Balkan coğrafyasının ilk yerleşenleri İlliryalılar kabul edilmekle beraber Avusturya topraklarında yer alan Hallstatt kültürüyle de ilişkilendirilmektedir.⁷¹ İlliryalılar bugünkü Arnavut toplumunun soy büyükleri iken, Daçyalılar ise, Trakyalıların bir kolu olup Rumenlerin esas ögesini meydana getirmektedirler.⁷² İlliryalılar'ın bugünkü Arnavut toplumunun soy büyükleri olduğu onaylansada kimi Sırp yazarlarca bu görüş politik nedenlerden dolayı yok sayılmaktadır.⁷³

II. Filip tarafından kurulan ve oğlu Büyük İskender'in mücadelesiyle doğu yönüne doğru genişleyerek imparatorluk hâlini alan Makedonya Krallığı, bugünkü Yugoslavya ve Arnavutluk toprakları haricinde diğer Balkan topraklarının önemli bir kısmını içinde bulundurmaktaydı. M.Ö. III-II. asırda Balkan toprakları Romalıların hâkimiyetine girmiştir. İmparator 1. Theodosius (346-395) ülke topraklarını iki erkek evladı arasında paylaşmış, Kuzey ile batı arasında yer alan bugünkü Hırvatistan ve Slovenya topraklarının olduğu bölgeyi Batı Roma'ya, diğer kalan bölgeyi ise Doğu Roma İmparatorluğu'na vermiştir. Politik değer ve yargıların farklılaşmasının yanı sıra 1054 yılında inanç farklılıklarının da ortaya çıkmasıyla Hristiyan inancı Katolik ve Ortodoks şeklinde iki görüşe ayrılmıştır. Bu da her iki mezhebin Balkan topraklarında kendi hükümranlılığını sürdürmek için insafsız ve hoyratça bir mücadeleye girişmelerine sebebiyet vermiştir.⁷⁴

Türk boylarının Balkan coğrafyasını yurt edinmesi milattan önceki devirlere kadar inmektedir. Saka Türkleri, Altay Dağları'ndan Tuna nehrinin kıyılarına yayılarak Balkan topraklarına geçmişlerdir. Milattan sonra 374 senesinde İtil Volga Nehri'ni aşarak Balkan topraklarına ilk yerleşen Türk boyu Avrupa Hunları olmuştur.⁷⁵ Hun boylarının önemli bir kısmının bugünkü Macaristan topraklarına geçtiği ve Balkanların kuzeyini yurt edindikleri bilinmektedir.⁷⁶ Ayrıca Attila'nın ölümü ile Avrupa

⁷⁰ Barbara Jelavich, (2013), *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç (Çev), 3. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul: s.4.

⁷¹ Karpat, a.g.m., s.27.

⁷² Jelavich, a.g.e., s.4.

⁷³ Karpat, a.g.m., s.28.

⁷⁴ Karpat, a.g.m., s.28.

⁷⁵ Ahmet Cebeci, (1997), *Tarih Perspektifinde Makedonya'da Rumeli Türkleri*, Vatan, Kemal, Hüseyin Yaltırık (Hazırlayan), İzmir- Makedonya Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları No:1, İzmir: s.41

⁷⁶ Karpat, a.g.m., s.28.

topraklarında yaşamlarına devam eden Hunların bir bölümü daha sonra buraya yerleşen Avarlarla birleşmiş, diğer bir bölümü de Slav ve Germen kavimlerine karışmışlardır.⁷⁷ Türk boylarından olan Avarlar IV. ve V. asırda Yugoslavya topraklarını hâkimiyetleri altına almışlar⁷⁸ ve üç yüz sene Orta Avrupa'da hâkimiyet sağlamışlardır.⁷⁹ Avar Türklerinin Balkan coğrafyasını hâkimiyetleri altına almalarından sonra Slavlar ve Peçenek Türkleri Balkan coğrafyasını yurt edinmeye başlamışlardır. Peçenek Türklerinin en kalabalık boyu Vardar Ovasını yurt edinmiş⁸⁰ ve Tuna Nehri'nin Karadeniz'le birleştiği topraklara kadar üç yüz sene hâkimiyet sağlayacak kadar güçlü bir Kabileler Federasyonu'nu oluşturmuştur.⁸¹ Kuman Türkleri de Peçeneklerin doğrultusunda Balkanlara gelmişlerdir. Lâkin bu iki Türk boyunun devletleşmemesine rağmen Balkanlar'da inşa ettikleri yerleşim yerleri onların isimleriyle bilinmektedir. Meselâ Peç kenti Peçenek boyundan, Kumanova Kuman Türklerinden isimlerini almışlardır.⁸² Asya kıtasından çıkıp, Karadeniz'in kuzey bölgesinden yola devam ederek art arda gelen göçebe Türk kavimlerinin bir kısmı Dac, Trak ve Slav boylarına karışarak benliklerini kaybedip asimile olmuşlarken bir kısmı ise askeri ve siyasi dehâya sahip liderleri ile Balkanların kuzeydoğusunda etkili ve kuvvetli devletler meydana getirmişlerdir. VII. asırda Türk boyu olan Kutrigurlar tarafından kurulan Bulgar Hanlığını ele alırsak,⁸³ VII. asırda Türk kökenli Bulgar boylarının beyleri Asparuh'un komutasında Karadeniz'in batısı ile Tuna Nehri arasında kalan bölgeyi yurt edinen Slavlar üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır. Ama Bulgarlar, hükümlerinin vermiş olduğu maddi yararları ve çıkarları korumak uğruna benliklerini ve kimliklerini kaybederek Slav halkına dönüşmüşlerdir.⁸⁴ Daha sonra Orta Asyalı Müslüman Türk münevverleri, Balkanlara yerleşip buraları yurt edinen Türk boylarına İslâmiyet'i anlatmak için XI. asırda balkanlara gelmeye başlamışlardır. Bu Müslüman Türk münevverlerinden Haydar Baba ve Sarı Saltık ayrı bir öneme sahip olup günümüzde de bu önemlerini

⁷⁷ Şerafettin Yücelden, (1976), Yugoslavya Türkleri, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara: s. 1086

⁷⁸ Altay Suroy Recepoğlu, (2001), *Kosova'da Türk Kültürü veya Türkçe Düşünmek*, T.C. Kültür Bakanlığı, 1. Baskı, Ankara: s. 149

⁷⁹ Yücelden, a.g.e., s.1087.

⁸⁰ Recepoğlu, a.g.e., s.149.

⁸¹ Yücelden, a.g.e., s.1087.

⁸² Recepoğlu, a.g.e. s.149.

⁸³ Halil İnalçık, (2005), Türkler ve Balkanlar, *Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, BAL-TAM Türklük Bilgisi 3, ISSN 1452-2179, Prizren: s. 20

<http://www.inalcik.com/images/pdfs/15810373TURKLERVEBALKANLAR.pdf>, (12.09.2017)

⁸⁴ Karpat, a.g.m., s.28.

korumaktadırlar. Bu sebeple *Haydar Baba*'nın makamı Kalkandelen ilçesinin Veşela köyünde iken, Sarı Saltık'ın makamı ise, Prizren'in Paştrik dağı tepesinde, Yakova'nın Pirlep köyünde ve İpekte birden fazla ziyarete açık makamları bulunmaktadır. Böylece İslâmiyet Balkanlarda hızla yayılmaya başlamıştır.⁸⁵ Karadeniz'in batısı ile Tuna Nehri arasında kalan bölge çok uzun bir süre Bulgarların ve Sırp'ların hâkimiyetinde kalmış, 1204 senesinde ise İstanbul'a gelen haçlıların idaresine girmiştir.⁸⁶

Türk boylarının Anadolu topraklarından çıkıp Balkan coğrafyasını yurt edinmeleri XIII. asra kadar inmektedir. Anadolu Türkleri'nin Balkan coğrafyasına ilk yerleşme hareketi 1261 yılında Moğol istilâsından kaçarak Bizans İmparatorluğu'na iltica eden Selçuk Sultanı İzzeddin Keykavus ile olmuştur. Moğol yönetiminden firar eden otuz-kırk Türkmen obası Sarı Saltuk⁸⁷ Baba ile beraber İzzeddin Keykavus'un bulunduğu yere gitmişler ve Bizans İmparatoru tarafından 1263 yılında Dobruca'nın kuzeyine yerleştirilmişlerdir.⁸⁸ Avarlar, Peçenekler ve Kumanların arkasından Anadolu topraklarından gelerek Balkan coğrafyasına yerleşen Osmanlılar, daha önce burayı yer edinmiş Türk boylarıyla yakın ilişkiler kurmuş ve birlikte Türkçeyi asırlarca Balkanlarda yaşatmışlardır. Türk kültürünün tesiri yalnızca lisanda olmamış, halkbilimi, halk edebiyatı, müzik, mimarî, sanat ve tarım kültüründe de etkisini göstermiştir.⁸⁹

Sultan I. Murat döneminde, Karesi Beyliği'nin Osmanoğulları'na katılımı ile Rumeli topraklarının alınması kolaylaşmıştır.⁹⁰ 1354 tarihinde Osmanoğulları, Gelibolu Yarımadasından Balkan coğrafyasına geçerek önce 1361 tarihinde Edirne şehrini almış sonra da üç küçük Bulgar Krallığı olmak üzere diğer feodal devletleri de yıkararak Balkan topraklarını hızla fethetmeye başlamışlardır.⁹¹ Osmanoğulları, 1374 tarihinde gerçekleştirdiği I. Çirmen Muharebesi ile Trakya bölgesini, 1372 tarihinde yaptığı II.

⁸⁵ Recepoğlu, a.g.e., s.150.

⁸⁶ Selim Aydın, (2013), *Balkanlar'ın Acı Yüzü (Basın Tarihinde Balkan Savaşları)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul: s. 20

⁸⁷ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Recepoğlu, a.g.e., s.215, Ahmet Yaşar Ocak, (2011), *Sarı Saltuk Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, TTK, 2. Baskı, Ankara

<https://tr.scribd.com/document/180948708/Ahmet-Yaşar-Ocak-Sarı-Saltuk-Populer-İslamın-Balkanlardaki-Oncusu-1-pdf> , (29.03.2018)

⁸⁸ İnalçık, a.g.m., s.21.

⁸⁹ Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri 29-31 Mayıs 1995 Bildiriler, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, (1996), Edebiyat Fakültesi Basım Evi, İstanbul: ss.11-12

⁹⁰ Yaşar Yücel ve Ali Sevim, (1990), *Türkiye Tarihi*, C.II, T.T.K., Ankara: s.7.

⁹¹ Karpat, a.g.m., s.29.

Çirmen Zaferi'yle de Makedonya topraklarını elde etmiştir.⁹² 1389 tarihinde yapılan Kosova Meydan Muharebesi sonucu Sırbistan toprakları Osmanlı'nın yönetimine geçmiş, 1396 tarihinde yapılan Niğbolu Muharebesi ile de Osmanlı'nın Balkanlardaki hâkimiyeti sağlamışmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in 1463 tarihinde Bosna'yı fethetmesiyle Osmanlı İmparatorluğu, Dalmaçya Sahilleri'ne kadar dayanmış ve İtalya'ya ulaşmak amacıyla akıncılarını Trieste'ye göndermiştir. Lâkin Fatih Sultan Mehmet'in vefatı ile Balkan fetihleri bir müddet duraklamıştır. Daha sonra Sultan I. Süleyman'ın Macarların tehlikesine karşı 1521 tarihinde Belgrad Kalesi'ni alması ile Osmanlı İmparatorluğu yönünü yeniden Balkanlara çevirmiştir. Sadece Dalmaçya'nın kuzeyi, Kuzeybatı Hırvatistan ve Slovenya toprakları Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları ötesinde kalmıştır. Sınır ötesinde kalan bu bölgeler ise önce Macaristan'ın daha sonra da Habsburg'un yönetimine geçmiş ve bu durum II. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir.⁹³

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlara hâkim olduğu zamanlarda, Selanik, Üsküp, Manastır, Serez, Köprülü, Kalkandelen, Gostivar şehirlerinde ve kasabalarında yaşam süren halkın çoğunluğu Türklerden oluşmaktaydı.⁹⁴ Bu sebeple Balkan topraklarında XIV. asrın sonlarında başlayan Türk Edebiyatı'nın tesiri Makedon edebiyatına da yansımıştır. Yaşanılan bu tesir Makedon lirik şiirlerinde, düğün ve türkülerinde, halk hikâyesi, masalı, fırfası, atasözü ve deyimlerinde, efsane ve destanlarına çok açık bir şekilde yansımıştır. Balkanlarda Osmanlı hâkimiyetinin son bulmasından sonra yazılan Makedon edebi yapıtlarında dahi Türklere özgü motifler yer almaktadır. Balkanlara yerleşmiş Türk boylarına ve Osmanlı'ya ait birçok nesne ve yaşamsal öğelerin isimleri günümüzdeki Balkan milletleri tarafından hâlen daha kullanılmaktadır. Türk mimarisinin ve Türk zanaatının isimleri, sebzeleri, meyveleri, yemekleri ve içecekleri için kullanılan adlar bunların başlıca örneklerdir.⁹⁵ Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu, Makedonya, Bosna-Hersek, Karadağ ve Sırbistan'da birçok

⁹² Yücel ve Sevim, a.g.e., s.30.

⁹³ Karpat, a.g.m., s.29.

⁹⁴ Necati Çayırılı, (1963), Makedonya Türk Kimliği Bağlamında Makedonya'daki Türk Sivil Toplum Kuruluşları, *Avrasya Etüdleri*, 48/2015-2 (143-188), s. 146'den naklen, Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, C.I, Kısım 1, T.T.K., Ankara: s.164
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/422150>, (18.03.2018)

⁹⁵ Yusuf Hamza, (1997), *Başlangıcından Günümüze Kadar Makedonya Türklüğü*, Vatan, Kemal, Hüseyin Yaltırık (Hazırlayan), İzmir- Makedonya Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları No:1, İzmir: s.107

mimari eserler bırakmıştır. Aşağıdaki bu eserlerin bazı zamansal tahribatı, hâlen mevcut olup olmamaları, mevcut ise kullanımı var mı yok mu? Gibi nedenlerden dolayı daha sağlıklı olarak bu rakamları vermek yerinde olacaktır.

*Makedonya, Bosna-Hersek, Karadağ ve Sırbistan'da; cami ve mescid 1514, mektep 745, medrese 143, tekke 211, çeşme 306, han 232, hamam 104, misâfirhane 12, türbe 38, saat kulesi 20, bedesten 10, imâret 32, kervansaray 18, kütübhane 8, sebil 900, dârü'l-hadîs 12, dârü'l-kurra 12, köprü 42, kale 16; 3500 cami ve mescit, 1500 mektep, 300 medrese, 400 tekke, 1000 çeşme, 500 han, 200 hamam, 25 misâfirhane, 50 türbe, 40 saat kulesi, 15 bedesten, 60 imâret, 40 kervansaray, 15 kütüphâne, 1000 sebil, 25 dârü'l-hadis, 25 dârü'l-kurra, 100 köprü, 50 kale.*⁹⁶

2.1.3. Balkanlaşma sürecinde Yugoslavya'nın Kuruluşu

XI. asrın son çeyreğinde Balkan coğrafyasının ve siyasi birliğinin ulusal hareketler sonucu parçalanmasıyla, yeni ve küçük devletçiklere dönüşme sürecini açıklamak amacıyla *Balkanlaşma* kelimesi kullanılmaktadır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra *Balkanlaşma* kelimesinin ortaya çıkması ile⁹⁷ bu kavramın ilk defa kullanılması New York Times'in 20 Aralık 1918 tarihli sayısındadır.⁹⁸

I. Dünya Savaşı sonrası birçok imparatorluk gibi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da dağılmıştır. İmparatorluğun parçalanması ile müstakil bir hâl alan Slav topluluğu Sırbistan'la bir araya gelerek Yugoslavya devletinin oluşumu için ilk adımı atmıştır.⁹⁹ 20 Temmuz 1917 senesinde Sırbistan hükümeti ve Yugoslavya komitesi temsilcileri arasında imzalanan Korfu Bildirisi, I. Balkan Harbi'nden bu yana birçok alanda meydana gelen problemlerin çözümü açısından Makedonya'da yaşamını sürdüren Türkleri ümitlendirmiştir. Korfu Bildirisi'ne uygun olarak yeni inşa edilecek devlette; içinde bulunduğu çağa, demokrasiye uygun temel unsurlar esas alınacak ve Yugoslavya sınırları içerisinde yaşamını sürdüren herkese yasalar eşit davranacaktı. Bu durum Türk münevverlerinin bir takım hareketlenmelerine neden olmuştur. Hatta Türklerin, Boşnakların ve Arnavutların ortak menfaatleri doğrultusunda oluşturdukları

⁹⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi, (2006), Yugoslavya'da Türk Âbideleri ve Vakıfları, *Vakıflar Dergisi*, 3, ss. 218-219

<http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/handle/11352/1294#sthash.uvK3yFH3.dpbs>, (19.03.2018)

⁹⁷ Todorova, a.g.e., ss.75-76.

⁹⁸ Todorova, a.g.e., s.78, Ayrıntılı olarak Bkz: ss.75-85.

⁹⁹ Muhammed Aruçi, (2013), Yugoslavya Balkanlar'da 1990'lı Yıllarda Dağılan Federal Devlet, *TDV İA*, C.43, İstanbul: s.574.

siyasi örgütlenme olan İslâm Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. İslâm Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti ile hem eğitim alanında hem de kültür alanında bir canlılığın kazanılacağı inancı doğmuştur.¹⁰⁰

Yugoslavya, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı olarak 1918'den 1929 yılına kadar parlamenter demokrasiyle yönetilmiştir. 1929 yılında yaşanan siyasi rejim değişikliği ile ülke 1941 yılına kadar diktatörlükle idare edilmiştir.¹⁰¹ Krallık, 1 Aralık 1918 yılında kurulmuş; ülkenin yönetim şekli ise parlamenter demokrasi olmuştur. Kurulan yeni krallığın yüzölçümü 250.000 km² olup nüfusu ise 12 milyondur. Yeni devlet kralının Sırp kökenli olması 1920'lerde Sırpların, farklı etnik kökenli toplulukların üzerindeki haklarını ve imtiyazlarını güçlü duruma getirmiş ve 20 Aralık 1918 yılında devlet işlerini yönetmek amacıyla Stojan Protić ilk hükümeti kurmuştur.¹⁰² Korfu Bildirisi'nin getirmiş olduğu değişim rüzgârı yeni kurulan Krallık yönetiminde çok etkili olmamıştır. Çünkü Krallık, Vidovdan Anayasası ile ülkede baskı rejimi uygulamaya başlamıştır. Ayrıca yaşanan siyasi istikrarsızlık ülkede çeşitli sıkıntılara sebep olmuştur. 29 Aralık 1920 yılında yayınlanan Obznana ile Yugoslavya Komünist Parti etkinlikleri de yasaklanmıştır. Yine 1923 seçimlerinde meclise girmeyi başaran İslâm Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin Arnavut çekişmesi sonucu bölünmesi Makedonya'da yaşamını sürdüren Türklerin I. Balkan Harbi'nden bu yana birçok alanda meydana gelen problemlerin çözümü açısından umut veren gelişmelerin gündeme taşınmasını engellemiştir.¹⁰³ Tüm bu siyasi teşekkül içerisinde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın ilk senelerinde Türkçe öğretimiyle ilgili güzel gelişmeler yaşanmıştır. Üsküp şehrinde İrfan ve tefeyyüz erkek ilkokulları ve kız ilkokulu hizmete girmiştir. Lâkin haftanın bir günü Sırpça-Hırvatça eğitimi haricinde Türkçe'nin de öğretildiği bu ilkokullar fazla faaliyette kalmamış, kapatılmıştır. Bu okullar kapatılınca Makedonya'da yaşayan Türk kökenli çocuklar haftanın bir günü Türkçe din dersi veren Sırp ilkokullarında okumak mecburiyetinde kalmışlardır.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Suat Engüllü, (1997), *Balkan Savaşlarından Günümüze Kadar Makedonya'da Yaşayan Türklerin Toplumsal, Ekonomik, Kültür-Eğitim Durumu ve Göçler*, Vatan, Kemal, Hüseyin Yaltırık (Hazırlayan), İzmir- Makedonya Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları No:1, İzmir: s.47

¹⁰¹ İrfan Kaya Ülger, (2006), *Yugoslavya Neden Parçalandı?*, Umuttepe Yayınları, 2. Baskı, Kocaeli: s. 37

¹⁰² Aruçi, a.g.m., s.574.

¹⁰³ Engüllü, a.g.m., s.48

¹⁰⁴ Engüllü, a.g.m., s.48

28 Haziran 1921 yılında, ülke yönetimini elinde tutan kralın iç ve dış siyasetteki tüm yetkilerini belirleyen, devletin ilk anayasası onaylandı. Yönetimdeki Sırp radikallerle muhalefet kanadındaki Hırvat kökenli parlamenterler arasında yaşanan uyuşmazlıkların yanı sıra bir de 1928 yılında Sırp radikal Puniša Račić'in Hırvat kökenli üç parlamenterini öldürmesi Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nı istikrarsızlaştırdı. Bu olayların yaşanması, devleti meydana getiren Sırp'ların, Hırvatların ve Slovenlerin arasında oluşan ihtilaflar sonucu Kral Aleksandar tüm halkları bir arada tutmak ve kaynaştırmak amacıyla 6 Ocak 1929'da anayasayı kaldırdı yerine kral diktatörlüğünü kurdu.¹⁰⁵ Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ismi de değiştirilerek Yugoslavya yapıldı. Böylece Sırp'lar altı, Hırvatlar iki, Slovenler bir eyalette sayıca üstünlük oluştururken Müslümanlar hiçbir eyalette sayıca üstünlük oluşturamadılar.¹⁰⁶ Hırvatistan'da yaşayan Sırp'ların Yugoslav birliği ile ilgili tutumundan Hırvatlar rahatsızlık duyuyordu. Bu rahatsızlıklarını ise Hrvatska Stranka Prava isimli fırkanın bazı parlamenterleri yurt dışında Hırvat Ustaş topluluğunu kurarak göstermiş oldular. Bu durumdan sadece Hırvatlar değil Slovenlerinde rahatsız olduğu bilinmekteydi. Buna rağmen Sırp, Hırvat ve Sloven etnik unsurların haricinde hiçbir ulusal unsur resmen tanınmadığı gibi varlıkları da yok sayıldı.¹⁰⁷ Ülkede her çeşit siyasal ve kültürel etkinlik men edilmiş, zaten kısıtlı olan hak ve özgürlüklerin kullanımında bilinmeyen bir zamana kadar ötelenmişti.¹⁰⁸

Öğrencilerin Türkçe eğitim aldığı okulların ve Türk dilinde basım yapan yayın organların kapatılması, iktisadi hayatın daha da zorlaşması, inanç kimliklerine ve etnik kimliklere karşı kuşku ve korku dolu gelişmelerin yaşanması sonucu Makedonya'da yaşayan Türkler, 1924 senesinde ilk muhaceretlerini Türkiye'ye gerçekleştirmişlerdir. Bu muhaceret karşısında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın yöneticileri sessiz kalarak umursamaz bir tavır takınmışlardır. Muhaceret etmeyip Makedonya topraklarında kalan Türklere baskı yapan Sırp'lara herhangi bir uyarıda bulunmayarak onların bu baskısının artmasına neden olmuştur. Örneğin; Üsküp şehrinde yaşayan Türklerin kurduğu Sebat Futbol Kulübü'nün ismi futbol federasyonun onayı ile Sparta yapılmıştır. Bununla da

¹⁰⁵ Aruçi, a.g.m., s.574.

¹⁰⁶ Barbara Jelavich, (2006), *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, Zehra Savan-Hatice Uğur (Çev), Küre Yayınları, İstanbul: s.212.

¹⁰⁷ Aruçi, a.g.m., ss.574-575.

¹⁰⁸ Engüllü, a.g.m., s.50.

kalmayarak kulüpte yer alan Türk kökenli kim varsa hepsi çıkartılmış ve kulüp Slavlara özgü hale getirilmiştir.¹⁰⁹ 1933 senesinde Sparta Kulübü ile yollarını ayıranlar Hayduk kulübünü kurmuşlar lâkin fazla zaman geçmeden burasıda Slav sporcularının yeni kulübü olmuştur.¹¹⁰ Yine 1930 senesinde İslamska Vyerska Zayednitsa (İVZ, İslam Dini Birliği) adında dini örgüt kurulmuş, bu örgütün yöneticileri ise Üsküp ve Sarayevo Ulema meclisleri olmuştur. Bu örgütün amacı ise din eğitimi adı altında milli şuuru kaybettirmek ve Sırpçayı benimsetmektir. Nitekim de Yugoslavya’da yaşamını sürdüren Müslümanlar üzerinde oldukça etkili oldular. 1938 senesinde Üsküp şehrinde İnsaniyetperver-Kültür-Eğitim Yardım Cemiyeti’nin (Humano-Kulturno-prosvetno Društvo Yârdim) kurulmasını sağladılar. Cemiyet birçok dalda çalışmalar yapıyor, 35 yaşın üstündeki gençlerin üyeliğini kabul etmiyordu. Böylece gençleri kontrolleri altında tutabiliyorlardı. Kuruluşun kitaplığı daha çok Türkiye Cumhuriyeti’nden getirilen ve dernek üyelerinden istenen kitaplardan, dergilerden oluşmaktaydı. Haftanın bir günü açık oturum yapılarak Sırpça yazılmış eserler okunup yine Sırpça konuşarak eserler üzerinde tartışmalar yapılmıyordu. Kuruluşun içinde yer alan bazı kişiler daha sonra Yücel Cemiyeti’nin ve Arnavut Teşkilatı (NDS)’nin kurulmasını sağlayacaklardı. Kuruluş, 1941 yılında Almanlar ve Bulgarlar Üsküp şehrine gelince kapanmıştır.¹¹¹

Kral Aleksandr döneminde Yugoslavya, Macaristan’ın tutumu karşısında, Fransa’ya yaklaşmış ve Küçük Antant’a katılmıştır. 1934 senesinin Şubat ayında ise Türkiye, Yunanistan ve Romanya ile birlikte Bulgaristan ve İtalya’nın saldırgan politikasına karşı Balkan Antantı’nı kurmuştur.¹¹² 1934 senesinin Ekim ayında yaşanan suikast sonucu Kral Aleksandr ve Fransız Dışişleri Bakanı Louis Barthou’nun ölümü¹¹³ sonucu ülkenin yönetimi için Kral Aleksandr’ın evladı II. Petar tahta geçmiştir. Lâkin II. Petar’ın yaşının küçük olması sebebiyle Kral Aleksandr’ın kuzeni Prens Pavle önderliğinde saltanat naipliği kurulmuş ve Bogoljub Jevtiç başbakan olmuştur.¹¹⁴ Daha

¹⁰⁹ Engüllü, a.g.m., ss.49-50.

¹¹⁰ Yücelden, a.g.e., s.1098.

¹¹¹ Yücelden, a.g.e., s.1096.

¹¹² Fahir Armaoğlu, (1984), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Tisa Matbaası, 2. Baskı, Ankara: s.184

¹¹³ Cüneyt Yenigün-Ümit Hacıoğlu, (2004), *Bosna-Hersek: Etnik Savaş, Eksik Antlaşma*, adlı makalede; “Utasha 1934’te Kral Alexander ve Fransız Dışişleri Bakanı’nı idam ettirmiştir.” şeklinde yazmıştır. Ayrıntı için Bkz. s.182, Kemal İnat-Burhanettin Duran-Muhittin Ataman (Ed.), *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, Nobel Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara

¹¹⁴ Jelavich, a.g.e., s.215.

sonra yönetime geçen Stoyadinoviç Yugoslavya'nın siyasi politikasını değiştirerek ülkesini Almanya ve İtalya'ya yakınlaştırmıştır.¹¹⁵

Balkan Paktı'nın amacı katılan ülkelerle dostane ilişkilerin oluşturulmasıydı lâkin ülkenin Pakta katılımı Makedonya'da yaşayan Türklerin durumunda herhangi bir değişikliğe meydan vermediği gibi ülkede gerçekleşen siyasi değişimler Makedonya'da yaşayan Türkleri endişelendirmiş ve 1936 göçünü gündeme getirmiştir. Bu oluşacak ikinci göç dalgası Türkler arasında bir hareketliliği sağlamıştır. Bunun sonucunda Üsküp'te yaşayan Türk kökenli hatırı sayılır kişilerin ve milli benliklerini koruyan genç münevverlerin katılımıyla 1937 senesinde Yardım Cemiyeti kurulmuştur. Kurulan bu cemiyet, sosyal alanda iktisadi durumu çok iyi olmayan Türk ailelerine yardımda bulunuyor, kültürel alanda da çalışmalar yapıyordu. Cemiyet çalışmalara devam ederken Müslüman SKOY üyelerinin cemiyete girmesiyle durum siyasi boyut alınca cemiyet olumsuz etkilenmiştir.¹¹⁶

Hırvat Köylü Partisi ve Sırp yönetiminin 1938 senesinde uzlaşma sağlaması sonucunda Yugoslavya Devleti içerisinde Hırvatlara ait bölge oluşturulmuştur.¹¹⁷ 1939 yılının Şubat ayında yapılan seçim sonucunda hükümet başkanlığı görevine Dragiša Cvetković, başkan yardımcılığı görevine ise Vlatko Maček getirilmiştir. Cvetković ve Maček'in aralarında yaptığı anlaşma sonucu Bosna-Hersek toprakları Sırlar ve Hırvatlar tarafından taksim edilirken Müslüman topluluklarının durumu ise meçhul bir hâle bırakılmıştır. I. Cihan Savaşı'nın akabinde Yugoslavya topraklarına Bosna-Hersek bölgesinin katılmasıyla var olan Müslüman dinî cemaatler meselesi daha da öne çıkmıştır. Çünkü Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun oluşturduğu Sırbistan, Makedonya, Kosova ve Karadağ'ı da içine alan dini teşkilat mevcuttu. 1936 senesinde bu teşkilatın içeriğinde yapılan değişiklik ile resmi ikametgâhı Saraybosna olmuştur. Oysaki Bosna-Hersek haricinde diğer bölgelerde de Müslüman topluluklar bulunmaktaydı. Yugoslavya'nın Krallıkla yönetildiği zamanda Bosnalı, Türk ve Arnavut Müslümanların tüm uğraşlarına karşın topluluklar arasındaki durumunda yani azınlık statüsünde hiçbir değişiklik olmamıştır. Bunun sonucunda çoğu Müslüman biçare hâlde Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakılmıştır. 1919'dan 1941 senesine kadar

¹¹⁵ Armaoğlu, a.g.e., s.184.

¹¹⁶ Engüllü, a.g.m., ss.50-51.

¹¹⁷ Yenigün ve Hacıoğlu, a.g.e., s.182.

Kosova’da yaşayan Arnavutların ve diğer Müslümanların bir kısmı birçok sıkıntıya ve zulme uğrarken; büyük bir kısmı İlija Garašanin’in Načertanije¹¹⁸’si yönünde göçe tâbi tutulmuştur. Makedonya’nın doğu bölgesinde yaşayan Türklerin neredeyse tamamı göç ettirilmiştir. Müslümanlar için gerekli siyasî desteğin ortadan çekilmesi, bu topluluğun bölge halkından farklı olarak kabul edilmesi hatta Osmanlı’nın bırakmış olduğu yığınlar topluluğu olarak görülmesi; oradaki Türklerin ve Müslümanların yaşamlarını idame ettirmesini zorlaştırmıştır. 1938 senesinde Krallık Yugoslavya’sının ve Türkiye’nin imzaladığı Yugoslavya-Türkiye Konvansiyonu’na göre, 1938 ve 1944 seneleri arasında Kosova’dan ve Yugoslavya’dan Türkler ve Arnavutlar Türkiye’ye kitlesel göç akını başlatmışlardır.¹¹⁹ 1923-1933 Aralığındaki tarihlerde; Yugoslavya ülkesinden 26.120 ailede 108.179 kişi serbest göçmen olarak; 1934-1940 Aralığındaki tarihlerde; 5.894 kişi iskânlı olarak; 1934-1949 Aralığındaki tarihlerde ise; 3.139 kişi serbest göçmen olarak Türkiye’ye gelmiştir.¹²⁰

Yugoslavya da yaşayan Arnavut kökenli kişilerin 1918’den 1930’a kadarki dönemde toplumda yer aldıkları konumlarıyla ilgili;

5 Mayıs 1930 tarihinde Gjon Bizaku, Shtjefën Kurti ve Luigj Gashi’nin Cenevre’ye sundukları memorandum da; Kosova’da 12.371 kişinin öldürüldüğünü, 22.110 kişinin tutuklandığını, 6.050 evin yakıldığını ve 10.452 evin Sırp tarafından soyulduğunu rapor etmişlerdir. Arnavut ileri gelenlerin yazdığı mektuplarda ise; 1.000 hektarın üzerinde işlenebilir arazi ve 15’ten fazla köy arazisine sahip Üsküp’teki Burmalı camisi, Gazi Mustafa Paşa Camisi, Tetova’daki Vavri Camisi ile Harabat Vakfı gibi İslâm vakıflarına jandarma, Sırp subayları ve Karadağlılar tarafından el konulduğunu beyan etmişlerdir.¹²¹

Bu olaylar göçün sebeplerinden birkaç tanesi olmuştur.

2.1.4. Josip Broz Tito’nun Kurduğu Yugoslavya ve Türkler

Almanya’nın Belgrat’ı bombalaması ile Yugoslavya II. Cihan Harbi’ne dâhil olmuş ve hemen akabinde Mihver güçleri tarafından Yugoslavya toprakları ele

¹¹⁸ İlija Garašanin, Sırp devlet adamı olup; Načertanije (Büyük Sırbistan Projesi) politikasını oluşturan kişidir.

¹¹⁹ Aruçi, a.g.m., s.575.

¹²⁰ Geray, a.g.e., s.11.

¹²¹ Nurcan Özgür Baklacioğlu, (2015), *Yugoslavya’dan Türkiye’ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tartışmalar*, M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya (Derleyen), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul: ss.205-206’dan naklen, Bajrami, H., (1995), *Politika e Shfarosjes së Shqiptarëve dhe Kolonizimi Serb i Kosovës 1844-1995*, QIK, Prishtinë, ss.68-123

geçirilmiştir.¹²² Bu durum karşısında ilk tepkiyi gösterenler ise Sırp milliyetçisi olan Çetnikler olmuştur. Çetnikler eski rejimin devamlılığını sağlamak için mücadele ederken, Tito'nun önderliğini yaptığı grubun tepkisi ise Alman ordularının Sovyet topraklarına yönelmesiydi.¹²³ Bölgede etkin olmak isteyen İngiltere ve Rusya, bölgede yer alan Utasha ile Nazilerin faaliyetlerini önlemek için Tito'ya yardım sağlayarak Tito'yu desteklemişlerdir.¹²⁴ Tito, krallığın Türkleri ve Müslüman kişileri Yugoslavya topraklarında istemediğini bildiği için hem Almanya'nın ve İtalya'nın askeri güçleriyle hem de çetniklerle çetin bir çatışmaya girişmiştir. Tabikî bu durum Tito'nun Türklerin ve Müslümanların arasında saygınlığını artırmış ve Müslümanlar Tito'yu kahraman olarak görmüşlerdir. Onun vermiş olduğu bu mücadeleden dolayı Bosnalı Müslümanlar Tito'yu birçok baskından kurtarmışlardır. Gerek büyük devletlerin gerek bölge halkının desteğini alan Tito, Türklere ve Müslümanlara olan minnetini şöyle göstermiştir: Tito'nun liderliğini yaptığı komünizm ideolojisine sahip çetenin üyeleri, 1944 Kasım'ında Kalkandelen, Gostivar ve Kırçova yöresini kuşatarak burada yaşayan 12 ile 90 yaş grubundaki Türk ve Müslüman kişilerin tamamına yakınına Monopol adı verilen tütün depolarında tutmuşlardır. 16 m² bir alana 100'er kişi konularak zor şartlar oluşturulmuş doğal ihtiyaçları için bile kapatıldıkları bu yerden çıkarılmamışlardır. Tito'nun ideolojisinde yer alan kişiler tarafından kurşuna dizilene kadar bu durum 6 gün 6 gece sürmüştür. 2,5 ay geçtikten sonra yabancı radyoların mikrofonlarından söylendiğine göre, Kırçova, Gostivar ve Kalkandelen bölgesinde kurşuna dizilenlerin sayısı 19.000'e ulaşmıştır.¹²⁵

Mülâkatlardan da görüleceği gibi, konuştuğumuz göçmenlerin II. Cihan Harbi ile ilgili yaşanmışlıkları ve bilgileri aşağıdaki gibi yer almaktadır.

Dudu Kurtulmuş'tan “II. Dünya Savaşı ile ilgili neler biliyorsunuz? Annem söylüyordu ben görmemişim küçükmüşüm. İşte o zaman babam esir gitti, babamı aldılar. O zaman annem söylüyordu amcama bırak bizi diye ama amcam bırakmadı bizi. Nerde ekmek buldu bize getirdi. Annem “Küçük bi altın vardı buramda (boynunu gösteriyor) vermek istedim, istemedi” dedi. *Babanız nasıl esir düşmüş?* Esirlikten geldi işte şükür canlı geldi. Bi zaman sonra ben sordum babacım dedim naptınız orada ne naptılar dedim. Babam dedi

¹²² Aruçi, a.g.m., s.575.

¹²³ Ülger, a.g.e., s.45.

¹²⁴ Yenigün ve Hacıoğlu, a.g.e., s.182.

¹²⁵ Altan Deliorman, (1975), *Yugoslavya'da Müslüman Türk'e Büyük Darbe*, Boğaziçi yayınları, 2. Baskı, İstanbul: ss. 151-152

“sıraladılar tıraş yapacaklar sonra benim sıra geldi. Ben, arkadaşlar benim bıyıklarımı bırakabilir misiniz? Dedim bıraktılar. Beni seviyorlardı” dedi. Adımı koydular birko oranın dili öyleymiş bıyıklı adam Mustafa Birko diyorlarmış. “İyi geçti benim. Bana kızmıyorlardı. Vardı kızanları da ama beni hiç rahatsız etmediler.” Dedi. *Neden esir alındığınızı biliyor musunuz?* Bilmiyorum ne oldu ne bitti bilmiyorum.”¹²⁶ Aktarılmıştır.

Ekrem Vuran’dan “*II. Dünya Savaşı’nı hatırlıyor musunuz?* Çocukluğumuz 1943’te yani beş yaşındayken artık hatırlamaya başladım yaşlar. Tabi o zaman harp zamanı II. Dünya Savaşı. Köyün üzerinde görüyorduk çocukken uçaklar uçuşuyordu, uçaklar Üsküp’e bomba yağdırıyorlardı ve Sofya’ya. Ama genellikle bu Amerikan uçaklarıydı. Eee harpte baya zorluk çektik. Ama biz Makedonya’nın mozaikiydik. Dilimiz Slavca yani Makedonca, din Müslüman zâti bizim nüfus kâğıtlarımız da yazıyordu din İslâm, ırk Türk. Ondan sonra harp zamanı o kadar olmasa da harpten sonra daha çok hele 1948-51 senesinde Tito’nun Rusya’dan ayrıldığı zaman. O zaman inforbode (Kominform) lafı geçiyordu. Manasını tabi bilmiyorum. Batı’dan da yardım alamadık Rusya’dan da. Bir işçinin yevmiyesi üç lira bir kilo ekmek 150 kuruş yani iki kilo ekmek. O zamanki çocukluğumuzda bizim tek zorumuz ne ayakkabı ne elbise sırf ekmekti. Bu durum 1951’e kadar sürdü üç sene ondan sonra bolardı her şey 51’den sonra. *İtalyanlar uzun süre kaldı demiştiniz o durum nasıldı?* II. Dünya Savaşı 43 senesinde ben beş yaşlarındaydım. Bakkal dükkânımız vardı köyün ortasında. Onlarda köyün ortasında çadır kurdular hatta biz bir konserve kutusunu bile kapışıyorduk çünkü ihtiyaçtı o zaman ama hiçbir zarar görmedik İtalyanlardan. Bir kerede Almanlar geçti ama artık çöküşünde 1944 senesinde onlarda köyümüzden geçerken hiçbir zarar vermeden konvoy halinde köyden geçtiler. Yalnız bir tek acı olay yaşadık 1945 senesinde Kurban Bayramı’nın arifesinde köyde hayvanlar kesiliyor biz de öyle âdetti yani arife için kurban kesilirdi. Daha yeni oluşmuş komünizm baskın yaptı köye. Ne kadar Müslüman varsa 17-18 yaşından 55 yaşına kadar olan bütün adamları aldılar. Bunlar bir hafta Kalkandere’deki tekel binasında ona Monopol derlerdi Müslümanları sırf Müslümanları tuttular. Arnavut alay başında Kazım Ruşa diye biri var “Niye sırf Müslümanları alıyorsunuz?” Demiş. O da komünistmiş. “Eğer böyle giderse birbirimizle çatışalım.” Demiş. Arnavutlarla Makedonlar bir hafta sonra bütün topladıklarını saldırlar tabi harp suçlusuna varsa onlar kaldı. Ama bizim öyle olmadı bizim köyde harp suçlusuna yoktu. *Tekel binasında tuttuklarında orada baskı zulüm vb. görmüşler mi?* Onu sorma daha. Orda aynı oda da yatıyorlarmış. Af buyurun tuvalet dahi aynı yerde. Bir hafta boyunca kaldılar. Çoğu diyor sarardık. Ama ben o zaman küçüktüm benim bi tek amcam vardı babam Sofya’da idi. Büyük amcamın zaten yaşı tutmadı. Bak ne diyorum 18 ile 55 arası aldılar. Bizim köydekileri aynı ve en iyi yere koymuşlar. Arnavutları ve diğer köyleri daha da berbat yerlere koymuşlar. Ama bu dediğimiz bir hafta sürdü sonra serbest bıraktılar. Bu arada giderken birini çekiyorlar kenara o zaman kenara aldılar mı hemen

¹²⁶ Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

infaz ediyorlarmış. Birini çekiyorlar kenara işte falan zamanında bu muhtarmış köyde bir iki haremi, hırsız köydeki hayvanı çalmış ama muhtar kayboldu demiş. Büyükler “yav bir hayvan için bir insan öldürülür mü? Demiş. Onlar da bi partizan öldürüldüyse o zaman herkesi katledelim.” Demişler. Ama sonra olmaz demişler evet kaybolmuş hayvan ama partizan ölmemiş. Çalanda Arnavutlar söz aramızda, Arnavutluk’tan bizim köye geçiyorlar. *O zaman öldürülme olmadı? Olmadı. Cemil Kostivar ve Arif Kapatan’ı duymuş muydunuz?* II. Dünya Savaşı’nda Arnavut milliyetçisi için *Kırçova* önemli merkezmiş Kırçova ise Makedonların merkezidi. Kosateliçif ise onların milliyetçisiydi. O, Osmanlıya ilk defa isyan edendi ama bu herhalde 1910 yıllarındaydı yani daha önce galiba 1900 yıllarda. Ben gittim onun heykelini gördüm şimdi gittiğimizde. Bizim Kalkandere yöresinde Arnavut milliyetçisi vardı harp zamanında. Ama Nazi Goriyane bi de Pelio vardı. Kurucusu Cemo Cemaiti ama Cemo kısa adı bu hakikâten milliyetçiydi yani hırsız değildi ama diğerleri biraz şey yapmışlar ama bu hakikâten iyiymiş.” Aktarılmıştır.¹²⁷

Fuat Güneş’ten “II. Dünya Savaşı ile ilgili ben büyüklerimden dinlediğimi söyleyebilirim size. Bazı kişilerin Almanya’ya karşı, İtalya’ya karşı savaştıklarını askere alındıklarını bizim hemşerilerden bazılarının cephede kaldığı şehit olduğu söyleniyor. Gidipte gelmeyenler var. Esir düşüpte Almanya kamplarında kalanlar var. Meselâ babamın dayısı savaşta esir düşüyor yıllarca Almanya’da kalıyor daha sonra 10-15 sene sonra evine dönüyor. Rahmetli Mustafa dayıydı ismi Almancayı gayet iyi biliyordu. Benim rahmetli dayım götürülmüş tam cepheye sürülürken savaş sona ermiş kurtulmuş ama II. Dünya Savaşı’nda Almanya’ya karşı çarpışırken ölenler de var.” Aktarılmıştır.¹²⁸

Hamdi Kayalar’dan “II. Dünya Savaş ile ilgi ne söylersiniz? Biz köyde olduğumuz için fazla bir şey görmedik ama şehirlerde tabi mezalim fazla oldu. Çünkü adam köye gelmiyor şehre gidiyor zapt etmeye, velhasıl bu şeyleri yaşadık gerçi ben yaşamadım ama babamgil yaşamış çünkü ben 46 doğumluyum. Babam daha iyi bilir. Tabi bu olaylar 38’de başlıyor 45’te bitiyor. II. Dünya Savaşı’nda maalesef Yugoslavya’da da aşağı yukarı 2 milyon zayıt oldu. Valla Almanlar bir şey yapmamış Müslümanlara hiç dokunmamış. İlle Yahudi. Aranızda Yahudi var mı, onu Yahudi’yi aramışlar. II. Dünya Savaşı sonrasında yaşamınızda bi değişiklik hissettiniz mi? Hayır. Biz ektiğimizle geçindik kimi gün az yedik belki de aç yattık ama dar günler geçti. Bolardığı zaman bizim elimizde bolardı çünkü dedim ya devlet zayıf düştü bir sürü subayını kaybetti para ne kaybetti. Sonra açıkgoz kişileri, bilgili kişileri subay yaptılar, eğitimci yaptılar devlet kalkınasıya kadar. Sonra değişti tabi okullara eğitilmiş kişiler geçti. *Sizin içerisinde askeri amaçlı toplama yaptılar mı?* Tabi şimdi emir geliyor veya bir savaşa gidilecekse köyden de topluyorlardı ama köydekiler de bizi bildiği için bizi sevdiği için tabi gençlere diyor ki “Bak kaçın nereye giderseniz gidin benden istek gelirse aşağıdan valla götüreceğim.” Diyor. Ondan sonra biz

¹²⁷ Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri: 10 Mayıs 2015, Kütahya

¹²⁸ Fuat Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Ağustos 2018, Kütahya

kayboluyorduk yani babamın anlattığı kayboluyorduk diyor bizi götürmediler hiç. *Muhtarla aranız nasıldı?* Tabi muhtar iyiydi. Muhtarla yönetildik yani burdaki gibi seçimle gelen bir muhtar.” Aktarılmıştır.¹²⁹

İzzet Kayalar’dan “Üçüncü sınıfa kadar okudum ondan sonra II. Dünya Harbi çıktı. Dört beş sene sürdü harp. O zaman baya çok çektik. Hiçbir şey bulunmuyo hepsi karaborsa, yok zaten. İstersen paran olsun yok. Ekmek de yoktu karne ile alıyorduk. Köylerde olanlar gene biraz idare ediyorlardı ama böyle gurbette kuponlar vardı. Kupon diyorlardı orda. Fırına gidiyoruz kesiyor biraz biraz ekmek veriyor istediğin kadar alamıyorsun böyle. *Savaş zamanında sizleri askere almak istediler mi? Manastır’a Üsküp’e baskın oldu mu?* Askere aldılar bazılarını bazıları da cephede kaldı. Bizim muhtar vardı bi tane avcıydı. Muhtara geliyorlar “Çocuklar nerde?” Diye soruyorlarmış. Oda “Bilmiyorum gurbette.” Diyormuş. Öyle o, çocuklara diyordu “Harp zamanında kaçın benim yanımda durmayın. Gidin nereye giderseniz.” Onlar geliyorlarmış çocuklar nerde? Bilmiyorum hepsi gurbette diyerek bizi korurdu. Çok çektik. Kaçıyorlardı, saklıyorlar idi bilmem ne. *Neyi saklıyorlardı?* Askere gitmeyi. Gittin mi cepheye sokuyorlar çünkü. Harp harptir. *Harbin çıkacağı söyleniyor muydu?* Söylemiyorlardı karıştı o zaman. Bütün Avrupa ülkeleri hepsi harbe girdi. Alman harbiydi o zaman Almanlar, Arnavutlar, Sırlar herkes karıştı. Yaa çok feciydi.” Aktarılmıştır.¹³⁰

Latif Arkaç’tan “Valla dedemi esir olarak almışlar. Sonra salmışlar. Askere aldıklarını sanmıyorum. Esir olarak almışlar yani götürmüşler, köyden bazılarını gruplar halinde tutuklayıp götürüyorlar bir müddet sonra salmışlar. *Esirlikle ilgili bir şey anlattı mı?* Çok kısa bir dönem. Netice de sindirme politikası. Osmanlı zamanında da Yemen’de bizim köyden 11 tane dedemiz şehit olmuş gitmişler ve bir daha gelmemişler ama Osmanlı askeri olarak gidiyorlar. Benim dedem annemin dedesi, İsmail Çavuş diyorlarmış o zaman şimdi İstanbul Arifiye’de yedi sene askerlik yapmış. Ama nasıl askerlik yapıyor? Gündüz görev yapıyor, mesainin haricinde ise saleptir, bozadır onları yollarda satmış. Bir de İstanbul Fener’de fenercilik yapmış. Tabi yedi sene diye gidiyor ama dört sene mi ne askerlik yapıp dönüyor. *Sadece İstanbul içerisinde mi yapmış askerliği?* İstanbul’da ve Arifiye’de hatta o zaman yerleşmek istemişler çok deprem oluyor diye vazgeçmiş. *2.Dünya Savaşı sonrasında yaşamınızda bi değişiklik hissettiniz mi? (ekmek karnesi, yoksulluk, etnik gruplaşma)* Biz o zamanlar çocuktuk, kendim bebeğim. Hiçbir şey hatırlamıyorum ama annemin babamın anlattıkları; orda çok sıkıntı varmış karneylen veriliyor her şey. İşte köye ekmek geliyor sayı ile veriliyor, gaz yağı geliyor muhtar kime isterse ona veriyor. Kıtık olduğu için azar azar veriyor. O kadar açlık yaşamışlar ki hiç unutamam benim dayım bir çuval un için altı ay çobanlık yapıyo ve ahırda yatıyor hayvanlarla beraber. Bir çuval unun karşılığında yapıyor bunu. Ve on dört yaşında çocuk bu. Elllerinde bi avuç un bununla

¹²⁹ Hamdi Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 29 Kasım 2017, Kütahya

¹³⁰ İzzet Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Eylül 2016, Kütahya

ekmek yapacak ama yetmiyor, un alacak parası da yok bi horoz karşılığında gidip un alıyor. Bu derece bi sıkıntı. Ninemgil çok sıkıntı çekmiş. Onlar bir araya geldikleri zaman gelin canımız tatlı mı istedi napalım tel kadayıfı konuşalım ne güzeldi diye muhabbetiyle karınlarını doyurmaya bakıyorlarmış. Bi portakal kabuğunu saklıyorlar koklamak için. Yani nefislerini gidermek için bu şekilde çok sıkıntı yaşamışlar. Annem kız çocuğuyken kendisi büyük daha ufak kız kardeşi var o zamanlar. Çok hastalıktan ölenler olmuş. Boğmaca, kızamık en basiti verem... Kendisi çocuk işte kardeşinin boncuklardan yapılmış bilekliği varmış ölse de bu bileklik bana miras kalsa diye dua edermiş. Duyduğum zaman çok duygulanırım. Yani bu kadar yoksulluk. Ninem çocuğunun öldüğüne seviniyor açlıktan kurtuldu diye. Bu derece bi sıkıntı yaşamışlar. Hatta ninem bazen anlatırdı çocuk çok olunca karınlarını doyuramıyor, koca gurbete gitmiş çalışıyor. Bir iki sene yok belli değil işte. O dönemlerde gerçi burda da o sıkıntıları yaşamışlar ama orda da çok yaşamışlar.” Aktarılmıştır.¹³¹

Nasuf Kosor’dan “II. Dünya Savaşı ile ilgili neler biliyorsunuz? II. Dünya Savaşı’nı hatırlamıyorum. II. Dünya Savaşı’nda babam gurbetçilik yapıyordu Bulgaristan Sofya’da. O da seyyar satıcıydı. Kendisine ait işyeri yoktu. Orda boza satıyormuş. Yoksulluğu ben çok iyi hatırlıyorum. Açlık, yoksulluk 1945’te başlamış. 1949’a kadar dört sene açlık 1950’de bollaştı her şey. Ben hatırlıyorum annem rahmetli ısırgan otu toplayıp bize yemek yapıyordu. Sırf ısırgan otu ile yemeğimiz o idi. Yani bi avuç unu içinde karıştırıyordu ekmek yerine onu yedik. Ben iyi hatırlıyorum üzgünüz ekmek ağzımıza koymadık. Bizim köye yani kasabaya İtalya geldi, Arnavutluk geldi, Bulgaristan geldi üç tane devlet bizim kasabamıza girdiler. Üç türlü asker vardı bizim köyde ben onu hatırlamıyorum babamın söylediğine göre. *Size zararı dokunmuş mu?* Yok. Ondan sonra şunu hatırlıyorum burda da haram ederler hırsızlığı bizde çok korkarız haramdan. Hırsızlıktan çok çektik ne varsa koyun, inek topluyo götürüyordu bi hırsız. *Kim ya da kimler götürüyordu?* Arnavutlar götürüyordu. Ben zaten burda Arnavutları çok sevmiyorum bundan dolayı. Çok kötülük yapmışlar, gevurlardan hiç bi zararımız yoktu ama Arnavutlardan çok zarar gördük.”¹³² Aktarılmıştır.

Neşat Demirdak’tan “Şimdi II. Dünya Harbi zamanında bizim dükkân vardı Kosova’da Gilan Kasabası’nda çok güzel işimiz. Biri geldi bir gün yıkılacak Sırbistan bozuldu dedi. Tabi bizim akraba var idi az ileride onlar hazırlanıp gideceklerdi Yalovyane’ye, köyümüze oraya gittin mi köyümüze hiçbir şey olmazdı. Babam dedi ben gitmem dedi. Şimdi para yok, ayakkabı yok. Ee ne yapacaksın? Babam gitti komşumuz Millen’in evine. Biz gideceğiz köyümüze ama çarığımız yok. Babama demiş ben sana vereyim bir tane çarık yalnız domuzun. Babam ne olursa olsun ayakaltına bir şey koyayım diye istedi. Tabi getirdi çarıkları babam giydi. Birde babam yanımıza kaynamış et aldı.

¹³¹ Latif Arkaç, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Mart 2018, Kütahya

¹³² Nasuf Kosor, Görüşme Tarihi ve Yeri: 30 Kasım 2017, Kütahya

Gittik şehirden dışarı çıkacağız o gevur Mille bırakmadı. Mille dedi “Bak dedi şehirden dışarı sizin önünüze kim çıkar bilmiyoruz ama burda evvela benim kafa gider o zaman size dokunan olur dedi.” Ona rağmen babamla yola çıktık. Şehrin dışına çıkıyoruz, hastane var orda da polisler duruyor “Nereye gidiyorsunuz?” Tetova’ya. “Olmaz, yasak yürümek.” Biz geri gittik. Bir Sırp fırını var idi o fırına girdik babam oturdu orda. Şimdi, ben babam ondan sonra Sinan vardı. Babam ne yapamaz diye düşündü. Fırıncıya ver dedi ekmek gevur verdi. Ekmekle karnımızı doyurduk. Babam kalktı size hayırlı yolculuklar ben burda kalıyorum dedi. Sırbo beni koruyacak diye onun yanına gitti. Biz de dükkâna geldik eşyalar zarar görmesin diye Sırbo’nun oğlu dükkânı boşaltılmış. Hepsini götürmüş evine iyi gevur. *Ne kadar süre kaldınız orda?* 21 gün onun evinde kaldık. *Memlekete nasıl döndünüz?* Dağdan geldik. II. Dünya Harbi’nde idik ondan sonra Tito geldi. *II. Dünya Savaşı sırasında sizi askere çağırdılar mı? Evden herhangi bir eşyanızı veya hayvanınızı aldılar mı?* Arnavutluk var idi bi zaman. O Arnavutluk’tan ve Almanya’dan geliyorlar idi. Arnavutlar komşunun iki atını, bir at da bizden almışlar. Biz bıraktık gece otlasın diye ordan alıp gitmişler. Devlet bize at alıyordu her sene, bizimde var idi büyük bi tane. Son zamanlarda devlet alacaktı bizden atı. Babam atı götüreceken Üsküp’e o gevur demiş götürme atı Sırbistan yıkıldı, yok gayri Sırbistan. Babam geri götürüyor atı. O zaman çalınıyor. Aynı zamanda amcam esir idi geldi, beni de asker alıyorlardı. Bende istiyordum ama. Muhtar Hakik amca seni götüreyim askere ama yedi kişiyi saklıyoz. Nasıl olacak dedi. Neyse ben uzaktan bakıyorum muhtar gitti Alaman gevurların yanına gevurlar muhtarı dövdüler. Kimse yok benden başka hep gurbetçi kaçtı. Sonra bana geldi dedi eve gitme bi tarlaya yat saklan. Bende tarlada yattım ve askerden kaldım.” Aktarılmıştır.¹³³

Ramazan Güneş’ten “2. Dünya Savaşı olurken sizleri asker olarak aldılar mı? Esir düşeniniz oldu mu? Esir falan olmuştur ama ben onları hatırlamıyorum. Babam bilirdi de ben bilmem yani. 2. Dünya Savaşını siz görmediniz ama dedeniz, babanız maalesef tanık oldular. Onlar bu yaşadıkları savaş ile ilgili bir şeyler anlattı mı? Biz açlık görmedik ama babalarımız dedelerimiz gördü. Dedemiz çok tutumlu birisiydi. Biraderin ismi de Şuayip idi. Dedemiz çok tasarrufçu hesabını bilen aynı zamanda disiplinliydi. Öyle zamanlar oldu ki meselâ benim büyüğüm amcaoğlu vardı tarlaya giderdi çalışmaya benim yaşıım beş altı o kadar. Karnım aç, yok diyor ağabeyin işten gelsin de beraber yersiniz. Yine meselâ öyle zamanlar oldu ki; sıkıntı, açlık... Az çokta olsa dedem iki öğün sabah akşam yemek yedirirdi diğerleri üç öğün yiyor o farkında olmayarak bize öyle yapardı. Tasarruf yapıyorsan herkes yapıyor ama en sonunda diyorlar sen sadece tasarruf ediyorsun diğerleri yapmıyor. Çok hesapçıydı yani yokluktan korkan bir kişiydi çünkü çok yokluk görmüş dürüst bi insandı.” Aktarılmıştır.¹³⁴

¹³³ Neşat Demirdak, Görüşme Tarihi ve Yeri: 19 Ağustos 2017, Kütahya

¹³⁴ Ramazan Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

Rıza Yenidoğan'dan "II. Dünya Savaşı'nda babam üç ay gelmiyor Bulgarların orda Sofya'da çalışırken kayboluyor gelmiyor eve. Birisi demir yollarını sabotaj yapıyormuş o esnada babamın hüviyetini soruyorlar üzerinde hüviyet çıkmayınca onu da alıyorlar o sabotajcıyla birlikte. Onları kurşuna dizmeye götürürken o götüren asker Türkmüş amca sen Türksün bende Türküm. Kendi aralarında askerler iki kişiyi götürüyor karlı bi havada. Türk asker babama "Ben sana ateş açacağım sen şuradan yukarı tepeden aşağı git doğru köyüne varırsın." Demiş babamda öyle yapmış. Ötekini de infaz etmişler. II. Dünya Savaşı'nda üç tane unsur girdi. Bir İtalyanlar iki Almanlar onlar kaçtı gitti bu defa Ruslar geldi. Sandıklarında giyecek elbise kalmadı, kümeslerde tavuk kalmadı. *Köyünüze kadar gelmişler mi?* Tabi tabi. *II. Dünya Savaşı'nda askere almışlar mı?* Yok. Ama erkekleri toparladılar camide hani ayaklanma gibi bi şey yapmasınlar diye. Ama sonra Müslümanların bayramı olduğu gün Ramazan Bayramı'yı arife günü hepsini salmışlar. Ama gözetim altında tutulması emiri verilmiş. Onları da salan kim bi kadın subay, at ile geliyor bakıyor bu köyden zarar gelmez niye bunları tuttunuz diye fırçalıyor orada Müslümanları tutan subaylara. Onlarda hepsini bırakıyorlar. *II. Dünya Savaşı sonrasında yaşamınızda bi değişiklik hissettiniz mi?* Oldu tabi. Fakirlik diz boyu oldu. Tito geçince artık sosyalizme devlete çalışıyorsun. Elinde avucunda ne varsa hepsi alındı. On tane ineğin varsa üç tanesini, yedi tanesini veyahut iki kilo sütü sana verdi sekiz kilosunu o aldı misal böyle şeyler yaşandı. Eziyet çektiler yani çok eziyet çektiler basit bi şey değil ki." Aktarılmıştır.¹³⁵

Sait Kama'dan "Biz tabii bize anlatıları sonradan doğduğumuz için pek fazla bilmiyoruz bilgimiz yok ama duyduklarınızı, anlatılanları anlatırsam çok eziyet çektiklerini söyleyebilirim. Yoksulluk... Zaten kendileri mısır ekmeği yemişler buğday ekmeği bulamadıkları zaman mısır ekmeği, patates ile günlerini geçiriyorlarmış. Birde dışarıdan şimdiki bizim dediğimiz Türkiye'deki teröristlere benzer o zaman harami derlermiş haramiler gelip köydeki hayvanları toparlayıp kaçırıp götürüyorlarmış. Tabii bizim köyde pek fazla koruma tedbiri alan yok, silah yok, aklına gelen gelip bizim köyden bütün hayvanları, gıda maddelerini çalıp gidiyorlarmış yani çok eziyet çekmişler. II. Dünya Savaşı ve iki üç sene sonrasına kadar hep eziyet çekmişler sonra yavaş yavaş düzelmiş. *Siz niye silahlanmadınız?* Bizim fitratımızda yok. Silahı biz sevmeyiz kimseyi vurmak veyahut öldürmek diye bir şeyimiz yok. Biz daima barıştan yanaydık, dostluktan yanaydık, kardeşlikten yanaydık. Ama tabi diğer köylerdeki veya başka köylerdeki haramiler gelip bizim köyümüzü talan edip gidiyorlarmış. *Bu haramiler Arnavutluk'un o taraftan gelenler mi?* Evet evet. Arnavutluk'tan geliyormuş belki Bulgaristan tarafından da gelen vardı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra iki üç sene bayağı eziyet çekmişler. *II. Dünya Savaşı'nda sizin köyünüzden askere alınan olmuş mu veya esir edilen, kaçırılan onlardan bahsedebilir misiniz?* Evet, var. Gene duyduklarımıza göre biz yaşamadığımız için, askere üç dört kişiyi

¹³⁵ Rıza Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

zorla götürmüşler. İki savaştta ölmüş ikisi geri dönmüş birisi benim dedem. Zaten o çavuşluk yapmış o zamanda. Adı Musa Çavuş o gidip geri gelmiş, savaşmış. Diğer öbür iki kişide şehit olmuş. *Dedenizin orada çavuşluk yaptığını söylediniz herhangi bir şey anlattı mı size?* Hep anlatırdı. Düşman ile çarpışmasını pek anlatmadı ama bi gün bizim köye saldırmışlar bizim köye kadar diğer arkadaşları ile gelmiş köyü savunmuş sonra tekrar savaşa dönmüş Makedonya'nın başka kesimlerinde savaşmaya. İki üç sene hiç gelmemiş köye sonra ilk etapta köyü savunmuşlar sonrada bunları götürmüşler savaş bölgelerine.”¹³⁶ Aktarılmıştır.

Yusuf Yenidoğan'dan “II. Dünya Savaşı'nda ilk önce hiçbir şey yoktu savaş vardı. Köydeki olanlar yani biz köydekiler fazla zahmet çekmedik. Tarla vardı, buğday, arpa şu bu... İdare ettik ama az çok az bi şey yani gene parça parça var ama istediğin gibi değil. Değirmenlerimiz vardı Rus rejiminde değirmenler kapandı öğütemiyorsun da ekini. Sonra II. Dünya Savaşı bitti herkes uzamete çıktı. Ekmekte bizde karne gördük kupon diyorlardı. Şu kadar gün de yarım ekmek bir kişiye. Ondan sonra böyle bölerlerdi. (Eliyle gösteriyor.) İstersen ye istersen bak vesika ile gidiyorsun. Dükkân vardı Üsküp'te o zaman kuponlu ekmek veriliyordu ben almaya gittim. 4 kişiyiz amcam, babam, ağabeyim bi de ben dört kişiye bi ekmek veriyolar kuponla. Rahmetli amcam gönderdi git dedi ekmek al. Kuponları verdi. Gittim fırına kesiyor kesiyor böyle bir tane ekmek verdi bana. Şimdi ben açım ekmeği almışım böyle koltuğun altına yavaş yavaş kopara kopara bi de dükkânlara vitrinlere bakıyorum yiyorum bakıyorum yiyorum bi dükkâna geldim pat kabuğu düştü arkamdan ekmeğin yemişim hepsini. Ondan sonra bi baktım tak ne var işte bi şey yok ağlamaya başladım utandım yav bi ekmek yenir mi, açlık.” Aktarılmıştır.¹³⁷

Zürap Çavuşoğlu'ndan “Annemgil falan anlatır. Derler ki İtalyanlar geldi efendim bisküvi çikolata verdi. Almanlar geldi efendim bilmem ne yaptı. Kim olduklarını şu an ihtiyarlar daha iyi bilir bazıları da geliyormuş işte ne var ne yok getirin evden karnımızı doyuralım dermiş. Onların zaten kendilerine yiyeceği ekmeği yok ama o askeri hangi memleketin hatırımda değil onlar isterlermiş. Yani öyle bi zulüm de görmüşler. Bazıları şevkât göstermiş çikolata gibi bisküvi gibi hani günlük yenilebilecek şeyler veriliyormuş bazıları da getirin. *Asker almışlar mı hiç köyden?* Hayır.” Aktarılmıştır.¹³⁸

II. Cihan Harbi'nde Mihver güçler yenilince Tito 1945 senesinde Mareşal olarak ayrımlaşmış ve bölünmüş toplulukları tek çatı altında toplamış¹³⁹ ve ülkede altı cumhuriyet oluşturmuştur. Bu cumhuriyetlerden birisi olan Makedonya'da, sosyalistlerce demokratik yönetim biçimi ve serbest piyasa ekonomisi kaldırılmıştır. 29

¹³⁶ Sait Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

¹³⁷ Yusuf Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

¹³⁸ Zürap Çavuşoğlu, Görüşme Tarihi ve Yeri: 23 Eylül 2016, Kütahya

¹³⁹ Yenigün ve Hacıoğlu, a.g.e., s.182.

Kasım 1943 senesinde Krallık kaldırılarak Federatif Yugoslavya Halk Cumhuriyeti (1945-1963) kurulmuştur.¹⁴⁰ Tito'nun Yugoslavya'sı için önemli olan 6 temel ilke; ülke topraklarında yaşamını sürdüren milletlere ve azınlık gruplarına ayırım gözetmeksizin yaklaşmak, ekonomi modelinde sosyalizmi uygulamak, otogestiyon, federalizm, bağlantısız dış politika ve 1941 kulübü¹⁴¹ şeklindedir.

Mülâkatlardan da görüleceği gibi, konuştuğumuz göçmenlerin II. Cihan Harbi'nden sonra ülke yönetiminde yer alan Tito ile ilgili düşünceleri aşağıdaki gibi yer almaktadır.

Dudu Kurtulmuş'tan ““Yugoslavya'daki halk arasında bir sınıf ayrı mı olduğunu hissediyor muydunuz? Hayır, görmedim. Babalarımızda söylüyordu gurbette iken karışık şehirler ama hiç rahatsızlığımız yoktu diye. Mahallede ne varsa onlarla geçiniyorlarmış bizim memlekette. Zengin bir iki üç evdi biz ortaydık çokta değil azda değil Allah'a şükür ortaydık ben o kadar anlıyodum 15 yaşında. Açık buçuk gördüm hayvanda gördüm, atları da gördüm, kuzuları koyunları da gördüm. Yine inekleri vardı ailemin üç dört tane tabi amcamla berber annem bakıyorlardı.”¹⁴² Aktarılmıştır.

Ecirye Yenidoğan'dan “Tito hiç bir zorluk yapmadı. Kimseye de yapmadı. Çevresindeki adamlar yapardı. Tito hiç ayırım yapmadı hiç kimseye. *Peki, çevresindeki o adamlar ne yaptı?* Yok, öyle bi şey bizim köyde yoktu. Ama şehirlerde varmış, dükkânların camlarını kırarlarmış, tabi şehirlerde. *Sizin de Üsküp'te dükkânınız vardı?* Benim babama bi şey yapamazlardı çünkü babam dernek başkanıydı onun için ona yapmazlardı. Biz korkuyorduk gelirlerse hani nasıl diyorlar milise burda polis de mi onları görünce vay bunlar niye geldi ne işleri var diye korkardık onlardan. Çünkü çok nadir geliyorlardı ama gelmemezlik yapmadılar, geliyorlardı yoklamaya ne var ne yok. Bi şikâyetiniz var mı falan filan. *Köyünüzde komünizm rejimini hissediyor muydunuz?* Komünizm köyümüzde yoktu. Ama tabi aşağıda vardı şehirlerde komünist. Dedem hocaydı, Kuran'ı çok iyi bilirdi. Ama bize yasak okutmak, sadece namaz kılmak için bize Kuran öğretirdi. Başka bir şey öğretemezdi. “Bunu söylemeyin ben öğrettim” diye tembihlerdi. “Yoksa beni tutarlar yakalarlar.” Derdi. Yasak Kuran okumak, ilerlemek yasaktı. Ondan sonra arkadaşların arasında habibe (hiba) vardı. İbrahim'in kızı, o ağzımızdan laf alırdı. “sen hiç sure biliyon mu namaz kılmak için?” Gece yatarken annemin yanında yatıyordum annem öğretiyordu. “Hiç hoca baba öğretmedi mi?” Hayır, dedim. Evet desem babası komünist gider söyler

¹⁴⁰ Aruçi, a.g.m., s.576.

¹⁴¹ Ülger, a.g.e., s.53'den naklen; Heidi H. Hobs. "Whiither Yugoslavia? The Death of a Nation", *Studies in Conflict and Terrorism*, C.XV, s. 189

¹⁴² Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri, 26 Nisan 2015, Kütahya

böyle böyle hoca Kuran öğretiyormuş diye. Tabii yasak diyorum ya. Bunun babası da dedesi de öyleydi.”¹⁴³ Aktarılmıştır.

Ekrem Vuran’dan “Hükümet 1948 senesinde arazisi olanlardan bizim arazimiz vardı 6 hektar yani bizden 2-3 kg et istiyordu. Bak vergi yok. Napıyodun pazardan hayvan alıyordun onları kesip veriyordun veyahut onlara borçlanıyordun. Böyle yani ama bu durum 50’ye kadar sürdü. Yani harpten sonra tabi her taraf yıkık döküktü ama başka ayırım yapmadılar ama gayrimüslimler daha rahat yaşıyordu onlar daha varlıklı oluyordu şimdi ise bizimkiler daha varlıklı. *Siz yönetime nasıl bakıyordunuz? Tito öncesi Tito sonrası?* Valla biz her hükümete uyduk şimdi burda yalan söylemeyeyim. Yani biz hiçbir zaman sorunumuz ne orda ne burda olmadı. Dilimiz zaten var yani kim baştaysa biz orda da aynydık burda da aynınız. Hatta belki bilmiyorum her yöreden bir isyan olmuş Osmanlı’ya karşı yalnız Torbeşler hiçbir zaman isyan yapmamıştır.”¹⁴⁴ Aktarılmıştır.

Fuat Güneş’ten “Bunlar duyduklarım benim; Tito öncesi krallık rejimi varmış. Krallık rejimi zamanında sınıfsal farklılıklar çokmuş. Çok zenginler ve çokta fakirler varmış yani kapitalizmin ya da monarşinin sonucu. Tito’dan sonra sosyalizm gelince çok zenginlerin mallarına el konmuş onlara da diğer vatandaşlar gibi eşit şartlar getirilmiş. Sınıfsal fark kalkmış o zaman yani sosyalizmin kuralı neyse o uygulanmış. Herkes eşit olmuş. Babam anlatırdı büyük zenginlerin çiftliklerine, dükkânlarına, gayrimenkullerine el konulmuş. Herkes günü gelmiş kendi çiftliklerinde işçi olarak çalışmaya başlamış. Hakkâten önemli bir sınıfsal devrim yaşanmış.”¹⁴⁵ Aktarılmıştır.

Hamdi Kayalar’dan “Valla oranın cumhurbaşkanı Tito’ydu. Tabi adam bir ayırım yapmadı ama emirleri de Belgrat’tan bize gelesiye kadar temiz suyla ulaşmıyordu. Bulanık geliyordu ee biraz böyle idi ama büyük bir zeval görmedik. Tabi devlet zayıf, savaştan çıkmış Almanya orayı da mahvetti velhasıl bir yaşantı oldu ama şimdi dediğin zaman bana sorduğun şey diktatör var mıydı? Diktatör yoktu, ama seçime giderken komünizm olduğu için mecbursun bir sandık kullanmaya ikinci sandığa oy attırmıyordu.”¹⁴⁶ Aktarılmıştır.

Latif Arkaç’tan “İlk dönemler baya çok baskı yapmış sonra sonra gevşetmeye başlamış. Sonra Tito’yu arar durumda, şu anda arıyorlar onu. Tabi ülke parçalanmış, parçalanmanın ne demek olduğunu gördü oranın halkları. Şimdi ufacak bir devlet kaldı Makedonya 2,5 milyon nüfusu var. Bir yerden bi yere 1,5-2 saate gidiyorsun yani bi uçtan bi uca. *Siz yönetime nasıl bakıyordunuz?* İlk önce kızıyorlardı sonra sonra alıştılar. Çok büyük bi sevgi veya nefret yoktu benim gördüğüm kadarıyla. Ne sevgi vardı ne nefret vardı ama kabullenmişlerdi. İlk zamanlar nefretleri çoktu baskılarından dolayı sona sonra oda

¹⁴³ Ecriye Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri, 1 Mayıs 2015, Kütahya

¹⁴⁴ Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri, 10 Mayıs 2015, Kütahya

¹⁴⁵ Fuat Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri, 9 Ağustos 2018, Kütahya

¹⁴⁶ Hamdi Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri, 29 Kasım 2017, Kütahya

gevşemiş bazı hakları vermeye başlamıştı. İşte haklar elde edildikçe demek ona sempati duyulmaya başlanmış.”¹⁴⁷ Aktarılmıştır.

Ramazan Güneş’ten “Bi ayrımcılık ırkçılık diye bir şey yoktu. Kesinlikle yoktu. Ben meselâ Üsküp’te altıncı yedinci sınıfta okurken Yane Sandanski’nin bitişiğinde cami vardı, minare vardı okulun camları açıktı. Meselâ sınıfta ezan okunur kesinlikle bi rahatsızlık kimse duymazdı kesinlikle. Öğretmenler bizim dinimizden alakası yok. Sınıf 30-35 kişiydi bi on kişi Müslümandı. Arnavutlardan vardı, Türklerden vardı, bizden vardı. Meselâ eğer bana bi soru sormak istiyorsa tahtaya çıkarmak istiyorsa Müslüman mahallesinde olduğumuz için öğretmenlerinde aklına gelir “Haa! Şimdi Ramazan Ayı oruçsunuz siz.” Diye tahtaya kaldırmazdı “başka gün kaldırırm.” Derdi. Böyleydi yani. Onlardan biz öyle bir şey görmedik şimdi açıkçası. Haa, daha önceden nasıl olmuş ne olmuş bilmiyorum ama benim zamanımda böyleydi yani Tito zamanı. Sonradan tabi bi gerginlik oldu Sırpların yüzünden karıştı. Makedonya’da karıştı ama biz artık bu tarafa göçmüştük. Gelenlerden, söyleyenlerden haberlerden gördüğümüz kadarıyla ama baştakilerin hataları bunlar yani halk arasında bir şey yoktu, ırkçılık diye bir şey yoktu kesinlikle bu durumda yine iyi yani. *Muhtar ve belediye başkanınızı seçebiliyor muydunuz?* Vardı seçebiliyorduk öyle bi sorun yoktu.”¹⁴⁸ Aktarılmıştır.

Raziye Yıldız’dan “Tito öncesi biraz zor kızım. Fakirlik fakirlik... Kıyafeti akşam yıkar kurutur sabah giyerdik. O kadar çok çektik biz. Kalkıyoruz sabahtan oranın Hristiyan’ı ne varsa içer de toplayacak ne varsa. Hiç bişi yok köyde peki ne var biraz ekmek kendimize yapıyoruz onu alıyorlar. Hayvanları alacağız diyorlar hepsini. Ahırını bomboş bırakıyorlardı. Biz bakıyorduk onlar gelip alıyordu. Sen istersen çatla istersen patla. Tito gelince biraz rahatladı. Önceden doktora gittin mi sen Müslümansın diye bi hap vermiyorlardı. O zaman Tito geldi başbakan oldu biraz iyi zamanlar gördük. Tito geldi her şey bollaşdı. Ekmek, yemek, giymek, yaşamak ama ondan önce çok zordu ağlamak geliyor içimden.”¹⁴⁹ Aktarılmıştır.

Rıza Yenidoğan’dan “Tito’nun zulmü yoktu sadece sosyalizmin kuralını uygulamaya kalktı kendi içinde. Ee tabi prensipleri vardı. Var olacak ki o ayakta dursun değil mi? Tabi o şekilde bize tabi yalnız biz değil burdaki insanlıkta şoke uğradı. Kral döneminden düşün sosyalizme geçiyorsun. *Krallık dönemiyle kıyaslayınca Tito’yu seviyor muydunuz? Herhangi bir zararını görmüşler mi? Görmemişler. Eziyetini görmüşler mi?* Hayır, görmemişler çünkü köyde de vardı onlara bağlı olan partizan derlerdi o partizanlardan bir tanesi muhtardı onlarla çalışan bi insandı. Bizim köyde bi şey olmaz ki hiç kimse bi şey yapamaz, sıkıntı çekmez bizimkiler yani çok baskıda dahi olsa demez, itiraz da etmez devlete karşı yürüyüşte yapmaz, isyanda etmez öyle tip insanlar. Sen ne

¹⁴⁷ Latif Arkaç, Görüşme Tarihi ve Yeri, 22 Mart 2018, Kütahya

¹⁴⁸ Ramazan Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri, 7 Mayıs 2018, Kütahya

¹⁴⁹ Raziye Yıldız, Görüşme Tarihi ve Yeri, 8 Mayıs 2015, Kütahya

kadar yaparsan yap, biz kendi uyruğumuz şikâyet etmezdi ama diğer şikâyet edenler Arnavutlar şunlar bunlar hepsi isyandaydı karşı geliyorlardı. *İsyan eden topluluklar istedikleri hakları alabiliyorlar mıydı?* Bir şey alamaz nerden verecekler, bastırıyordu. *Peki, siz onlara yapılan baskıyı gördüğünüz için mi şikâyet ya da isyan etmiyordunuz?* Ama sen Türk'sün bir, onlardan değilsin iki, dinin farklı üç. Sen ayna gibi karşıda belli bir unsursun. Sen bir şey demeye kalksan arkanda kim var? *Arnavutlar bu cesareti nerden alıyordu?* Arnavutluk yakındı oraya kaçıyorlardı.”¹⁵⁰ Aktarılmıştır.

Sait Kama'dan “Tito'yu seviyorlardı büyükler fakat Tito'ya kadar ulaşamayan bazı kesimler eziyet yapıyorlarmış bizim Müslümanlara. *Ne gibi eziyetler yapıyorlarmış?* Dediğim gibi mallarını, kazandığını, çalıştığını, tarladan çıkardığın mahsulün yarısını, kazandığın paranın yarısını istiyorlarmış. Ama bunu da hep söylerlerdi Tito'nun bundan haberi bile yok. Yani aradaki kapkaççılar hepsini alıp götürüyorlarmış.”¹⁵¹ Aktarılmıştır.

Salim Kurtulmuş'tan “Tito zamanı çok güzeldi, Tito ölünce iş bitti. Karıştı iş. Tito idare ediyordu Müslüman'ı da idare ediyordu gevurları da idare ediyordu. İdareciydi yani. *Siz Tito'yu seviyor muydunuz?* Sevmiyorduk ama saygı duyuyorduk bize zarar vermedi. Sen bana zarar vermedin mi bende severim seni ama zarar verirsen sevmem seni.”¹⁵² Aktarılmıştır.

Yusuf Yenidoğan'dan “Stalin döneminde ayırım vardı. Müslüman, Türk ayırımı vardı ama Tito döneminde yoktu o dedi hiç kimsede ayırım mayrım yok. “oudeye bratstvo jedinstvo ovde turčin ili srbin nema razlika” (kardeşlik beraberlik burda Türk Sırp yok) diyo. Bi yere gidiyosun bi meclise böyle kalabalık bi yere gittiğimiz zaman hep aynı Hristiyanlar ve Makedonlar nasıl muamele görüyorlar sen de aynı şeyi görüyorsun ama bazen oluyodu ayırım. Meselâ Tito geldikten sonra 12-16 yaş olunca dört senede her iki sene iki ay askerlik görüyorsun ama sivil olarak, kendi kasabanda. Ağaçtan bi tüfek verirlerdi komutan çalıştırıyordu seni. Gittim orda, Sırpça biliyom Makedonca biliyom, komutan da Sırp, biz kaç tane Müslüman Türk var azınlık içinde 200 kişinin içinde ellışer ellışer bölükler var ondan sonra “ostaygo nego onye turčin” (Bırak onu o Türk'tür) diye küfür ediyor komutan kızıyo bize. Nasılsa biz Türkçe biliyoz ya 16-17 yaşında delikanlı ben “yasom turčin nesmeş dame psuyeş” (Sen bana küfür edemezsin) diyom ben. “ti odakle srpski zneash” (Sen nerden Sırpça biliyon) diyo bana, Neden küfür ediyosun? Dedim. Valla sen Türke ve Müslümana hâkaret ediyosun biz dedim bu memleketin vatandaşıyız “izvinavay” (özür dilerim) diyo. Sonra yat kalk 15 gün bitti.”¹⁵³ Aktarılmıştır.

Zürap Çavuşoğlu'ndan “Bunlar gurbetçi olduğu için birde çoğu ilkokul mezunu veyahut okula giden gitmeyen var yani siyasetle alakalı veyahut boyunu aşacak şeylerle

¹⁵⁰ Rıza Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri, 7 Temmuz 2018, Kütahya

¹⁵¹ Salim Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri, 7 Mayıs 2018, Kütahya

¹⁵² Salim Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri, 7 Temmuz 2018, Kütahya

¹⁵³ Yusuf Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri, 26 Nisan 2015, Kütahya

falán hâli hazırda uğraşacaklarını zannetmiyorum. Üstüne vazife değil çünkü herkes aç karnını doyurma peşinde siyasetle kim uğraşacak ben onu sezdim. Tito'nun zamanında orda esnafılık yapan, orda ikamet eden Tito'nun zamanında kim ne kadar para kazandıysa kazanmış. Ondan sonra benim anladığım kadarıyla ülke bölününce herkes gurbet ellere gitmiş. Ellindeki parayı sıkmanın peşinde yani böyle zor geçinir gibi. Tabi bi kaç tane aile hariç işi düzgün olan arkadaşlarımız var ama çok geride gibi geliyor bana.”¹⁵⁴ Aktarılmıştır.

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti farklı uluslardan oluşuyordu. Bu farklı uluslarla birlikte Makedon, Sırp, Hırvat, Sloven, Karadağ ve Müslümanlar devletin kurucu ulusu olarak kabul edildiler. Lâkin Türk ulusu bu yeni kurulan devletin kurucu milletlerinden ayrı tutularak azınlık durumuna düşürüldü ve bu gruplarla aynı bir takım azınlık haklarını elde ettiler.¹⁵⁵ Tito'nun amacı oluşturduğu totalitarizm ile ülkeyi kontrol altına alarak daha evvel tecrübe edinilen kültürel ve jeopolitik sebepler bahane edilerek çıkacak çatışmalar önlenmiş olunacaktı.¹⁵⁶ Tito, kurduğu yeni rejimde bilhassa Makedon milletini ve kimliğini ön plana çıkarmış, müstakil bir Makedon kültürünün oluşumu ve gelişimi için çalışmıştır. Makedon edebiyat dilini var etmek için ülkedeki tüm okullarda ve medya kanallarında yeni Makedon edebiyat dilinin propagandasını yaptırmıştır.¹⁵⁷ Yapılan bu propagandalar işe yaramış ve *Manastır Bitole* ülkenin resmi dili olmuştur. Böylece Makedon ulusçuluğu, Sırlara ve farklı milletlere karşı güç kazanmıştır.¹⁵⁸

2.1.5. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin Türklere Bakışı

Türkler bir ulus olarak kabul edilmeyerek diğer azınlıklar gibi belli başlı haklar elde etmişlerdi. Türklerin eğitim alanında gerçekleştirdikleri yenilikler: 1930 senesinden sonra belirli bir kontenjana sahip yatılı öğrenci kabul eden, Sırp ortaöğretim kurumlarının programını Sırpça uygulayan ve Arap dili ile Türk dilinde din dersleri veren Velika Medresa Müslüman lisesi, 1935 senesinde Üsküp şehrinde orta dereceli Şefkat Sanat İlkokulu açılmıştı. Şefkat Sanat İlkokulu'nda dikiş-nakış ve kilimcilik gibi

¹⁵⁴ Zürap Çavuşoğlu, Görüşme Tarihi ve Yeri, 23 Eylül 2016, Kütahya

¹⁵⁵ Giray Saynur Bozkurt, (2010), Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, C.X, Sayı: 2, s. 59 <http://tdid.ege.edu.tr/files/giraysaynurbozkurt.pdf>, (16.10.2017)

¹⁵⁶ Yenigün ve Hacıoğlu, a.g.e., s.182.

¹⁵⁷ A.K. Feroze Yasamee, (1997), *Balkanlarda Milliyet: Makedonya Örneği*, Hale Yılmaz (Çev), Kemâli Saybaşılı, Gencer Özcan (Yayına Hazırlayan), 1. Basım, Bağlam Yayınları, İstanbul: s.82.

¹⁵⁸ Ülger, a.g.e., s.130.

eğitimler veriliyordu.¹⁵⁹ Üsküp Tefeyyüz¹⁶⁰ İlkokulu'nda 1944-1945 öğretim yılında Türkçe için başlangıç yapılmış yine aynı dönem de Makedonya'da ki 27 ilkokulda 3.334 Türk kökenli çocuk Türkçe öğrenim görmüştür.¹⁶¹ Türklerin sosyal ve kültürel alanda gerçekleştirdikleri yenilikler: Makedonya'da yaşayan Türk toplumu için yeni alfabeyle basılan Birlik gazetesi¹⁶²'nin 23 Aralık 1944¹⁶³te yayımlanmaya başlamış olup gazete logosunun kenarına da cami resmi koyulmuştur. Lâkin daha sonra komünistler bu resmi kaldırmışlardır.¹⁶⁴ 1944 Aralık ayının 28'inde günde yalnız beş dakika¹⁶⁵ ilk Türkçe radyo yayının başlaması,¹⁶⁶ tiyatro yapıtlarının Türkçe sahnelenmesi ve Makedonya Türk yazınının ilk yapıtlarının oluşması bu yaşananlara birkaç örnek gösterilebilir. Makedonya Türk yazınının ilk kuşağı Mahmut Kıratlı, Şevki Vardar, Enver Tuzcu, Hüseyin Süleyman, Süreyya Yusuf, Abdülkerim Sait, Abdül Fettah Rauf ve Cavit Saraçoğlu oluşturmuştur. Ayrıca yapıtları Birlik gazetesinde yayınlanan Makedonya'nın ilk Türk kökenli edebiyatçıları ise; Şükrü Ramo, Mustafa Karahasan, Necati Zekeriya, Fahri Kaya ve İlhami Emin'dir.¹⁶⁷ 1945 senesinde temel eğitimin ikinci sınıfları için okuma kitabı ile Ferit Bayram ve Fettah Süleymanpaşa'nın beraber oluşturdukları ilk Türk dilinde abece 1946 senesinde yayınlanmıştır. Lâkin Makedonya'nın batı kesiminde Kalkandelen, Gostivar, Kırçova, Debre, Struga kazalarında hayatlarını sürdüren Türkler ne yazık ki Arnavut özümleme politikası ile karşı karşıya bırakılmış ve bu duruma Makedon hükümeti seyirci kalmıştır. Bu vaziyet 1951 senesine kadar devam etmiştir.¹⁶⁸ 1951 senesinde ise Makedonya bölgesinde Türk

¹⁵⁹ Yücelden, a.g.e., s.1097.

¹⁶⁰ Necati Demir, Nuray Kayadibi (2012), Makedonya'dan Uzanan Türkçe Bir Köprü: 'Köprü Dergisi', *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Cilt 4, No. 3, s. 22'den naklen Fahri Kaya Köprü Dergisi'nin 10. Sayısında ss. 13-14'de yayımlanan " 'Tefeyyüz' 1944'te Değil 1884 Yılında Kurulmuştur!" başlıklı yazısında Makedonya'da Türkçe eğitimi veren en köklü ve önemli bir kurum olan Tefeyyüz Okulu hakkında bilgi vermiştir. Kaya, burada Tefeyyüz Okulu'nun 1884'te açıldığını ama bunun resmî kayıtlarda yer almadığını anlatmaktadır. Kaya, bu yazıda özetle Tefeyyüz'ün önemini dile getirmektedir.

¹⁶¹ Engüllü, a.g.m., s.52.

¹⁶² Receptoğlu, a.g.e., s.256, Ayrıntılı bilgi için Bkz. ss. 154-256

¹⁶³ Ömer Turan, XX. Yüzyılda Türk Toplulukları, I. Balkanlar'da Türkler, *Türkler Ansiklopedisi*, C.XX, Birlik Gazetesinin yayın hayatına 1941 yılında başladığını belirtmiştir. Bkz. s. 349

¹⁶⁴ Abdülmecit Nuredin, (2008), Osmanlı Sonrası Makedonya, Matüsiteb Yayınları, Üsküp: s. 63

¹⁶⁵ İlk Türkçe radyo yayının Köprülü'ye bağlı bir Türk köyü olan Vranovça'da 15'er dakika olarak başladığını belirtmiştir. Ayrıntı için bkz. Selçuk Ural, (2016), Tarihi Perspektif Işığında Makedonya'da Türklerin Gündelik Yaşamı, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 14, Sayı: 1, s. 410

¹⁶⁶ Bozkurt, a.g.m., s.59-60.

¹⁶⁷ Turan, a.g.m., s.349.

¹⁶⁸ Engüllü, a.g.m., s.52.

okulları açılmaya başlanmıştır. Hatta Kalkandelen Belediyesi'nin 9 Haziran 1952 senesinde açmış olduğu İstikbal İlköğretim Okulu'nda Türk sınıfları oluşturulmuştur.¹⁶⁹ 1944-1945 senesinde Türk dilinde okulların, 1947 senesinde Üsküp şehrinde muallim mektebinin açılması önemlidir.¹⁷⁰ Makedonya'da yaşayan Türkler kültür ve spor etkinliklerini gerçekleştirmek için Zafer Cemiyeti'ni 1946 senesinde,¹⁷¹ Murgovets Spor Kulübü'nü 1947 senesinde, Gostivar kasabasında Şevkât Derneği'ni 1948-49 senelerinde kurmuşlardır.¹⁷²

Yugoslavya Devleti'nin 29 Haziran 1948 senesinde yayımladığı İnfrombüro Rezolüsyonu ile Sovyetlerle iyi olan münasebetini sarsmış hatta bu durum iki devleti çatışma noktasına getirmiştir. Yugoslavya hükümeti Sovyetlerle uyuşmazlık yaşayınca geçmişten bu yana yürüttüğü siyasi stratejiyi de gözden geçirerek Türkiye ile münasebetlerini olağan duruma getirme yoluna gitmiştir.¹⁷³ Yugoslavya hükümetinin değişen bu siyaseti neticesinde Makedonya'da yaşayan Türkler rahat bir nefes almıştır. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde bazı Türk münevverler çeşitli çalışmalarda bulunmuşlardır. Kültür-sanat alanında yapılan bu çalışmalar ise şöyledir: 1948 senesinde Üsküp Türk Kültür ve Sanayi-i Nefise Cemiyeti kurulmuş ve bu cemiyete büyük bir ilgi gösterilmiştir. Azınlıklar Tiyatrosu Türk Dramı ve Makedonya Türk Yazarlar Cemiyeti ise daha önce bahsettiğimiz Makedonya Türk yazının ilk kuşağının toplandığı ve yapıtlarının tanıtıldığı yer olmuştur. Türk yazının ikinci kuşağını oluşturanlar ise Avni Engüllü, Mustafa Yaşar, Yusuf Edip, Alaattin Tahir, Sabahattin Sezair, Fahri Ali, Avni Abdullah, Suat Engüllü, İrfan Bellür, Recep Bugariç, Esat Bayram, Sabit Yusuf ve Enver İlyas'tır. 1949 senesinde Yeni Kadın dergisi¹⁷⁴, 1951 senesinde Birlik gazetesi ile beraber yayımlanmış olan Pioneer gazetesi (ki daha sonra

¹⁶⁹ Fahriye Emgili, (2011), Tito Yugoslavya'sında Türkler ve Arnavutlar, *Hikmet İlmi Araştırma Dergisi*, Sayı: 18, Gostivar-Makedonya, s. 98

¹⁷⁰ Necati Çayırılı, "Makedonya ve Kosova Türkleri / Makedonya Türkleri", *Türkler Ansiklopedisi*, C.XX, s. 760

¹⁷¹ Bozkurt, a.g.m., ss.59-60.

¹⁷² Çayırılı, Makedonya Türk Kimliği Bağlamında Makedonya'daki Türk Sivil Toplum Kuruluşları, *Avrasya Etüdları*, 48/2015-2, s. 148, Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz: "Balkan Savaşlarından Günümüze Kadar Makedonya'da Yaşayan Türklerin Toplumsal, Ekonomik, Kültür-Eğitim Durumu ve Göçler", Makedonya'da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı (Mayıs, Aralık 1995 ve Mayıs 1996), İzmir MAK-GÖÇ <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/422150> (18.03.2018)

¹⁷³ Engüllü, a.g.m., s.56.

¹⁷⁴ Necati Demir, Nuray Kayadibi (2012), Makedonya'dan Uzanan Türkçe Bir Köprü: 'Köprü Dergisi', *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Cilt 4, No. 3, s. 10

Sevinç ismini alacaktır), 1957 senesinde Tomurcuk Çocuk dergisi¹⁷⁵ yayın hayatına girer. 1966 senesinde yayın hayatına start veren Sesler dergisi yukarıda adı geçen müelliflerin yapıtlarının yayımlandığı Türk dilinde yayın yapan organlardır.¹⁷⁶ 1953 senesinde çocuklara yönelik Türk dilinde eserin yayımlanmasında artış yaşanmış bir sene içerisinde 18 tane derste okutulacak kitap çıkarılmıştır.¹⁷⁷ 1964 senesinde birçok şiir kitabı yayımlanmıştır. Yayımlanan eserlerden bir kaçısı ise Nimetullah Hafız'ın Günaydın, 1965 senesinde Nüsret Dişo Ülkü'nün Diyeceklerim ve Hasan Mercan'ın Afacan'ın Serüvenleri şeklindedir.¹⁷⁸ Sesler dergisi Aralık ayında yayıma başlamış ve aylık olarak çıkarılmıştır.¹⁷⁹ 1969 senesinde şiir kitaplarının yayımı devam etmiş hatta diğer şiir kitaplarına yenileri eklenmiştir. Eklenen yeni eserler ise; Naim Şaban'ın Düşler, İskender Muzbeg'in Kaynak, Bayram İbrahim'in Günçiçeği şiir kitaplarıdır. 1972 senesinde şiirin yanında Enver Baki'nin Anahtar adlı eseri öykü alanında olmuştur. Sözü edilen müelliflerin yeni eserleri Üsküp şehrinde yayımlanmıştır.¹⁸⁰

Makedonya Türkleri milli benliklerini unutmamak, yeni nesillere aktarmak ve var olan Türk kültürünü yaşatmak için çeşitli cemiyetler ve dernekler kurmuşlardır. Bu dernekler ve cemiyetler şu şekilde yer almaktadır: Türk yazarlar Cemiyeti (1950), Yeni Yol Kültür-Güzel Sanatlar Derneği (1966), Kardeşlik Kültür Güzel Sanatlar Derneği (Resne'de), Güven Derneği (1971), Altın Parmaklar Derneği (1976), Mermeri Futbol Kulübü (1977), İzvari Futbol Kulübü'nü (1984) oluşturmuşlardır. Lâkin göç eden kişi sayısının artması birde yönetimin tutumunun ve davranışının Türk aleyhinde olması sonuncu dernek ve cemiyet etkinliklerinin ya kısa süreli olmasına ya da sona ermesine sebep olmuştur.¹⁸¹

¹⁷⁵ Yücelden, a.g.e., s.1097'de "Küçükleri zehirlemek için Tomurcuk ile ayda bir yayınlanan Sevinç ve Sesler adlı dergiler Üsküp'te hazırlanmaktadır." şeklinde farklı bir bilgi sunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.

¹⁷⁶ Turan, a.g.m., s.349.

¹⁷⁷ Engüllü, a.g.m., s.58.

¹⁷⁸ Recepoğlu, a.g.e., s.154.

¹⁷⁹ Engüllü, a.g.m., ss.58-59.

¹⁸⁰ Recepoğlu, a.g.e., s.154.

¹⁸¹ Çayırılı, Necati, Makedonya Türk Kimliği Bağlamında Makedonya'daki Türk Sivil Toplum Kuruluşları, **Avrasya Etüdleri**, 48/2015-2 (143-188), ss. 148-149, Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz: "Balkan Savaşlarından Günümüze Kadar Makedonya'da Yaşayan Türklerin Toplumsal, Ekonomik, Kültür-Eğitim Durumu ve Göçler", Makedonya'da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı (Mayıs, Aralık 1995 ve Mayıs 1996), İzmir MAK-GÖÇ, İzmir 1996 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/422150> (18.03.2018)

2.1.6. 1946 Anayasa'sı ve Türklere Yapılan Yaptırımlar

Ocak 1946 Anayasası Yugoslav yurttaşlarına, etnik, ulus, lisan, din, öğretim veya kişinin toplum içindeki farkı gözetilmeksizin herkese eşit haklar tanıyordu. İtikat, anlatım, matbuat, cemiyet kurmak ve toplantı düzenlemek serbestliğinin yanı sıra kişiye ait mülk ve teşebbüs hakkı veriyordu. Lâkin sosyalizm ya da komünizmden hiç bahsedilmiyordu.¹⁸² 1946 senesinde kabul edilen haklar anayasal düzen içerisinde yer almasına rağmen bu hakların uygulanması konusunda ciddi anlamda sınırlamalar yapılmaktaydı. Özellikle inanç hakkı en çok sınırlanan alan olmuştur. Örneğin 1946 senesinde Dini Hukuk Mahkemeleri'nin görevi sona ermiş¹⁸³, 1947 senesinde Müslümanların inanç kurumlarına vermiş olduğu iktisadi destek ise hükümet tarafından kaldırılmıştır.¹⁸⁴ Osmanlı Devleti zamanında yaşamış olan Evliya Çelebi'nin kayıtlarında Üsküp şehrinde 140'tan fazla ibadet hanenin yer aldığı lâkin bu sayının günümüzde 20'ye kadar indiği bilinmektedir. İçerisinde ibadettin yapıldığı camilerin sayısının daha az olması Türklerin ve Müslümanların göç etmesine sebep olmuştur.¹⁸⁵ 1950 senesinde Müslüman kadınlar için giyim kuşam yasası çıkarılmış, devlet kurum ve kuruluşlarında çalışanların çocuklarına sünnet yasağı getirilmiş, ilerleyen zaman diliminde ise kültürel anlamda yapılan toplantılar ve tüm ülke genelinde din ile Kuran öğretimi kaldırılmıştır.¹⁸⁶ Müslümanlar için giyim kuşam yasası çıkarılması sonucu yasaya uymayanlara çeşitli yaptırımların uygulanacağına dair cezaların belirtilmesi Müslümanlar içerisinde tepki yaratmış, Kosova, Bosna, Sancak ve Makedonya şehirlerinde yaşanan isyanlar üzerine Müslüman halk ile milis güçleri arasında anlaşmazlık yaşanmış ve bunun sonucunda da arbede çıkmıştır.¹⁸⁷ Yaşanan bu olaylar sonucunda Müslümanlar ile Türkler Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmeye başlamışlardır.¹⁸⁸ Batılı devletlerin bu durumu ideolojik başarısızlık şeklinde yorumlayacağını düşünmesi, ülkenin ve siyasi rejimi hakkında çeşitli bilgilerin

¹⁸² R. J. Crampton, (2007), *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*, Emel Kurt (Çev), 1. Basım, Yayınodası, İstanbul: s.21.

¹⁸³ Yenigün ve Hacıoğlu, a.g.e., s.183'de Malcom, N.:Bosna, NY University Press, 1994 s. 46

¹⁸⁴ Crampton, a.g.e., s.24.

¹⁸⁵ Amiran Kurtkan Bilgiseven, (1987), *Yugoslavya'da Türk Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul: s. 67

¹⁸⁶ Yenigün ve Hacıoğlu, a.g.e., s.183'deki dipnotu, Malcom, N.:Bosna, NY University Press, 1994 s. 46

¹⁸⁷ Baklacioğlu, a.g.m., s.212.

¹⁸⁸ Baskın Oran, (2003), "Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler (Bulgaristan, Makedonya, Kosova)", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Cilt 48, Yayın Niteleme Bilgileri: 0378-2921, s. 134

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000053947/5000051262>, (21.10.2017)

sızdırılmasından endişe duyması,¹⁸⁹ ayrıca rejimin iyi sonuçlar doğurmadığı gerekçesiyle hem Yugoslavya devleti hem de rejim hakkında karşıt söylemlerin artacağı hususunda korkuya kapılması¹⁹⁰ gibi nedenlerden ötürü Tito göçe izin vermek istememiştir.¹⁹¹

II. Cihan Harbi sırasında işgal kuvvetlerine karşı etkili bir biçimde çarpışan, Türk Demokratik Birliği'ni (TDB) kuran, Türk Kültür Merkezi'nin genel başkanlığını ve El Hilal Yardımlaşma ve Kültür Derneği başkan yardımcılığını yapan ayrıca Makedon R-TV Türkçe yayınlarında görev alan Avni Engüllü tepkisini: Bizler bu devletin kuruluşunda yer alan ana unsurlarınız. Bu yüzdendir ki şu anda verilen haklar yeterli değildir. Sözleriyle rejimin Türklere tanıdığı hakları ve özgürlükleri vermediğini söyleyerek durumu belirtmiştir.¹⁹²

Tito'nun ülke yönetimi için benimsediği sosyalist rejim ile tüm kurum ve kuruluşları, yerel ve idari yönetimleri, orduyu, bürokrasiyi denetimi altına alarak ülke de istenmeyen ya da muhalif olarak algılanan kesime çeşitli bahanelerle korku, endişe, yıldırma ve sindirme politikası gütmüştür. Bu politik davranış ile Türklere ve Müslümanlara farklı farklı yöntemler uygulamıştır.

Türklere karşı uygulanan yöntemlerden mesken siyaseti: Bu durum bilhassa rejime muhalif olan Türklere uygulanmıştır. Birden fazla konutu olan ya da konutunda fazla oda sayısı olan kişilerin ellerinden bu odalara ve evlere maddi bedeli olmadan el konulmuş, tek bir ailenin kalabileceği konutlara aileden olmayan, Türk ve Müslüman kişiler zorla koyulmuştur. Nüfuzlu ve münevver Türklerin yanlarına kiracı olarak casuslar yerleştirilmiştir. Böylece Türkler için pek mühim olan aile ve özel mülk hassasiyeti yok edilmiştir.¹⁹³

İdari kurum ve kuruluşlardaki yönetim birimlerinde görev üstlenmek için verilen mücadeleler: Yugoslavya topraklarında yaşayan Müslüman ve Türkler Bosna Hersek'te yaşamlarına sürdüren diğer Müslümanlar gibi yaşamlarını sürdürdükleri

¹⁸⁹ Ağanoğlu, a.g.e., ss.320-321.

¹⁹⁰ Sabahaddin Zaim, (1957), Son Yugoslav Muhacirleri Hakkında Rapor, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 19, Sayı 1-4, s. 435
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/8961>, (30.09.2017)

¹⁹¹ Ağanoğlu, a.g.e., ss.320-321.

¹⁹² Oran, a.g.m., s.134.

¹⁹³ Zaim, a.g.m., s.441.

yerlerin belediye meclislerinde, idare heyetlerinde ve belediye başkanlıklarında yani mahalli idarelerde yer alamamışlardır. Bu durum onların bir takım haksızlıklara uğramalarına neden olmuştur. Çünkü Yugoslavya Hükümeti'nin mahalli idarelere geniş yetkiler vermesi sonucu belediye yönetim kurulunun hazırladığı vesika herhangi bir mahkeme heyetinde belge niteliği taşımasına neden olmuştur. Mahalli idarenin elinde bulunan bu yetkiler Türkler ve Müslümanlar için farklı amaçlarla kullanması birçok tehlikeyi beraberinde getirmiştir.¹⁹⁴ Devlete ait kuruluşlarda ve devletin kurumlarında, yerel yönetimlerde ve parti yönetimlerinde Türklerin görev alması çok az sayıda olmuştur. Hatta Makedonya'da yaşayan Türklerin yekûn sayılarına göre görev alanların sayısı pek daha azdır.¹⁹⁵

Toprak ve arazi reformu adı altında yapılan düzenlemelerin neticesinde oluşan sıkıntılar şu şekildedir: Sırp, 1919 senesinde toprak reformuna başlamış olup reformu uygulamak içinde bakanlık kurmuşlardır. Sırp, nihai amacı ise çok fazla toprağı olan kişilerden bu toprakları alarak devlete karşı herhangi bir mücadeleye girişmelerini önlenmektir.¹⁹⁶ Bu amaçla Yugoslavya'da komünist ideolojinin tatbik edilmesi için yapılan bu reform Makedonya bölgesinde yaşayan Türk kökenli halkı da olumsuz etkilemiştir. Çünkü ekip biçtikleri tarlalarını ve arazilerini, taşınabilir ve taşınamaz mallarını devletleştirme sebebiyle kaybetmişlerdir.¹⁹⁷ Lâkin Sırbistan, Slovenya ve Hırvatistan gibi gayri Müslümlerin yaşadığı şehirlerde hayata geçirilmeyen yasa Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova ve çevresindeki yerlerde uygulanmıştır.¹⁹⁸ 1946 senesinden ve 1952 senesine kadar süren Otkup Sistemi (ziraat mahsullerinin ücretlerinin indirilmesi) ekonomisi sadece tarıma dayanan Türkler ve Müslümanlar için iyi sonuçlar doğurmamıştır.¹⁹⁹ Ayrıca zorunlu mahsul kotalarının belirlenmesi de Türkler için her zaman sıkıntı oluşturmuştur. Çünkü kotaların fahiş düzeyde olması tarım arazisi az olan Türk çiftçisini hasat vaktinde devlete her zaman verecekli olarak çıkarmaktaydı. Çiftçinin o yıl içerisinde ürettiği mahsul devletin çalışanlarının önünde hesap ediliyordu. Eğer çiftçinin mahsulü, miktarı daha önceden belirlenen kotadan az

¹⁹⁴ Deliorman, a.g.e., ss.63-65.

¹⁹⁵ Bozkurt, a.g.m., ss.59-60.

¹⁹⁶ Yücelden, a.g.e., s.1092.

¹⁹⁷ Bozkurt, a.g.m., ss.59-60.

¹⁹⁸ Deliorman, a.g.e., s.209.

¹⁹⁹ Baklacioğlu, a.g.m., s.211'den naklen, Allcock, J., (2000), Explaining Yugoslavia, Columbia University Press, New York, ss. 128-131

olursa çiftçi bu kotayı tamamlamakla yükümlüydü. Bunu tamamlamak için ise ya karaborsadan satılan mahsulü alıp devletin çalışanlarına verecekti ya da bunu tamamlayamadığı için belirli bir müddet cezaevine girmeyi göze almalıydı.²⁰⁰ Türkler için ziraat yapmak bu derece zorlaşırken hayvancılıkla ilgili çıkarılan yeni yasalar Türkleri daha vahim bir hâle sokuyordu. Meselâ Makedonya'nın doğu kesimi dağlık olduğu için burada yaşayan Türkler ziraatı çok yapamadıklarından dolayı geçimlerini hayvancılıkla sağlıyorlardı. Fakat yeni çıkarılan kanunla keçilerin beslenmesi yasaklanınca Türkler zor duruma düşmüşlerdir.²⁰¹ Aslında burada yapılmak istenen Türkleri yaşadıkları köylerden uzaklaştırıp şehri daha cazip hâle getirerek onları göç etmeye zorlamaktı. Böylece şehir merkezine taşınması sağlanan köylüleri komünist topluluğun içerisinde asimile etmek, endüstride çalışmak isteyen köylüleri ise partiye üye olmaları konusunda telkinde bulunmaktı. Partiye üye olmayanları da ücreti az mesleklerde çalıştırılması sağlanacaktı. Böylelikle şehir yaşamına adım atan Türk ve Müslüman kadınları çalışma hayatına sokarak Türk ve Müslüman ailelerinin bağlı oldukları örf ve âdetlerinden, kendi çevrelerinden kopartarak kendi benliklerinden uzaklaştırmak istiyorlardı. Bu dayatmalara karşı direnen Türkler ise çeşitli eziyetlere maruz kalıyorlardı.²⁰²

Eğitim ve öğretim hakkının Türklerin aleyhine çevrilmesi: Evlatlarını eğitim ve öğretim hayatından yoksun bırakan anne ve babaya belirlenen cezanın uygulanması hükümetin yasalarına göre belediyelerdeydi. Ancak belediye'deki yönetim birimlerinde görev alan Sırp'lar Türk annelerine ve babalarına hiçbir işlem yapmamakla birlikte Türk çocuklarının eğitim ve öğretimlerinde türlü zorluklar çıkarmaktaydılar.²⁰³ Türkler bir taraftan rejim güçleriyle mücadele ederken bir taraftan da Arnavutların nüfuzuyla karşılaşılıyorlardı. Türk çocukları Arnavutlara ya da Makedonlara ait okullara gitmek mecburiyetinde bırakılıyorlardı. İki taraftan da sıkıştırılan Türkler cevap olarak Yücel Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Lâkin cemiyetin 1948'de ifşa edilmesiyle durumlar daha karmaşık hâl almış yapılan mahkeme sonucunda dört Türk idam edilmiştir.²⁰⁴ İdam edilen Türk şahsiyetler Şuayip Aziz, Ali Abdurrahman, Nazmi Ömer ve Âdem Ali'dir.

²⁰⁰ Deliorman, a.g.e., s.212.

²⁰¹ Engüllü, a.g.m., s.55.

²⁰² Zaim, a.g.m., s.438.

²⁰³ Deliorman, a.g.e., ss.203-204.

²⁰⁴ Oran, a.g.m., s.133-134.

Cemiyete üye olan diğer kişilerde ağır cezalar almışlardır.²⁰⁵ Ceza süresini bitiren veya belirli bir süre sonra af ile cezaevinden çıkan Yücel üyelerinin bir bölümü Türkiye'ye göç etmişlerdir.²⁰⁶ Yücel Cemiyeti haricinde eğitimdeki bu olumsuz şartlar doğrultusunda kimi İslâm münevverler Üsküp Merkezi Evkaf ve Eğitim makamları ve diğer çeşitli vakıflar ortaöğretimi tamamlayan genç evlatlara burs sağlamışlar ve bu çocuklara tahsillerini bitirene kadar da bu burs ödemelerini sürmüştür.²⁰⁷

İktisadi alanda yaşanan problemler Yugoslavya'da yaşayan Türklerin Türkiye'ye göç etme sebeplerinden en önemlisidir. Çünkü Türkler, Yugoslavya'da evlatlarına iyi bir gelecek sağlama imkânından yoksundular. Dil probleminden dolayı bir meslek sahibi olamayan genç nüfus esnaflık veya zanaatkârlık yapıyordu. Zanaatkârlıkta vergilerin ağır, ham maddenin pahalı, birde Türk sayısının az olması sebebiyle Türklerin kazançlarını azaltmaktaydı.²⁰⁸ Ayrıca esnaf ve köylü, kooperatiflere girmeye zorlanıyordu.²⁰⁹ Gelir vergisi konusunda da; serbest meslekte çalışanların vergi oranı aynı meslek erbabının malî yılın başında tertipledikleri kongrelerde kararlaştırırlardı. Kongredeki mali komünist ajanlar herkesin kazanç durumu hakkında fikir sahibi oldukları için vergi mükellefi beyanda bulunduğu komisyon beyan edilen gelir miktarını kabul etmeyebiliyordu. Böyle durumda komisyon üyeleri bizatihi cezai işleme başvurmuyor, gelir vergisini mükellefin beyan ettiği gelir miktarını dilediği kadar yükseltme yetkisine sahipti. Bu durum takdir yetkisine dayanan vergi miktarlarının tespiti halinde, Komünist Partisine üye olmayan üstüne üstlük bir de Türk ise komisyon üyeleri tarafından bu yetkilerin nasıl istismara uğrayacağı anlaşılabilmektedir.²¹⁰ Hükümet, çeşitli ihaleler yaparak kâr payı yüksek kuruluşları özel sektöre vermekteydi. Yeni inşa edilen binaların dükkânları ihaleye çıkarılsada bu ihalelere Makedon hükümetinin engellerinden dolayı Türk girişimcileri katılamıyordu katılsada ihaleyi alamıyorlardı. Makedonlar ihaledeki dükkânları kullanmayacakları halde ihaleye katılıp ihaleyi kazanıyorlardı bu aldıkları yerleri ise iki katı fiyatına Türklere devrediyorlardı. Bu durumdan da anlaşılacağı gibi eşit koşullarda ticaret

²⁰⁵ Bozkurt, a.g.m., s.60.

²⁰⁶ Deliorman, a.g.e., s.193.

²⁰⁷ Deliorman, a.g.e., ss.203-204.

²⁰⁸ Bilgiseven, a.g.e., ss.64-65-66.

²⁰⁹ Engüllü, a.g.m., s.55.

²¹⁰ Zaim, a.g.m., ayrıntı için bkz., s.440.

yapmanın imkânsız olduğu görülmektedir.²¹¹ Türk işçilerin durumu ise; Komünist gayri Türk, Komünist Türk, partisiz gayri Türk, partisiz Türk bu önem sırasıyla işçiler farklı işlemlere tabi tutulmuşlardır. Her ne kadar bir Türk komünist dahi olsa Türk olmayan komünistten sonra gelmesi ideolojinin ya da rejimin kendine has eşitlik ilkesini pek yansıtmadığını bize göstermektedir. Ayrıca tefrik ücret primlerinin ve gıda primlerinin verilmesinde, işe alınmada, iş değerlendirilmesinin tatbik edildiği işletmelerde puanların tespitinde ve vasıf derecelerinin tayininde bu sıralama yapılmaktaydı. Zaten Türkler genellikle niteliksiz ve yarı nitelikli işçiliklerde çalıştırılmakta, nitelikli işçiliklere geçmek ve işçilikte yükselmek için gereken eğitime ve kurslara tabi tutulmamaktaydılar.²¹²

Avrupalılar ve Balkanlar'daki Hristiyan topluluklar; Arnavutları, Torbeşleri, Boşnakları, Pomakları ve Balkanlardaki diğer Türkleri ve Müslümanları Anadolu coğrafyasından gelip Balkan topraklarını ele geçiren Türk kuvvetlerinin arta kalanı olarak görmüşlerdir.²¹³ Konumuz gereği Torbeşleri ayrıca ele almamız gerekirse; gerek Yugoslavya gerekse Makedonya hükümeti Torbeşleri, Osmanlılar döneminde zorla dinleri değiştirilmiş Makedon ırkı olarak görmektedir. Bu nedenle Torbeşleri yeniden Ortodoks Hristiyanlığına inanmaları için zaman zaman itidalli zaman zaman da dolaylı ya da doğrudan güç kullanarak vazgeçirme politikasıyla kendi taraflarına çekmek için uğraşmışlardır.²¹⁴ Yapılan ve uygulanan bu çalışmalar ise şu şekildedir. Diğer Türk-Müslüman gruplar gibi Torbeşlerde kalıntı olarak görülmüş ve Türkçe öğrenmelerine müsaade edilmediği için anadilleri Sırpça, Bulgar işgali döneminde Bulgarca, Makedonya Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla da Makedonca olmuştur. Bu sebeple Makedonya'nın batı kesiminde yaşayan birçok Türk, Türkçe konuşmakta zorlanırken; Arnavutların, Türkleri Arnavutlaştırma politikası sebebiyle Türkler bu defa da Arnavutçayı anadil gibi konuşur olmuşlardır.²¹⁵ 1918 yılında Yugoslavya Krallığı kurulduktan sonra toprak reformu ile Torbeşlerin sahip oldukları topraklar ve çiftlikler alınarak gayrimüslim çiftçilere dağıtılmıştır. Bu durum Torbeşlerin iktisadi anlamda

²¹¹ Yaşar Kalafat, (1998), Uluslararası Rumeli Türk Kültürü Sempozyumu ve Üsküp Notları, *Türk Kültürü*, Sayı 424, s. 499

²¹² Zaim, a.g.m., ss.438-439.

²¹³ Dikici, a.g.m., s.134.

²¹⁴ Dikici, a.g.m., s.134.

²¹⁵ Halim Çavuşoğlu, (2007), "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", *Bilgi*, Sayı 41, s. 138

zorluk yaşamalarına sebebiyet vermiştir.²¹⁶ Üstelik hükümet, topraklarında yaşayan Türklerin varoluşlarını kabul etmeyerek, Debre, Resne, Radoviş, Üsküp şehri, kasabası ve buralara bağlı köylerde yaşayan Türklerin gayri Türk oldukları iddiasında bulunmuştur.²¹⁷ II. Cihan Harbi sırasında işgalci güçlere karşı yeteri kadar direniş göstermedikleri gerekçesiyle, pek çok Türk, köy meydanlarında partizanlar tarafından kurşuna dizilmiş ve ailelerine teslim edilmeyen cesetlere ne olduğuna dair hiçbir şeyin bilinmemesi insanlarda elem ve korkuya sebebiyet vermiştir. 1946 yılında çıkarılan soyadı kanunu ile Türklerin daha önce “-yeviç” ve “-yeva” ekleriyle Sırpçaya uyarlanan soyadları, Arnavutların asimilasyon çabaları sonucu bu kez soyadlarına “-i” eki getirilerek Arnavutçaya uyarlanmaya çalışılmıştır.²¹⁸ Soyadı kanunu ile çoğu Türk, atasının adını soyadı olarak alması kalabalık büyük ailelerin lakaplarının soyadı olmasıyla bu aileler bölünüp parçalanmışlardır. Bu soyadların sonuna daha sonra “-vski” eki getirilmiştir. Örneğin; Rezzak = Rezakavski şekline dönüştürülmüştür.²¹⁹ Arnavutlar kendilerini üstün bir ırk olarak gördükleri için²²⁰ Makedonların yaptığı gibi Arnavut milliyetçileri de Türklere Arnavut kimliği aşlamak için büyük uğraş vermişlerdir.²²¹ Hatta Arnavutlar, Türklerin kırmızı fes takmasına izin vermeyip kendilerine ait Arnavut keçesi ya da siyah renk fes takmalarına karar verecek kadar Türkler üzerinde söz sahibi olmuşlardır.²²² Ayrıca bazı Arnavut yazarların eserlerinde Türk düşmanlığı bile yapılmıştır.²²³

1948 yılında 95.940 olan Türk nüfusu, 1953 yılında artarak 203.938’e ulaşırken 1960 yılına gelindiğinde nüfus yeniden 131.481’e düşmüştür.²²⁴ Ayrıca nüfus sayımı yapılırken Türk kimliği yerine Arnavut, Arnavut yerine Türk, Torbeşin yerine

²¹⁶ Dikici, a.g.m., s.134.

²¹⁷ Çayırılı, a.g.m., s.146.

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/422150>, (18.03.2018)

²¹⁸ Halim Çavuşoğlu, (2006), “Yugoslavya-Makedonya’dan Türkiye’ye 1952-67 “Kitlese” Göçü ve Bursa’daki Göçmen Kesimi”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 10 (Yaz), ss. 121-122

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/karadearas/article/view/5000052712/5000050031>, (14.09.2017)

²¹⁹ Banu Avar, (2006), *Hüzün Toprağı Balkanlar’dan Geleceğin Gücü Avrasya’ya Sınırlar Arasında*, Doğan Kitap, 2. Baskı, s. 20

²²⁰ Yavuz Bülent Bâkiler, (2012), *Üsküp’ten Kosova’ya*, Yakın Plan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul: ss. 202-203

²²¹ Avar, a.g.e., s.26.

²²² Erhan Türbedar, (2008), Tarihte Değişen Siyasi ve Sosyal Dengeler İçinde Kosova Türkleri, *Hikmet İlmi Araştırma Dergisi*, Sayı: 11, Gostivar- Makedonya, s. 56

<http://hikmetdergisi.org/wp-content/uploads/hikmet11.pdf> (10.12.2018)

²²³ Bâkiler, a.g.e., ss.202-203.

²²⁴ Nazif Mandacı ve Birsan Erdoğan, (2001), *Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan’daki Azınlıklara Bir Bakış*, SAEMK 5/2001, Ankara: s. 81

Makedon olarak kayıt altına alınmıştır.²²⁵ Lâkin nüfus sayımlarında yapılan bu değişiklikler II. Cihan Harbi sonrası Tito, Sovyet Rusya'ya yakınlaştırırken Türkiye'nin Batı Bloğu içinde yer alması Türklere şüpheyile bakılan topluluk haline sokmuştu. Türklerde bu vaziyetle karşı karşıya kalmamak için kendilerini Arnavut olarak tanımlamışlardır. 1948 senesinde Tito ve Stalin'in arasında yaşanan anlaşmazlık büyüyünce Stalin yönünü Arnavutluk'a çevirmiştir. Stalin'in bu hamlesi ile bu defa Arnavutlar kuşkulu konuma düşmüştür. Arnavutlarda bu durumdan kurtulmak için 1953 nüfus sayımlarında kendilerini Türk olarak tanıtmalarına neden olmuştur.²²⁶ Siyasi gündem bu şekilde değişim gösterirken, gelecekte Avrupa Birliği'ne girilmesi halinde Makedonya'daki Müslüman Türklerin Arnavutluk'la birleşmelerinden endişe edilmesinden dolayı Makedonya Türkleri'nin tasfiyesi ve sindirilmesi yoluna gidilmiştir.²²⁷

Tüm bu sebeplerin yanı sıra; Makedonya'nın coğrafi koşulları Makedonya'da yaşayan Türkleri Doğu ve Batı Makedonya Türkleri biçiminde ayırmaktadır. Makedonya'nın Batı bölgesi; iktisadi, toplumsal, kültürel, eğitim-öğrenim ve birçok alan bakımından daha fazla olanakları olan bir yerdir. Makedonya'nın doğusunda kalan Türkler ise, daha çetin koşullar altındadır, çünkü farklı gerekçelerle bazı hizmetler bilinçli olarak yapılmamaktadır. Böylelikle Türklerin örf ve âdetlerini, benliklerini kaybetmeleri amaçlanmıştır.²²⁸ Mevcut Türk kültür eserleri tahrip edilmiş, bazı kültürel yapıtları istimlak gerekçesiyle veya onarım kararıyla yıktırılıp, yerlerine park, cadde veya bina inşa etmişlerdir.²²⁹

2.1.7. Josip Broz Tito'nun Değişen Politikaları ve Bölgedeki Türklerin Türkiye'ye Muhacereti

Yugoslavya'nın lideri Josip Broz Tito ile Rus lider Stalin arasında meydana gelen ideolojik farklılığın yanı sıra Tito'nun Balkan topraklarında yaşayan Slavlarla yaklaşması ve Slavların üzerinde nüfuz elde etmeye çalışmasından tedirgin olan

²²⁵ Avar, a.g.e., s.27.

²²⁶ Mandacı, a.g.e., ss.81-82.

²²⁷ Sabahaddin, Zaim, (1997), Türk Dünyası'nda Balkanlar'dan Hatıralar, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Sayı 16, Temmuz-Ağustos, s. 1761

²²⁸ Çayırılı, a.g.m., s.147.

²²⁹ Yusuf Hamza, (1997), *Başlangıcından Günümüze Kadar Makedonya Türklüğü*, Vatan, Kemal, Hüseyin Yaltırık (Hazırlayan), İzmir- Makedonya Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları No:1, İzmir: s.110

Stalin, 1948 yılında Yugoslavya'yı Kominform'dan çıkartmıştır. Bunun üzerine Josip Broz Tito, Sovyet Rusya'ya karşı Batı bloğuna yönelerek Türkiye ve Yugoslavya devleti arasındaki münasebetleri hızlı bir biçimde düzeltmeye başlamıştır.²³⁰ Bunların yanı sıra Tito, Bağlantısızlık politikası sebebiyle Müslüman ülkeler arasında saygın bir görüntü oluşturmak için ülkesinde yaşayan Müslümanlara bazı kimliksel haklar tanımıştır. 1948 yılından 1953 yılına kadar ki dönemde Müslümanlar narodi=milletler kısmına hükümet tarafından kabul gören etnik gruplardan herhangi bir ırkı onaylatmamış, onun yerine Meçhul Müslümanlar tanımını kullanmak zorunda kalmışlardır. Bu kategori 1953'ten sonra Meçhul Yugoslav olarak değişmiştir. 1961 yılında ise Müslümanlar kendilerini etnik anlamda Müslümanlar olarak tanımlayabilmişlerdir.²³¹

1953'te devlet başkanı olan Josip Broz Tito, gerek Türkiye gerek Sovyetler ve gerekse diğer devletlerle olan ilişkilerini süratle düzeltmeye ve geliştirmeye başlamıştır. Türkiye ile olan ilişkisi ise 1952 yılında ticaretin geliştirilmesi adına yapılan müzakereler sonucu iki devlet yakınlaşmaya başlamıştır. Yapılan müzakereler sonucu 26 Şubat 1953 tarihinde Ticaret ve Ödeme Antlaşması, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi ve buğday satışını düzenleyen bir protokol imzalanmıştır. Bu görüşmeler ve anlaşmalar hem toplumsal hem ekonomik olarak hem de siyasi bakımdan öne çıkan gelişmelerin esaslarını belirlemiştir. Öyle ki Yugoslavya Ticaret Heyeti Başkanı Stane Pavliç'in: “ Şüphesiz ki, bu anlaşmalar son defa imzalanmış olan üçlü dostluk ve işbirliği antlaşmasıyla kendini göstermiş bulunan karşılıklı yakınlaşmanın bir neticesidir.” açıklamasında bulunarak konuya vurgu yapmıştır. Balkan İttifakı'nın oluşmasına yakın bir zamanda Türkiye ve Yugoslavya, üst düzey ziyaretler gerçekleştirerek iki ülke arasında dostluk ve barışın güçlenip pekişmesini sağlamıştır. 1953'te Türkiye Cumhuriyeti'nin başbakanı Adnan Menderes ve dış işleri bakanı Fuat Köprülü Yugoslavya devletine resmi ziyarette bulunmuşlardır. 1954 senesinin ilk aylarında devlet başkanı Josip Broz Tito Ankara'yı ziyaret ettikten sonra karşı bir jest olarak da aynı yılın güz mevsiminde Türkiye Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı Celal Bayar'da Yugoslavya'da yer alan Cumhuriyetleri ziyaret etmiştir. Ayrıca İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay da Belgrad Belediye Başkanı'nın dâveti

²³⁰ Bozkurt, a.g.m., s.60.

²³¹ Crampton, a.g.e., s.120.

üzerine Belgrad'ı ziyaret etmiştir.²³² 1953 yılında Josip Broz Tito'nun ülkemizi ziyareti sırasında *Serbest Göç Anlaşması* imzalanmış ve bu anlaşma ile beraber Yugoslavya'dan ülkemize göç başlamıştır.²³³

Yugoslavya devletinin çıkartmış olduğu tüm zorluklara rağmen çetin şartlara direnen Türklerin ve Müslümanların, imzalanan göç anlaşmasıyla Türkiye'ye gelmeleri için bir kez daha Yugoslavya'nın zorlu engellerini aşmaları gerekiyordu. Çünkü göç etmek isteyen ve bunun için Yugoslavya hükümetine başvuru yapan bir aile, Makedonya topraklarında sahip olduğu malları elden çıkarmak için giriştiği günden göç vaktine kadar çeşitli güçlükler yaşamaya devam etmişlerdir. Göç için başvuru yapan kişilere, başvuru yaptığı günden itibaren hiçbir iş verilmeyerek göç için başvuru yapan kişilerin ellerindeki nakit parayı bekleme süresi içerisinde kullanmalarını sağlıyorlardı. Böylece ellerinde bulunan taşınamaz varlıkların düşük fiyatlardan satılarak muhaceret edecek zamana kadar ellerindeki tüm paraları harcatmak isteniyordu. Ayrıca mal satım zamanında yerel yönetimler, muhaceret edecek Türklerin ve Müslümanların taşınamaz varlıklarını diğer kişilerden önce istedikleri fiyattan satın alma hakları vardı. Şayet yerel yönetim satın almak istemiyorsa o zaman kişilerin satın almasını onaylıyorlardı. Eğer satış gerçekleşirse satılan gayrimenkulden satış bedelinin %30'unu aşan ağır bir vergi, Yugoslavya vatandaşlığından çıkmak için ise her nüfustan 12.000 dinar ayrılma vergisi alınmaktaydı. Tüm bu yaşanan zahmeti ve zorluğu göze alamayanlar mallarının satış işlemini yapmadan muhaceret etmek istemişlerdir. Bu kez de taşınamaz varlıklarını devlete bağışladığına karşın devletten resmi evrak elde etmeleri gerekiyordu. Bu evrakın elde edilmesi için gerekli tüm işlemlerin masraflarını göç edecek kişi karşılamak zorundaydı. Tüm bu işlemler gerçekleştikten sonra göç edecek kişiye, Yugoslavya hükümeti yolculuk için kişi başına 40 dinar vermektedir. Göç edecek kişi bu parayı merkez bankasına götürdüğünde o andaki alış fiyatının iki misline döviz satıldığından dolayı verilen 40 dinar 20 dinara düşüyordu. Böylece hükümet verdiği yardımın bir kısmını geri almaktaydı. Göç edecek kişinin tüm hazırlığı bitirdikten sonra evine bir komisyon gelmekteydi. Bu komisyonun görevi, göç zamanında göç edecek

²³² Mustafa Kahramanyol ve Fahriye Emgili, Tito ve Balkan Siyaseti, *Avrasya Etüdleri*, Balkanlar Özel Sayısı, 50/2016- 2, ss. 315-349, ss. 333-334'den naklen, Düstur, 3. Tertip, Cilt 34, s. 1626-1646, Düstur, 3. Tertip, Cilt 35, s. 1754-1758, Düstur, 3. Tertip, Cilt 34, s. 1647-1650, Cumhuriyet, Sayı No: 10274, 7 Mart 1953, s. 7

<https://dergipark.org.tr/download/article-file/422174>, (20.10.2017)

²³³ Bozkurt, a.g.m., s.60.

kişilerin yanlarına alacakları malların denetimini yapmak ve malların yerleştirilmesi esnasında göç edecek kişiye nezaret etmektir. Göç edecek kişi, Yugoslavya'nın sınır kapısından geçerken son bir işlemle daha karşılaştı ve bir takım varlıklarına el konulduğu hakkında bilgilendirilirdi. Tüm bu yaşanan çetin zorluklara rağmen 1953 senesinden sonra Yugoslavya topraklarından ülkemize 200.000 göçmen ulaşmıştır.²³⁴

Gelen göçmenler Anadolu topraklarında yeni bir güne uyanırken; geride kalan Türkler yine aynı koşullar altında yaşamlarını sürdürmekte olup Türk kültür ve an'anelerini, maneviyatlarını yaşatmak için siyasi ve kültürel mücadeleye devam etmektedirler.²³⁵

2.2. ÜSKÜP VE KALKANDELEN BÖLGESİ

2.2.1. Üsküp

Üsküp şehriyle en çok özdeşlik kuran divan şairlerinden Üsküplü İshâk Çelebi şehri görmeyenler için zamanını boşa geçirdiğini ifade ederek Üsküp kentinin güzelliğinden bahsetmiştir.²³⁶ Yahya Kemal göre Üsküp ise, fetih duygusuyla inşa edilmiş ve tarihi bir geçmişi olan sınır kentidir. Üsküp, 1392 senesinde I. Beyazıt zamanında kuzey yönünden gelecek tehlikelere karşı bir Türk müdafaa hisarı olarak fethedilmiş, buraya yerleştirilen Türklere bu şehir hediye edilmiştir. Bu sebeple Üsküp bir evlâd-ı fâtihân şehridir.²³⁷

Üsküp kenti, Balkan coğrafyasının orta kısmında yer almakta olup Vardar Nehri tarafından ikiye ayrılmıştır. Şehir; Kosova-Priştine'ye, Selânik ve Ege Denizi'ne, Niş ve Belgrad'a, Sofya ve İstanbul'a bağlanan mühim bir noktada yer almaktadır. Üsküp'te çıkan bazı antik kalıntılar sonucu buraya ilk yerleşenlerin Dardan adındaki kabilenin olduğu bilinmektedir.²³⁸ Şehir, şu an ki Üsküp'ün kuzeyi ile batısı arasında kalan Aşağı Vodno ve Nerez semtlerinin orta kısmındaki antik alana inşa edilmiştir. 2.

²³⁴ Deliorman, a.g.e., ss.277-278.

²³⁵ Çayırılı, a.g.m., s.147.

²³⁶ Tolga Öntürk, III: Balkan ve Rumeli Şehirlerini Şairlerin Gözüyle Okumak, Balkanlarda Türk Dili, Hasan Babacan, İsmail Avcı (Ed.), Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 2, UBTAS, s. 143

http://www.osmanlimirasi.net/source/Balkanlarda_Turk_Dili.pdf, (30.03.2018)

²³⁷ Sevim Nilay Işıksalan, (2015), Yahya Kemal'in Ahmet Âgâh'lı Yılları ve Üsküp, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s. 17

²³⁸ Mehmet İnbaşı, (2012), Üsküp, *TDV İA*, C.42, İstanbul: s.377.

asırda İskenderiyeli ünlü bilim insanı Batlamyus'un, eserinde Iskopi diye söz ettiği yer, M.Ö. 4. ve 5. asırda Iskopi, İlliryalılar döneminde Skupi adıyla bilinmektedir. 518 yılında gerçekleşen zelzele sonucu Üsküp bölgesi büyük çapta yıkım yaşamış, Üsküp şehri de yerle bir olmuştur. Tekrar bayındır duruma getirilen şehir Doğu Roma İmparatoru I. Iustinianos zamanında (527-565) hızla gelişmiştir. Üsküp, 696 yılında Slav ırkının güney kolu olan Güney Slavların eline geçmesiyle ismi Skoplje, Skopie, Skopje dönüştürülmüştür.²³⁹

Osmanlı'nın uç beylerinden olan Paşa Yiğit, Üsküp'ü fethederek buraya Anadolu'nun Saruhan bölgesinden getirtilen Türkmenleri yerleştirir. Türkler, buraya Osmanlı'nın uç merkezi özelliğini kazandırır. Uç merkezinden hareketle Osmanlı'nın yaptığı fetihler, Sırbistan coğrafyasından Bosna topraklarına kadar ulaşır. Üsküp'ün stratejik konumu Belgrad şehrinin alınmasına kadar devam etmiştir. Türkmenlerin buraya iskân edilmesiyle Üsküp ve civarının toplumsal yapısı farklılaşmıştır. Kırçova, Gostivar ve Kalkandelen dolayları da dâhil bölgedeki Katolik Hristiyanlar İslâm dinine inanmaya başlamışlardır. Türk iskânından sonra kentte hızlı bir imar örneği sergilenmiş, Türklere ve Müslümanlara özgü birçok eserler yapılmıştır. Böylece Üsküp diğer Türk şehirlerinin suretine bürünmüştür.²⁴⁰ Osmanlı döneminde Üsküp'ün etrafında "110 çeşme, 200 sebilhane, 1000 tane su değirmeni, 7 misafirhane" mevcuttu.²⁴¹ Yine Üsküp şehrinde iktisadi hayatın temelini oluşturan, "dericilik, tekstil, gıda mamulleri, alet imalatı gibi iş dallarında etkinlik gösteren meslekler vardı. "Dericilikte; 70 debbağ, 2 çizmecici, 18 sarraç", dokumacılıkta; "2 hallaç, 13 takyeci, 2 keçeci, 7 boyacı", şehirde esnafılık yapanların uğraşları; "bakkal, kasap, bozacı, börekçi, ekmekçi", Alet imalatında; "11 çilingir, 1 çıkırıkcı, 3 kılıççı, 6 kazancı, 1 sobacı" bulunmaktaydı. Kırsal kesimde; "gendüm (buğday), mahlut (arpa, çavdar v.d. taneli bitkilerin karışımı), burçak, mercimek ve nohut", meyvelerden ise; "üzüm, ceviz, elma (sib), armut, kiraz yetiştirilirdi. Hayvancılıkla ilgili; "koyun, arı yetiştiriciliği" yapılmaktaydı.²⁴²

1683 II. Viyana bozgunundan sonra gerçekleşen harpte Avusturyalı General Piccolomini 25-27 Ekim 1689 yılında Üsküp'ü ele geçirdi. Avusturyalı askerlerin

²³⁹ Zehranur Şerbetçi, (2017), Kentsel Değişme ve Kültür Değerleri Arasındaki İlişki: Üsküp Örneği, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 36, s. 209

²⁴⁰ İnbaşı, a.g.m., ss.377-378.

²⁴¹ Nazih Hoca, (1993), Üsküp, *MEB. İ.A.*, C.13, İstanbul: s.124.

²⁴² Mehmet Emin Yardımcı, (2006), XVI. Yüzyıllarında Üsküp Şehri, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, Sayı 163, ss. 100-101

bölgeyi ele geçirmesiyle burada yaşayan Türklerin ve Müslümanların hatta Hristiyanların bir kısmı Sofya ve Belgrad şehrine muhaceret ederken, Türklerin ve Müslümanların bir kısmı da Dersaâdet'e gelerek Eyüp dolaylarına yerleşip Üsküp Mahallesi'ni kurmuşlardır. 1690 yılında Mora Seraskerleri, Kosova bölgesinde Avusturya askerlerine üstün gelerek Üsküp şehrini Osmanlı yönetimine yeniden vermişlerdir. Bu zaman zarfında Üsküp şehrinin eski canlılığını ve halkının bir kısmını kaybetmesi sonucu Üsküp kentinin gerilemesine neden olmuştur. Öyle ki Üsküp şehrinde 1831 yılındaki verilere göre toplam 22.260 nüfus vardı. 1870 yılında 13.000'i Müslüman, 7000'i Hristiyan ve 800'ü Yahudi olmak üzere 20.800 fert belirlenmiştir. 1877 yılında 16.462'si Müslüman, 14.586'sı Hristiyan ve 160'ı Yahudi olmak üzere 31.208 kişi, 1882 yılında ise toplam 34.152 kişi Üsküp'te meskûndü.²⁴³

1690 yılında yeniden Osmanlı idaresine giren ve Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı olan Üsküp, 1580 yılından sonra Rumeli eyaletinin müstakil sancağı olurken, 1847 yıllarında Üsküp eyaleti kurulmuştur. 1868 yılında idari yönetime göre Üsküp sancağı Manastır vilâyetine, 1877 yılında da Kosova vilâyetine bağlanmıştır. Üsküp sancağının 8 adet kazası vardı. Bunlar; Üsküp, Kalkandelen, Kırçova, Köprülü, Pirlepe, Kıvırcık, Kırnik ve Kaçanik'tir. 1908 yılına gelindiğinde Üsküp sancağının; 10 kazası, 5 nahiyesi, 795 köyü mevcuttu. Osmanlı toprağı olan Üsküp, 23-24 Ekim 1912 yılında Sırpların işgaline uğramış, Osmanlı ve Sırp arasında 10 Ağustos 1913 yılında imzalan Bükreş Antlaşması ile Üsküp başta olmak üzere Manastır, Priştine ve İştip'i Sırbistan topraklarına katmıştır. Üsküp, Osmanlı'nın elinden çıkınca 27 Ocak 1913 yılında Müslüman ve Türk halkından 752 aile Üsküp şehrinden göç etmişlerdir. I. Cihan Harbi sırasında 1915 yılında Bulgarlara geçen Üsküp, müttefikler tarafından 11 Eylül 1918'de yeniden Sırlara bırakılmıştır. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti için de mühim olan Üsküp, Yugoslavya devletinin parçalanmasının akabinde Makedonya Cumhuriyeti'nin başkenti olmuştur.²⁴⁴

²⁴³ İnbaşı, a.g.m., s.379.

²⁴⁴ İnbaşı, a.g.m., s.379.

2.2.2. Kalkandelen (Tetova)

Makedonya'nın gelişmiş şehirlerinden birisi olan Kalkandelen'in kapladığı alan 1.080 km² olup, son sayımlarına göre ülke sayısı 180.654'tür.²⁴⁵ Kalkandelen ismi, bölgede bulunan halklarca farklı isimlerde anılmaktadır. Makedonca ve tüm Slav lisanlarında Tetovo, Arnavut lisanında Tetove şeklinde telaffuz edilmektedir. Kalkandelen'in bölge coğrafyasındaki yeri ise Şar dağları ile Su ha Gora dağları aralığında yer alan Polog Vadisi arasındadır.²⁴⁶

Şehrin adının konulması hakkında değişik rivayetler mevcuttur. Bu rivayetler Kalkandelenler derneğinin web sayfasında şu şekilde yer almaktadır. İlk rivayet: Htetova, Hristiyanlarca mühim bir inanç merkezi olan Htetova'da pek çok kilise ve manastır yer almaktaydı. Türk ordularının akınına uğrayan şehir, tüm Slav kuvvetlerinin birleşmesine rağmen Slavlar Türklere karşı etkili olamamışlardır. Türk akınları, Slavların vermiş olduğu bu mücadelelerinden ötürü Htetova'ya Kalkandelen ismini koyduğu söylenilir. Başka bir söylenti: Osmanlı Devleti'nin Polog Vadisi'ni alması ile Türklerin buraya iskân edilmesi sonucu Türklerin kendilerine, gelen kalan ya da gelen kalanlar, sonraki zamanlarda buraya gelen Türklere, kalkan gelen ya da kalkan gelenler şeklinde seslendikleri bilinmektedir. Bu seslenme zamanla Kalkandelen'e dönüşmüştür. Son bir söylenti ise: Saruhan'dan gelen Türkmenlerin tarım yapabilecek imkânlarının olmaması sonucu buraya yerleşen Türkmenler ata mesleği olan silah üretimine başlamışlardır. Ürettikleri bu saldırı araçlarına Kalkan Delen ismini verirler. Türklerin bu zanaat sayesinde geçindiklerini gören bölgenin yerlileri de silah yapım zanaatını öğrenmeye başlamışlardır. Silah yapımının geliştiği Tetova'ya Kalkandelen ismi verilirken, üretilen silahlara da Martin denilmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz bilgiler çeşitli rivayet ve söylentilerden ibarettir. Rivayet ve söylentiden ibaret olan bu bilgilerin ne kadarı sahih ya da sahih olmayan bilgi olduğu bilinmemekle beraber bunları kanıtlayacak herhangi bir belge ve bilgi de ele geçirilmemiştir.²⁴⁷

Yapılan araştırmalara göre, Kalkandelen ve Polog Vadisi çevresindeki yerleşim M.Ö. 5000'li yıllara kadar inmektedir. VI. yüzyılın sonlarına doğru ise Avar ve Slav boylarının bu taraflara geldiği bilinmektedir. XI. Asra gelindiğinde Çar Samuil Devleti

²⁴⁵ <http://www.kalkandelenliler.org/makedonya/kalkandelen/> , (10.08.2017)

²⁴⁶ Muhammed Aruçi, (2001), Kalkandelen, *TDV İA.*, C.24, İstanbul: s.262.

²⁴⁷ <http://www.kalkandelenliler.org/makedonya/kalkandelen/> , (10.08.2017)

yıkılmış ve Polog Vadisi ile Kalkandelen, Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir. XII. asırda başlayan Haçlı seferleri esnasında Sırp Kralı Nemanya, Polog Vadisi'ni kendi sınırları içerisine katmıştır. Bizans'la Sırlar arasında zaman zaman el değiştiren bölge 1258-1259 yıllarında Sırp kralınca el konulmuştur. Lâkin 1261 yılında Bizans yeniden bölgeyi ele geçirmiştir. Polog Vadisi'ni ve Kalkandelen'i 1282 yıllarında ve 1297 yıllarında tekrar alan Sırp Kralı Milutin, Osmanlıların bu coğrafyayı fethetmesine kadar buraları elinde tutmuştur. Osmanlı bu bölgeye gelince ilk iş olarak Türkleri yerleştirmiş ve Kalkandelen'i kaza teşkilâtının merkezi yapmış yönetimini de 1450 yıllarında İshâkbeyoğlu İsa Bey'e vermiştir.²⁴⁸ İsa Bey, yönetimindeki Kalkandelen'e 1463 yılında kendi imkânlarıyla Gam Gam camisini yaptırmıştır. Sonraki yıllar; Eski Cami, Küçük Cami, Yukarı Çarşı Camisi, Saat Camisi, Çarşı Camisi ve Alaca Cami yapılmıştır. Alaca Cami hâlen daha Kalkandelen'in en kıymetli eserlerindendir.²⁴⁹

1455 yılında Kalkandelen'de 60 hane Müslüman, 153 hane Hıristiyan yer almakta olup, Kalkandelen'in toplam nüfusu 1000 kişi civarındaydı. 1468 yılında kasaba olan Kalkandelen XVI. asrın yarısında toplam 191 ev yer almaktaydı. Bu 191 evin 98'i Müslümandı. 1455 yılından 1550'li yıllara kadar toplam nüfusta fazla bir artma olmamıştır. 1560 yılına kadar Paşa Livasının bir kazası olan Kalkandelen, 1562 yılında Üsküp sancağına bağlanmıştır. 1582 yılında Kalkandelen'in nüfusu 3 kat artmıştır. Bu tarihten itibaren toplam 462 hane nüfusunun 320 hanesini Müslümanlar, 106 hanesini gayrimüslümler oluşturmaktaydı. XVI ve XVII yüzyıllarda Kalkandelen ve civarında yaşayan Hıristiyan Arnavutlar arasında hızla İslâm dinine yönelme başlamıştır. Bu yönelmenin etkisi ise hiç kuşkusuz Bektaşî alperenleri ve bölgeye yerleşen Türklerin çalışmaları neticesinde olmuştur.²⁵⁰ Kalkandelen'e Bektaşîliği ilk getiren ve yayan Sersem Ali Dede-Baba olmuştur. Kendisi İstanbul'a dönünce Kalkandelen'deki Bektaşîlerin liderliğine ve dergâh yöneticiliğine Harabatî Baba

²⁴⁸ Aruçi, a.g.m., s.262. Ayrıntı için Bkz. "Kosova salnamesinde bölgeyi 792'de Timurtaş Paşa'nın fethettiği yazılı ise de Slav kaynaklarında bunun 1382 ile Üsküp'ün fetih yılı olan 1392 yılları arasında gerçekleştiği belirtilmekte ve kesin bir tarih verilmemektedir."

²⁴⁹ Kahramanyol, Mustafa,(Hazırlayan), (2003), *Makedonya'daki Türk ve Müslüman Topluluklarının Günlük Hayatı ve Gelenekleri*, T.C. Devlet Bakanlığı, TİKA ve Balkan Barış Ö. G. Derneği'nin İşbirliği ile Yayınları, Yayın Sıra Sayısı 2, Ankara: s.94

²⁵⁰ Aruçi, a.g.m., s.262.

getirilmiştir. Sersem Ali Baba Tekkesi²⁵¹ne, Harabatî Baba Tekkesi de denilmektedir. Şu an dâhi İslâm mimarisine has bir yapıt olan Harabatî Baba Tekkesi pek çok kişi tarafından ziyaret edilmektedir.²⁵²

18. asrın son çeyreğine doğru Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ele geçirilen Kalkandelen, 19. asrın ilk çeyreğine kadar yoksul kalmıştır. 19. asırda Osmanlı döneminde özellikle Recep Paşa ve evladı Abdurrahman Paşa yönetimindeyken Kalkandelen’de bir dizi gelişmeler ve değişimler olmuştur.²⁵³ Bu gelişmelerden biri de tüfekçiliktir. Kalkandelen kazasının 10 mahallesinden 9’u tüfekçilik ile uğraşıyordu. 50 farklı meslek grubu içerisinde en fazla seçilen tüfekçilik zanaatıydı. Toplam 1087 evden 236’sı bu iş ile uğraşan Müslümanlardı. Bu sebeple 1844-1845 yılları arasında Kalkandelen kazası tüfek sanatı, üretimi ve ticareti açısından mühim bir yer teşkil ediyordu.²⁵⁴ 1836 yılında şehirde yaşayanların büyük bir kısmını Müslümanlar oluşturmaktaydı. Müslüman nüfus ise 4000 ile 5000 civarındadır. 1894 yılına ait Kosova salnamesinde yer alan Kalkandelen kazasının nüfus bilgileri şu şekildedir; İslâm dinine mensup olanların nüfusu 30.348, Rum kökenli kişilerin nüfusu 5528, Bulgar, Makedon ve Sırp kökenli kişilerin nüfusu 10.175’tir. Kalkandelen kazasının toplam sayısı ise 46.051’dir.²⁵⁵

Kalkandelen Yukarı Kol Mahallelerinde, 88 köyün 26’sında Müslüman, 25’inde Hristiyan yerleşimi olup, 37 köyünde ise Müslüman ve Hristiyanların birlikte yaşadığı bilinmektedir. Kalkandelen Kazası’nın Yukarı köylerinin %59’u Müslümandır. Bu köyler;

“Reciçe-i Sagir, Palçište-i Bala, Kamyar, Urviç, Yalovyane, Nevesil Çayla, Salçecik, Bogovin, Rakofça, Bergos(?), Gurgevişte, Lomitiçe(?), Kalişte, Topliçe, Sebinçe,

²⁵¹ “Sersem Ali Baba Tekkesi, Serçem Ali Baba Tekkesi olarak geçmektedir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Gürbüz, Bahadır, (2002), *Batı’dan Doğuya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler*, Çizgi Kitapevi, 1. Basım, Konya: s. 56

²⁵² Kahramanyol, Mustafa, (2003), *Makedonya’daki Türk ve Müslüman Toplumlarının Günlük Hayatı ve Gelenekleri*, T.C Devlet Bakanlığı, TİKA ve Balkan Barış Ö. G. Derneği’nin İşbirliği ile Yayınları, Yayın Sıra Sayısı 2, Ankara: s. 95

²⁵³ Aruçi, a.g.m., s.262.

²⁵⁴ Ayhan Doğan, (2014), Osmanlı Dönemi’nde Balkanlarda Bir Tüfek Üretim Merkezi: Kalkandelen (Tetova), *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 212, s. 91’den naklen; H. 1314 (M. 1896/97) Kosova Vilayet Salnamesi

²⁵⁵ Aruçi, a.g.m., s.262.

Sırbinova, Padalište/Badalište, Pradište(?), İstrayan, Tırnova, Lopoşnik, Çekran, Korbita, Sedlarova, Gorgorunçe, Tramçeste” dir.²⁵⁶

Bu köylerdeki meşguliyet ise çoğunun çobanlık yaptığı ayrıca bozacılık, salepçilik, kiracılık, tüfekçilik, mumculuk, berberlik, bıçakçılık, nalbantlık olmuştur.²⁵⁷ Mülâkat yaptığımız muhacirlerin memleketi Yalovyane olduğu için Yalovyane’yi ayrıca ele alırsak mülâkat yaptığımız kişiler rençber (çiftçilik) ve hayvancılık ile uğraştıklarını, erkeklerin ise gurbet adı verdikleri başka şehirlere giderek oralarda esnafılık yaptıklarını anlatmışlardır. Boza, kuruyemiş, pasta dükkânlarının olduğunu söylemişlerdir.

1912-1913 yıllarında Kalkandelen ve çevresi Sırpların eline geçmesine karşın gerek I. Cihan Harbi’nde gerekse II. Cihan Harbi’nden sonra demografik yapısında değişiklik olmamıştır. 1961 yılındaki 31.242 olan nüfus sayısı, 1994 yılında yapılan sayımlarda 65.565 olmuştur.²⁵⁸

²⁵⁶ Nimet Ayşe Bakırcılar, (2017), *III: Kalkandelen Kazası’nın Yoklama Defteri (1836-1842) Üzerine Değerlendirmeler*, Zafer Gölen, Abidin Temizer (Ed.). Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri, Gece Kitaplığı, 2. Basım, Ankara: ss.363-364-365

²⁵⁷ Bakırcılar, a.g.m., s.366’dan naklen BOA, KK., 6389, s.91-92

²⁵⁸ Aruçi, a.g.m., s.262.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜTAHYA'DA ÜSKÜP MUHACİRLERİ (TORBEŞLER)

3.1. TORBEŞLERİN İSKÂNİ VE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

3.1.1. Torbeşlerin Tanımı ve Kimliği

Makedonya'nın kuzey ile batı bölgelerinde yaşayan, dilleri Makedonca olduğundan Makedon Müslümanı olarak bilinen Torbeşler, Makedonca Torbeş–torba taşıyan, torbalı ismiyle tanınan özel bir inanç-topluluk olarak adlandırmaktadır.²⁵⁹ Bazı kişiler kelimenin kökenini dört-beşler şeklinde açıklamaktadır.²⁶⁰ Dört-beşler şeklinde anılmasının sebebi ise Kumanların saflarını dört-beş kez değiştirmelerinden "dört-beşler" olarak anılmaktadırlar.²⁶¹

Torbeşin isim olarak kullanması ile ilgili farklı tanımlar mevcuttur. Fakat Torbeşler arasında en yaygın tanım ise; inançlarını, bir torba un, mısır ya da çökelek elde etmek için sattıklarından dolayı Hristiyan komşuları onlara bu ismi vermiştir. Torbeş sözcüğünün kökü ise torbakeş (torbalı) anlamına gelen Farsça sözcüktür. Torbeş: Debre, Prizren, Üsküp ve Tikveş bölgesindeki sokaklarında ve caddelerinde torba içerisinde helva, boza, salep satışı yapan ve Müslüman kişilere verilen isimdir. Torbeş sözcüğü daha sonra adı geçen yerleşim yerlerinde yaşamını sürdüren İslâm inancına mensup tüm kişilere karşı söylenilmiştir. Yine Torbeş kelimesi, Fransız dilinde bulunan tarb kökenini içeren geçmiş zamanlarda yaşamış bir klan adına bağlanmaktadır. Ayrıca Osmanlı'da mevcut olan Torba Oğlanları ya da Torba Acemileri şeklinde de bilinmekte olunan Acemi Ocağı ile de bağlantısı kurulmaktadır. Bağlantısı ise; yeniçeri adaylar kolu mensuplarının kayıt altına alındıkları ciltlenmiş sayfaların hususi bir torbada tutulmasındandır. Yeniçeri adaylar kolu mensuplarının oluşturduğu ve devşirmeyle gelen Hristiyan çocuklarının da katılmasından ötürü devşirilen çocuklarla ilgili kullanılan torba sözcüğü Makedonya'nın kuzeybatı bölgesinde yaşamını sürdüren İslâmiyet'i benimseyen tüm insanlara yönelik de kullanılmıştır.²⁶²

²⁵⁹ Dragi Gjorgiev, Ulusal Tarih Kurumu, Makedonya Cumhuriyeti Osmanlı mirası Makedon Torbeşleri (Bazı tarihi ikilemler ve çağdaş uyumsuzluklar üzerine), TASAM, Yayın Tarihi: 25.04.2008, s. 301, http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/osmanli_mirasi_makedon_torbesleri_bati_tarihi_ikilemler_ve_cagdas_uyusmazliklar_uzerine_83eb9ce8-3b1f-4500-8396-89db8b0befbb.pdf, (23.10.2017)

²⁶⁰ Bilgehan Atsız Gökdağ, (2013), Makedonya Türklüğünün Ayrılmaz Parçası; Torbeşler, *Yeni Türkiye*, 53, s. 1
https://www.academia.edu/21765499/Makedonya_T%C3%BCrkl%C3%BC%C4%9F%C3%BCn%C3%BCn_Ayr%C4%B1lmaz_Par%C3%A7as%C4%B1_Torbe%C5%9Fler, (04.12.2017)

²⁶¹ Abdülmecit Nuredin, (2007), Türkbaşlar, *Hikmet*, Makedonya: s. 52

²⁶² Gjorgiev, a.g.m., ss.301-302.

Yukarıda anlatılanlar haricinde Torbeş ile ilgili bir başka tanım ise mülâkat yaptığımız kişiler tarafından olmuştur. Ekrem Vuran; “Osmanlıdan önce buralara yerleşip Müslümanlığı kabul ettiklerini, Kuran yasaklanınca Kuran’ı torbanın içinde saklamaları ve bu esnada yakalanan Müslümanın bak bu torba demesi. Torbanın da zamanla Torbeş olmasıdır.”²⁶³ Latif Arkaç; “Torbeş diye bi ırk yok. Bu ismi Makedon halk ve oranın çevresi Müslümanlara vermiş. İşte siz Türk değilsiniz, siz Makedonsunuz aslında. Müslüman olmuşsunuz baskısı ile ve bu sebepten bize Torbeş diyorlardı. Bu ismi bize takan onlar yani bi alay konusu olarak takıyorlar. Bizde bunu kabullenmişiz. Şimdi Osmanlı göç ettiği zaman o bölgeyi doldurması lazım nereye veriyor işte orman köylere, şuraya buraya yerleştiriyor tabi oranın halkıyla bi karışımın olup olmadığını tam olarak bilmiyorum. Esas bu sindirme politikası, sen işte ismini değiştir değıştirmezsene ben sana lakap takarım.”²⁶⁴ Rıza Yenidoğan; “Bizimkilerin elinde fakir fukaralık var. Şeker çuvalının içine pazar eşyasını alır o torbayla gidermiş onun için Torbeş demişler. Onlar alay etmek için söylüyorlar ama öyle değil. Torbeş Türk başlardan geliyor.”²⁶⁵ Dudu kurtulmuş; “Memnun değilim. Ben asla demem Torbeş hiç. *Kelime anlamı var mı, ne demek?* Bizim karşıda bi köy vardı Urviç bizim köy Yalovyane bazı gençler kavga yapmış o yüzden koydular o adı. Burda da duymuş bizim mahalledeki bi kadın birisi çıkarmış ağzından o da öyle başladı biz öyle değiliz bizim köyü sen biliyorsun Yalovyane.”²⁶⁶ Şeklinde tanımlarını yapmışlardır.

Yukarıda ortaya atılan iddiaların Pomak tabiri, Kuman Türkleri’nin Osmanlı akıncı beylerine Balkanlar’daki fütuhatlarında yardımlarından ötürü Osmanlı öncesinde Balkanlarda yerleşmiş olan Türk kavimlerine atfettikleri bir sıfattır. Bu kelime Slavca “yardım eden” anlamına gelmektedir. Pomak tabiri bir milletin veya kavmin adı değildir. Slavlar onlara "pomoç", "pomaga", yani yardımcı oldukları "pomagaç" olarak nitelendirmişlerdir. Zamanla bu sözcük "Pomak" olarak telafüz edilmiştir. Avarlar’ın torunları olarak bilinen "Pomaklar" Makedonya’da farklı tasnif edilmektedir. Torbeş kelimesi Makedonya’da saf etnolojik anlamda Pomakları isimlendirmek için kullanılan bir kelimedir. Türkbaşlar olarak bilinen bu boy, Makedonlar tarafından "Müslüman Makedonlar" veya "Torbeşler" oldukları iddia edilmektedir. Bu tabir, Kumanların Balkanlar’a ilk gelişinden Osmanlı sonrasına kadar (hatta günümüze kadar) cebren saflarını dört-beş kez değıştirmeğe zorlandıklarından ötürü, "dört-beşler" olarak anılmışlardır. Bu iki

²⁶³ Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri: 10 Mayıs 2015, Kütahya

²⁶⁴ Latif Arkaç, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Mart 2018, Kütahya

²⁶⁵ Rıza Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

²⁶⁶ Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

kelime`den Torbeş kelimesi türetilmiştir. Fakat bu tabirin Osmanlı arşivlerinde yer almayışı ve bunların aslen" Türkbaş" olarak nitelendirildikleri bilinmektedir. Makedon idialarının tarihi gerçeklerle hiçbir ilgisi olmadığı çünkü belgeler tetkik edildiğinde Türkbaşların XI. Asırdan itibaren Pirin ve Vardar Makedonya`sıyla Rodoplara yerleşmiş olan Kuman Türklerinin torunları olduğu ortaya çıkmaktadır.²⁶⁷

Torbeşler genellikle Türklere yakınlık duymaktadırlar. Bu sebeple kendilerinin Türk olarak anılmalarını ve kabul görölmelerini istemektedirler.²⁶⁸ Torbeşler her ne kadar kendilerini Türklere yakın hissetselerde Makedon yönetimi Torbeşlerin bu hissiyatlarını kabul etmeyip onları Makedon kökenli görmekle beraber Torbeşlerin Osmanlılar tarafından baskı ile Müslümanlığı kabul ettiklerini ileri sürmekte ve Torbeşlere Müslüman Makedon hüviyeti kazandırmak istemektedir.²⁶⁹ Çünkü Torbeşler, Makedonya`da sayıları fazla olan Müslüman Türkler`den ve Arnavutlar`dan gerek dil gerek biyolojik özellikleri yönünden farklıdırlar.²⁷⁰ Bu nedenle Torbeşler (Torbesi), Çıtaklar, Poturlar (Potturi) ve Kurkiler (Kurki) olarak isimlendirilmekte ve bu adlandırmanın Hristiyan komşuları tarafından verildiği bilinmektedir.²⁷¹ Ayrıca Torbeşler; Makedonya coğrafyasında Torbeş, Sırbistan coğrafyasında Goran, Bulgaristan coğrafyasında ise Pomak isminde bilinmektedirler.²⁷² Birçok unsura sahip olmalarına rağmen Torbeşler tarihçiler tarafından tek bir unsurla tarif edilmektedir. Buna göre Makedon tarihçiler Torbeşlerin dillerine dikkat çekerek Ortodoks Hristiyan an`anelerini muhafaza ettiğini dile getirirken; Türk tarihçiler ise, Torbeşleri inançları doğrultusunda tanımlamaktadırlar.²⁷³

Torbeşlerin etnik kökeni konusunda da farklı bilgiler mevcuttur. Bazı tarihçiler Torbeşleri, Slav kökenli Müslümanlar olarak görmekte ve bunun bu şekilde tanımlanmasının daha doğru olacağı şeklinde görüş belirtmektedir²⁷⁴. Diğer bir bilgi ise; ülkemiz ile Yugoslavya hükümeti arasında imzalanan göç anlaşması sonucu harekete geçen göçmenler maalesef iç siyasette yaşanan değişimler sonucu anlaşma süresi bitmiştir. Böylece göçe hazırlanan göçmenler Yugoslavya topraklarında kalmıştır. İşte

²⁶⁷ Abdülmecit Nuredin, (2007), Türkbaşlar, *Hikmet*, Makedonya: ss. 51-52

²⁶⁸ Enes İdriz, Enver Uysal, (2009), Üsküp`te Müslümanlar: Dini ve Etnik Kimlik Bağlamında Sosyolojik Bir İnceleme, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1, s. 396

²⁶⁹ Turan, a.g.m., s.350.

²⁷⁰ Gjorgiev, a.g.m., s.301.

²⁷¹ Çavuşoğlu, a.g.m., s.116.

²⁷² İdriz ve Uysal, a.g.m., ss.396-397.

²⁷³ Dikici, a.g.m., s.126-27.

²⁷⁴ İdriz ve Uysal, a.g.m., s.396.

burada kalan Sancak Müslümanlarının oturmakta olduğunu, bu yüzden bu toplulukların Sancak Müslümanları oldukları da diğer bir bilgidir.²⁷⁵

Torbeşler, “Türk’üz elhamdülillah!”²⁷⁶ Diyecek kadar kendilerini Türk olarak ifade etmişlerdir. Bugün ise Torbeşlerin bir kısmı hâlâ kendini Türk olarak görürken, bir kısmı ise kendisini Müslüman olarak tanımlamıştır. Kendini Arnavut sayanların sayısı da gün geçtikçe artmaktadır.²⁷⁷ Etnik kimlikleri, sosyal durumları sual edildiğinde cevapları üç farklı hâl almaktadır. Birinci cevapta yer alanlar; kendilerini Türk görür başka bir kimliği kabul etmezler. İkinci cevapta yer alanlar; kimlik farklılığından ötürü inançlarını ön plana çıkartarak Müslümanlıkla bilinmek isterler. Üçüncü cevapta yer alanlar ise; kendilerini Makedon olarak görenlerdir. Bu sosyal durumdaki yerlerin, görüş farklılığı nedeniyle Makedon Müslüman kimlik propagandasına sebep olmaktadır. Üçüncü cevapta yer alanlar propaganda faaliyetlerini daha rahat yürütmek için Makedon Müslüman Dernekleri Birliği’ni kurmuşlardır. Kurulan bu dernek ile eski komünist Yugoslavya’sına benzer stratejiler izlenmiş, Torbeşlere kimi zaman öğüt ve tavsiye ile kimi zaman da zorla Makedon kimliği dayatılmıştır.²⁷⁸

Anadolu topraklarından Rumeli coğrafyasına geçen ilk Türk gurubunun Selçuklular döneminde Konya bölgesinden giden Konyarlar olduğu hakkında kayıtların olması²⁷⁹ Torbeşlerin atalarının Konya’dan geldiklerini, hatta bu durumun Osmanlıdan da önce gerçekleştiği söylemlerinin doğruluğunu kanıtlamaktadır²⁸⁰. Torbeşlerin 60.000’e yakın nüfusu vardır ve bu nüfus Makedonya genel nüfusunun %3’ünü oluşturmaktadır.²⁸¹ Yıllara göre nüfus sayısı, 1953 yılında 1.591, 1961 yılında 3.002, 1971 yılında 1.248, 1981 yılında 39.555’dir²⁸². Torbeşler, Makedonya’nın batı bölgesinde bulunan Reka Nehri’nin civarındaki yerleşim yerlerinde hayatlarını sürdürmekteydiler. Torbeş nüfusunun fazla olduğu bir başka yerleşim yeri de Centar

²⁷⁵ Mandacı, a.g.e., s.86.

²⁷⁶ Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

²⁷⁷ Baskın Oran, (2003), Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Cilt 48, s. 118, Yayın Niteleme Bilgileri: 0378-2921

²⁷⁸ İdriz ve Uysal, a.g.m., s.397

²⁷⁹ Yusuf Halaçoğlu, (1989), 16.Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlar’da Bazı Osmanlı Şehirleri, *Belleten*, Cilt: LIII, Sayı 207-208, Ağustos/Aralık, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: s. 637

²⁸⁰ Oran, a.g.m., s.118

²⁸¹ Kalafat, a.g.m., s.496

²⁸² Mandacı, a.g.e., s.86

Jupa şehridir. Bu iki yerleşim yeri haricinde; Üsküp, Debre, Struga, Kırçovo, Rostuše, Yalovyane, Urviç ve Makedonski Brod şehirleri diğer yerlerdir.²⁸³ Duvarcı ustalığı, lokanta işletmeciliği, pasta ve tatlı ustalığı Torbeşlerin yaygın olarak icra ettikleri meslekleri ve zanaatlarıdır. Torbeşlerin bu becerileri ve çalışkanlıkları sayesinde muhaceret ettikleri yerlerde aç kalmamalarına ve yaşamlarını idame ettirmelerine yardımcı olmuştur. Torbeşlerin soyadlarının sonları genellikle “-ov” veya “-ski” eki ile bittiği görülmektedir. Ancak bu durum kesinlik arz etmemektedir.²⁸⁴

3.1.2. Torbeşlerin Türkiye’ye Göçleri

Tito ve Menderes arasında 1953 yılında imzalanan *Serbest Göç Anlaşması* ile Yugoslavya’da ikamet eden Türkler ve Müslümanlar bir daha dönmek üzere ülkemize muhaceret etmişlerdir.²⁸⁵ 1950 yılından 1958 yılına kadar Yugoslavya topraklarından 104.372 göçmen ülkemize gelmiştir.²⁸⁶ 1953-1966 yılları arasında Türkiye’ye gelen göçmen sayısının 80.000 olduğu Yugoslav hükümeti tarafından belirtilmiştir. Türk hükümeti ise gerçekte olan sayının 150.000 dolaylarında olduğunu iddia etmiştir.²⁸⁷ 1923 ile 1960 yılları arasında göç eden 269 bin 101 fertten % 56,4’ünün 1953-1960 yılları arasında göç etmesi ilginçtir.²⁸⁸ 1950’li yıllarda gerçekleşen kitlesel göçün daha sonrada ara ara devam etmesi sonucu, 1953 senesinde Arnavut nüfusundan sayıca çok olan Türkler, bugün Arnavutların içerisinde yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Çünkü Arnavut nüfus Türk nüfusunun beş katı olmuştur.²⁸⁹

²⁸³ Gökdağ, a.g.m., s. 5

²⁸⁴ Dikici, a.g.m., s.127.

²⁸⁵ Bozkurt, a.g.m., s.60.

²⁸⁶ Yılmaz Altuğ, (1966), Balkanlar’dan Anayurda Yapılan Göçlerin Mahiyeti, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 32, Sayı 2-4, ss. 851-853

²⁸⁷ Mandacı, a.g.e., s.82.

²⁸⁸ Geray, a.g.e., s.11.

²⁸⁹ Turan, a.g.m., s.345.

1952 yılında yapılacak göç için; Türkiye'ye kabul edilecek göçmen sayısı ile göçmen adaylarda bulunacak özellikler hususundaki niteliklerin belirlenmesinin Türkiye tarafında olunacağı mutabakat sonucu belirlenmiştir. Türkiye de konuya yaklaşımını İskân Kanununun²⁹⁰ 3. Maddesinde beyan ettiği gibi Türk soyundan olan veya Türk kültürüne bağlı bulunan kişilerin göçmen olarak yurdumuza kabul edileceği olmuştur. Muhacir adayının “serbest göçmen vizesi” alabilmesi için işlem süreci şu şekildedir;

1) “Aday, yerel makamlardan milli (etnik) kökeninin Türk olduğunu belirten belge alacaktır.

2) Aday, yerel makamlardan milli (etnik) kökeninin Türk olduğunu belirten belge ile bölgedeki Türk konsoloslukuna/temsilciliğine başvurarak ve burada uzman memurlar tarafından (elindeki belgeye dayanarak, ancak belgeye rağmen) Türkçe bilip bilmediği, Türk kültürüne bağlı olup olmadığı, Türk bilinci taşıyıp taşımadığı sınanacaktır.

3) Başvuru sırasında adaydan, (varsa) Türkiye’de akrabaları ile ilgili (yakınlık derecesi, nerede ikâmet ettikleri gibi) ayrıntılı bilgiler istenecektir.

4) Bölgedeki Türk konsoloslukları/ temsilcilikleri ile Türkiye’deki makamlar arasında yapılacak bilgi alışverişine dayanarak yürütülecek araştırmanın/tahkikatın sonucuna göre başvurunun uygun bulunması halinde adaya “serbest göçmen vizesi” verilecek, aksi taktirde verilmeyecektir.”²⁹¹

5) “Bakımlarının Türkiye’de bir aile tarafından deruhte edileceğine dair bir vesika istemekte,

6) Yugoslavya’dan ayrılacakların asgarî bir gelire sahip olmalarını da aramaktadır.”²⁹²

1950 yılından itibaren Yugoslavya topraklarından göç eden göçmenler, bazı taşına bilir mallarını yanlarına alabilirken bazı taşınamaz malların kendi üstlerinde kayıtlı olması göç esnasında göçmenlere sıkıntı yaratabiliyordu. Bu sorunun göç esnasında engel teşkil etmemesi için Yugoslavya hükümeti bu taşınamaz malları

²⁹⁰ T.C Resmi Gazete: 7 Teşrin Evvel 1336 (21 Haziran 1934 Perşembe), Sayı: 2733, *İskân Kanunu*, Kanun No. 2510, Kabul Tarihi: 14.06.1934, “*Muhacirlerin ve mültecilerin kabulü* Madde 3 — Türkiye de yerleşmek maksadı ile dışarıdan, münferiden veya müctemian, gelmek isteyen Türk soyundan meskûn veya göçebe fertler ve aşiretler ve Türk kültürüne bağlı meskûn kimseler, işbu kanunun hükümlerine göre Dâhiliye Vekilliği’nin emriyle kabul olunurlar. Bunlara (muhacir) denir. Kimlerin ve hangi memleketler halkının Türk kültürüne bağlı sayılacağı İcra Vekilleri Heyeti karar ile tespit olunur. Türkiye de yerleşmek maksadı olmayıp bir zaruret ilcasıyla muvakkat oturmak üzere sığınanlara (mülteci) denir. 4 üncü maddede yazılı sebepleri bulunmayan mülteciler, Türkiye de yerleşmek isterler ve bunu yazı ile bulundukları yerin Hükümetine bildirirler ise muhacir muamelesi görürler. Öbür mülteciler için Vatandaşlık Kanunu hükümleri tatbik olunur.”, s. 4003

²⁹¹ Çavuşoğlu, a.g.m., ss.133-134.

²⁹² Altuğ, a.g.m., s.852.

hükümete bağış ettiklerine dair belge imzalatmaktaydı. 1950 yılından bu yana gerçekleşen göçlerde böyle bir anlaşma veya anlaşma maddesi olmamasına rağmen Türklerin haklarını korumak için 5 Ocak 1950'de Yugoslavya'daki Türklerin emlakları ve menfaatleri ile alakalı Ankara'da protokol imzalanmıştır. Lâkin Yugoslavya topraklarından ülkemize 1939-1950 yılları arasında göç gerçekleşmediği için bu protokol anlaşması 1939 yılından evvel ülkemize yerleşmiş göçmenlerin haklarını korumak amacıyla imzalanmıştır. Yugoslavya devleti, anlaşmanın ilk maddesinde yer alan istimlâk, millileştirme ya da tahdidi hallerle ilgili Yugoslavya yasalarının Türklerin malları ve yararları adına uygulanan mevzuyu çözmeye hazır olduklarını bildirmişlerdir. Türkiye ve Yugoslavya devletlerinin temsilcilerinden oluşan komisyon, Belgrad şehrinde toplanarak dört aylık bir zaman diliminde Türklerin zararlarının karşılanması için uygulanacak yöntemi belirlemiştir. Böylece Yugoslavya hükümeti belirlenen tazminatları vermeyi kabul ederek, 13 Temmuz 1956 tarihinde Belgrad'da protokol imzalamış, 10 Eylül 1957 tarihli ve 7050 sayılı kanunla da protokolü onaylanmıştır.²⁹³ Bunun sonucunda Yugoslavya hükümeti, muhacirlerin yitirdikleri mal varlıklarına karşılık tazminat olarak 1968 yılına kadar 3.750.000 ABD dolarını Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ödemiştir.²⁹⁴ Yugoslavya topraklarında el koyulan Türk mallarının ve menfaatlerinin ödenmesi ile alakalı protokolün 4. Maddesi Türk göçmenlerinin yararına bir hüküm sergilemiştir. Bu anlaşma yapılırken anlaşma tarihinden itibaren Türk vatandaşı olan her fert anlaşma hükmüne göre Türk kabul edilmiştir.²⁹⁵ Bu göç sayesinde Yugoslavyalı yetkililer, göç edecek kişilerin ellerinde kalan mallarını onların maddi yönden sıkıştıkları dönemde çok ucuz yollarla kendilerine devretmelerini sağlayarak büyük kazanç elde etmişlerdir. Bu şekilde davranarak hükümet bu insanların önemli bir kısmından kurtulma yoluna gitmiştir.²⁹⁶

Mülâkat yaptığımız kişilerin Türkiye'ye gelişleri ile ilgili başvuruları şu şekildedir.

²⁹³ Yılmaz, a.g.m., ss.851-853.

²⁹⁴ Baklacioğlu, a.g.e., s.209'dan naklen, Benjramin H., Shpërngulja e Shgiptarëve prej Trojeve, OIK, Prishtinë, 1990, ss. 341-350

²⁹⁵ Altuğ, a.g.m., ss.851-853.

²⁹⁶ Çavuşoğlu, a.g.m., s.135.

Dudu Kurtulmuş'tan "Burda amcamın oğlu vardı. Amcamın oğlundan istediler vesika. Biz diyoz o yollayacak bizim memlekete de öyle başlıcak göç. Türkiye'nin yoluna gelelim. *Amcanızın adı ne?* Demirdak. *Size buradan davetiye mektubu gönderdi siz de geldiniz öyle mi?* Evet evet. O yolladı biz geldik. Çok iyi karşıladı buraya gelince. *Yugoslavya'da kalan mallarınıza ne oldu?* Azını sattılar azı orda burda kaldı. Hayvanları, atları, koyunları da sattılar öyle her şeyi sattık."²⁹⁷ Aktarılmıştır.

Ecirye Yenidoğan'dan "Burda bi Yusuf Topuz, Topuzlar var o bize mektup gönderdi. O davet etti. Köydeki çoğu insanı da o davet etti onun üzerine geldiler buraya."²⁹⁸ Aktarılmıştır.

Ekrem Vuran'dan "Bizde vesika diye adı geçiyordu o kâğıt geldi mi Türkiye Cumhuriyeti ondan sonra kabul ediyordu. Onlar zaten gideceğimizi anlamadılar. Şimdi bu gayrimüslim zorunuz ne, niye gidiyorsunuz falan dedi. Ama bu merak meselesi, gönül meselesi zorumuz yoktu o an. Ama dediğim gibi din sınırlıydı. Ama biz bayramlarımızı âdetlerimizi ederdik serbestti onu yapıyorduk. Eğer istediye gençler giderdi evlerine bayramlarda evlilerde eve giderdi. *Mallarınızı ne yaptınız?* İşte onu hükümet zorladı. İlk gelenler biz beş aile satmadan geldik, orada bıraktık. Ama bize dediler ya hibe edin ya satın yani tapulu malın üzerinde kalmayacak şekilde olacaktı. Başka türlü salmıyorlardı. Eee biz naptık dükkânlar kalıyordu, tarlaları yok pahasına sattık. Tarlayla beraber eğer tarlaları alırsan dükkânı da satarız dedik. Tabi dükkân para kazanıyor ya öyle devrettik. Zaten yok pahasına gitti yani bugün sırf evi yapı parasına verdik. Bizim 6 hektarlık toprak tarla, bahçe, ev her şey onun yarı parası idi. Çünkü alan yok herkes bu tarafa göç ediyordu. Şimdi gene para etmiyor bi ara para ediyordu şimdide Üsküp'e taşınıyorlar. Yani zorlayan yoktu."²⁹⁹ Aktarılmıştır.

Fuat Güneş'ten "Rahmetli babamın dayısı Şükrü dayı, Şükrü Demirdak davet etti."³⁰⁰ Aktarılmıştır.

Hamdi Kayalar'dan "Bize bi şey yapmadı devlet ama şimdi herkes bayrağının altına girmek istiyor. Biz bunun için geldik yani zorlan değil. Biz gönüllü olarak geldik. Bi ara bizden önce gelenler tapularını getirdiler buraya. Sonra devletten para istediler bizim devlette ordan istediği için o devlet ödemeye mecbur kaldı sonra devlet dedi ki: Ben sizi zorlan göndermiyorum, bir şikâyetiniz var mı burdan? Yok. Haa gideceksen bağış mı yapacaksın, satacak mısın evini tarlanı bilemem. Ne varsa sat ama benden yani son kâğıdı alırken devletten alacağım hiçbir malım yoktur diye imzayı atacaksın ondan sonra nereye istersen git o şekilde geldik biz. *Siz ne yaptınız peki mallarınızı?* Malı olmadık fiyata İstanbul'a gelecek bilet parasına sattık. O devlet bizi kovmadı, biz gönüllü geldik ve

²⁹⁷ Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

²⁹⁸ Ecirye Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 1 Mayıs 2015, Kütahya

²⁹⁹ Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri: 10 Mayıs 2015, Kütahya

³⁰⁰ Fuat Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Ağustos 2018, Kütahya

paraylan geldik. İşlerimiz iyiydi. Artırdığımız o paraları buraya getirdik. Bizi davet eden daha evvel buraya gelen kişiler vesika gönderdi. Burdan içişleri bakanlığına diyor; ben şu kadar kişiye bakacak durumdayım bunları ben kabul ediyorum diyor. Ve o kâğıtlar tabi noterden geçiyor, içişleri bakanlığından. Oraya geldiğinde sizi bu adam kabul edecek. Bize garantörlük burdan verildi de öyle geldik. *Yusuf Topuz muydu sizin de?* Yusuf Topuz vardı, kardeşi vardı, başka vilayetlerden de. Eskişehir’de akrabalarımız vardı onlar gönderdi. Velhâsıl o garantiyle geldik buraya mahcupa olmadık.”³⁰¹ Aktarılmıştır.

Latif Arkaç’tan “Orda konsolosluga gidiyorsun. Bizim köy Yalovyane ve Urviç Türk köyü diye geçiyor. Zaten senin Türk köyü diye geçmezse müracaat edemiyorsun. Yani Türk vatandaşı olarak gözükiyorsun. Ben anavatana gideceğim diyorsun. O zamanki Türkiye Cumhuriyeti Menderes döneminde burdan da sana bi kişi kefil olunca sen buraya geliyordun. Ama devletten iş istemeyeceksin, devlete yük olmayacaksın diye burdan sana birisi kefil oluyor. Bize Samsun’dan Ahmet amca diye birisi ben görmedim Allah rahmet eylesin babam bize anlatıyor o kefil olmuş. *Akrabanız mıydı?* Büyük ihtimallen akrabamız. Ben ne derece olduğunu bilmiyorum babamın uzaktan bir akrabasıydı buraya daha önce gelmiş. O, 30’lu yıllarda gelmiş. Tabi aradan zaman geçince Samsun’a göç etmiş. Samsun’dan vesikaları gönderiyor ben buna kefil olacağım diye o şekilde geliyoruz.”³⁰² Aktarılmıştır.

Neşat Demirdak’tan “Türkiye’den çağırmışlar. Burdan vesika gönderdi bizim bi amcaoğlu var o. *Vesikayı gönderen kişinin adı ne?* Tefik Demirdak.”³⁰³ Aktarılmıştır.

Ramazan Güneş’ten “Amcamız vardı burda 59’da gelmişti Hasan Güneş rahmetli o davet etti. Bütün ailenin vesikalık fotoğrafı çekildi. Sonra da çoluk çocuk geldik buraya.”³⁰⁴ Aktarılmıştır.

Rıza Yenidoğan’dan “Raziye hala Eşref enişte. Raziye Kurtuldu gönderdi.”³⁰⁵ Aktarılmıştır.

Sait Kama’dan “Türk konsolosluklarına müracaat ettik. Rahmetli Menderes bizlere bir giriş kapısı açtı yani Makedonya’dan olsun (eski Yugoslavya diyoruz şimdi Makedonya oldu aşağı yukarı 7-8 bölgeye ayrıldı şimdi) Yugoslavya biz Makedonya’daki kişiler Menderes’in isteğine uyup müracaatımızı yaptık bir iki ay sonra bize gidebilirsiniz diye kâğıt geldi. Biz de apar topar hiçbir malımızı, mülkümüzü, varlığımızı satmadan köyümüzü terk ettik. *Sizi davet eden garantör kimdi?* Garantör bizim Kütahya İstiklâl

³⁰¹ Hamdi Kayalar: Görüşme Tarihi ve Yeri: 29 Kasım 2017, Kütahya

³⁰² Latif Arkaç, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Mart 2018, Kütahya

³⁰³ Neşat Demirdak, Görüşme Tarihi ve Yeri: 19 Ağustos 2017, Kütahya

³⁰⁴ Ramazan Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

³⁰⁵ Rıza Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

Mahallesi'nde Yusuf Topuz diye bir muhtarımız vardı o davet etti. 1956 yılında davet etti, biz 57 yılında Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç ettik.”³⁰⁶ Aktarılmıştır.

İzzet Kayalar'dan “Bu tarafta Eskişehir'de babamın kız kardeşinin çocukları vardı onlar vesika gönderdi bize çünkü burda Türkiye'de garantör birisi arıyorlardı ondan sonra müsaade ediyorlardı. Onlar vesika gönderdi bize, vesikaları aldık tabi prosedür neyse yaptık serbest geldik biz.”³⁰⁷ Aktarılmıştır.

Yusuf Yenidoğan'dan “Biz ordan müracaat ettik başkonsolosluğa. Oradaki Türkler, Türkiye'ye gelmek istiyoruz, bir anlaşma yapılsın bi kapı açılsın diye istekte bulunuyoruz. Neyse müracaat ettik. Bir iki sene bekledik. Menderes zamanında o sıra anlaşma oldu. Menderes ile Celal Bayar Belgrad'a geldi. Tito'yla konuştular. Sonra Tito Ankara'ya geldi, sonra tekrar bi tane daha yeni bi anlaşma oldu sonra tamam demiş Celal Bayar ve Menderes gelebilirler. Yalnız bana, yani devlete yük olmayacak şekilde. Türkiye daha fakirdi o zaman şimdiki gibi değildi. Bizden önce Bulgar hükümeti ile göç anlaşması yaptı ve Bulgaristan'dan geldiler. Bulgaristan'dan kim gelirse malını devlete bırakıyordu. Buraya gelince Türkiye ona mal veriyordu. Köyden gelenleri köylere gönderdi. Ev verdi, bahçe verdi, tarla verdi. Şehirden gelenleri şehire verdi. Ev verdi. Eskişehir'de meselâ sıra sıra şimdi burda girişte evler vardı öyle. O şekilde ama biz geldik bize vesika gönderen, garanti mektubu gönderen Yusuf Ağa garantör onun yanından başka yere gidemezsin. Biri şikâyet ederse seni kim getirdi Yusuf ağa, Yusuf ağa baksın size, o ekmek versin denirdi. Ama şükür biz hiç kimseye yük olmadık. Allah'a şükür. İşte Türkiye'ye geldik. Babam vefat ettiği için orda kaldı. İskân dairesindeki memur amcama soruyor “Sizin ordaki soyadınız ne?” Bizim orda soyadı yoktu baba dede ismi geçiyordu burda da eskiden öyleymiş soyadları. Amcam diyo, Türk aşkı vardı, eskiden dedelerimizde burdaydı bu sebeple ben soyadımı Yenidoğan koyuyorum demiş. Memur ayağa kalkıyor ve ilk defa böyle bi isim duyuyorum diye. Amcam dedi orası benim memleketim, ben ordan geldim ama şimdi ben burda yeniden doğdum, yeniden dünyaya geldim diyor. Memur kalkıyor sarılıyor amcama aşk olsun senin gibi biri böyle güzel bi soyad koymadı. Hakkâten Türkiye'ye geldik yeniden doğduk böyle.”³⁰⁸ Aktarılmıştır.

Türkiye'ye göç edenlerin sayısı konusunda farklı rakamlar verilmektedir. 1952'den 1975 yılına kadar Makedonya topraklarından 296.000 Türkün göç ettiği ifade edilirken³⁰⁹ 1952'den 1953 yılına kadar 154.000 Türkün göç ettiği görülmektedir.³¹⁰ Bu

³⁰⁶ Sait Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

³⁰⁷ İzzet Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Eylül 2016, Kütahya

³⁰⁸ Yusuf Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

³⁰⁹ Üsküp Pedagoji Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Yusuf Hamzaoglu, Çayırılı, Necati, Makedonya ve Kosova Türkleri / Makedonya Türkleri, *Türkler Ansiklopedisi*, C.XX, Ayrıntı İçin Bkz. s. 446

³¹⁰ Makedonya Ulusal Tarih Enstitüsü'nde görevli Profesör Lazar Lazarov, Çayırılı, Necati, Makedonya ve Kosova Türkleri / Makedonya Türkleri, *Türkler Ansiklopedisi*, C.XX, Ayrıntı İçin Bkz. s. 446

yıllarda, 200.000 ile 250.000 ferttin göç ettiği bilinmektedir. Yugoslavya'daki makamların vermiş olduğu bilgilere göre göç edenlerin sayısı 80.000'dir. Lâkin makamların vermiş olduğu bilgiler her ne kadar 80.000 şeklinde gösterilsede, bölgedeki nüfusun azalması sonucunda göç edenlerin toplam 200.000'i geçtiği anlaşılmaktadır. Örneğin, 1953 yılında yapılan nüfus sayımında Radoviş bölgesinde 10.247 olan Türk nüfusu, 1961 yılında yapılan nüfus sayımında 2917'e düşmüştür. Böylece 1953 yılından 1961 yılına kadarki Türk nüfusunda %357 düşüş görülmektedir.³¹¹ 1952-1967 yıllarında Yugoslavya topraklarından ülkemize gelen göçmenlerin hepsi serbest göçmen olarak gelen Türklerin miktarı aşağıdaki çizgede yer almaktadır³¹².

Tablo 3.1: Türkiye Köy İşleri Bakanlığının 7-13 Ekim 1968 tarihinde Avrupa Konseyi İskân Fonu İdare Meclisi ve İdare Komitesi Toplantısında Sunulan Rapor³¹³

Yıl	Aile Miktarı	Nüfus Miktarı
1952	32	73
1953	303	1.113
1954	2.437	9.728
1955	4.047	17.000
1956	8.083	31.969
1957	8.250	30.162
1958	8.741	30.137
1959	4.795	18.403
1960	3.417	13.304
1961	1.801	7.091
1962	1.286	3.399
1963	996	2.603
1964	318	1.288
1965	333	1.998
1966	783	3.672
1967	716	3.452
Toplam	46.338	175.392

Yukarıda belirtildiği gibi ülkemize gelen Yugoslav göçmenlerin sayısı ile ilgili rakamlar çeşitlilik göstermektedir. Bu rakamların farklı şekillerde yazılmasının sebebi sayım işlemlerindeki düzensizliğin etkili olduğu söylene bilinir.

³¹¹ Çayırılı, a.g.e., s.446.

³¹² Yücelden, a.g.e., s.1094.

³¹³ Yücelden, a.g.e., s.1094.

3.1.2. Torbeş Göçmenlerinin İskânı

1950 yılından 1958 yılına kadar ülkemize göç eden 104.372 göçmenin; Ege, Marmara ve Trakya dolaylarına yerleştikleri bilinmektedir. Bu göçmenlerden 56.624'ü İstanbul ve çevresine yerleşmiştir. 1950'li yılların başlarında gelen göçmenlerin bir kısmı tüccar ve sanatkâr sınıfından olduğu için İstanbul, Bursa, İzmir gibi sanayisi ve ulaşımı gelişmiş şehirlerde iş edinmeleri zor olmayacağından buralara yerleşmişlerdir. Sonraki yıllarda Türkiye'ye gelenlerin, maddi durumunun düşük olması ve daha çok çiftçiden oluşması sonucu burada da tarım işi ile ilgilenmeleri onların Türkiye'de ekonomik sıkıntı yaşamalarına neden olmuştur.³¹⁴

Tablo 3.2: Göçmenlerin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı³¹⁵

Bölgeler	Yerleşen Göçmenler Sayı - Oran	Balkan Doğumlular Sayı - Oran
MARMARA	507,858 - 57,1	441,296 - 56,7
EGE	74,809 - 8,5	165,090 - 21,3
KUZEY ANADOLU	77,986 - 8,7	25,697 - 3,3
GÜNEY ANADOLU	45,355 - 5,2	21,472 - 2,8
ORTA ANADOLU	130,205 - 14,6	91,009 - 11,7
DOĞU ANADOLU	42,171 - 4,7	4,227 - 6
GÜNEY DOĞU ANADOLU	10,708 - 1,2	26,700 - 3,4
Toplam	889,042 - 100	775,491 - 100

Göçmenlerin, yaklaşık olarak %57'sinin Marmara bölgesine yerleştirilmesi sonucu bölge nüfusunun artışında büyük katkısı olmuştur. Ancak Marmara bölgesindeki nüfus artışı içinde göçmenlerin oranı %19'dan fazladır. Ege ve Orta Anadolu bölgelerinin nüfus artışlarının %5-6 oranındaki kısmını ise göçmenler oluşturmuştur. Diğer bölgelerde ise göçmenlerin nüfus artışına oranı küçük bir yüzdeyi ifade etmektedir. Konumuz gereği Kütahya iline bakacak olursak 2,378 göçmen buraya yerleşmiştir.³¹⁶

³¹⁴ Ağanoğlu, a.g.e., s.325.

³¹⁵ Geray, a.g.e., s.3.

³¹⁶ Geray, a.g.e., s.40.

Tablo 3.3: 1923-1960 Yılları Arasında Kütahya İli³¹⁷

İL	İLİN NÜFUSU 1927 - 1960 (1000) - (1000)	ARTIŞ %	GÖÇMEN SAYISI	NÜFUS ARTIŞINDA GÖÇMEN ORANI %
KÜTAHYA	302 - 369	22,1	2,378	3,5

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda Yugoslavya göçmenleri hızla Türkiye'ye yerleşirken bu dönemde kamuoyunun dikkati Bulgaristan Devleti'nin Türklere karşı uygulamış olduğu politikalara karşı daha fazla dayanamayan Bulgaristan Türklerine çevrilmiştir. Ayrıca Yugoslavya'dan gelen göçmenlerin serbest göçmen statüsünde olmaları medyada yer bulmasını engellemiştir. Yine Yugoslavya göçmenleri, serbest göçmen statüsünde geldikleri için devletten hiçbir bağış, para, arsa gibi maddi yardım almamışlardır. Bu sebeple *Yugoslavya'dan Sessiz Türk Göç'ü* olarak da adlandırılmışlardır. Türkiye'ye gelince ilk iş olarak akrabalarının yanlarına sığınmışlar, biraz kendilerini toparladıktan sonra da kendi olanaklarıyla ev tutup yeni yaşamlarını kurmuşlardır. Çalışkan yapıları sayesinde kendilerini ekonomik anlamda kısa sürede toparlamışlardır.³¹⁸

Ülkemize gelen Yugoslavya göçmenlerinin çoğunun çalışkan olması sebebiyle Yugoslavya göçmenleri vesika gönderen garantöre hiçbir şekilde sıkıntı olmamışlardır. Göçmenlerden beş yıl süreyle vergi alınmaması kolaylığı müracaat ettikleri fabrikalarda işe alım için göçmenlerin ilk tercih sebebi olmalarını sağlamıştır. Ancak Yugoslavya Devleti'nin kurum ve kuruluşlarına memur olarak giren aydın kişilerin emekli maaşı ülkemizde geçerli sayılmamıştır. Ayrıca Yugoslavya Devleti'nin sigortalı olanların birikmiş sigorta fonlarını ödememesi, Türkiye Devleti'ne de devretmemesi buraya gelen muhacirlere mağduriyet yaratmıştır. Muhacirler ülkemize geldikten kısa bir süre sonrada yardımlaşma cemiyetleri kurmuşlardır. Vardarlılar Cemiyeti ve Yugoslavya'dan gelen Türk Göçmenler Derneği muhacir hemşerilerine çalışma sahası yaratmak, muhacirlere kiralık ev tutmak gibi bir takım yardımlarda bulunmuşlardır.³¹⁹

³¹⁷ Geray, a.g.e., s.31.

³¹⁸ Ağanoğlu, a.g.e., ss.326-328.

³¹⁹ Zaim, a.g.m., s.448.

3.1.3. Torbeşlerin Türkiye’yi Seçme Sebepleri

Torbeşlerin Türkiye’yi tercih etmeleri için aslında çok da fazla sebepleri yoktur. Çünkü Torbeşler kendilerini Türk olarak görmektedirler bu nedenle de Türkiye’ye gelmişleridir. Torbeşler Makedonların iddia ettikleri gibi “Slav asıllı Müslümanlar” olmuş olsalar idi Türkiye’ye göç edeceklerine diğer Makedonlar gibi Amerika’ya Avustralya’ya veya diğer Avrupa ülkelerine göç ederlerdi. Çünkü Debre’den Rostuşe’ye kadar çok sayıda “gayrimüslim Rekali” bu ismini saydığım ülkelere göç etmişlerdir. Oysa atalarımız Türkiye’ye gelmeyi tercih etmişlerdir. Onlar kendilerini daima Türk olarak görmüşlerdir.³²⁰ İfadesi tüm bu açıklamaya çalıştığımız olay örgüsünü özetlemektedir.

Balkanlardan gelen muhacirler o dönemki siyasi stratejiler sebebiyle Türkiye’nin farklı şehirlerine yerleştirilmişlerdir. Torbeşlerde; İzmit, Adapazarı, Bursa, İzmir, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale, Balıkesir, Kütahya, Samsun, Eskişehir ve Manisa gibi şehirlere ve köylere yerleşmişlerdir. Torbeşlerin bu bölgelere yerleşmelerinde Türkiye’ye daha önceden gelmiş ve buralara yerleşmiş akrabalarının olması ayrıca etkili olmuştur. Ayrıca bu saydığımız şehirlerin çoğunda hâlen daha Torbeş aileler yaşamaktadır.³²¹ Türkiye genelinde ne kadar Torbeşin yaşadığı bilinmemektedir. Torbeşler ilk on yıl serbest göçmen statüsünde Türkiye’ye geldikleri için devlet iskânı olmamasından dolayı kendi arzuları doğrultusunda şehirlere ve kasabalara yerleşmişlerdir. Bu da diğer gruplarla beraber Torbeşlerin de sayılarının ve yerleştikleri yerlerin bilinmesini zorlaştırmıştır. Torbeşlerin kendi ifadelerine göre, Türkiye’ye yerleşen Torbeşlerin sayısının Makedonya’da yaşayan Torbeşlerin sayısından daha çok sayıda olduğunu belirtmektedirler.³²²

Mülâkatlardan da görüleceği gibi konuştuğumuz göçmenlerin göç etme sebepleri şu şekilde tasnif edebiliriz.

³²⁰ Dikici, a.g.e., s.136.

³²¹ Dikici, a.g.e., ss.141-142

³²² Dikici, a.g.e., s.146

3.1.3.1. Dini Sebepler

Dudu Kurtulmuş'tan “Dediler nüfus kâğıdından İslâm silinecekmiş. Makedonca yazacaklarmış. Ondan korktuk, korkuttular büyükler gideceğiz de gideceğiz Türkiyemize. Öyle nasip etti Allah, geldik çok şükür, bin şükür Türkiyemize, toprağımıza geldik. Okulda vardı bi kadın bi erkek tabi hademe onlar. Onlara demişler ki; bi kadında örtme var ise alıp çıkaracaksın onu. Çıkardılar başımızdan kadınların başlığını. Eğer öyle görünürsen ceza yazıyorlarmış. Bütün köyde başka köylerde o oldu bu. Ama bütün kıyafeti değil sadece kafasından indirdiler başlığı. *Ne kadar sürdü bu?* Öyle bıraktık biz. 15 yaşında geldim ben buraya.”³²³ Aktarılmıştır.

Raziye Yıldız'dan “Pasaport çıkarttırmak için danesini çıkarttırıyorlar annemizin o zaman çok güçlerine gitmiş. Nasıl resim çekineceğiz başımız açık. Yoksa orası vermiyordu pasaportu. Hatta orda o zaman saç kesmek bile yok. Günah, Müslümanlıkta o yokmuş erkek saçının telini, bacağını, kolunu, şu dirseğini görmeyecek. *Neden göç ettiniz?* Zorladılar. İstemedikleri için geldik. Türk mü Müslüman mı ona göre. Biz nasıl diyeceğiz gevr? Elhamdülillah. Bi tane görümcemin oğlu geldi İzmir'den aman dedi Allah'a şükür ben kurtuldum. Ona ismini değiştir, her şeyini değiştir demişlerdi o da kaçıp Türkiye'ye gelmişti.”³²⁴ Aktarılmıştır.

Rıza Yenidoğan'dan “O yaşam şartlarında zorlandık, onlar tarafından zorlanmadık. O prensipler ters geldi bize. Bizim dede Molla Davut, komünizm geldiği süreçte şeyhti, imamdı, mollaydı. Bunların hepsi yasaklandı, olanı da kurşuna diziyorlardı. Din yok adamlarda, komünist tüm yerler kapalı ne kilise çalışıyor ne cami çalışıyor sonradan açtılar onları. Bizimkiler daha evvelden gelmek için niyetlenmişler ama II. Dünya Savaşı olunca sınırlar kapanıyor. Trene verilen yük gidiyor Türkiye'ye kendileri sınırda içerde kalıyorlar öyle bir hadise yaşıyorlar hatta. Sonradan sıfırdan çalışmaya başladılar tam on sene 55'e kadar. 56'da göç ediyorlar. Para edinip öyle göç ediliyor.”³²⁵ Aktarılmıştır.

3.1.3.2. Milli ve Siyasi Sebepler

Fuat Güneş'ten “Nede olsa bir Hristiyan ülkesinde yaşıyorsunuz, onun bayrağı altındasınız. Biliyorsunuz bazı değerler vardır biz bir Türk olarak, Türk bayrağının altında yaşamak isteyen kitle olarak buraya gelmeyi tercih ettik. Bizimde zamanında burdan dedelerimiz akıncı olarak gönderilmiş. Göçe tabi tutulmuş ee tabi Balkanlar elden çıkınca bizde eve dönmeyi tercih etmişiz. Çünkü kültür farkı var, din farkı var. Dediğim gibi Hristiyanlara karşı ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüşler. Birisi birinci sınıf biz ikinci

³²³ Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

³²⁴ Raziye Yıldız, Görüşme Tarihi ve Yeri: 8 Mayıs 2015, Kütahya

³²⁵ Rıza Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

sınıftık Türk olmamız sebebiyle. İşin özeti Türk bayrağının altında yaşamak istediğimiz için buralara geldik.”³²⁶ Aktarılmıştır.

Hamdi Kayalar’dan “Otobüsle gidiyorsun, ee Ahmet, Mehmet siz şöyle çekilin; George, Antonia, Boris, İvan evvela bunlar binecek ondan sonra siz. Fabrikaya gidiyorsun anca şey işler kalırsa bunlar gelecek velhasıl burda bi ayrım var dimi. Haa bu ayrım yok olacak mı olmayacak çünkü adamların devleti. Osmanlı bizi orda terk etti velhasıl bu şekilde biz kaldık. Haa şimdi ne yapacaksın mecburen herkes bayrağının altına girecek. Bana sen mi zorladın o mu kovdu dersin ikisi de değil, hayır. Çünkü herkesin gönlünde yatan bi aslan var o sebeple biz de buraya geldik.”³²⁷ Aktarılmıştır.

İzzet Kayalar’dan “Rahmetli Eşref ağabeyi çağırdılar şehirde. Karakola değil emniyete çağırdılar. Zaten şifacı olduğu için memlekette çok tanıyorlardı, biliyorlardı. “Eşref ağabey” demişler “Birisinden mi kaçırıyorsun? Niye gidiyorsunuz? Bi zorluk var mı size?” Hakikaten öyle sormuşlar. Hatta Eşref ağabeyimin hanımı gelmek istemedi, nüfus cüzdanını saklamış. Benim aile ile beraber gelmek istemediler. Çünkü onların sülalesi kalıyor orda, ayrılıyorlar. *Hiçbir şey yok ise neden gelmek istediniz Türkiye’ye?* Bozuldu düzen harpten sonra. Bizim için biraz tadı tuzu kaçtı. *Ne gibi değişiklikler oldu harpten sonra?* Bir şey olmadı ama orda her zaman harp oluyordu. Şimdi biraz durdu. Yoksa orda her zaman çatışma olurdu. *Bu çatışma kimler arasında oluyordu?* Aralarında. *Arasında dediğiniz kim Sırlar mı, Arnavutlar mı, Hırvatlar mı kim onlar?* İşte onların hepsi. En fazla Arnavutlar ile Sırlar zıtlıyordu. Eee Arnavutların bir altın madeni vardı. Maden Arnavutların bölgesinde çıkıyordu. Ama işletme Sırlarındı. O tarafta hâlâ daha onun için çatışıyorlar. Arnavutlar biraz belacı çok belacıydı. *Size de bela oluyordur mıydı?* Bizim de dedemizi öldürdüler. *Neden?* Geliyorlar meramıza hayvan alıyorlar çalışıyorlar tüfeklerle. Geliyo, çalıyo, götürüyo yukarı. Kimse yok. Yükseklik çok, burda aynı Karadeniz gibi aynı hemen hemen. *Şikâyet etmiyor muydunuz?* Et, kime şikâyet edeceksin. Tito geldikten sonra biraz oturdu, rahatladık hakikâten öyle. Hem Müslümanlara hem gevurlara. Zaten Arnavutlar koruyordu Belgrat’tı. Sırbistan’ın payitaht yeri Belgrat idi. Biraz düzeldi o geldikten sonra. Harbi kazandı o. Ondandır hükümet kurdu, eşitlik kurdu Allah var. Kimse bi şeye dokunamıyordu, düzeldi. Ama biz korkuyorduk gene gelecek diye. *Peki, siz silahlanmadınız mı?* Olmuyor. Ordu gibi geliyorlar. *Sırlarla Arnavutların mücadelesinde sizleri de bizim yanımızda yer alın şeklinde katılmalarınızı istiyorlar mıydı?* Hayır, biraz uzaktı bize.”³²⁸ Aktarılmıştır.

Latif Arkaç’tan “Göç etmemizin sebebi orda soy isimlerine baskı yapıyor olmasıydı. Meselâ bizim ordaki ailemiz Bekir diye geçer, soy isim de Bekir diye geçer. –i harfi koyarsa Arnavut olarak geçiyosun –iç olarak koyarsa Makedon vatandaşından

³²⁶ Fuat Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Ağustos 2018, Kütahya

³²⁷ Hamdi Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 29 Kasım 2017, Kütahya

³²⁸ İzzet Kayalar Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Eylül 2016, Kütahya

Müslüman olmuşsun. Bekiri olursa Arnavut, Bekiroviç olursa Makedon oluyosun evet öyle oluyor. O baskıyı yapıyolar ki meselâ dükkân açacaksın, ruhsat alacaksın, bi yerde resmi işin mi var o soy ismine bakınca seni biliyor ona göre muamele yapıyor sana. Ya ismini değiştir diyor veya ikinci sınıf vatandaş olursun diyor veya üçüncü sınıf neyse. O baskıya rağmen çok şükür yani bizim köyde bi kaç ailenin haricinde ismini değiştiren olmamıştır. Hâlen de öyle.”³²⁹ Aktarılmıştır.

Yusuf Yenidoğan’dan “İşte Türk, Müslüman aşkı var bizde onun için geldik. Burda da malımız mülkümüz vardı Karacabey’de dedelerimizden kalma. Davut dede Osmanlı zamanında her şeyi satıyor, Türkiye’ye gelip Bursa Karacaahmet’e yerleşiyor. Karacahmet’ten mal mülk, tarla, bahçe, dükkân alıyorlar. Oraların 5 tane tapusunu alıyoruz geliyoz buraya. Bir de partizanlar düzenin bozulduğu ilk zaman bir gecede 200-400-500 kişiyi (hep Müslümandı) topladı Rus askerleri. Babamı, amcamı, Rıza’nın babasını aldılar köyden. Bayramdan önce arife günü topladılar hepsini. Ondan sonra birisi bi telgraf çekiyo burdan Celal Bayar’a, Menderes’e yani Türkiye’ye. Böyle böyle Türkler zulüm görüyor, öldürülüyor diye. Bi tane gevur öldürülmüyor hep Türk ve Müslüman öldürülüyor. Birde ayrı Çiçektepe’de dağda Türk askeri vardı, bi de Arnavut ordusu onlarda telgraf çakiyorlar. Tito’ya diyorlar bunu durdur. Tito’nun haberi yok olsa yaptırmaz o Stalin gevuru... Ondan sonra geliyorlar ama ölen öldü kurtulan kurtuldu. Amcamla babam kurtuldu. Ondan sonra bayram günü ama bayram mayram yok bize. Ağlıyoruz köyde herkes ağlıyor. Rahmetli ağabeyim kasabaya gitti bi bakmış bunları salmışlar. Geliyo ağabeyim köye, ağabeyim 15-16 yaşında, bağılıyor babalarımız çıktı, babalarımız geliyor, babalarımız serbest. Kadınlar koşuyo kimi yumurta veriyor, kimi para veriyor müjde olarak ağabeyimin haberine. Ama çok ölen oldu ilk partiden ondan sonra olmadı şükür. Yani böyle işte. O kadar olacak biraz zulüm dimi... Tito bilmiyor ama Tito’nun askeri komünist Tito oranın başkanı. Ama inanır mısın Tito’nun en fazla Türklere ve Müslümanlara güveni vardı. En önemli yerlere nöbet için Türk, Boşnak ve Arnavutları koyardı. Bak kendi halkını koymuyor önemli yerlere nöbetçi çünkü Türk’e dedin mi ölür yine görevi yapar ama Sırp’a boş ver ya, haydi gir çık her türlü pislik olurdu.”³³⁰ Aktarılmıştır.

Zürap Çavuşoğlu’ndan “Şu anda dahi ben onu sezdim Vardar Köprüsü var meselâ. Karşıya baktığımız zaman resmen sanki bi Avrupa, sanki Avrupa’nın güzel bir ülkesine gitmişsiniz gibi. Bu tarafa geçiyorsunuz resmen bi fukaralık yapı Osmanlı yapısı, kalesi. Efendim burdaki bedesten dediğimiz o tür şeyler falan var. Hâkkaten resmen orda Müslümanız diyemiyorsunuz şehirde Makedon’da diyemiyorsunuz benim anladığım sanki iki arada bi derede gibi duruyorlar. Bir tek giyimle kuşamla sanki kaynaşmışlar gibi iç içe geçmişler gibi ama o kadar.”³³¹ Aktarılmıştır.

³²⁹ Latif Arkaç, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Mart 2018, Kütahya

³³⁰ Yusuf Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

³³¹ Zürap Çavuşoğlu, Görüşme Tarihi ve Yeri: 23 Eylül 2016, Kütahya

3.1.3.3. Sosyal Sebepler

Ecriye Yenidoğan'dan "Eee orada kalmamızda dedem öyle derdi "Ben bırakır mıydım burayı, camiyi, ezanı, cemaate namaz kıldırıyordum içim yanıyor." derdi. Ama siz sonra burada kalırsanız senin çocuklar kızım gevura gider, gevur kızı alırdın oğluna, kızı verirdin gevurlara. Onun için biz bundan kaçtık. Ve şimdi orda başladılar birbirlerini sevmeye. Bizimkiler gevur kızı almış ama daha kız gitmemiş gevurlara, ama oğlanlar aldı geldi. Dedemin yavaş yavaş çıkıyor söyledikleri."³³² Aktarılmıştır.

Ekrem Vuran'dan "Şimdi nasıl diyeyim yani din sınırlıydı bizde ilerde 48 senesinde mecbur açturdılar kadınlara eskiden ferace vardı belki duymuşsunuzdur peçe onu. Bizim kadınların çoğu peçeli idi. Kara çarşaf peçe. 48'de bu peçeleri kaldırdılar o zaman biraz isyan ettik sonra Türkiye'de herkes kapalı diye buraya geldik burda kapalı da vardı açığı da vardı. *Zorla mı açturdılar?* Zorla. Ama ben gözümle görmedim. Bir iki düğün oldu gelin duvakla olurdu. Bazıları şikâyet etmiş bunun üzerine duvağı dahi çekmişler başında gelinin. At üzerinde alınıyordu. Bizimkilerde ne yaptı sabaha karşı almaya başladılar gelini. Bir iki böyle yaptık ondan sonra serbest oldu ama ilk etapta baya baskı gördük tabi ben o zaman küçüktüm ama bunu yaşadık."³³³ Aktarılmıştır.

Latif Arkaç'tan "Babamın göç etmesine en büyük sebep ne onu söyleyeyim size. Tito zamanında köye askerler geliyor işte bundan sonra Kuran okumayacaksınız, hanımlar başını açacak, orda Türkiye'de böyle yapılıyor diye meydanda konuşmalar yapılmış. Bu da babamın çok gücüne gidiyor benim yaşantıma bunlar mı karışacak diye. Ben anavatanıma gideceğim diyor. Geliş sebebi bu oluyor."³³⁴ Aktarılmıştır.

Salim Kurtulmuş'tan "Ne diyorum ben sana adam evine giriyor. *Neden giriyor?* Gevur napcan. *Eve erzak ve benzeri şeyleri mi alamaya giriyor yoksa evden çıkın ben oturacağım mı diyor ya da başka sebepten mi?* Ne diyorum açık açık mı göstereyim yani. Ya öldürcen ya öldürcen adamı. Evimize girdi mi öldürüyorduk biz. Neden biz Müslüman adamız. Senin namusun yoksa benim var namusum. *Rahatsız ediyorlardı yani?* Tabi rahatsız ediyorlardı. Allah herkesi kurtarsın ordan. Şimdi doğru oturup doğru konuşalım. Burası altın kimse karışmıyor sana. Vergisini alıyor, beş tane vergi veriyoz tamam alıyor ama karışmıyor. Sen ne yapıyorsun ne diyosun sormuyor. Gelip evine girmiyor. Şöyle yapacaksın böyle yapacaksın dese sen kabul eder misin? Demek istediğim biz bundan kaçtık. Hadi bırak bakam malını mülkünü burda sen git başka vilayete. Biz bıraktık. Samimi söylüyorum bizim bi ev vardı ta burdan nasıl söyliyeyim bitpazarına kadar uzunluğu. Tarlayı, bahçeyi kimse almadı çünkü kıskanıyorlar biz gidiyoruz Türkiye'ye diye. Adam almıyor. Bizde bıraktık. Bunu bırakır mısın sen? Gevur ne demiş biliyor

³³² Ecriye Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 1 Mayıs 2015, Kütahya

³³³ Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri: 10 Mayıs 2015, Kütahya

³³⁴ Latif Arkaç, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Mart 2018, Kütahya

muşun? Geliyor oturuyor senle senin gibi duymuş kim bu Salim? Karşıda kurtuluş kuruyemiş tamam geliyor sana diyor ki; sen mi kazandın babandan mı kaldı? Sen kazandın dersin kaçıyor pazarlığa oturmuyor çünkü senden mal alınmaz, sen kıymetini biliyorsun. Ama babamdan kaldı dedin mi kamçıyı vuruyor. Aşağı yukarı alıyor elinden.”³³⁵ Aktarılmıştır.

3.1.3.4. Ekonomik Sebepler

Ekrem Vuran’dan “Bizim yerimiz doyurucu bir yer değildi. Arazimiz vardı, her şey vardı. Bir de mecbur kaldık nasıl olsa herkes göç ediyordu. *Ekonomik diyebiliriz o zaman?* Tabi ekonomikte.”³³⁶ Aktarılmıştır.

Sait Kama’dan “Biz göç için zorlanmadık fakat köyümüzde bulunan birkaç aile bizden önce göç etti. Bize gönderilen haberlerde buranın, Türkiye'nin çok iyi bir ülke olduğunu, iş imkânının bulunduğunu, ne meslek yapacaksan hepsinin mevcut olduğunu, tarımın, çiftçiliğin, hayvancılığın geçerli olduğunu, fabrikaların çok olduğunu bize bildirdiler. Bizde evrakları hazırlayıp müracaat ettik. Müracaatınız aşağı yukarı bir ay bir buçuk ay devlet kademelerinde bekledi.”³³⁷ Aktarılmıştır.

3.1.3.5. Ailevi Sebepler

Nasuf Kosor’dan “Ablamız geldi Türkiye’ye. Annemiz çok üzülüyordu. Annem kızı için biz de ablam için geldik.”³³⁸ Aktarılmıştır.

Ramazan Güneş’ten “Bizim amcamız 59’da gelmiş biz 69’da göç ettik. Ne varsa varlığımız, çoğu paraydı onu gönderdik. O zaman çok para yolladık 120 bin tl çok büyük bi para. Yeni mahallede arsa vardı, ev vardı. O parayla alındı o zaman 45 bin liraya alındı. Bi dükkân var Saman pazarında köşede 40 bin liraya o alındı artı ondan daha arttı. Akrabalarımız, amcamız burda parayı gönderdik. Ne varsa mal mülk sattık en sonunda onu da topladık getirdik. Hem ne yapacağız biz anavatanımız burası bizim. Yani akrabalarımız da hepsi burda. Bi dayım teyzem kaldı orda onlarda vefat etti.”³³⁹ Aktarılmıştır.

3.1.4. Torbeşlerin Kütahya’yı Seçme Sebepleri ve İskânı

16. asırda Türklerin ve İslâm dinine inananların yanı sıra, Yahudi, Rum ve Ermenilerin Kütahya’da bir arada yaşadıkları bilinmektedir. 19. asırda Katolik ve Protestan mezhebine inanan Ermeniler de Kütahya şehrine yerleşmişlerdir. Ancak bu

³³⁵ Salim Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

³³⁶ Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri: 10 Mayıs 2015, Kütahya

³³⁷ Sait Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

³³⁸ Nasuf Kosor, Görüşme Tarihi ve Yeri: 30 Aralık 2017, Kütahya

³³⁹ Ramazan Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

asırda Museviler Kütahya şehrinde yaşamamışlardır. Kütahya’da farklı ırklardaki ve inançlardaki halkın yanı sıra 1870 yılında Bulgar Eksarhlığı’nın kuruluşunda etkin çalışmaları olan Piskopos Hilaryon’un Rum Patriğinin isteği doğrultusunda Kütahya’ya sürgün edilmiştir.³⁴⁰ Ayrıca Macar topraklarının Avusturya tarafından ilhak edilmesi üzerine Macar Devlet başkanı Lajos Kossuth, Kossuth’un eşi, Kont Kazimir Batyani, General Moris Perçil, General Masaros ve General Visoski Kütahya’ya sığınmıştır. Kütahya’da belirli bir süre kalmıştır.³⁴¹ Tarihte önemli birçok kişiye ve olaylara tanıklık etmiş tarihi eski bir şehirdir. Bu örneklerden de görüldüğü üzere Kütahya farklı etnik, dinî ve kültürel unsurları bir arada bulunduran tarihi bir şehirdir. Dolayısıyla Üsküp, Bulgaristan, Bosna, Arnavutluk hatta Kırım, Kazan gibi farklı coğrafyalardan gelen muhacirler Kütahya’da gayet uyumlu bir şekilde meskûn olmuşlardır.

Muhacir olarak Türkiye’ye gelen ve Kütahya’ya yerleşmiş ailelerden olan Ekrem Vuran’ın ve ailesinin Kütahya’yı seçme sebebinin iklim olduğunu şu şekilde aktarmaktadır.

“Daha eskilerden Kütahya’ya gelen 3-5 aile varmış. O zamanlar sahil taraflarında sıtma varmış. Kütahya’nın biraz daha havadar olması ve bizim yöremize benzemesi, havasının bizdeki Şarl Dağları’ndaki gibi olması etkili olmuştur. Bizim rakımız 1300 falan bulunduğumuz köy ee burda bin civarında uygun yani bize. *Biraz daha iklimsel? İlimden.*”³⁴²

Davetiye’yi gönderen kişinin Kütahya’da yaşıyor olması, Torbeşlerin Kütahya’yı seçmelerine neden olmuştur.

Ecirye Yenidoğan’dan “Yusuf Topuz’un hiç yüzünü görmedik. Ondan bir mektup geldi o kadar. Böyle hiç karşımıza çıkmadı. Çok akrabamız vardı burda. Akrabalar koştı bize hoca geldi diye. Hoca dedem için deli oluyordu herkes. Benim dedem çok seviliyordu, burda Türkiye’de öldü.”³⁴³ Aktarılmıştır.

Fuat Güneş’ten “Bu sürü psikolojisi. Bizim bi rahmetli Yusuf amcamız vardı eskiden bizim köyde muhtarlık yapmış sonra bizim dünürler var onlarda 1938’de gelmiş Yakup Topuz, Mevlit Topuz onlarda buraya gelmiş ama nasıl geldiğini, devlet tarafından

³⁴⁰ Ahmet Türkan, Tanzimat’tan Sonra (1839) Kütahya’daki Hristiyanların Dinî-İdari Durumları ve Yaşadıkları Tartışmalı Meseleler, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Kütahya Özel Sayısı*, ISSN:1302-1842, Kasım 2014, s. 126

³⁴¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, (1932), Bizans ve Selçukiyelerle Germiyan ve Osmanlıları Zamanında Kütahya Şehri, Devlet Matbaası, İstanbul: s. 277

³⁴² Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri: 10 Mayıs 2015, Kütahya

³⁴³ Ecirye Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 1 Mayıs 2015, Kütahya

mı iskân edildi onları bilmiyorum tabi onlar buraya gelince biz de Yusuf amca burda diye gelmişiz. Ben diyorum babama koca Edirne'yi geçtiniz, Lüleburgaz'ı geçtiniz, Kırklareli, İstanbul'u Bursa'yı geçtiniz niye buraya geldiniz? Nasip diyor. Akrabalar burda oturunca tabi sende..."³⁴⁴ Aktarılmıştır.

İzzet Kayalar'dan "Eskişehir'de babamın kız kardeşinin çocukları Ahmet Şar, onlar getirdi bizi Allah razı olsun. O adam bize vesika gönderen. İstanbul'a kadar geldi bizi karşılamaya. Bir de kız kardeşimizin kocası o da geldi. İlk sefer Eskişehir'e geldik. Ondan sonra babam annem sağ idi, babam dedi biz niye geldik buraya toplanalım diye geldik biz dedi burada kızlar orda Kütahya'da. Onun için biz buraya geldik. Orda karar verdik tuttuk bi kamyon yükledik eşyayı buraya geldik. Çok berbatça ama... Macirlik kolay değil. Kaç kişi... Ben çocuklarla ailenle dört kişi, ağabeylerim de var on beş kişi."³⁴⁵ Aktarılmıştır.

Kadriye Şenyüz'den "İstanbul'da Yusuf Topuz karşıladı bizi. Bizim niyetimiz de İzmir'e gitmek vardı, buraya Kütahya'ya niyetimiz yoktu gitmeye. Yusuf Topuz dedi bize; haydi dedi Kütahya'ya. Kütahya'ya gelinecek dedi. Bizde Kütahya'ya geldik Allah razı olsun Yusuf Topuz'dan. *Siz Neden İzmir'i İstediniz?* Gelmeden öyle istedik orda akraba vardı, ama gitmedik oraya."³⁴⁶ Aktarılmıştır.

Latif Arkaç'tan "Bir inanan olarak Rabbimin yönlendirmesidir. Sonra iklim olarak Kütahya çok uygun bizim köye. Soğuk soğuya alışık, soğukta geçinmeye alışmış, zorluğa alışan insanlar hayatında daha çok zorluklara katlanabiliyor alışmış çünkü. Bizim ilk geldiğimiz yer burası. Esnaf olduğumuz için en isabetli kararı vermişiz. Çünkü büyük şehirlerde daha büyük daha güçlü esnaf olman lazım, büyük yatırım yapman lazım. Şimdi burda askeriye vardı. Askerin tel örgüsü kıyısından bi şeyler satabiliyorsun çocuklar satabiliyordu. O zaman Kütahya gerçekten şantiye idi. Kütahya'da işsizlik yoktu dışardan işçi alıyordu. Nüfusu az Kütahya'nın o zaman 20.000 nüfusu mu vardı tam bilmiyorum 60'lı yıllarda. O zaman için Azot, Şeker fabrikası hep yeni kurulmuştu. Çok kolay sermayesiz iş yapabilme imkânın vardı. Hemen işe girme imkânın vardı. Ee çoğu Azot'a, Şeker'e giriyor gelen babalarımız. Tabi ticarete alışkın oldukları için babam mesela iki üç gün çalışmış ben demiş saate bakarak ömrümü geçiremem diyor ve çalışcam diye çıkıyor resmi iş yerinden çünkü esnaflığa ticarete alışmış. Sonra bakkal dükkânı açıyor şimdiki 1. Nolu sağlık ocağının orda mahalle halkı bize çok sahip çıktı baya. Ufak bi dükkândı sonra vazunun olduğu yere saat kulesi varya oraya açtı bakkal dükkânı. Orda kaldık 80'li yıllara kadar. Ondan sonra karşısında pastane vardı garaj ordaydı. Çalıştık ama öyle bir çalışmaları vardı ki babamların sabah altı akşam on iki yani her gün. Gelişmemiz için adım atmak için basamakları birden çıkamazsın ama ilk basamağı ikinci basamağı üçüncü basamağı kullanırsan isabetli olur. Zaten ancak onu çıkabiliyorsun. Ama diğer şehirlerde daha büyük

³⁴⁴ Fuat Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Ağustos 2018, Kütahya

³⁴⁵ İzzet Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Eylül 2016, Kütahya

³⁴⁶ Kadriye Şenyüz, Görüşme Tarihi ve Yeri: 20 Ağustos 2016, Kütahya

adım atman lazım daha güçlü olman lazım. *Buradan taşınmayı düşündünüz mü?* O zaman işler çok güzeldi, işi bırakamıyordun. *Gerek duymadınız siz?* Duyanlar oldu çok kişi göç etti. Eskişehir'e var, Antalya'ya var, İzmir'e var. Tabi zaman içinde aileler büyüyor biz bir aileyken olduk dört aile aynı şekilde ötekilerde büyüdü."³⁴⁷ Aktarılmıştır.

Ramazan Güneş'ten "Akrabalarımız burda diye geldik. Sonra Bursa'da var, Eskişehir'de var, İzmir'de var, İstanbul'da var şimdi gelenlerden amcam, amcamın çocukları üçü de İstanbul'a taşındı. Neden? Birisi üniversite bitirdi ötekisi üniversite bitirdi birisi kendi mesleğinde kaldı ama hepsi de İstanbul'da. Biz sevdik meslek icabı durumumuz iyiydi gerek görmedik taşınmaya."³⁴⁸ Aktarılmıştır.

Rıza Yenidoğan'dan "Ee burdan bize almaya geldiler. İyi ki Kütahya olmuş. Biz Bodrum'da çalıştık on üç sene, Antalya'da çalıştık, Burdur'da çalıştık, Balıkesir'de çalıştık, Konya'da çalıştık ama buranın maneviyatı fazla. Bizi taşıyacak yer burasıydı."³⁴⁹ Aktarılmıştır.

Sait Kama'dan "Kütahya'da iş imkânı olduğu için geldik. O zamanlarda Şeker fabrikası yeni yapılıyordu, Azot fabrikası yeni yapımına başlandı iş bulmak ümidiyle. İş bulmak daha kolay diye Kütahya'ya yerleştik. Bir de hemşerilerimizin çoğu Kütahya'da idi. Bizden önce gelen 7-8 aile vardı, bizden önce 55-56 yıllarında gelenler."³⁵⁰ Aktarılmıştır.

Salim Kurtulmuş'tan "Orayı sorma keşke İstanbul'a gitseydik. İstanbul'da kalsaydık şimdi fabrikatör olurduk bu çalışmayla. Babamız getiriyor bizi ben gelmedim. Gelmiş o da acemi. Şerif amca çağırılmış rahmetlinin yanına gelmiş."³⁵¹ Aktarılmıştır.

Zürap Çavuşoğlu'ndan "Annem ben doğduğumda derki ne kadar şanslı geldin vesikalarımız çıktı Türkiye'ye gelmek için. İlk önce teyzem geliyor. Ordan diyor ki burda bi Azot fabrikası var bütün Makedonya'yı içine alacak kapasitede çalışma imkânı var. Efendim işte ben sizi çok özledim siz beni özlemediniz mi? Mektupların biri bin para falan bizimkilerde dayanamıyor. Biz de gidelim. Eee gidelim mi gidelim öyle karar vermişler."³⁵² Aktarılmıştır.

3.1.5. Kütahya'ya Yerleşen Torbeşlerin Dili

Torbeşlerin Osmanlılar döneminde İslâm dinine inanmalarıyla beraber İslâm dininin de Arapça lisanı haricinde farklı bir lisan kullanmaması nedeniyle İslâm'ı yeni

³⁴⁷ Latif Arkaç, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Mart 2018, Kütahya

³⁴⁸ Ramazan Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

³⁴⁹ Rıza Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

³⁵⁰ Sait Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

³⁵¹ Salim Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

³⁵² Zürap Çavuşoğlu, Görüşme Tarihi ve Yeri: 23 Eylül 2016, Kütahya

benimsemiş kişiler Türkçeyi öğrenememişlerdir.³⁵³ Bir de 1912 tarihinden itibaren isim ve kimliklerin değiştirilip, Slav halkın içinde yok olmaları düşünülen Torbeşlere zorla Makedonca konuşturulmaya çalışılmıştır. 1927 yılında gerçekleşen Jirovnitsa Köyü'nün ele geçirilmesinden sonra okullarda Türk dilinde eğitim sonlandırılmıştır. 1945 yılında komünist yönetimin oluşturmaya çalıştığı yeni bir ulus ile yeni bir yazı ve lisan yaratmaya çalışılmış, böylece Sırlardan ve Bulgarlardan farklı bir kültür oluşturulmak istenmiştir. Bulgar lisanına daha yakın olan yeni lisan ve kültür okullarda gösterilmeye başlanmıştır.³⁵⁴ Tito, oluşturduğu lisanı ve kültürü empoze etmek için eğitim alanına yönelmiş ve ülkenin her tarafına azınlıkların lisanında sınıflar kurmuştur. 1950'li yıllarda ülkenin en ücra köşesinde bile sınıflarda Türk dilinde, Arnavut dilinde ve Makedon dilinde eğitim verilmiştir.³⁵⁵ Makedon Eğitim Bakanlığı Türklerin ülkeyi terk etmesi için bazı kere eğitim haklarına sınırlamalar getirmiştir. Makedonya'nın doğusundaki Türkler ilkökul dörte kadar Türkçe aldıkları eğitimlerini daha sonra Makedonca almak zorunda kalmışlardır. Makedonya'nın batısındaki Türkler ise nüfus yoğunluğu sebebiyle daha şanslı olmuşlardır.³⁵⁶ Ülkede bulunan Torbeşlerin Türkçe eğitim almaları gerekirken bu hak verilmemiş hatta anadil olarak Sırp lisanı, Bulgar'ın eline geçtiği dönemde Bulgar lisanı, Makedonya'nın kurulması ile de Makedon lisanı öğretilmiştir.³⁵⁷ Türkçe bilmeyen Torbeşler kendi dillerini öğrenmek için çaba göstermişlensede çok başarılı olamamışlardır. Çünkü Türkçe öğrenmek için attıkları her adımda başka bir engelle yolları kesilmiştir. Bu durumu en güzel anlatan cümle; "Osmanlılardan sonra okullar kapatıldı. O zamanlar buna direnen 600 kişi öldürüldü. Baskıdan kurtulmak için Makedon dili benimsendi. Yoksa iş vermediler." Tüm bu yaşanan olaylara rağmen Türkçe konuşamayan Torbeşler Türk dilini öğrenmek için Makedonya'da yaşayan Türklerin siyasi teşkilatı Türk Demokratik Partisi'nin (TDP) Kiçevo (Kırcaova) şubesinin eliyle, okullarda derslerin Makedon dilinde değil, Türk dilinde yapılmasını istemişlerse de Makedonyalı görevliler, Tüm dersleri Türk dilinde

³⁵³ Yücelden, a.g.e., s.1090.

³⁵⁴ Dikici, a.g.e., ss.149-150.

³⁵⁵ Avar, a.g.e., s.31.

³⁵⁶ Nazif Baydar, (1997), Balkanlar'dan Göç, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı II., Sayı 16, ss. 1766-1772, s. 1772

³⁵⁷ Dikici, a.g.e., ss.149-150.

ne yapacaksınız? Türk dilini bilmiyorsunuz! Sözleriyle karşı çıkmışlar ve haftada üç saat seçmeli Türk dili dersi önermişlerdir.³⁵⁸

Türkiye'ye göç eden Torbeşler yerleştikleri bölgelerde Türk kökenli olduklarını söylemişlerdir. Lâkin Türk dilini konuşamadıklarından dolayı bölgedeki yaşayanlarla uyum sağlamalarını geciktirmiş, bu gecikme bazı sıkıntıların oluşmasına neden olmuştur. İlk göç kafilesi ile gelen Torbeş kadınlarının okula gitmemelerinden dolayı Makedon dilinde ve Türk dilinde okumayı ve yazmayı bilmedikleri saptanmıştır. Torbeş erkekleri ise dört yıl okula gittikleri için okumayı ve yazmayı bilmektedirler. Türkiye'ye geldiklerinde erkekler Türk lisanını öğrenirken okuma ve yazma becerisini de edinmişlerdir.³⁵⁹

Yaptığımız görüşmede dil sorununu şu şekilde anlatmıştır:

Fuat Güneş'ten "Ben hiç bilmiyordum. Babam tek tük biliyordu. Vallahi çocukluğun verdiği zekâdan mıdır nedir hemen öğrendik sokakta. Annem vefat edinceye kadar öyle tek tük cümleler kurabiliyordu. Genelde biz evde Makedonca konuştuk."³⁶⁰ Aktarılmıştır.

Zürap Çavuşoğlu'ndan "Bizim dayılar geliyor 66 senesinde en son zaten onlar geliyor. Bunlar esnafmış orda dükkânları varmış. Tabi esnaf ne demek kılık kıyafeti düzgün olan kişiler demek. Neyse bu tarafa geliyorlar hepsinin boyunlarında kravat. Edirne'ye bi varıyorlar ki tren istasyonunda simitçiler. Ellerindeki çomaklara dizmişler simitleri gözüne gözüne sokacak gibi. Demiş eyvah bizim akıbetimiz de böyle olacak. Türkiye'ye adım atar atmaz kravatı bi çıkarıyorlar dayımın biri sağdır o gün bugün kravat takmaz. Hakkâten de kestane satmışlar, seyyar satıcılık ile simit satmışlar, boza satmışlar. Bi de dil bilmiyorsun. Onların yaşı geçkin 23-25 yaşında mı ne geldiler dayımlar. Adam simit alıyo 25 kuruş ya 1 lira veriyö üstüne kaç lira vermesi gerektiğini bilmiyor. Elini açıyormuş işte sen üstünü al. Sütüne vicdanına kalmış artık. Onları duyduk. Bir de babalarımız gurbette ya biz bakkala giderdik ne ihtiyacımız varsa yazdırırdık işte bu sezon bitti miydi atalarımız babalarımız gelirdi ne kadar borcumuz varsa öderdi öyle biliyorum yani. Çünkü derdimizi anlatacağımız bi bakkal yoktu ki."³⁶¹ Aktarılmıştır.

³⁵⁸ Oran, a.g.m., s.118.

³⁵⁹ Dikici, a.g.e., s.147.

³⁶⁰ Fuat Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Ağustos 2018, Kütahya

³⁶¹ Zürap Çavuşoğlu, Görüşme Tarihi ve Yeri: 23 Eylül 2016, Kütahya

İzzet Kayalar'dan “Biz kendi dilimizle konuşamıyorduk Türkçe konuşunca azarlıyorlardı. Eee anadil ya, anadili insan unuttur mu? Unutmaz. Çok azarladılar ama sabrettik, düzlüğe çıktık.”³⁶² Aktarılmıştır.

Latif Arkaç'tan “Dil biliyor babamgil. Annem anlıyor ama konuşamıyor yasaklanmış dil konuşulmuyor. Burada da cesaret edemiyor yanlış konuşurum diye yoksa babam dedem bilirdi yani çok rahat konuşurlardı. Şive farkı vardı. Siz şimdi ceket diyorsunuz biz setre diyoruz. Setre örtünmek ceket manasında örnek olarak veriyorum buna benzer kelimeler yani. Şimdi orda ceket setre olarak biliyor burda ceket duyunca Allah Allah, ben yanlış mı konuşuyorum diyor hâlbuki asıl sen gerçeği konuşuyorsun.”³⁶³ Aktarılmıştır.

Sait Kama'dan “Türkçe bilmiyorduk ne konuştuğumuzu ne söylediklerimizi bilmedikleri için kötü konuştuğumuzu sanıyorlardı. Bizleri ilk zamanlar garipsediler fakat sonradan alıştılar. Biz onlara tarif ettik bak şu bizim söylediğimiz kelime. Biz Türkçe bilmiyoruz bize öğretin. Komşular sağ olsunlar çok yardımcı olanlar oldu tabii istemeyenler de oldu ama çoğu istedi.”³⁶⁴ Aktarılmıştır.

Salim Kurtulmuş'tan “Komşular öğretti dili.”³⁶⁵ Aktarılmıştır.

3.1.6. Kütahya'ya Yerleşen Torbeşlerin Göç Esnasında Yaşadıkları Zorluklar

Göç, var oluştan bu yana yaşadığımız dramatik ve bir o kadar da acı yüklü bir eylemdir. Var olduğun topraklardan daha güzel umutlar hayal ederek çıktığın ya da çeşitli sebeplerle terk etmek zorunda bırakıldığın bir durumdur göç. Hayatını sil baştan yazmak için yola çıkan ve bu yolculuğun o kadar da kolay olmadığını yaşayan belgeler bize aktaracaktır.

Dudu Kurtulmuş'tan “Biraz zor geçti. Hepsi küçük çocukların bu yüzden babamız çekti bizden. Öbür küçük uyumuş, öbürü uyumuş, açtı koltukları hepsini yatırdı küçük çocukların. Yanlış demeyeyim, Yunanistan'da amcamın herhâlde biraz parası vardı yanında orda bi arama oldu parayı aldılar. Tabi ekmek yenecek, burda bi şeyimiz yok. Ama yardım hiç yoktu yardım hani şimdi nasıl ediyorlar ordan burdan gelenlere vardı bize yoktu. Kendi çabalarımızla geçindik. Eee zor. Kara tren çok zor. İstanbul'da indik. İstanbul'da bekledik bir yerde beklenen bir yer var orada. Sonra vapura bindik indik. Tekrar bindik Kütahya'dan geldiler karşılamaya. Gelinin abisi, babası, benim ağabeyimin karısının babası buradaydı geldiler karşılamaya. O amcam yoktu ölmüştü. Tevfik ağabey geldi benim

³⁶² İzzet Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Eylül 2016, Kütahya

³⁶³ Latif Arkaç, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Mart 2018, Kütahya

³⁶⁴ Sait Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

³⁶⁵ Salim Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

amcamın oğlu orda karşıladılar. İstanbul'dan aldılar getirdiler buraya Kütahya'ya. Amcamın oğlu evine aldı. Üç hafta baktılar bize orda durduk. İki tane gelinimiz vardı. İkisi de annesine babasına gitti. Annemin çocukları biz çok idik dört tane kız orada kaldık üç hafta baktılar bize. Hiçbir şey almadık hiçbir şey getirmedi onlar baktı. Yattık kalktık yedik içtik hep onlardan. *Üç hafta sonra ne oldu?* Üç hafta sonra ev tuttuk eve gittik evimize gittik.³⁶⁶ Aktarılmıştır.

Ecirye Yenidoğan'dan “Yol hikâyesi... Üsküp'e geldik. Tabi eşyayı gönderdik şehre şehirde trene yüklendi eşya Üsküp'e gitti. Eşya indiriliyor oraya oradan tekrar başka trene bindik. Babam benim vagon başıydı trenin sorumluluğu babamdaydı ondan sonra kalktık rahat geldik hiç bir zorluk yapmadılar bize. Hiç böyle gelsinler silkelesinler ne getiriyorsunuz, ne diyorsunuz, hiç bi şey yapmadılar. Biz onu görmedik ama bizim arkamızdan gelenleri dövmüşler. Bütün böyle silkelemişler aşağıya. Biz görmedik Allah'tan dede yanımızda olduğu için mi en büyük o olduğundan mı bilmiyorum. Yoksa Allah mı korudu bizi bilmiyorum. Hiçbir sıkıntı yaşamadık direk Üsküp'e gittik Üsküp'te bi tanıdığa gittik yatacaktık eve geldiler haber vermeye Yusuf; Niyazim dedi çabuk sen gidecekmişsin tren kalkıyor. Hemen bizi apar topar trene bindirdiler trene bindik tangır tungur tangır tungur geçtik sınırı Makedonya'nın sınırını geçtik. Ooh beee. Rahatladık Türkiye toprağına girdik hepimiz bağırdık dedem de elini açtı böyle “Allah'ım çok şükür kazasız belasız geçtik Türk toprağına girdik.” Diye dedemde öyle dedi. Ondan sonra İstanbul'a geldik dediğim gibi İstanbul'a gittik konsolosluğa. Babam mecburdu bu kadar insan vardı ben getirdim diye imza attırıldı. Ondan gittik geriye macirhaneye girdik bir hafta macirhanede kaldık. Orda yedik içtik. *Macirhane misafirhane mi oluyor?* O zaman macirhane diyorlardı. Ondan sonra Kütahya'ya yöneldik. Trene bindik istasyonda indik buraya geldik. Karşılama eşimin halası, halasının oğlu geldi. Bizi bindirdiler o zaman araba mı vardı, at arabası takır tukur tangır tungur evlerine geldik. Kimisi halasına gitti kimisi Abdillerde kaldı. Eee ondan sonra baya akrabamız vardı önceden gelme. Hepimiz dağıldık. Biz kalabalık olduğumuz için dört kişi, üç kişi, dört kişi, üç kişi taksim bizi ettiler. Eşyamız gelesiye kadar İstanbul'dan ev tuttuk girdik eve rahatladık yavaş yavaş. *Siz ne hissettiniz?* O duygularımızı hiç sorma. Çok ağladık ayrılırken arkadaşlardan. Ondan sonra trene bindik. Sanki öyle kayboluyoruz gibi geldi bize. Nereye gidiyoz, ev yok, bi şey yok benim aklım o kadardı 14 yaşında. Büyükler hep böyle kafayı eğimişler düşünüyorlar tabi kolay değil macirlik yapmak. Yapan kişi bilir yapmayan kişi anlamaz derdini dimi öyle bu dünya. *Yardım aldınız mı göç esnasında?* Kendi imkânlarımızla geldik. Oradaki evi sattık, o parayla geçindik. Hiç bir şey getirmedi sattık. Öyle kaçır kaçır sattık hiç valla hiç bi şey bilmiyorum. Tarlaları kim aldı, ne yaptı, ormanımız vardı 2-3 tane orman ağaç tabi onlarda kaldı öyle. Ayrı ayrı herkesin vardı senin buraya kadar orda vardı bizim şuraya kadar sizin

³⁶⁶ Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

ormanınız olur oraya kadar. Bu tarla sizin şu tarla bizim yani vardı baya 5-10 tane tarlamız vardı.”³⁶⁷ Aktarılmıştır.

Ekrem Vuran’dan “Biz Kalkandere’ye kadar atlarla geldik çünkü 11 km Kalkandere ile köy. Kalkandere’de trene bindik Üsküp’e vardık. Üsküp’te bi gece kaldık. Üsküp’ten bi trene bindik İstanbul’a kadar, İstanbul’da yine trene bindik Kütahya’ya kadar aynı gün. *Hudutlarda bir sıkıntı ile karşılaştınız mı?* Yok, Yunanistan’dan geçtik Selanik’te 4-5 saat kaldık ama bizi dışarı çıkartmadılar. Bi şey vardı örgü buraya kadar biz Selanik’i gezemedik hâlbuki 4-5 saat rötar yaptı tren. *Yunanistan hudutunda size arama yapıldı mı? Pasaport kontrolü yaptı mı?* Yok, yok, sırf hudut girişi ve çıkışı fazlada yapmadılar. Yalnız Türkiye’ye geldik ilk defa memurlar bavullara baktı. Ondan sonra T.C. yazdılar Türkiye Cumhuriyeti’ni ilk defa o zaman gördüm. Tepeşirle bavulun üstünde T.C. yazıldı. *İstanbul’a geldikten sonra sizi kim karşıladı?* Benim kaynım vardı rahmetlik Raşit Yıldız bi de halamın beyi vardı babamın akrabalarından. O 38’de geldi biz 58’de o 20 sene önce gelmiş o da geldi almaya. *Kimdi o?* Arif Baltepe. *Yolculuk sırasında herhangi bir yardım aldınız mı? Yugoslavya Devleti’nden ya da Türkiye Cumhuriyeti’nden?* Hayır, hiçbir yerden yardım almadık. Ordan buraya kadar kendi imkânlarımızla geldik. *Oradan gelirken yanınıza kıymetli eşyalarınızı aldınız mı?* Şimdi biz aile olarak bi şanssızlık yaşadık ordan bu tarafa gelirken en büyük yatırım buzdolabı idi. Türkiye’de üretilmiyordu. Obodin marka diye buzdolabı vardı babam obodin bulamıyor ital mal buzdolabı alıyor oda markast diye İtalyan malıymış. Yugoslavya’daki gümrük salmadı bizi kaldı dolap o zaman 6 bin civarında satılıyor Türkiye’de ve bugünkü parayla 30 gremse (altın) düşün artık kaç para bi buzdolabı. Onu da Kütahya’ya getirip satamazsın ancak İstanbul’daki zenginler alıyor. *Başka ne getirmeye çalıştınız?* Başka kendi eşyamızı getirdik. Kahve, kadife kumaş para ediyordu bunları getirdik. Ama onu da fazla getiremiyorsun sınırı vardı. Altın parası olan gizli olarak getirdi. Bizde de vardı 3-5 tane ama çok az fazla değil ben görmedim ama. *Tarlanızı, evinizi ne yaptınız?* İşte onda hükümet zorladı. İlk gelenler biz 5 aile satmadan geldik bıraktık. Ama bize dediler ya hibe edin ya satın yani tapulu malınız üzerinizde kalmayacak başka türlü salmıyorlardı ee biz de naptık dükkânlar kalıyordu, tarlalar yok pahasına sattık. Tarlayla beraber bağladık eğer tarlaları alırsan dükkânı da satarız tabi dükkân para kazanıyor öyle devrettik. Zaten yok pahasına gitti yani bugün sırf evi yapı parasına verdik biz. 6 hektar toprak, tarla, bahçe, ev her şey onun yarı parası çünkü alan yok herkes bu tarafa göç ediyor. Şimdi gene para etmiyor şimdi de Üsküp’e gidiyorlar. 190 hanelik köy 60 haneye kadar düşmüştü. 63 haneydi en son olarak. Şimdi yine olmuş 100 küsur hane. *Siz ne hissettiniz?* Hem üzüntü vardı hem sevinç vardı. Yani orda her şeyi bırakıyorsun buraya ümitle geliyorsun Allah’a şükür burda da mahcup olmadık. Tabii bazı

³⁶⁷ Ecriye Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 1 Mayıs 2015, Kütahya

insanlar bize iyi bakmıyordu ama genellikle köklü aileler, hükümet bilhassa yanımızdaydı Allah var.”³⁶⁸ Aktarılmıştır.

Fuat Güneş’ten “Göçte zorunlu eşyalarımızı yanımıza aldık. Babamın iki aağabeyi vardı biri rahmetli Abdullah amca biri Tosun amcam onlar orda kaldı. Biz tabi evimizi bıraktık zati eşyalarımızı hani aldık, tarlalarımızı tokatlarımızı bıraktık. Amcamlara kaldı her şey biz buraya geldik. Daha sonra onlarda geldi 1969 yılında. Ama tabi onlar bizim burda çektiğimiz sıkıntıyı çekmediler. Biz tabi burda kirada durduk, maddi sıkıntılar çektik. Babam rahmetli çok çalışkan bi insandı Azot’a girdi, Azot’ta çalışmaya başladı. Akrabalarımızın evinde Sultanbağı’nda kirada oturduk. Gerçekten bi yoksulluk çektik yani. Ama hiç bi kimseden hiç bi yerden destek almadık. *Her iki devlette yolculuk sırasında herhangi bi maddi yardımda bulunmadı mı?* Hayır. Ben şimdi bakıyorum da Suriyelilere yardım ediliyor. Kesinlikle sadece ve sadece çalıştık. Çalıştığımız kadar tasarrufu da bildik, tüketmeyi de ona göre bildik. *Muhacirhane de kim karşıladı sizleri?* Sirkeci de Muhacirhanede Şükrü dayım karşıladı. *Yolculuk esnasında sınırlarda arama yapıldı mı?* Hayır. Biz önce kendimiz geldik rahmetli annem, rahmetli babam ve ben ondan sonra eşyalarımız daha sonraki bi vagonla geldi. Babam gitti Zeytinburnu’nda bi kamyonla buraya getirdi.”³⁶⁹ Aktarılmıştır.

Hamdi Kayalar’dan “Biz tren kullandık. Selanik üzerinden İpsala, İstanbul, Kütahya bu yolu kullandık. *Yol boyunca ne hissettiniz?* Tabi bi hüsrân çünkü evin yok, bi şeyin yok, nereye gidiyosun çünkü o zaman İstanbul’da bi macirhane vardı. Bazıları kaldı kuvvetli garantörleri olan. Bizi Eskişehir’e kadar getirdi adam akrabamızı yaşamı bize hissettirmede. *Yolculuk esnasında arama yapıldı mı?* Yok. Şimdi gümrük memurları bizim bi şeyimizi almadılar ama bazı kişilerden tabi altın mı götürüyorsun bilmem ne bulduğu gördüğü şeyi aldı yani biliyorum bazılarından aldılar o da sabırsızlıktan yani hâlbuki başka yerde açsa kontrol etse bi şey olmayacak kontrol ederken buda görüyor öyle aldı velhasıl başka bi mezalim görmedik. *Yolculuk sırasında herhangi bi maddi yardım aldınız mı?* Hayır. Hiç beş kuruş vermedi. *Orada kalan mallarınızı ne yaptınız?* Tabi şimdi herkes bayrağının altına girmek istiyor biz bunun için geldik. Yani zorla değil biz gönüllü olarak geldik. Bu şekilde ve olan arazimizi bi ara buraya tapu getirdiler burdan devletten para istediler. Bizim devlette ordan istediği için o devlet ödemeye mecbur kaldı sonra devlet dedi ki: Ben sizi zorla göndermiyorum, bir şikâyetiniz var mı burdan yok. Haa gideceksin bağış mı yapacaksın, satacak mısın evini, tarlanı bilemem. Ne varsa sat ama benden yani son kâğıdı alırken hiç devletten alacağım hiçbir malım yok diye imzayı at nereye istersen git. O şekilde geldik biz. *Siz ne yaptınız peki mallarınızı?* Malı olmadık fiyata İstanbul’a gelecek bilet parasına sattık.”³⁷⁰ Aktarılmıştır.

³⁶⁸ Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri: 10 Mayıs 2015, Kütahya

³⁶⁹ Fuat Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Ağustos 2018, Kütahya

³⁷⁰ Hamdi Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 29 Kasım 2017, Kütahya

İzzet Kayalar'dan “Trenlen geldik. *Tren de yolculuk esnasında bir şeyle karşılaştınız mı?* Yok. O adam vesika gönderen İstanbul’a kadar geldi bizi karşılamaya. Bir de kız kardeşimizin kocası o da geldi. İlk sefer Eskişehir’e geldik. Ondan sonra babam annem sağ idi, babam dedi biz niye geldik buraya toplanalım diye geldik. Kızlar orda Kütahya’da biz burda. Bi baktık babam üzgün. Onu üzülmeyelim diye geldik. Zaten bir sene yaşadı sonra öldü adam. Burda öldü Kütahya’da biz beraber idik, ayrı değildik neyse orda karar verdik tuttuk bi kamyon yükledik eşyayı buraya geldik. Çok berbatça ama... Macirlik kolay değil. Kaç kişi ben çocuklarla ailenle dört kişi, ağabeyler de var on beş kişi üzerine. Bazı tarlamızı sattık bazısını satamadık. Önce gelenler burda para alınca malı mülkü için ondan sonra devlet gözünü açtı. Dediler getirin bir liste hiçbir şeyiniz yok üzerinizde hepsini satmışsınız yahut bırakmışsınız o zaman olur. Satarsan sat ama bazı kimseler almıyordu o zaman bizim geldiğimiz zaman herkes ayağa kalktı, herkes gelmek istiyordu. Hâlbuki biz bazı şeyleri sattık evi bilmem neyi ama ordaki bazıları satmıyordu. Bi komşu vardı bi zaman orda memlekette sonra o da Eskişehir’e geldi. O komşuydu sizin malları benim üzerime yazdırın siz gidin dedi. Hakikâten o aldı da bizi bıraktılar yoksa huduttu geçemezsin. *Bunu sizden hangi ülke istedi?* Yugoslavya. Biz biraz para yaptık orda. Ben tabi biraz altına da çevirdim. Sakladık makladık huduttan geçmek için çok zordu neyse geçirdik burda bi kış hiç çalışmadık ilkbahara çıkarttı paramız. 30–40–50 bin lira paramız vardı o zaman.”³⁷¹ Aktarılmıştır.

Kadriye Şenyüz'den “Otobüsle geldik İstanbul’a kadar sonra gene otobüsle geldik. Tren yoktu o zaman. *Yugoslavya’dan İstanbul’a kadar ki yolda arama oldu mu?* Yok, aramada olmadı. *Kimlik kontrolü veya benzeri bir şey?* Yok olmadı. *İstanbul’da kim karşıladı sizi?* Yusuf Topuz karşıladı bizi. Bizim niyetimizde İzmir’e gitmek vardı buraya Kütahya’ya niyetimiz yoktu gitmeye ama Yusuf Topuz dedi bize haydi dedi Kütahya’ya biz de Kütahya’da geldik. Allah razı olsun Yusuf Topuz’dan. *Siz neden İzmir’i istediniz?* Gelmeden öyle istedik orda akraba vardı ama gitmedik. *Malınızı mülkünüzü ne yaptınız?* Bıraktık orda satmadık biz. Zati az mal vadı çok mal yoktu. Sadece bi evi sattık biz. Sattığımız kişinin ismi neydi, kime sattık o kız Selimeydi ama kocası bilmiyom ismini neydi. Malları satmadık öyle bıraktık. *Yolculuk sırasında herhangi bir yardım aldınız mı?* Yok yok, vermedi. Allah’a şükür geldik. Türkiye’de dura dura kazandık aha insan olduk.”³⁷² Aktarılmıştır.

Latif Arkaç’tan “Ninem, dedem salmak istemiyor babamı. Ninem diyor ki ona, ya bırak hiç olmazsa onlar rahatça namazını kılarlar anavatana gitsinler. İşte bunları öncellediğin zaman ötekiler artık zor gelmiyor. Yani evladını gönderiyorsun başka bi yere bırak diyor o gitsin hiç olmazsa orda namazını rahat kılsın Müslümanlığı rahatça yaşasın biz burda yaşamıyoruz diyor. Sonra biz işte annem, babam üç kardeşlik birisi burda doğdu

³⁷¹ İzzet Ziya Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Eylül 2016, Kütahya

³⁷² Kadriye Şenyüz, Görüşme Tarihi ve Yeri: 20 Ağustos 2016, Kütahya

beş kişi geldik. Yola çıkmaları... Trenle geliyoruz biz İstanbul'a, İstanbul'da da annemin akrabaları var daha önce gelmiş onlar Bayrampaşa'daydı onlarda misafir olduk on gün. Sonra nasip Kütahya'yı Kütahya'ya geldik. *Huduttan nasıl geçtiniz? Arama yaptılar mı? Zaten oradan çıkamazsın ya saklayacaksın ya ordan gelemiyorsun. Biz babam kardeşlerine bıraktığı için zaman içinde onlardan parça parça alıyor kendisi bi şey getirmemiş ancak eşya getiriyor gözle görülen. Onlara el koymuyorlar mı? El koymuyorlar ama paradır, altındır onları getiremezsin görürse alırlar elinden. Gizli getirebilirsin ama bulursa alıyorlar. Ama bütün mal varlığını bırakıyorsun. Ancak burda kendin olarak ne getirebilirsen onu getiriyorsun. O da eşya olur, radyodur, saattir, arabadır... O zaman Türkiye'de hiçbir şey yoktu doğru dürüst ordan daha çok şeyler geliyordu. Onları satıp sermaye yaptık. Siz orada ne bıraktınız? Yerinlen beraber dükkânımız vardı ama tabi amcalarıma bıraktık biz onları. Ev vardı Üsküp'te, köyde evimiz vardı, tarlalarımız vardı, ormanımız vardı ama babam kardeşlerine bırakıyor. Babam ailenin en büyü olduğu için ben gideyim siz sonra gelirsiniz diyor. Tabi biz buraya geliyoruz onlar arada bi geliyor buraya bakmaya bakıyorlar Türkiye'ye gelişmemiş cesaret edemiyorlar. Onlar geri dönüyor biz kaldık şimdi onlar pişman biz memnunuz. *Ashında Ailelerde parçalanıyor bu şekilde? Parçalanıyor bi şekilde. Kader neyse o oluyor. Bunu da yazan bir Rabbimiz var mukadderatı yazan.*"³⁷³ Aktarılmıştır.*

Nasuf Kosor'dan "Manevi yönü çok zor idi. Bi iki üç tane tarlamız vardı onu satmaya kalktık Türk parası 1600 liraya sattık. Üç tane tarlayı başka bir köylüye sattık öyle geldik. İstanbul'a gelesiye kadar babama o para kurş kadar kalmadı. Bagajımıza ambardan çekmeye kaldıracak paramız yoktu. Rahmetli enişte geçen sene vefat etti o İstanbul'a geldi bizi karşıladı o getirdi Kütahya'ya kadar. Kütahya'ya geldik o gece, aynı gece bize sepet hazırlamışlar simit satmaya başladık. Hâlbuki ne Türkçe biliyorduk ne bi şey yani sokağa çıktım hangi yerden girdim nereden çıkacağım bilmiyordum. Çok zor idi macirlik bize çok zor geldi."³⁷⁴ Aktarılmıştır.

Neşat Demirdak'tan "Şimdi biz geldiğimizde trenle geldik. Türk treni Üsküp'ten biz bindik Yunanistan'a girdik. Yunanistan'dan Sirkeci'ye, Sirkeci'de indik orda benle babam Sirkeci'de yattık istasyonda. Eşya gelinceye kadar bir takım eşya aldık geldik. Şimdi yolculuk esnasında bizim kompartıman babamda idi. Geldi huduttaki görevli yabancı paranız var mı? Yok, tamam hadi güle güle. Babam da biraz para varmış hemen koltuğun altına koy vermiş. Bakmış bütün kompartımanlara dönüşte babam arıyormuş ne arıyon sen burda? Yok, bi şey. Şimdi ben arıcam çık dışarı. Alıyor koyduğu paraları seksen lira Türk parası. Eğer geri giderseniz parayı vericez eğer Türkiye'ye giderseniz para yok. *Hangi hudut da oldu bu olay? Sırpki Sırp, Sırbistan. Göç esnasında yanınıza kıymetli bir eşya alabildiniz mi? Oradaki mallarınızı ne yaptınız? Yok. Hiç bi şey almadık. Şimdi bak orda*

³⁷³ Latif Arkaç, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Mart 2018, Kütahya

³⁷⁴ Nasuf Kosor, Görüşme Tarihi ve Yeri: 30 Kasım 2017, Kütahya

dedemin üç hektar torağı vardı o toprağı ya teslim edeceksin ya da bağışlayacaksın. Kimseyi borçlu bu yana koy vermiyorlar. Burda bizimkilerden biri dava açtılar tekrar para almışlar o yüzden bize müsaade etmediler. Buraya gelenlerden biri orda satmış ordakiler buraya dava açıyo burdaki kaybediyor satıp da geldiğine dair bizde ya bağışlacaksın da geleceksin veya her bi şeyi bırakıp geleceksin diyorlar.”³⁷⁵ Aktarılmıştır.

Ramazan Güneş’ten “Her şeyi hazırladık akrabalarımız uğurladı bizi trene bindik. Kaldık. Bi baktık Üsküp uzaklaşıyor. Eee şubat ayında geldik bu tarafa. İstanbul’a ilk vardığımızda küçüktü, en ufak birader kundaktaydı ağlamaya başladı tam Kapıkule’ye indiğimizde. Ordan koştu esnaf. Bi sandalye anneme uzattılar oturttular. Ondan sonra trenle gelirken tabi orda portakal pek olmazdı çocuklar tren camından portakal uzatıyorlardı poşetin içinde o bi anı olarak kaldı bende. Gece geldik vapura bindik münübüslerle iki tane dolmuş tutmuş akrabalar. *Sınırdaki herhangi bir arama oldu mu?* Hayır, hiçbir zorluk yok. Temelli mi geliyorsunuz? Temelli ne varsa hiçbir şey bakmadan çizdi üzerini gönderdiler.”³⁷⁶ Aktarılmıştır.

Raziye Yıldız’dan “Kara trene bindik. Ben nereye gidiyoz bi şey bilmiyorum. Nereye gidiyorsun, nereye geliyorsun hiç. Hem nine hem kaynana hem kayınpeder iki tane de çocuk getirdim. Baktım baktım hiç bi şey. Ağlıyor oda bu kadar. Enişte, görünce geldik. Aynı odaya altı tane gelin. Nasıl yatacağız? Burda yatacağız, aynı yorgan, yatak. Ben korkmuyorum yatmıyorum ama ne şalvarı çıkarıyorum ne elbiseyi yat kalk aynı. Çeşme yok. Allah’ım nasıl hem damat görünce hem nine babaneyi getirdik kaynana, kayınpeder, koca, çocuklar iki tane kaldım böyle. Oturdum oturdum hey Allah’ım dedim sensin büyük bize biraz ver. Bize yardım etki rahatladığınızı göreceğim. Allah’a şükür şimdi gördüm ama çok çektim.”³⁷⁷ Aktarılmıştır.

Rıza Yenidoğan’dan “16 kişi geldik. Bir tek babam bakıyor bize. Yusuf amcanın babası yani benim amcam kendini atıyor. *Neden?* Bu sıkıntılara dayanamıyor. İtalyan gidiyor, Alman geliyo, Rus geliyo bun alıyor. Tabi diğer erkeklerin hepsi gurbette bu evde dayanamıyor atıyor kendini dereye. Ya böyle şeyler var. Çok sıkıntılar yaşandı tabi orda. Kendi memleketin buraya gelsen adam sana isterse gevur desin ne derse desin kendi memleketin. Diyorlardı da ilerde neyin ne olduğunu anladılar da şimdi diyorlar mı demiyorlar. Şimdi dışardan gelmişsin normal yani. Bayraksızlığın ve vatansızlığın ne olduğunu en iyi bilen biziz, göçmenlerdir. Göç için evde ne varsa kapacak hepsini alıyorlar yanlarına trenle geliyorlar zaten. Trene binip Sirkeci’de iniyorlar. *Yolculuğunuz nasıldı, arama oldu mu?* Tabi, her tarafta arama var. Bir şeyimiz yok ama altın falan getirebilirler mi, şunları bunları getirebilirler mi? Getiren getiriyor. Adam ne yapmış biliyor musun? Dolmayı almış içine altınları koymuş. Bu tarafa gelirken dolma kokmuş gelinin bir

³⁷⁵ Neşat Demirdak, Görüşme Tarihi ve Yeri: 19 Ağustos 2017, Kütahya

³⁷⁶ Ramazan Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

³⁷⁷ Raziye Yıldız, Görüşme Tarihi ve Yeri: 8 Mayıs 2015, Kütahya

tanesi pencereden dışarıya atıyor. Adam dolma vardı ne yaptınız demiş gelin baba koktu attım adam ne yaptın, attım baba! Geçirememiş. Benim kayınpeder o leblebi makinesini getirirken o tahta bacaklara gelmeden evvel altınları yerleştirmiş sonra altı ay Alexander diye bi adama veriyor çalıştırsın diye adam altı ay o altınlarla çalışmış. Hiç farkına varmamış burda da kimse aramamış öyle getirmiş. Rahmetlik amcamın hanımı biz ona büyük anne derdik çünkü benim annem tarlada çalışırken bizi büyüten oydu. O anlatırdı amcamın hanımı. Yokluk var çocukların bezi değişecek bez bile yok düşün yani. Çuvaldan şurdan burdan bez yapıyor çocuk bezi. Şeker çuvallarıyla şehirden ne getiriliyorsa köye onlardan bez yapıyorlardı. Şimdi uzun bi yolculukta yeme içme sıkıntısı yok mu? Var, hepsi var. Suyla tutuyor karnımızı ta ki macirhaneye gelene kadar. İstanbul'da Sirkeci'de iniyorlar orda karşıyorlar tabi bi ay macirhanede kaldılar. Orda yedik iştik kaldık rahattık diyor. Ta ki bir yere gidene kadar. *Neden bir ay kaldınız?* Şimdi eşyalar var, o eşyaları alana kadar on beş yirmi gün geçiyor zaten bi de on gün böyle beklersen bir ayı buluyor yani bir ay olmasa da bir aya yakın öyle duruyorlar. Ondan sonra hüviyetler şunlar bunlar cüzdanlar çıktıktan sonra halamgil geliyor, Kütahya'ya geliyoruz. *Oradaki malları ne yaptınız?* Malları şeyleri de bıraktılar. Sen bunu satarsan diyor onu bana vergi olarak verirsin gidemezsin diyor heba ediyorsun, bırakıyorsun öyle gidiyorsun. *Peki, siz ne yaptınız?* Bırakıp geliyorsun. *Nelerinizi bıraktınız?* Tarlalar vardı, ev vardı işte bunlar. Dükkanı babam bir Arnavut'a satıyor. Paranın yarısını alıyor. Serbest olunca Türkiye'ye gelişi, kapılar açılınca babam o parayı da alıp amcamın çocuklarıyla beraber hepsini alıp geliyor bu tarafa.”³⁷⁸ Aktarılmıştır.

Sait Kama'dan “Biz 57 yılında Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç ettik. Biz köyden elimizle taşıyabileceğimiz eşyaları aldık. Üsküp'e geldik. Üsküp'te trene bindik, direkt Türkiye'ye giriş yaptık. Türkiye'de Sirkeci garına geldiğimi hatırlıyorum. Ben o zaman 8 yaşındaydım. Geldiğimizde kalacak yerimiz yok tabi, eskiden Menderes Allah rahmet eylesin Muhacirhane diye bir yer vardı. Biz aşağı yukarı bir hafta orada kaldık, yiyip içtik, yattık. Bilmiyorum başka ülkelerden gelen yabancılar da orada kalıp sonra Türkiye'nin değişik bölgelerine nakil oluyorlar mıydı? *Yollarda arama yapıldı mı, yolda herhangi bir olay ile karşılaşıldı mı?* Ben hatırlamıyorum fakat büyüklerimin bazı söylediği mevzular var. Çok yerlerde arama olmuş, çok kıymetli mallarını indirmişler. Tabi bizde para olmadığı için biz rahat geçtik fakat çok kişilerin mal varlıklarına da el koyulmuş, öyle salınmış. Türkiye'ye öyle giriş yapmışlar. *Peki, siz kaç kişi geldiniz?* Biz, babam dört tane amcam, çocuklar, yengeler aşağı yukarı 22 kişi geldik. *Buraya gelmek için nasıl hazırlandınız?* Hiçbir hazırlık yapmadan evraklarımızın günü geçmesin diye aniden bir hafta içinde kararımızı verip hemen yola çıktık. Herhangi bir yük veya eşya getiremedik sırf elimizde taşıyabileceğimiz kişisel eşyalarımızı aldık. *Oradaki mallarınızı, hayvanlarınızı, evinizi, ormanlarınızı, arazilerinizi ne yaptınız?* Onu da anlatmak isterim.

³⁷⁸ Rıza Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

Gelmeden bir gün önce büyüklerimiz babam ve amcalar satacak mallarını ama alacak kişi bulamadıkları için mallarını güvendikleri birisine teslim etmişler. Sen bu malları al bize parayı sonra gönderirsin diye. O kişiye devretmişler fakat kişi ne parayı verdi ne bir şey paramız kaldı. Şimdi mal sahibi o. O, orada kaldı şimdi vefat etti.”³⁷⁹ Aktarılmıştır.

Salim Kurtulmuş’tan “Trenlen geldik. Babam dedi hemen yarın kaçıyoruz. Çabuk hemen kaçalım. Sabah namazıyla çıktık hemen. Doğru trene. İstanbul’a geldik. *Kaç kişi geldiniz?* Kırk kişi. Tüm aile, bırakılır mı aile. *Kumanova’daki dükkânı ne yaptınız?* Bıraktık. Ben bırakıp geliyorum Müslüman olmak istiyorum, gevurdan kaçmak istiyorum. Şimdi ben bıraktım evde kadını birisi girse ne olur yani, söyle bana. Onun için kaçılan. *Yugoslav Hükümeti neden taşıyorsunuz diye size geldiler mi?* Demez, biliyor kaçıcız biz. *Dükkân çalıştırıyorsun dimi kapattın o dükkânı bi daha dükkân açamazsın sen.* Ruhsatı kim bilir nasıl almışım rüşvetle şunlan bunlan açmışım tamam güzel ama bi daha kapatırsan açamazsın dükkânı. Vermezler sana çünkü biliyor sen Müslümansın ha gevur olsan verir. *Hangi yollardan geçtiniz?* Bulgaristan. *Yolculuk esnasında sınır kapılarında arama yaptılar mı?* Evet. *Sizden bir şey aldılar mı?* Para yok be kızım. Ekmek parası yok. Nur içinde yatsın Şerif amca getirdi bizi buraya kırk kişiye kırk tane ekmek alınır mı ya.”³⁸⁰ Aktarılmıştır.

Yusuf Yenidoğan’dan “Göç çok kötü. Köyden bindik Üsküp’e geldik. Başkentimiz Üsküp, ordan kalkıyor tren enternasyonal alıyorlar trenlerle ta Avusturya’dan geliyordu. O tren, İstanbul, Viyana... O trenle geldik enternasyonal diyordun normal tren yoktu. Uluslararası yani. Orda bindik Üsküp’e geldik. İstasyonda bekledik. Şimdi pasaportları gösterdik, bindik. Üst üste böyle yer bulabilirsen. Herkes Bosna’dan binmiş, Kosova’dan binmiş bizde geldik. Aha bu Rıza benim kucağımdaydı, iki yaşında Rıza. Ondan sonra Selanik’e geldik. Ordan geçiyor tren Yunanistan’ın baş şehrine. Orda sekiz saat bekledik, orda çok çok zorluk çektik. Aktarmalı oldu tren bizim vagonu orda bıraktılar sonra gelip bizi aldılar. Orda çok zahmetler çektik. Çocuklar Rıza iki yaşında, kardeşi Davut var dört yaşında, Ziya var beş yaşında, böyle amcam çocuklarla orda affedersin ıslanıyorlar şey yapıyorlar bez lazım Ramazan ağabeyimin oğlan o da öyle, çok zahmetli çıktı. Gittiler rametli annemle rametli Rıza’nın annesi gidiyorlar tren vagonunda yıkıyorlar kurutmadan üzerlerine giydireyorlar. Aralıkta geldik. Bizim geldimiz zaman kış kıyametti. Kütahya’da işte orda beyaz olduk. Neyse Türkiye ama Türk aşkı var. *Vagonlarınız kontrol edildi mi askerler tarafından?* Ettiler tabi pasaportlarımızı ettiler. Bagajlarımızı hepsini aradılar altın var mı? Bi şey kaçırıyor musun? Her şeyimizi aradılar. *Sizin herhangi bir şeyinizi aldılar mı?* Yoktu alınacak bi şey yoktu ne olacak ki muhacirin. Şimdi hiç unutmam hududa girdik Türkiye’de istasyona geldik. Karşılıklı vagonlar böyle başka bi tane vagonlarda vardı camlarda ay yıldızı görünce amcam bi başladı “Çocuklar yeni dünya’ya

³⁷⁹ Saif Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

³⁸⁰ Salim Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

geldik yeniden doğduk.” Dedi. İndi aşağıya toprağa yattı toprağı öptü amcam bak ne kadar Türk sevgisi var dimi. Öptü öptü herkes bakıyor, amcam bağıyor Türkçe “Ben Yugoslavya’dan geldim, komünizmden geldim kurtulduk ben yeni dünya’ya geldim.” diye bağıyor. Adamlar bakıyor böyle ya Allah Allah ne olcak böyle geldik. İkinci bir anı da bu Türklük Müslümanlık aşkı var geliyoz trenle artık İstanbul’a gidiyoz İstanbul’da tesadüfen bir durakta tren durdu tren durduğu zaman orda camiye yakın ezan okunuyo amcam çıktı çocuklar bize söylüyor “Gördünüz mü be Türkiye’de ezan okunduğu zaman tren duruyor.” Hâlbuki tesadüf. Amcam zannediyor saygıdan dolayı bizde öyle zannettik. Ama başta yaşlı o, babamız oydu yani babamız orda kaldı hem amca hem baba yani onunla büyüdük beraber. *Yolculuk sırasında herhangi bir yardım almış mıydınız devlet tarafından?* Hiç çünkü öyle anlaşma vardı. *Kıymetli eşya da getiremediniz?* Getirebilirsin ama geçirebilirsen hudutta böyle silkiyor. Bizde altın maltın yoktu fazla bu şeyler var jelkoske (kaplumbağa) varya onlarda çok altın vardı. Onlar dokuma tezgâhları getirdiler. Bi aile çok zengin çok altın getirdi sarı lira. *Mallarınıza ne oldu?* İşte Makedonya’da bi tane dükkân vardı onu sattık pastane çalıştırıyorduk o parayla geldik buraya. Ama tarla bahçe şu bu hiç para etmedi çünkü herkes göç ediyor hiç kimse bi şey almadı onu bırakıp da gelemedik. İlle birisine hibe edeceksin. Şimdi sana ben akrabama yani hibe edersem bırakmıyo hükümet ille devlette ondan sonra. Gittik devlete tarla, bahçe, ormanlarımız vardı onu imza atıyorsun ben bunu devlete verdim diyorsun. Hiç bi şey bırakmayacaksın, kalmayacak orada. Sonra işte evi sattık hiç paraya yok ki zaten herkes geliyor bu tarafa. Hatta şimdi diyorlar gelenler eviniz yıkılmış dökülmüş kimse yok diyor işte.”³⁸¹ Aktarılmıştır.

Zürap Çavuşoğlu’ndan “İşte trenle geliniyor herhâlde Sirkeci’ye. Sirkeci’den Hareme vapurla ordan Kütahya’ya trenle geldik. Zaten diyorum ya teyzem burda onların evine yerleşiyoruz. Ondan sonra kiraya çıkıyoruz. Sonra o ev yani burası ahşap iki katlı bi evdi. O zaman aldık burayı. *Yolculuk sırasında hudutta arama yapıldı mı?* Kulaktan kulağa duyuyoz. Filanca kişi efendim oklavanın içine altın koymuş yakalanmış falan diye. Diyorum ya ne derece doğrudur ne derece değildir bilmiyorum ama böyle çok hikâyeler var. *Gelirken yardım aldınız mı?* Hayır. Hatta varını yoğunu satıp paraya çevirdik. Çeviremediğimizi bıraktık. Artık gelmeye karar verildi ya şükür Türkiye’ye gidicez diye üçünü beşini zaten aramadık bile. *Sizin neleriniz vardı sattığınız? Ya da neleriniz kaldı?* Baya bi bahçe falan vardı. Altında değirmen vardı. Tabi köy yerinde para ne kadar edecekse şükür hani Türkiye’ye gidicez üçünü beşini aramadan çıkıp geldik yani. *Şimdiki gittiğinizde evinize uğradınız mı? Ne durum da?* Sadece burda ev varmış yeri belli. Kalıntıları duruyo, duvarlar, taşlar. Ama meselâ babamın diktiği ceviz ağacı ordaki muhtarın söylediğine göre “Bunu baban dikti demişti.” Sonra tabi annem de anlatır ceviz ağacını. *Oradan gelirken yanınıza kıymetli eşyalarınızı alabildiniz mi?* Yok. Annemin bi

³⁸¹ Yusuf Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

tane sandığı vardı böyle boyalı moyalı cicili bicili onu hatırlıyorum. Fukaralık diz boyu ne altını ne parası.”³⁸² Aktarılmıştır.

3.1.7. Kütahya’ya Yerleşen Torbeşlerin Gündelik Hayatları ve Ekonomik Faaliyetleri

Kütahya şehrinde yeni bir hayata başlayan Torbeşlerin sosyo-ekonomik durumlarını düzeltmeleri ve bulundukları yere adapte olmaları için önemli bir yeri olan çalışma hayatı ile ilgili düşünceleri ve Kütahya’da yaptıkları işleri, çalışma yerleri aşağıda kendi anlatımları ile yer almaktadır.

Dudu Kurtulmuş’tan “Babamız buraya gelince hastalandı. Babam hastalanınca ben bide kardeşim çiniye başladık gitmeye. Açık ordan para alıyorduk açık babam evde şeker yapıyordu onu satmaya çıkıyordu. Ağabeyim hastaydı ağır iş yapamadı. Amcamın oğlu vardı onu Azot’a aldılar, ağabeyimi almadılar. Ağabeyim, Tevfik ağabeyimin yanında fırında ekmekçiydi onun yanında çalıştı. Ekmek eşeklerle bakkallara götürülürdü o zaman araba fazla yoktu. Öyle idare oluyorduk. Çok çekti babam bi hastalandı Allah’ım dedik nasıl bırakacak böyle bizi. Çok hasta oldu çok yattı yatakta. Çiniden geliyoruz kapıda bağıracağım anneee babam iyi mi nasıl? O kadar korkuyorduk ki bi şey olur diye. Yabancı memlekete geldik babamız hasta... Memleketi sevdik sevdikte geldik Türkiyemize ama açık zorluk çektik sonra Allah yardım etti. Yavaş yavaş ağabeyim bi bakkala ortak oldu. *Şekerciliği nereden öğrendi?* Memlekette leblebiciydiler şekerciydiler dükkânları vardı.”³⁸³ Aktarılmıştır.

Ecriye Yenidoğan’dan “Buraya geldik. Babamın hem pastacılık hem kuru yemişlik belgesi vardı. Ondan sonra pastacılığa başladı. Pasta yapıp, helva yapıp satmaya. Şeker yapıyorduk. Şeker satıyorlardı ağabeylerim ve kardeşlerim. Yani öyle öyle yavaş yavaş ilerledik bu duruma geldik. Ben çiniye gittim. Çini yazdım. Çalıştım 18 yaşına kadar 4 sene çini yazdım. Baya para alıyordum. Çiniyi çalıştıran adam Mehmet Bey adıydı o aldı işe. Hepimizi topladı ne kadar varsa göçmen kız gelsin hepsini ben alıyorum dedi toplastık gittik, hepimiz yazdık çiniyi.”³⁸⁴ Aktarılmıştır.

Ekrem Vuran’dan “Ülkeye geldiğimizde hemen kimin ne mesleği varsa uğraşmaya başladık ufak tefek. Benim babam esnaf olduğu için bakkal dükkânı açtı. Beş sene vergiden muaftı ya Allah’a şükür ondan sonra toparlandık, yokluk çekmedik. Ben

³⁸² Zürap Çavuşoğlu, Görüşme Tarihi ve Yeri: 23 Eylül 2016, Kütahya

³⁸³ Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

³⁸⁴ Ecriye Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 1 Mayıs 2015, Kütahya

Şeker fabrikasına girdim tabi kampanya 1-2 ay sonra işten çıktık ama biz başarırız evellallah iş buluruz.”³⁸⁵ Aktarılmıştır.

Fuat Güneş’ten “Buraya babam gelince şu köşede bi dükkânımız daha var onun yarısını berber yarısını kuruyemiş dükkânı yapmıştı. O sırada Azot fabrikasına müracaatta bulunmuş işe almışlardı. 17.00’e kadar Azot fabrikasında çalıştı akşam 17.00’ten sonra burayı açıyordu. Daha sonra radyo tamirhanesini açıyor, radyo tamiratına başlıyordu. Tabi daha Türkiye’de radyo tamir edecek pek sanatkâr yok ama radyolar var o eski kablolu radyolar hem radyo tamiri hem gaz ocağı tamirleri ile başlamış daha sonra gerçekten çevrede çok tanınan ve sevilen bi usta olmuş. Göçmen Hasan usta diyorlardı elektronik sektöründe. Babam Kütahya’da olan çoğu elektronik ustanın ustasıdır. Bizim iş yerini adeta okul gibi üniversite gibi kabul edin. Bugün bizden ayrılmış işini kurmuş 15-20 tane aile vardır.”³⁸⁶ Aktarılmıştır.

Hamdi Kayalar’dan “Eskişehir bağlar mahallesinde bir ev tuttuk oraya taşındık altı ay orda yaşadık burda Azot fabrikası yapılıyordu. Eskişehir’de fazla iş yoktu. O zaman bizde buraya geldik Azot fabrikasına babalarımız girdi ekmeği yakaladık. Ben burda çinide çalıştım velhasıl geçindik. Hiçbir şeyi devletten ummadık. Çinide yanında çalıştığımız adam biz çok çalışkan olduğumuz için bizi sigortaya bildirmiş o yaşlarda. Ben 13 yaşındaydım, dört kişi arkadaşlık. Biz ne sigorta istedik ne bi şey verce 5-10 kuruş eve götürüp ekmek almak için. Fakat orda bi baktık adam sigortaya bildirmiş tabi sigorta çıktıktan sonra güzel bir kontrol yapmış 1950’den sonra çıkan sigorta velhasıl geçindik esnaf olduk. *Esnaflıkta ne yaptınız?* Dediğim gibi aşçılık yaptık, bakkallık yaptık, köftecilik yaptık bugüne geldik. *Devam ediyor mu işiniz?* Evet, Atatürk bulvarında dükkânımız var.”³⁸⁷ Aktarılmıştır.

İzzet Kayalar’dan “Ben Azota girdim, Eşref ağabeyim sütçü dükkânına girdi, Mülayim ağabeyim siteye girdi burda Azot fabrikası vardı ya aşçı olarak oraya girdi. Burda lokanta açtık Saman pazarında ama uymadı esnaflık orda başka burda başka olmadı. Ondan sonra babam çağırdı bi gece beni kardeşim yoktu ben ayrılmadan sizin de ayrılmanızı istemiyorum dedi ama onun gayesi başkaydı. Bir kişi başka olur üç kişi başka bakar. Peki, baba dedik sen sağ iken biz ayrılmayacağız hakikâten öyle oldu. Ben dedi görüyorum çocukları, kadınları geçinmiyorlar, kavga yapıyorlar ama tamam onlar yapsınlar biz ayrılmayacağız dedik ayrılmadık, öldükten sonra Allah rahmet eylesin ondan sonra ayrıldık. Ayrıldıktan sonra yaptık bi ev aşağıya bu Kıbrıs caddesinde ev. Öyle plan projeli yapmadık. Dört sefer evi yaptım yıktım.”³⁸⁸ Aktarılmıştır.

³⁸⁵ Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri: 10 Mayıs 2015, Kütahya

³⁸⁶ Fuat Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Ağustos 2018, Kütahya

³⁸⁷ Hamdi Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 29 Kasım 2017, Kütahya

³⁸⁸ İzzet Ziya Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Eylül 2016, Kütahya

Kadriye Şenyüz'den "Valla ayıp söyleyeceğim şeker kaynatıp satıyordu bizim ki, simit satıyordu. Tabi biraz zorlama gördük ama şükür idare ettik aç olmadık Allah'a şükür. Eh sonra kendi dükkânını tuttuk kiradaydı altı ay biraz çektik sonra lokantacı oldu yemek sattı. *Lokantanız hâlâ duruyor mu yoksa amca vefat edince kapandı mı?* O lokanta kapandı biz kendi lokantamızı açtık. Şu an da yaşıyor dört kardeş çalışıyorlar. Kütahya'nın en eski lokantası aynı zamanda tez yapılmıştı. En eski vergi levhası bizim lokantanın Kütahya'da. Şimdi Zait çalışıyo, Nevzat çalışıyo, Memet çalışıyo, İskender çalışıyo bi tane çırak var fazla yok. Allah'a şükür. *Bunlar sizin oğullarınız mı?* He bizim oğlanlar."³⁸⁹ Aktarılmıştır.

Latif Arkaç'tan "Buraya gelir gelmez zaten orda babam fiçimin içinde dondurma yapıyordu. *İlk işiniz dondurmacılık mı?* İlk işimiz dondurmacılık. Üçtekerlikli bisiklet de getirmiş Makedonya'dan. Köylerde, yollarda dondurma satıyordu. Sonra işte bakkal dükkânı açtık oradan böyle böyle çalıştık. Oradan edindiğin bilgilerle burda tabi kaynaştırıyorsun. Meselâ annem evde börek yapardı biz hemen giderdik jandarmanın tel örgüsünün kıyısından askerlere satıyorduk çocuk olmamıza rağmen bi katkımız oluyordu. Camekân ile işte yollarda çekirdek, sakız, çiklet bi şeyler satıyorduk."³⁹⁰ Aktarılmıştır.

Nasuf Kosor'dan "Simit sattım, seyyar satıcılık yaptım, şeker yapıp sattık, mısır patlatıyorduk satıyorduk neler neler... Her şey. Sonbahar geldi mi mısır kaynatıyorduk mısır satıyorduk öyle yani geçim için."³⁹¹ Aktarılmıştır.

Neşet Demirdak'tan "Ben Azot'ta çalıştım oraya girdim."³⁹² Aktarılmıştır.

Ramazan Güneş'ten "Babam burda bi ara Saman pazarında gene kuruyemişçiliğe devam etti. Dondurmacılık yaptı ben o mesleği sevmedim amcam bu işi elektronik işini yaptığı için onun yanında çalıştım bi altı sene ondan sonra 76'da burayı açtım. 69'dan 76'a kadar amcamın yanında çalıştım. Aynı zamanda muhabereciydim askerde. Edirne'de yaptım askerliği. Tam Kıbrıs çıkartmasının olduğu sene 74'te yaptım. Muhabere kademesindeydim aynı mesleği askerde de devam ettirdim."³⁹³ Aktarılmıştır.

Raziye Yıldız'dan "İlk sene geldi dondurma sattılar sonra dükkân aldık sonra lokantacı oldu dondurmadan lokantaya."³⁹⁴ Aktarılmıştır.

Rıza Yenidoğan'dan "Hacı Evren Çeşmesi'nin oraya yerleştikten sonra ne yaptık dükkân açmış babam burda pastacı dükkânı. Kütahya gelişmiş olmayınca Burdur'a gitmiş Burdur- Antalya çalışmış. Orada da pastacılık yaptı mesleği oydu. Küçük hamam varya onun üst tarafında 58'de ilk dükkânını oraya açmış. Burdur'da 64'te dükkân açıyor orda adam oluyoruz. Müthiş iş vardı. Buranın ise 80 bin nüfusu var. Belediyesinden tut

³⁸⁹ Kadriye Şenyüz, Görüşme Tarihi ve Yeri: 20 Ağustos 2016, Kütahya

³⁹⁰ Latif Arkaçlar, Görüşme Tarihi ve Yeri, 22 Mart 2018, Kütahya

³⁹¹ Nasuf Kosor, Görüşme Tarihi ve Yeri: 30 Kasım 2017, Kütahya

³⁹² Neşet Demirdak, Görüşme Tarihi ve Yeri: 19 Ağustos 2017, Kütahya

³⁹³ Ramazan Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

³⁹⁴ Raziye Yıldız, Görüşme Tarihi ve Yeri: 8 Mayıs 2015, Kütahya

başkanına kadar gitmeyin diyor. Ama napcan babam vefat etti cenazesi buraya, annem vefat etti cenazesi buraya, kız kardeşim beyninde ur vardı vefat etti cenazesi buraya, oğlum kaza geçirdi Burdur'da belediyenin önünde çarptılar vefat etti cenazesi buraya nereye gitcen? Biz dedik emekliliğimiz geldi bari üç beş sene orda çalışır emekli oluruz dedik bütün biraderlerde kabul etti geldik tekrardan Kütahya'ya.”³⁹⁵ Aktarılmıştır.

Sait Kama'dan “Amcalarım babam ilk öncelikle inşaatlarda çalıştı daha Azot açılmadıydı, şeker açılmadıydı inşaat halindeydi. Sonra babam ilk önce şekere sonra da amcalarımın ikisi şekere girdi. Amcam emekli olasıya kadar şekerde çalıştı. Amcamın biri istifa etti Antalya'ya yerleşti. Babam 1-1,5 sene çalıştı şekerde sonra Azot'a girdi. Ben 9 yaşında simit satmaya başladım. Ondan sonra askerlik çağına kadar birkaç arkadaşın yanında tezgâhtar olarak çalıştım askerden sonra da Azot'a girip emekli oldum.”³⁹⁶ Aktarılmıştır.

Salim Kurtulmuş'tan “Simit sattım, hepimiz aynı. Azot, Şeker fabrikası açılmıştı buraya sizden birisi oraya girmek için başvuru yaptı mı? Aman aman ne gireceğim ben oraya vereceği bana asgari ücret. Ben Menderes rahmetlinin aldığı kadar para alıyordum. Sabah dörtte kalkıyordum simit satmaya on ikiye kadar, on ikiden sonra Şam şekeri satıyordum camekânda akşama kadar akşamdan sonra boza. Var mı şimdi gece boza satan yok. Eskiden yoktu biz vardık biz satıyorduk. Şimdi yok şimdi herkes patron.”³⁹⁷ Aktarılmıştır.

Yusuf Yenidoğan'dan “Amcamla ağabeyim pastane dükkânı açtılar eniştemle beraber ortak ablamın kocasıyla. Eee benim için yer yok ben de Şeker fabrikasında çalıştım işçi olarak iki sene. Burda Kiremit fabrikası vardı istasyonun orda tuğla kiremit fabrikası, devletin Sümerbank'ı vardı orda çalıştım ondan sonra orda çalışırken asker oldum. Esnaf olarak dükkân açarsan devlet bizden beş sene vergi almayacaktı. Ben fabrikada çalıştım. Çalıştığım yerde vergi kesiliyor ya sigorta için bana da o hak tanındı. Devlet o zamanki hükümet benim maaşımdan vergi kesmedi. Şimdi herkesin fişi var aybaşı geldiği zaman atıyorlar benimle çalışan arkadaşlar bakıyorlar benim yüz lira fazla. Onlar da beraber çalışıyoruz neden farklı dediklerinde bende böyle böyle bizim hakkımız var dedim. Ama evdir şudur budur vermediler biz kendimiz çalıştık ev aldık şey aldık yani beş sene sonra işte bizler de dâhil olduk artık vergiye her türlü şeye.”³⁹⁸ Aktarılmıştır.

Zürap Çavuşoğlu'ndan “Halalarım büyüklerim biz meselâ benden büyük ağabeyim simit satmaya gittiğinde halalarda çiniye gidiyodu. En azından pazar harcını evin geçimini çiniyle simitle yani aklı başında bi iş edininceye kadar Allah vere onlarla geçinmişiz. Çünkü ordan getirebileceğin bi paran yok yüklü bi şeyin yok kâh simit sattın

³⁹⁵ Rıza Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

³⁹⁶ Sait Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

³⁹⁷ Salim Bey, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

³⁹⁸ Yusuf Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

kâh dondurma sattın seyyar olarak kâh kızlar da çiniye gitti. Annemin babası Türkiye'ye geldi geleli hep o türküyü çağırdı. Allah benim orda canımı alsın diye diye burda kala kaldı. O kravatlı dayılarım orda iki tane dükkân bırakıyorlardı. Buraya gelince simitler mimitler kafayı bozmuşlar döner gazineye çıkmışlar burdan yuvarlanalım falan o kadar kâhır etmişler kendilerine. Orda dükkân sahibisin buraya geliyorsun simit satıyorsun. Dil yok kimseye derdini anlatamıyorsun. Bunları hep duyuyoz kahvede hep bu tür şeyler konuşuluyor ya tabi sonradan sonraya duyduk.”³⁹⁹ Aktarılmıştır.

3.1.8. Torbeşlerin Kütahya’da Karşılaştığı Zorluklar

Muhaceret yalnızca muhacirleri etkilememektedir. Muhaceretle beraber doğup büyüdüğü coğrafyada ve muhacir olarak geldiğin, yeniden yaşam öykünü yazacağın coğrafyada hem ferdi hem de sosyal yönden kritik durumlar ortaya çıkmıştır.⁴⁰⁰ Muhaceretin yaşattığı sosyo-kültürel vakalar ise yaptığımız görüşmelerde şu şekilde anlatılmaktadır.

Dudu Kurtulmuş’tan “Burda biraz ettiler bize. Oradan geldik diye bunlar Müslüman mı değil mi? Diye düşündüler. Bilmiyorum valla açık eziyet ettiler çeşmede. *Kütahya’nın yerli halkı mı?* Evet, çeşmede su doldurmaya rahat vermediler. Bi tane ihtiyar komşu vardı o gözetiyordu bizi çok değildi ama konuşuyorlardı bizimle ilgili. Çeşmeyi getirdiler eve de rahatladık. Biz sevdik burayı bizim Türkiyemiz burası. Biz Türküz elhamdülillah onun için geldik. Babalarımız zorluk çekti getirdi buraya Allah razı olsun ondan çok zorluk çektiler gelinceye kadar ama geldiler.”⁴⁰¹ Aktarılmıştır.

Ecriye Yenidoğan’dan “Yerli halkı biraz ters idi. O zaman iyi değillerdi çok tersti. Çiniye gittik. Orada da bize baskı yapıyorlardı ama Nebahat vardı o arka alıyordu bize. Yapmayın, etmeyin, bunlar iyi insanlar duymayayım derdi. Hep eli üstümüzdeydi.”⁴⁰² Aktarılmıştır.

Ekrem Vuran’dan “Vallahi şimdi babam bakkal dükkânı açtı. Belki önce yabancı gözle baktılar ama 5-6 aydan sonra eğer hayatta varsa şimdi o mahallede gidin sorun Hakik amca nasıldı diye? Hatta More diyorlarmış babama hâlâ anıyorlar hatta benim oğlan varya mühendis Seyit Ömer’de biri söylemiş, baba benim büyükbabam nasıl bir adamdı diyor. Bi bakkal bu kadar met edilir mi? Dedim bi sor bakalım. Ama babamda kim gelirse dinlemiş

³⁹⁹ Zührap Çavuşoğlu, Görüşme Tarihi ve Yeri: 23 Eylül 2016, Kütahya

⁴⁰⁰ Hacı Murat Arabacı, (2012), 1783’ten II. Dünya Savaşına kadar Kırım’dan Anadolu’ya Yapılan Göçler Sebepleri ve Sonuçları, 38. ICANAS, 10-15.09.2007 Ankara/Türkiye, Bildiriler, *Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, C.1, Ankara, ss. 227-242, s. 236

⁴⁰¹ Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

⁴⁰² Ecriye Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 1 Mayıs 2015, Kütahya

kimisi gelinini şikâyet etmiş kimisi kayınvalidesini babam ise denge kurmuş. Ha olur More, aha böyle olur More More More More lakâbı da More kalmış.”⁴⁰³ Aktarılmıştır.

Fuat Güneş’ten “Valla pek sıcak karşılanmadık. İkinci sınıf muamelesi gördük. Sokağa çıkardık dövüldük, çeşmeye giderdi hanımlarımız itilirdi kakılırdı meselâ. Burda Türkiye’de büyük bi hayal kırıklığı yaşadık. Daha sonra işler değişti saygı görüyoruz şimdi. Yalnız hâlâ daha dediğiniz gibi Torbeş derler, göçmen derler adınızdan ziyade sıfatınızla ön planda olursunuz.”⁴⁰⁴ Aktarılmıştır.

Hamdi Kayalar’dan “Valla Kütahyalılar bize ekmek verdi şimdi inkâr edemeyiz ama tabi hor görenlerde oldu. *Hor gördü derken ne yaptılar?* Şimdi bi sepet alıyorsun sokakta simit satıyorsun. Diyorlar geçme buradan, bağırma türlü türlü bazı şeyler söylediler. Ama genede bize ekmeği verdiler şimdi inkâr etmiyeyim. Şurda altmış senedir bir yaşıyoruz hiç kimseyle kötü olmadık, kimse kapımızı çalmadı, bi kötülük yapmadı. Ee biz memnunuz Kütahya’dan.”⁴⁰⁵ Aktarılmıştır.

İzzet Demirdak’tan “Kadınlar oraya göre çeşme bilmem ne... Aaahh! Burda daha çok zorluk çektiler. Kadınlar gidiyorlar çeşmeye itiyorlarmış, vay gevur geldi bilmem ne. Biz görmedik Allah var yalan söylemiyeyim ama baya şey oldu. Ondan sonra bi tane kadın vardı çok kuvvetliydi pehlivanlar gibi kadını çeşmede bi kadın azarlamış onu o da kalkmış bi tutmuş suya atmış. Tabi zor macirlik zor. Bakın ordan geldiniz buraya zorluk var mı yok hep düzgün mü oluyor yok ufak tefek oluyor dimi. Ne komşuluk var ne hiçbir şey yok. O zaman çok berbatça.”⁴⁰⁶ Aktarılmıştır.

Kadriye Şenyüz’den “Valla ayıp söyleyeceğim. Şeker satıyordu bizimki, simit satıyordu. Tabi biraz zorlama gördük ama şükür idare ettik aç olmadık Allah’a şükür. Sonra kendi dükkânı tuttu. Kiradayken 6 ay biraz çektik sonra lokantacı oldu. Yemek satıyordu Allah’a şükür sonra çekmedik. Bizi çok iyi karşıladılar Aa dokunma, o macir dokunma ona macir o. Valla çok iyi karşıladılar. Rahatsız edenlerde vardı. Annem anlatıyordu rahatsız ediyorlarmış çocuklar. Bize Arnavut gelmiş aha göçmenler gelmiş diyorlardı. Biraz eziyet verdiler ama alışasıya kadar eziyet verdiler sonra bıraktılar. Aha Torbeş geliyor. Hadi su taşıyoruz eve sıra bekliyoruz çeşme yok çünkü. Sıra beklerken bazı insanlar sıra veriyordu bazısı vermiyordu. Allah’a şükür iyi kötülüğünü görmedik. Türkiye’ye geldik çok şükür iyiz.”⁴⁰⁷ Aktarılmıştır.

Latif Arkaç’tan “Sarmalayanlarda oldu, nesiniz diyenlerde oldu. Tam tarihini bilmeyenler evlâd-ı fâtiḥân olduğumuzu bilmiyorlardı. Yadırgayanlarda oldu ama çok

⁴⁰³ Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri: 10 Mayıs 2015, Kütahya

⁴⁰⁴ Fuat Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri, 9 Ağustos 2018, Kütahya

⁴⁰⁵ Hamdi Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 29 Kasım 2017, Kütahya

⁴⁰⁶ İzzet Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Eylül 2016, Kütahya

⁴⁰⁷ Kadriye Şenyüz, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Mayıs 2015, Kütahya

şükür kabul ettirdik kendimizi sağ olsunlar. *Sizin de yerel halk ile bi sorunuz oldu mu? Anneniz ya da babanız bi sorunla karşılaşmış mı? Yok.*"⁴⁰⁸ Aktarılmıştır.

Nasuf Kosor'dan "Valla Allah şükür hiçbir zorluk çekmedik ama elde uzatmadık. Burda Suriyeliler geldi herkes dilenci oldu hâlbuki devlet onlara para veriyor gene dilencilik yapıyor biz..."⁴⁰⁹ Aktarılmıştır.

Neşat Demirdak'tan "Biraz çarpık gevurlar dediler bize. Burda rahmetlik oldu bi kadın Hidayet vardı. Benim hanım ben Azot'ta çalışıyordum tabi akşamları süslenmiş falan ne ise oda gelmiş nereye gidiyorsunuz? Hiç bi yere gitmiyoruz kocam işten gelecek demiş. Heee demiş Türklük sizde imiş."⁴¹⁰ Aktarılmıştır.

Sait Kama'dan "Bizim evlerimizde ilk başlarda terkos diye bir şey yoktu. Mahallenin çamaşırlığına veya çeşmeye gidip su doldururlardı. Suya giden kişi yarım saatte bir saatte zor gelirdi niye sırasını vermezlerdi veya öne geçerlerdi, testisini kırarlardı, çamaşır yıkama yerinde çamaşırlıkta yıkatmazlardı fakat zamanla onları biz iyilikle güzellikle hepsini ikna ettik hepsi de razı oldu bizim yaşantımıza."⁴¹¹ Aktarılmıştır.

Yusuf Yenidoğan'dan "Valla iyi yaklaşımadılar doğrusunu söyleyeyim. O zaman bırak ya bu göçmen bırak derlerdi. Bi yere gidiyorsun hep şey ettiler burdaki Kütahya'nın halkı. Ama bizim İstanbul'a Bursa'ya Eskişehir'e gidenler öyle bi söz duymadılar. Ama burda bak hâlâ daha var. Yani biz çoğaldık şimdi. 40-50 hane geldik o zaman yoktu. Şimdi olmuşuz 500 hane burda Kütahya'da. Şimdi belediyede de adamlarımız var orda da var burda da var ama şimdi eski adamlar gibi yeni nesil onu yapmıyor. Yeni nesil başka gözle bakıyor çünkü o daha ileri görüşlü dimi. Ama eski adamlar vay bırak onu göçmen o nııı! Git sen göçmen. Benim annem yaşlı kadın bakkala gidiyor ekmek almaya. Yerli çocuklar Kütahyalı binerlermiş çüş çüş eşşek gibi biniyorlarmış üstüne annem geliyor eve ağlıyor böyle böyle yaptılar diye. İhtiyar kadın böyle eğiliyo gidiyor onlarda biniyor üstüne kaç defa düştüm kalktım elimde ekmek diyor. İşte bunları gördük işte böyle yani."⁴¹² Aktarılmıştır.

Zürap Çavuşoğlu'ndan "Baya bi garipsediler. Ya işte nerden geldi bunlar. Efendim çeşmeye gidiyorlar o zaman herhâlde bunlar kenara gelin ilk önce bizim doldurmamız gerekiyor falan gibi laflar etmişler kulağımıza gelenler. Ha biz şahit olduk mu hayır fakat büyüklerimizin anlattığı şeyler bunlar. Torbeş aşağı Torbeş yukarı, göçmen aşağı göçmen yukarı hâlen daha göçmeniz yani. Hiçbir tanesi benimsemedi niyeyse hâlbuki

⁴⁰⁸ Latif Arkaçlar, Görüşme Tarihi ve Yeri, 22 Mart 2018, Kütahya

⁴⁰⁹ Nasuf Kosor, Görüşme Tarihi ve Yeri: 30 Kasım 2017, Kütahya

⁴¹⁰ Neşat Demirdak, Görüşme Tarihi ve Yeri: 19 Ağustos 2017, Kütahya

⁴¹¹ Sait Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri, 7 Mayıs 2018, Kütahya

⁴¹² Yusuf Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

burda okul okuduk, askere gittik, vergi verdik, verdiğimiz vergilerle emekli olduk hâlâ gene göçmeniz.”⁴¹³ Aktarılmıştır.

3.2. TORBEŞLERDE SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT

3.2.1. Kütahya’ya Yerleşen Torbeşlerin Geçmişten Günümüze Örf, Âdet, Gelenek, Eğitim, İnanç ve Sosyal Hayatları

3.2.1.1. Sünnet Düğünü

Dudu Kurtulmuş’tan “Eltilemlerle biz dört tane çocuğun sünnet düğününü bir arada yaptık. *Sünnet kınası olur mu çocuk gezdirilir mi?* Tabi o zaman evde düğün yaptık. Bahçede oynadılar salon o zaman yoktu evde düğün. Erkekler dışarıda oynadı kadınlar içeride evimizin avlusunda. *Yemek veriyor musunuz?* Tabi mevlit yapıyoruz, yemek yapıyoruz mevlit için. Yemek ve çalgılar çalınıyor cumartesi günü. Ertesi gün sünnet oluyor mevlit sonra oluyor tamam bitti düğün.”⁴¹⁴ Aktarılmıştır.

Ecriye Yenidoğan’dan “Aaa sünnet düğünümüz çok güzel oldu. Kaynımın evine geldik. Biz Balıkesir’de oturuyorduk. Çalgıcı sokakta söyledi salon yoktu şimdi salonlar var. Ondan sonra çalgı oynamak için erkekler ayrı kadınlar ayrı yerlerdeydiler oyun oynadılar. Yemekler için kazanlar kuruldu çok güzel sünnet oldu.”⁴¹⁵ Aktarılmıştır.

Ekrem Vuran’dan “Ordaki âdetlerde herkes davul zurna eşliğinde yapardı. Eskiden bi düğünün fakirliği vardı. Biri düğün yapıyorsa köyde evladını everiyorsa o düğünde 8-10 tane de çocuk sünnet olurdu. Burda ayrı ayrı yaptık düğünü. Davulu zurnayı Eskişehir’den getirdim o zaman. Şimdi Bursa’dan getiriyoruz. Ahmet’in düğününde Serkan sünnet oldu âdetlerimiz aynı devam etti ona hiç kimse karışmıyor hatta Ahmet’in düğününde burdaki yol işlek değildi kapattık. Trafik ekipleri geldi dedi niye kapattınız yolu? Öbür komser dedi bunlar ne silah sıkır ne kavga eder bir gün kapansa ne olur dedi. Vallahi. Şimdi hakikâten yolu resmen kapatmıştık ama trafik böyle değildi.”⁴¹⁶ Aktarılmıştır.

Fuat Güneş’ten “Düğün cumadan başladı cumartesi, pazar üç gün. Üç günde yemek verildi. Biz Bursa’dan çalgıcı getirdik. Evde oldu. Erkekler dışarda oynadı kadınlar arka bahçede.”⁴¹⁷ Aktarılmıştır.

⁴¹³ Zürap Çavuşoğlu, Görüşme Tarihi ve Yeri: 23 Eylül 2016, Kütahya

⁴¹⁴ Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

⁴¹⁵ Ecriye Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 1 Mayıs 2015, Kütahya

⁴¹⁶ Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri: 10 Mayıs 2015, Kütahya

⁴¹⁷ Fuat Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri, 9 Ağustos 2018, Kütahya

Latif Arkaç'tan "Sünneti evde yaptık. Yine ev düğünüydü. Erkekler dışarda oynuyor kadınlar evin içinde tabi bizim evin arkasında bahçe vardı, bahçenin etrafını kapatırsın etraf görmesin diye kadınlar orda eğlenir. İşte mevlit okunur. Çalgıcıları Edirne'den getirmiştim o zaman."⁴¹⁸ Aktarılmıştır.

Rıza Yenidoğan'dan "Evin önünde oldu. Kazanlarla yemek yapıldı. Çalgıcılar Bursa'dan bi ekip geliyordu oradan getirttim. Evin önünde oldu. Okul bahçesinde erkekler davul zurnayla oynuyordu kadınlar ise bahçede."⁴¹⁹ Aktarılmıştır.

Sait Kama'dan "İkinci oğlum olduktan sonra iki oğlumuza birden sünnet yaptık. Sünnet merasimimiz de çok neşeli geçer bizim düğünlerimiz hep neşelidir. Sünnet de evde oldu. Eskiden salon yoktu. Bursa çalgıcısı vardı onları getirttim. Davul zurna eşliğinde evin önü genişti çok büyük bahçeydi orada yaptık. Eş dost akraba sağ olsun geldiler. Bizim düğünlerimize de cenazelerimizde hep gelmişlerdir. Biz birbirimize çok bağlıyızdır."⁴²⁰ Aktarılmıştır.

Yusuf Yenidoğan'dan "Düğünü Hacı Evren'de orda yaptık. İşte çalgıcı getirttik. Bursa'da çalgıcılar var ya onları. Bizim burdaki akrabalar hemşeriler komşular geldi. Ordan burdan Balıkesir'den. Salon yoktu o zaman sokak düğünüydü. Mahallede oynadılar zıpladılar. Oğlanı bindirdik beyaz bi ata, sünnet kıyafetiyle gezdirdik. Böyle mahallede gezdirip getirdik evde sünnet ettirdik. Arkadaşlar, akrabalar geldi böyle işte."⁴²¹ Aktarılmıştır.

Yukarıda anlatılan bilgilere göre yapılan sünnet düğünleri; herhangi bir organizasyon olmadan kendi imkânları ile gelenek ve göreneklerine uygun, kadın ve erkeğin kendi aralarında farklı yerlerde oyun oynadığı ve yemek yediği, sonradan maddi durumu iyi olanların şehir dışından müzisyen getirttiği, eğlenceli vakitlerin geçtiği durum olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.1.2. Eğitim

Dudu Kurtulmuş'tan "Orda 4 sınıf okunuyordu bizim zamanımızda 4 sınıf. İyi okudum Türkçe okumasını biliyorum çünkü yarım okuma kitapları Latinceydi, yarım okuma kitapları oradaki dil idi. *Devlet Türkçe okumanıza izin veriyordu öyle mi?* Bu yazıları okuduk Latince bizim dediğimiz."⁴²² Aktarılmıştır.

⁴¹⁸ Latif Arkaç, Görüşme Tarihi ve Yeri, 22 Mart 2018, Kütahya

⁴¹⁹ Rıza Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri, 7 Temmuz 2018, Kütahya

⁴²⁰ Sait Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri, 7 Mayıs 2018, Kütahya

⁴²¹ Yusuf Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

⁴²² Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

Ecirye Yenidoğan'dan "Öğretmenle ben hiçbir zaman kavga etmedim. Bana kızmadı hiçbir zaman. İyiydi okulumuz. Saçları... Babam izin almıştı bana tarlada işimiz vardı ben tarlaya gittim. Böyle atın üzerine binmişim geliyorum eve. Kızlar okuldan çıkmış bana el sallıyorlar. Kafadaki saçlar kesilmiş taaa beline kadar idi saçları hepsinin. Görürsün seninkini de yarın kestircez dediler. Bende naaa benimkini kesersiniz dedim. Babama söyledim. Babam hemen doğru öğretmenin yanına gitti sen naptın? Diye. Öğretmenin adı Pascal'idi. Gevur, Hristiyan ondan sonra Niyazim amca ben kötü mü yaptım dedi. Babamda bunlar seni şikâyet yaparsa sen biliyor musun ne olacak senin hâlin. Sakın benim kızımın saçını kesme yarın dedi. Ben kestikten sonra çok pişman oldum demiş öğretmen babama. Kızlar başlamış ağlamaya şimdi ne olacak bana demiş öğretmen babama. Ondan sonra kimi kavgaya gitmiş kimi demiş iyi yapmışsın demiş öğretmene sonra eve geldi geçti. Pascal derslerimizde fazla zorlamıyordu 1. sınıfta başka bi Yordan'ı diye bi öğretmen vardı o çok zorluyordu. Çok döverdi bu Pascal dediğim hiç dövmezdi hep iyilikle anlatırdı. Eğitiyordu bizi çok iyi bi öğretmendi. Ama o 1. sınıfta hiç birimiz sevmedik ve ondan korktuk. Gitti oda memnun kalmadı bizden biz de ondan. İşte böyle karıştı. İlki Yordan idi hiç unutmuyorum adını."⁴²³ Aktarılmıştır.

Ekrem Vuran'dan "1941 senesinde 6 Nisan'da harp başlayınca köyümüzün okulu kapanmış 7 sene kapalı kalıyor köy okulu. 1948'de ilk ikinci dönem açılıyor. Eee cahil kalmaması için gençlerin kızları okula almadılar. Sırf erkekleri aldılar. 1934-39'a kadar 5-6 kura birden. Birimiz 14 yaşında birimiz 9 yaşında ilkokula gittik. Yani birinci sınıfa ama hiçbirisi cahil kalmadı gençlerin. Ondan sonra normale döndü okul. *Hocalarınız nasıldı?* Hocalar gayrimüslimdi ama iyi bir aile çocuğu idi. Petar diye biri Allah razı olsun hepimizi iyi yetiştirdi. Hepimiz iş adamı olduk aşağı yukarı hep 4 sene okuduk biz. Okul 5 değil burada da sınava girdim ben diploma almak için. Tabi rahmetlik olmuştur şimdi bi hoca hanım vardı yav dedi siz okumuşsunuz aslında niye geliyorsunuz tekrar ee napalım dedik devlet böyle istiyor. Kabul etmiyor 4 senelik diplomayı. *O zaman Tito ile beraber komünizm vardı size komünizm aşıldı mı?* Ama o komünist değildi kendisi. Öğretmen sağ görüşlüydü ama komünizm baskısı vardı. Köylerimizde komünist de vardı. Onu da kabul etmek lazım hatta bir olay yaşanmış asker ocağında. Bu bizim sülaleden bir ağabeyimiz tanık oluyor. Tabi komünizm de tövbe haşa peygamber, Allah diye bir şey yok diye bizimkileri çağırıyor. Onların adıyla koz diyor yani Allah yok diyor. O diyor var. Eee diyor görüyor musun? Yo diyor. Ben Tito'yu da görmüyorum ama Tito'nun var olduğuna inanıyorum demiş. Ondan sonra koz bi susmuş hiç soru sormamış. *Okulda kızlar var mıydı? Ayrı mı okuyordunuz?* Dedim ya hiç alınmadı o zaman yoktu. Okulda 12 sınıf vardı. Delikanlılar cahil kalmasın diye sırf 2 sene kız öğrenci almadılar ondan sonra kızlarında geldi hepsi ama biz 3. sınıfken kızlar okula gelmeye başladı."⁴²⁴ Aktarılmıştır.

⁴²³ Ecirye Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 1 Mayıs 2015, Kütahya

⁴²⁴ Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri: 10 Mayıs 2015, Kütahya

Fuat Güneş'ten “Ben bu konuda size fazla bilgi veremem ama duyduğum kadarıyla bizim hemen evimizin altında ilkokul vardı devletin. O okul dört senelikti ve genelde insanlar o günün şartlarında dördün üstünde tahsil yapmıyorlardı ancak şehirlerde oturan şehirlieler yapabiliyordu. İşte ortaokuldu, liseydi, üniversiteydi daha üst düzey okullara gidiyordu. Bizim orda ilkokullar dört yıllıktı. Üçlü eğitim dörtlü eğitim şeklinde. Mesela birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü sınıf bi sınıfta okutuluyordu. Gelen hocalarda genelde Hristiyan öğretmenlermiş onlar eğitim veriyormuş. Tabi orda ideolojik olarak öğrencilere nasıl yaklaşılmış bilmiyorum ama tabi daha ziyade o zaman Tito devlet başkanı olduğu için sanırım onun politikasının paralelinde eğitim veriliyordu. Bizim işyeri kendimizin olduğu için ben yaz tatilinde babamın yanında çalıştım. Ben okurken iş güç sahibiydim. Hem okudum hem yaz tatilinde çalıştım. Mezun olduktan sonra üniversiteye gittim ve ilk yılında bıraktım. *Neden?* Hem anarşik olaylardan dolayı, evin tek evladım hem dükkânın çok yoğun olması sebebiyle bıraktım. Şöyle düşündüm ben okusam devlet memuru olacağım gideceğim benim burda kurulu bi düzenim varken bunu devam ettireyim dedim nasıl olsa gelirimizde Allah’a şükür iyi dedik hiç olmazsa biz bu müesseseyi sürdürelim diye düşündük.”⁴²⁵ Aktarılmıştır.

Hamdi Kayalar’dan “Okul... 7 yaşında başladık. 4 sınıflı okuldu oradaki sistem öyleydi. Tabi okuldan sonra bizim başka bir okula gitmeye imkânımız yoktu çünkü şartlar kısıtlıydı. Bizim geldiğimiz seneler komünizmle idare olunan bi sistemdi anca 4 sene. Büyük şehirlerde okul vardı. İyi ama oraya gitmeye imkânımız yoktu. Tabi uzakta, yayan mümkün değil. Eee o şekilde. *Okulda ne öğretiyorlardı? Komünizm aşıyorlar mıydı?* O kadar fazla değil bizim zamanımızda fakat tabi komünizm de Allah inancı yoktu bu şekilde. Onlar inanmıyordu ama biz aramızda Müslüman köyü inancımızı sürdürdük hani öyle bi kati yasak getirmedi.”⁴²⁶ Aktarılmıştır.

İzzet Kayalar’dan “İlkokulu ben üçüncü sınıfta normal okudum ama böyle Türkçe değil yoktu orda Türkçe Makedonca okuduk. Ben şahsıma ait üçüncü sınıfa kadar okudum ondan sonra II. Dünya Harbi çıktı. Okullar vardı hâlâ devam ediyorlar orda. İlkokul vardı orda. Ortaokul da vardı. Ama ortaokuldan fazla yoktu. İlkokul, ortaokul oluyordu ondan sonra gidiyorlardı şehire. Şehirlerde karışık okullar. *Hocalarınız nasıldı? Öğretmenimiz Hristiyan idi tabi. Ama şimdi bollaştı, Müslümanlar’da var ayrılmıyor Allah var. Sizin zamanınızda dinini öğretmeye çalıştı mı ya da Türkçe konuşmayacaksınız diyor muydu?* Yok yok. Kimse bi şey demiyordu.”⁴²⁷ Aktarılmıştır.

Kadriye Şenyüz’den “Okumadım, cahilim. Okuma yazma bilmiyorum ama biraz okuma biliyom ama yazma bilmiyorum. *Oradaki alfabeyi mi yoksa Latin alfabesini mi biliyorsunuz?* Burasını. Bizim yaşta okul yoktu. Ama biz Türkiye’ye geldik okul vadi.

⁴²⁵ Fuat Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri, 9 Ağustos 2018, Kütahya

⁴²⁶ Hamdi Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 29 Kasım 2017, Kütahya

⁴²⁷ İzzet Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Eylül 2016, Kütahya

Ama biz daha gelmeden Türkiye'ye okul yoktu, okumadık. Üsküp'te okul vardı. *Peki, Üsküp'e göndermediler mi sizi okutmak için?* Biz hiç gitmedik Üsküp'e. Kadınlar gitmiyordu hiç Üsküp'e. Bizim adamlar gidiyordu Üsküp'e biz hiç gitmedik.”⁴²⁸ Aktarılmıştır.

Latif Arkaç'tan “Orada okul Tito zamanında mecburen Kiril harfleriyle okunuyordu. Türkçeyi kaldırmışlar tabi biz çocuktuk o zaman bilmiyorum ben orda doğdum ama 3 yaşında geldim. Gidip gelmemden orda öğrendiklerim öyle Kiril alfabesiyle okuyorlardı. Ama Türkçe yasaklamışlar, işte Kuran'ı yasaklamışlar. Biz o dönem 50'li yıllar ki dönemden bahsediyom. Tabi bu baskıya dayanamayıp biz de göç etmişiz. Köyün bi yarısı göç etmiş. Şu an Kütahya'da 350 hane var.”⁴²⁹ Aktarılmıştır.

Nasuf Kosor'dan “Okulumuz iyiydi. İlkokul öğretmenimiz iyiydi. *Öğretmeniniz yabancı mıydı?* Şöyle, biz Müslümanız öğretmenimiz Hristiyan idi. Öğretmenimin adı Petre Ristovski idi. Ama memnun idik. Bizim okul çok iyiydi, geçtim. *Makedonca dili olarak mı eğitim aldınız?* Makedonca okuduk.”⁴³⁰ Aktarılmıştır.

Neşat Demirdak'tan “İlkokula gittim. Arnavutluk okuluna gittim. Askere gittim orda askerde yine gittim okula. 6 ay astsubay okulu vardı onu kazandım. Astsubay olarak askerlik yaptım iki sene. *Arnavut okulunda ne okudunuz?* Bir sene okudum. *Türkçe mi? Arnavutça mı?* Arnavutça. Orda Arnavut okulunda yalnız bir sene okudum esas Yugoslav Okulu vardı dört artı bir. Dört sene ilkokul vardı. *Yugoslav okulunda okudunuz sonra Arnavut okulunda sonrada asker oldunuz değil mi?* Evet. Okuldaki öğretici kadın idi. Olga ama çok güzeldi. Din dersi veriliyordu din dersi hocası vardı. Ondan sonra bizim köylü ihtiyarlar ders verdiler birisi de Sinan dayıydı ders veren. Allah bin bereket versin hep okudu çok güzel hem namaz kıldı kıldırıldı ben memnunum. *Dininizi öğrenmenize karışan oluyor muydu?* Yok, yok yok.”⁴³¹ Aktarılmıştır.

Ramazan Güneş'ten “İlkokulu dört yıl köyde okudum, dört yılda Üsküp'te okudum. Yane Sandanski'de okudum. *Sadece siz mi okudunuz yoksa diğer kardeşlerinizde okudu mu?* Kardeşlerimde okudu ama sırf Üsküp'te en büyük kardeş olarak ben okudum. Diğerleri köyde okudu ondan sonra bu tarafa 1965'te göç ettik. *Okulunuz nasıldı, hangi dersleri görüyordunuz? Din ve Türkçe dersi görüyor muydunuz? Öğretmeniniz nasıldı?* Din dersi yoktu ana dil olarak Makedonca okuyorduk. Sonradan aynı okulda Türkçe de başladı ama benden sonra başladığı için ona yetişemedim. Yaşım geri. Benim amcaoğlu Türkçe okudu biraz benden küçük olduğu için aynı okulda. Bir sürü öğretmen bi tane değil ki. *Sizin dersinize giren öğretmen nasıldı?* Kaç yıl geçmiş aradan ama on on iki ders vardı on iki öğretmen vardı tabi. Makedonca dil öğretmen vardı, Sırpça dil öğretmen vardı, Fransızca

⁴²⁸ Kadriye Şenyüz, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Mayıs 2015, Kütahya

⁴²⁹ Latif Arkaç, Görüşme Tarihi ve Yeri, 22 Mart 2018, Kütahya

⁴³⁰ Nasuf Kosor, Görüşme Tarihi ve Yeri: 30 Kasım 2018, Kütahya

⁴³¹ Neşat Demirdak, Görüşme Tarihi ve Yeri: 19 Ağustos 2017, Kütahya

dil öğretmen vardı, Rusça vardı, Almanca öğretmen vardı vardı da vardı. *Tüm dersleri görüyor muydunuz?* Fransızca, Sırpça olarak görüyorduk ama ana dil Makedonca olduğu için o ayrı. Yabancı dil iki gözüküyordu. Sırpça ve Fransızca gördüm. Hem Latince hem Kirilce yazıyı yazıyorum da kullanıyorum da. Yani okurken iki alfabe okuyoruz biz.”⁴³² Aktarılmıştır.

Rıza Yenidoğan’dan “Okul Sırpça eğitim veriyordu. Öğretmeni de Sırp’tı. O yöreye göre eğitim veriliyordu. Türkçe ders yok. *Din dersi var mıydı?* Kesinlikle yok ihtiyarlar öğretiyordu. Oradaki ders ateizmdi. Şehirden gelen öğretmen “Allah var mı?” diye sormuş çocuklar da var diyorlardı o da hani nerde gösterin falan gibilerinden bu şekilde eğitiyordu. Din vazifesini ihtiyarlarımız veriyordu. *Camide mi yoksa herkes evde kendi çocuğuna mı öğretiyordu?* II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası zaten cami kapalı. *İhtiyarlar nereden öğrenmiş?* Kökenimiz zaten Türk başlar, Pomaklar, Peçenekler, Hunlar. Benim dedem Molla Davut’tur zaten oda burda eğitim görmüş sonra köye gelmiş. Türkçeyi bilen tek o dedemdi çok az Türkçe konuşan vardı.”⁴³³ Aktarılmıştır.

Sait Kama’dan “Ben bir sene Makedonya’daki köyümüzde okudum. Bildiğimiz gibi meselâ Türkçe değil de oranın diline uygun şekilde ilkokulda Türkiye’de okutulan mevzuların Makedonya diline bağlı şekilde okudum. *Peki, din dersi ve Türkçe dersi görüyor muydunuz?* Evet. Köyümüz zaten aşağı yukarı yüzde yüz Müslüman bi köydü bizim başka hiçbir dine mensup kişi ya da kişiler yoktu. *Öğretmeniniz nasıldı?* Öğretmenimiz çok iyiydi o da aşağı Tetova’da oturuyordu. Sabahları gelip akşamları geri dönüyordu. Aşağı yukarı Tetova’ya 4-5 kilometre bir mesafedeydi bizim köyümüz. *Öğretmeniniz yabancı mıydı?* Yabancıydı Müslüman değildi. Çok iyi davranıyordu hepimize yani Türkçe’nin iyi bir dil olduğunu Türkiye’nin de iyi bir devlet olduğunu bize anlatıyordu.”⁴³⁴ Aktarılmıştır.

Salim Kurtulmuş’tan “İlkokul mezunuyum. *Hangi dersleri alıyordunuz, Türkçe ders var mıydı?* Yok, be Türkçe nereye görüyön. Bizim dilce Makedonca. Türkçeyi söylemezler, okumazlar. Öğretmen yoktu ki bi tane öğretmen vardı. Hem bizim köye gidiyordu hem öbür köye gidiyordu çift köy vardı. Diğer Urviç. *Öğretmeniniz nasıldı?* Güzelce öğretiyordu şimdi Allah var nankörlük yapmayalım. Gevurca bilmem ne öğretmiyordu, ders neyse onu söylüyordu tamam. Öyle gevur ol, şöyle ol yok yok. *Öğretmeninizin adı neydi?* Ahmet, o da Türk. O da zaten kaçacak yer arıyordu.”⁴³⁵ Aktarılmıştır.

Yusuf Yenidoğan’dan “Orda 5 sınıf yoktu. 4 sınıf vardı. Orda 4 4 4’tü. 4 ilkokul, 4 ortaokul, 4 lise. Hani burası gibi 5 oluyordu ya ondan sonra tabi üniversite. Biz ilkokula

⁴³² Ramazan Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

⁴³³ Rıza Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

⁴³⁴ Sait Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

⁴³⁵ Salim Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

II. Dünya Savaşı başladıktan sonra gittik. 36 doğumluyum ben 12 yaşımdayken 48 senesinde okul açıldı. Köyümüzde biz Müslüman olduğumuz hâlde Türk olduğumuz hâlde bize Makedonlar Hristiyan öğretmen verdiler. Ne kadar direndilerse de istedilerse de yok. Petar Ristovski diye bir öğretmen verdiler. Ama bizim kasabadan o da bizim köyden Petroski. Biz büyüyüz 12 yaşında başladık okula her şeyi biliyoruz. Bizim Müslümanlık kuvvetli rahmetli dedem okuttu bizi. Biliyor dedem okulda öyle bi şey soracağını bak dedi bu Hristiyan size soracak Allah var mı yok mu? Sakın dedi hakkımı helal etmem eğer kalkarsın yok dersin onun hatırını yapmak için. Eğer sana sorarsa sen böyle cevap vereceksin dedi. Evet, Allah'ı biz göremiyoruz ama başbakan Tito var, cumhurbaşkanı var, Belgrad var onu da görmedim ama biliyorum olduğunu diye böyle öğretti bana. Nitekim de başladık okuyoruz ilkbahardı böyle bi günde öğretmenin dosyaları yok ders kitabı yok elinde sınıfa girdi. Öyle neşeli neşeli girdi. Çocuklar dedi "Bugün dedi dersimiz yok konuşacağız ordan burdan tabiattan. Eh, ben dedim bu galiba bugün soracak o soruyu. Neyse biz 3 kişiyiz, böyle halaoğlu, İsmet bi de Zülfikar. Ama 30-35 kişi bi sınıftayız. Hepimiz büyük bak, geç başladık okula 12 yaşındayız hepimiz. Şimdi öğretmen duymuş benim dedemin din adamı olduğu soruyor. Orda Stalin var, Lenin var, Tito var büyük büyük portreler var sınıfa koymuşlar yan yana. Şimdi ordan burdan başladı ondan sonra bi şey soracağım dedi biz Boo deriz sizin Allah dediniz var mı? Çoğu bilmiyor dini zayıf ama biz daha büyük olduğumuzdan anlıyoruz. Ben heyecanla ayağa kalkmışım böyle orda iki parmak daha kaldırılıyor. Sonra geldi geldi sen dedi var mı diyosun? Diye sordu. Bende yok diyorum dedi. Nerde gördün dedi? Allah her yerde var dedim. Ondan sonra yok dedi tekrar öğretmen ben valla dedim sevgili öğretmenim biliyorum Tito var inanıyorum ama görmedim dedim öyle değince geldi böyle sağ taraftan ben kenardaydım sıranın yanına. Beni boğazımdan sıktı öğretmen. Hadi dedi mademki sen inanıyorsun varlığına gelsin kurtarsın seni dedi. Ama dede öğretiyor bize. Dedim eğer benim vadem hayatım bittiyse burda sen sebep olursun seni yöneten var dedim benim hayatım burda bitecek. Yok dedi senin hayatın benim elimde aha bırakıyorum dedi. Dedim öleceğim, yok gene benim elimde gene sıktı böyle Tito, Stalin... Tam üç defa sıktı. Cetvel var elinde tak tak kafama vurdu debelo glova (kalın kafalı) sana anlatamam diyor. Bizim köy camimiz vardı okulla yan yana dedem rahmetlik Osmanlı giysili böyle sarıklı geniş pantolan giyen şalvarlı, böyle cübbesi kahverengi, böyle beyaz sakallı cesur gözlü medresede okumuş adam herkes biliyordu bütün köyler kasabalar geliyordu ona. Neyse dedeme anlattım dedim böyle böyle biraz yukarı göz cami var öğretmende gülüyormuş camda sınıf yukarıda akşama bizim dede bastonu sallamış ona sen Yusuf'a ne demişsin Allah yok mu dedin, gülüyor musun bide? Almış sopayı bakmış öğretmen, elini öpmüş. Demiş dedeme biz komünistiz öyle okuduk bize öyle aşıladılar fakat benim babam, dedem, ninem, annem kiliseye gidiyorlardı. Benim hicabi dersimde o vardı diyor mecburum onu çocuklara anlatmaya demiş."⁴³⁶ Aktarılmıştır.

⁴³⁶ Yusuf Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

Zürap Çavuşoğlu'ndan “Okulla cami zaten yan yana. Hayal meyal hatırlıyorum. Ufak beyaz bi şeydi. Zaten orda dörde kadar mı ne gidiliyordu tam hatırlamıyorum ama onu biliyorum. İlkokula burda başladım ben.”⁴³⁷ Aktarılmıştır.

Yukarıda anlatılan bilgilere göre eğitim ve öğretim haklarının ilk dört yıllık dönemini kullanmışlardır. Lâkin daha sonraki süreçte devam eden ortaokul, lise ve üniversite eğitim haklarını maalesef maddi imkânların yetersizliği nedeniyle devam ettirememişlerdir. Maddi imkânı iyi olanlar ise Üsküp'e gidip orada daha iyi eğitim almışlardır. Köylerinde bulunan okulda eğitim görenlerin bir kısmı iyi bir öğretmende eğitim ve öğretim alırken bazı şansız öğrenciler ise zaman zaman inançları ile ilgili sorulara maruz kalarak psikolojik baskı yapılırken bazı öğrencilere ise daha vahim olan saç kesme ile farklı bir şiddet uygulanmıştır. Ayrıca kızları Üsküp'e göndermemekle kalmamışlar erkek çocuklarının cahil kalmaması için kız çocuklarını feda etmeleri dikkatlerden kaçmamalıdır.

3.2.1.3. Sosyal Hayat

Görüşme yaptığımız kişilerin yaşadıkları Yugoslavya'nın Üsküp Şehri'nin Kalkandelen İlçesi'nin Yalovyane Köyü hakkında ve orada yapılan iktisadi hayat ile ilgili bize vermiş oldukları bilgiler şu şekildedir.

Dudu Kurtulmuş'tan “Çok güzeldi evimiz, komşularımız çok geçimliydi. Herkesle çok iyi geçindik. Köylümüzün hepsi İslâm Müslüman idi. Bütün köyün hepsi. Şehirlerde tabi vardı karışık ama çoğu Müslümandı öyle fazla rahatsızlığımızı bilmedim ben 15 yaşına kadar yaşadım 15 oldum Türkiye'ye geldim. *Orada ne iş yapıyordunuz?* Tabii... Tarlalar, ormanlar vardı. Babam rençper ne diyorlar köy işleri çiftçi. Tarlaları bahçeleri evlerimizin yanında iyiydi. Bizim köy daha yüksekteydi atlarla giderdik. İki atımız vardı, koyunlarımız vardı. Böyle büyük hayvanlarımız vardı, iyi geçiniyorduk. Babamız amcam ile beraber ortak idi. Leblebiciydiler ikisi de amcam gurbette daha çok yaşıyordu, duruyordu. Tabi babam köyde duruyordu tarlaları topluyordu. Kış için odun getiriyordu eve, o zaman gurbete de gidiyordu.”⁴³⁸ Aktarılmıştır.

Ecriye Yenidoğan'dan “Tam olarak yazın yaylaya, kışın ağabeylerim Üsküp'e gidiyordu. Üsküp'te dükkânımız vardı kuruyemiş üzerine. Benim babam dernek başkanıydı. Esnaf dernek başkanı olarak bütün Üsküp'ün dükkânlarına imza atmaya babam giderdi. Babam giderse o dükkân açılırdı gitmezse açılmazdı. Eve geliyorlardı evden atla

⁴³⁷ Zürap Çavuşoğlu, Görüşme Tarihi ve Yeri: 23 Eylül 2016, Kütahya

⁴³⁸ Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

götürüyorlardı. *Babanızın adı neydi?* Niyazi Şenyüz burada Şenyüz orda Şenyüz yok Züberoviç (zübeyir) diyorlardı. *Tarımla uğraşırken tarlalar kendinize mi aitti?* Kendimizin ama öyle fazla tarla yoktu ama gene kendimize yetecek kadar oluyordu.”⁴³⁹ Aktarılmıştır.

Ekrem Vuran’dan “Bizim oturduğumuz yer yukarı mahalleydi. Aşağı mahallede okul ve camimiz vardı. Zaten ilk kuruluş o mahalledeymiş aşağı mahallede ondan sonra zamanla büyüncü yukarıya kaymış köy. *Aşağı ve yukarı mahalle diye ayırmışsınız aralarında herhangi bir farklılık var mıydı?* Aynıydı tabi. *Tarif amaçlı mı öyle demişler?* Oraya Keller Mahallesi derlerdi bu taraftaki yukarıya Kamo Mahallesi derlerdi büyük ailelerdi Kelloski diyor yani kel demek ordan alıyordu isimi mahallelerimiz. Böyle bi sulh düşme yoktu Allah var. Hatta şöyle tarif edeyim köyün tarihçesinde bir tek cinayet var onun haricinde cinayet hiç olmamış köyde. Biz geldikten sonra kaza ile iki çocuk silahla uğraşırken biri ölüyor oda kaza ile böyle kasti değil bir tek o vardır. Babamın işi köyde rençperdi. Üsküp’te kuruyemiş dükkânımız vardı. *Köydeki tarlalar size mi aitti?* Evet, tarlalar bizimdi. Ormanlıkta tapulu malımız vardı. Arazi zayıf olduğu için komünizm bizi kollektif diyorlardı ona sokmadı. Ovadaki köyleri çok zorladılar gayrimüslim çok girdi kollektif oldu. Ama baktılar olmuyor bıraktılar. Çünkü rençperlikte sekiz saat çalışıyorsun, kışın yatıyorsun, yazın rençper gündüz çalışıyor. İş olmayınca evlere gidiyorsun. Sonra dağıttılar bozdular kooperatif sistemini. *Üsküp’teki dükkânınızdan bahseder misiniz?* Kuruyemiş dükkânı idi. 1948’de tamamen her şey kapandı. 48’den sonra işsizlik aşırı derece arttı öyle olunca da bizimkiler sırf imalat üzerine çalıştılar. Meselâ kuruyemiş, pastacı, berber vs. yani meslek sahibi neyse beş kişi çalıştırmak kaydıyla ruhsat verildi. Ama büyük şirketlere yasaktı onlar hep devlete aitti. *Sizin dükkân kendinize mi aitti devlete mi aitti?* Dükkân sahibimiz var idi ama kirayı devlete yatırıyorduk onu devlette yapıyorlardı bilmiyorum. *Alım ve satıma karışıyor muydu?* Hayır karışmıyordu. Bir tek vergisi vardı, burda neyse vergi öyleydi.”⁴⁴⁰ Aktarılmıştır.

Fuat Güneş’ten “Evimiz müstakildi geniş baya oldukça büyük bi evdi. İki katlıydı üst katta beş tane oda, altta ambarımız, üç dört oda da alt kısımda vardı. Geniş bi avlumuz, bahçemiz vardı. Bahçemizde meyve ve sebze de vardı. Bizim dağ köyü olduğu için devlet bizim büyüklerimize kışın yakacak olarak kullanmaları için belli oranlarda orman tahsil etmişti. Belli zamanlarda ordan gidip odun tahsil yapılıyordu. Kışın odunları yakacak olarak kullanıyorduk. Hem küçükbaş hem büyükbaş hayvanımız vardı, atlarımız, işlediğimiz çiftçilik yaptığımız tarlalarımız vardı. *Neler ekiyordunuz tarlalarda?* Daha ziyade tarlalarda arpa, buğday, patates ekilen ürünler bunlardı. Köyümüz 950 km rakımdaydı. Tabi bazı meyvelerde yetişiyordu. Elma, armut, kiraz, mısır da ekiliyordu. *Köydeki yaşayan halk ne iş yapıyordu?* Genelde dağ köyü olduğu için hem çiftçilik hem de esnaflık yapıyorlardı. Çoğu gurbetçiydi hemen hemen herkes gurbetçiydi orada. *Gurbete*

⁴³⁹ Ecriye Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 1 Mayıs 2015, Kütahya

⁴⁴⁰ Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri: 10 Mayıs 2015, Kütahya

nereye gidiyorlardı? Üsküp'e, Manastır'a, Sofya'ya gidiyorlardı. Buralarda dükkânları işyerleri vardı. Daha ziyade gıda sektörü üzerinde çalışıyorlardı. Pastane, bozacı, kuruyemişi olsun. Sizin babanız ne iş yapıyordu? Bizim kuruyemiş dükkânımız vardı Üsküp'te. Dükkân kendinize mi aitti? Kendimize aitti. Hem yeriyle gayrimenkul olarak kendimize aitti hem de dükkân olarak kendimize aitti. Vergi sisteminiz nasıldı? Ben vergi sistemi nasıldı bilmiyorum çünkü takdir edersiniz ki beş yaşındaydım.”⁴⁴¹ Aktarılmıştır.

Hamdi Kayalar'dan “Köyümüz gurbetçiydi. Orada köyde kalanlar rençperdi böyle geçindik, rençper olarak. Tabi dükkânları olanların Üsküp'te olsun Kalkandere'de olsun durumları daha iyiydi. Çalışmaya gidenler üç sene dört sene gurbetçilik yapıyordu onlarında bu durumları normaldi. Tabi maaşla çalışan yahut da ham mal ile bu şekilde fakat köyde ise bu şekilde bir geçim yoktu çünkü köydeki arazi 6. sınıftı beslemiyordu. Mecburen dökülüyorduk gurbete. Ne ekiyordunuz? Buğday, arpa, fasulye, yemiş vardı işte anca bizim yiyebileceğimiz kadar. Tabi tarlada kabaktır, biberdir, domatestir bunları biz kendimiz yetiştiriyorduk. Ne bulduysak onu yiyorduk. Rençperlik yaparken traktör ya da başka bir tarım aleti kullanıyor muydunuz? Saban.”⁴⁴² Aktarılmıştır.

İzzet Kayalar'dan “Komşular iyiydi, çok güzeldi. Hepsi Müslümandı orda. Gevur, Hristiyan yoktu. Var ama bizim muhitte yoktu. Siz hangi muhitteydiniz? Biz Kalkandelen'de esas oturuyorduk. Kalkandelen'in köyleri vardı. Biz köyde oturuyorduk ama daha çok şehirde oturuyorduk. Babam çiftçiydi. O da burda Türkiye'de Balıkesir'deydi. Balıkesir'de Osmanlı zamanında medrese bitirmişti. O zaman hudutlar Osmanlıındı. Ondan sonra gelmiş Makedonya'ya o geldikten sonra hudutlar kapanmış. Gelemedi ne o ne biz orda kaldık. Orda arazimiz vardı köyde bi de dükkânımız vardı Bitola'da. Atatürk askeri okulu okudu ya o şehir de. Sekiz sene o şehirde çalıştık. Pastanemiz vardı. Orda çalışırken iyiydi güzeldi Allah var. Alışveriş vardı çalışıyorduk. Bende Makedonya'da çalıştım postanede. Üsküp'te elektrik santrali yaptılar otomatik santral Rus bi adamla beraber orda çalıştım. Ondan sonra orda çalışırken askere gittim. Üsküp'te devamlı olarak orada kalıyorduk. Ondan sonra gurbete gidiyorduk.”⁴⁴³ Aktarılmıştır.

Kadriye Şenyüz'den “Babamlar Esnaftı. Leblebi, boza, fıstık her şey satıyormuş. Oradaki dükkân kendinize mi aitti? Kendine ait o zaman. Dükkân Neredeydi? Üsküp'te. Siz Üsküp'te mi yaşıyordunuz? Köyde yaşıyorduk biz ama adamlar Üsküp'te yaşıyordu. Gurbetlik yaptılar para kazanmaya gittiler. Orda biz kadınlar rençperlik yaptık. Tarlalara mısır, buğday, çavdar, arpa ektik. Patates, kuru fasulye, tane fasulye her şey yaptık orda. Tarlalar size mi aitti? Hı hı, bize aitti. Traktör ve benzeri tarım aletiniz var mıydı? Traktör yoktu köyde. Boğa vadı, at vadı, orak vadı. Bu saydıklarınızdan sizin evinizde var mıydı?

⁴⁴¹ Fuat Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Ağustos 2018, Kütahya

⁴⁴² Hamdi Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 29 Kasım 2017, Kütahya

⁴⁴³ İzzet Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Eylül 2016, Kütahya

Bizim kendimizin. Benim babam rahmetlik eve çok iyi baktı çok iyiydi. Çok zengin değildik ama gene zengindi yine iyiydi Allah’a şükür.”⁴⁴⁴ Aktarılmıştır.

Latif Arkaç’tan “Üsküp’e bağlı Kalkandelen kasabası, Kalkandelen köyündendik. Kalkandelen’in üst tarafı kayak merkezi yüksek yerde, 1100-1700 arasında yükseklik rakımı. Orman köyü. Tabi köy doyurmuyor iâşenizi sağlamak için yeterli değil dağ köyü olduğu için hep esnafız bütün köy esnafız. Fakat gurbetçilik yapanlar evlerini çocuklarını büyüyesiyse evlendiresiyse kadar çocuklarını köyde büyütüyorlardı. Kız çocukları veya bekâr çocuklar Makedonlarla karışmasın diye, evlendiresiyse kadar ihtiyaç haricinde köyden dışarı indirmiyorlardı. Ama daha önceki dönem öyleydi. Şimdi farklı. *Şimdi nasıl?* Şimdi artık iniyorlar. Gençler köyde durmak istemiyor. Evlilik yaşı büyünce tabi önceden daha erken evleniyorlardı 18 yaşına gelince evleniyorlardı. Şimdi evlilik yaşı büyünce çocuklar artık durmuyor köyde Üsküp’e Makedonya’nın diğer şehirlerine göç ediyorlar oralarda esnaflık yapıyorlar. *Siz gurbetçiliği nerede yaptınız?* Ben yapmadım atalarımız Üsküp’te çalıştılar. Biz Üsküp’teydik ama Osmanlı zamanında meselâ Rusya’ya, Bulgaristan’a, Romanya’ya, Yunanistan’a Osmanlı sınırları içinde olan bütün devletlerin hepsine gidiyorlarmış. Yugoslavya devleti kurulduktan sonra Yugoslavya devleti içinde kalıyorlar. Dışarı giden az bi kaç aile. *Üsküp’teki dükkân size mi aitti?* Bize aitti. *Evinizi tarif edebilir misiniz?* Tabi. Tipik bir köy evi, çok temiz bütün köy. Her evin cam kenarlarında çiçekler vardı. Doğal güzelliği olmasına rağmen duvarları beyaz boyayla boyamışlar. Köy evinde olsa badana yapılmış. Şimdi yerine güzel evler yapılmış villa tipi. *Mimarisi değiş mi?* Mimari değişmiş ama yine Osmanlı mimarisi var diyelim. *Orada yaşayanlar ne iş yapıyorlardı?* Köyde kalan ancak kendisini geçindirecek kadar bir şeyler çıkabilirdi daha çok hayvancılık vardı. Ekilen patates en çok sonra mısır, fasulye, biber, domates... Hayvancılık çok iyiydi orası orman köyü olduğu için. *Ormanlarınız var mıydı?* Vardı. Her ailenin kendi ormanı vardı. Devletinde var kendi ormanı. Meraları vardı köyün çok büyük o zamanlar hayvancılık çok güzelmiş hayvancılıktan geçimini sağlayan aileler çoktu. Hemen hemen herkesin bi hayvanı vardı muhakkak. *Büyükbaş mı küçükbaş mıydı?* İkisi de vardı daha çok küçükbaş ama ikisi de vardı.”⁴⁴⁵ Aktarılmıştır.

Nasuf Kosor’dan “Kasabamız Kalkandere ama baş şehir Üsküp idi. Biz Kalkandelen’in köyü idik. Babam rençper idi. *Orada ne ekip biçiyordunuz?* Hayvanlar için yulaf ekiyorduk, çavdar bi de mısır başka bir şey olmuyordu. Köyümüz kırdı idi. Mercimek de ekiyorduk. *Ailenizde esnaflıkla uğraşan Üsküp’e giden var mıydı?* Ben Üsküp’te gurbetçilik yapıyordum. Kendi dükkânımız yoktu seyyar satıcılık yapıyorduk biz. *Ne satıyordunuz?* Çekirdek, kabak çekirdeği satıyorduk.”⁴⁴⁶ Aktarılmıştır.

⁴⁴⁴ Kadriye Şenyüz, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Mayıs 2015, Kütahya

⁴⁴⁵ Latif Bey, Görüşme Tarihi ve Yeri, 22 Mart 2018, Kütahya

⁴⁴⁶ Nasuf Kosor, Görüşme Tarihi ve Yeri: 30 Kasım 2018, Kütahya

Neşat Demirdak'tan “Annem ev hanımı ve aynı zaman da hayvanlarda var idi bizim. İnek, iki tane at, üç hektar toprak, borcumuz yok idi. Mesleğim rençper, leblebicilik, şekercilik ve aynı zamanda bir sene vazifeliydim. Ne yiyorduk ne içiyorduk nerden kazanıyorduk her gün not ediyordum. Ne yiyip içtiğimizi tahlil ederek yazıyordum. Belgrad'dan seçilmiş kişiler olarak. On tane ev vardı birinci ev bizim idi. Eee tabi devlet bizim ihtiyacımızı karşılamak için 200 dinar gönderiyordu. Tabi bu paranın giderleri için de fatura istiyordu. Ben o para ile kazma ve burgu aldım. Hatta kazma burda, getirdim bizde duruyo. Biraz elden her şey geliyordu yapıyordum. Yardım ediy bana bi burgu. *Devlet size 200 dinar veriyor sizde tarlada çalışıyorsunuz?* Evet. Hem çalışıyorlar hem kendileri yetiştiriyorlar. *Bu şekilde mi geçiminizi sağlıyordunuz?* Evet. Ben sadece bu ikisini alabildim bir kazma bir burgu. Arnavut askeri lisesinde okumak için gidecektim ama gitmedim aslında babamı bırakmadım. Ordan çayıra gitmek lazım, tarlalara gidiyoruz ve bir tane dükkân tutmuştuk. Üsküp'te çarşının orda bir marangozhanede büyük ağa var idi. Ben orada ona yardım ediyordum. Gelinlerin sandıklarına kulp çekiyordum. Ben böyle çakıyom ondan sonra içerden çeviriyorum geri. O gün Cuma'da idi geldi rahmetlik ne yapıyorsun Neşat dedi aha dedim kulpları çakıyorum hemen çaktın mı onları çaktım dedim. O gitti baktı kafasını salladı o sırada babam geldi. Şuayip bu çocuğun hakkını yiyorsun hakkını, beş kilo leblebi için burda tutuyorsun bu çocuk çok ince kafalı, uzağı gören kişi okut yani beş kilo şekerle kandırma diyor. Öğrenecek çok şeyi var her şeyi bilecek. Ama babam yok göndermiyor inat ediyor bakıyor burdan para geliyor. Kendisine altın para yapıyorduk. Ondan sonra paralarla git Yalovyane'ye. *Herkesin tarlası, hayvanı, traktörü var mıydı?* Köyün içinde 117 tane inek var idi, çoban bunları toplayıp yaylaya götürecekti. Traktör yok. Eşek ve at. *Sizin de var mıydı?* Bizim vardı at. İki tane at amcamın vardı bir de eşiği. *Ticarette uğraşan var mıydı?* Tabi. *Sizden yapan var mıydı?* Bizimkiler fazla idi. Bulgarya'da Sofya'da çalışıyorlar idi. Valla boza, leblebi satıyorlardı. Yugoslavya'da çalışmıyor Bulgarlar. Yugoslavya'da Bulgar levaları çalışmıyor. Parayı çeviremiyorlar. Sofya'da altın paraya yani altına çeviriyorlar ondan sonra götürüyorlar altın alıyorlar imiş babam söylüyordu. Toparlanıp gidecekler ya bu tarafa gelirken altın lazımdı. *Bulgaristan'da ne iş yapıyorlarmış?* Bulgarya'da boza satıyorlardı.”⁴⁴⁷ Aktarılmıştır.

Ramazan Güneş'ten “Babam gurbetçilik yapıyordu. Annem köyde babam şehirdeydi. Halk tarımla uğraşıyordu ama köy dağlık bir yer olduğu için arazi pekiyi değildi çoğu gurbetçiydi çoğuda Üsküp'teydi. *Gurbetçi derken ne iş yapıyorlardı?* Pastacı, kuruyemişçi birçoğu öyle idi. *Sizin babanız ne yapıyordu?* Kuru yemişçiydi. Kendi yerimiz vardı. *Peki devlet dükkân almanızda yani gayri mülk edinmenizde bi sorun çıkartıyor muydu?* Hayır. Hiç sıkıntımız yoktu hatta istimlâk oldu istimlâk etmek için o kadar karşı koyduk ve hakkımızı da aldık verdiler. Meselâ istimlak edilen yerden hem dükkân verdiler hem ev verdiler. Evden de biz gelesiye kadar kirada almadı belediye olarak. Opština

⁴⁴⁷ Neşat Demirdak, Görüşme Tarihi ve Yeri: 19 Ağustos 2017, Kütahya

diyorlar. Dükkânı da gelirken başkasına sattık. *Lakabınız neydi siz ne olarak tanınıyordunuz?* Ya benim şimdi orda soyadım salihevski'idi. Salihlerden kalma dedeler.”⁴⁴⁸ Aktarılmıştır.

Raziye Yıldız'dan “Çok zordu kızım. Bakkal yok, pazar yok, bi domates bi biber bi şey alcaz köyde yok. Kıyafet yok senelik bir kere alınıyordu. Gaz yok, lamba yok... Benim hayat çok zordu kızım çok çektim çok çektik. Babam çobandı kuzu, inek, beygir otlatıyordu. Ben de on beş yaşıma kadar çobanlık yaptım. Tarla da çapa yaptım, her şeyi yaptım mecbur çalışacağız. Benim kocam iki sene küçüktü ben daha büyüktüm ondan. Ama olsun sen çalışkan kızsın, bizim ev için lazımsın sen diye aldılar. Hayvan çok, ahali çok ne yapcaz mecbur çalışacağız yemek yapacağız. Bi gün kuru fasulye bi gün patates yemeği öyle yaşadık biz.”⁴⁴⁹ Aktarılmıştır.

Rıza Yenidoğan'dan “Orada yaşayanlar rençperlik ve gurbetçilik yapıyordu. Yarısı gurbetçiydi. Gurbetçi derken börekçilik pastacılıkla Üsküp'te Tetova'da Kumanova'da daha sonra Kosova'da Priştine'de orda Sarayova'da hep o taraflarda gurbetçilik yaparlardı, pastacılık. *Tarım olarak köyde ne yetiştiriyordunuz?* Arpa, buğday, patates, mısır başka bir şey yetiştiriyor zaten. *Hayvancılık var mıydı?* Hayvan olarak atla eşek vardı büyükbaş hayvan. Tarlayı da öküzlerle sürüyorduk. Babam rençperlik yapıyordu ama gazoz fabrikası da vardı, gazoz basıyordu Kosova'da kendine ait dükkânı vardı. Gazoz yapıyordu, pasta ustasıydı rençper dediğime bakma.”⁴⁵⁰ Aktarılmıştır.

Sait Kama'dan “Köyümüz Kalkandelen'e bağlı dağın başında Kütahya radar mevkiine benzer bir köyümüz vardı. Ormanlık içinde çiftçilikle uğraşan 60 veya 70 haneli bir köyde yaşadık. *Eviniz nasıldı?* Evimiz güzel bir yerdeydi bayırda bütün Kalkandelen kasabası gözükiyordu. Evimiz iki katlıydı. Alt katta hayvanlar duruyordu üst katında biz duruyorduk. Hayvancılıkla da uğraşıyorduk. Atımız vardı, ineklerimiz vardı, koyunlarımız vardı. Büyüklerimiz gurbete giderdi başka şehirlere Üsküp'e olsun Makedonya'nın diğer Sarayova şehirlerinde işçilik yaparlardı. Kışın köye gelip bizle beraber yaşarlardı yazın turistik yerlerde çalışanlarımız vardı. Biz çoğu yerlerde pastacılık, dondurmacılık, köftecilik gibi sanatlarla uğraşırdık. *Oradaki insanlar ne iş yapıyordu?* Hep hayvancılıkla çiftçilik yapıyorlardı yani sığırlarla tarlaları sürüyordu. Patates, mısır, buğday da üretiliyordu, hayvanlardan süt, yumurta... Aşağı inip pazarlarda satıyorlardı. Kütahya'daki civar köylerdeki gibi. Şehire nasıl mal getiriyorlarsa marul, maydanoz, dereotu, yumurta, yoğurt, peynir, patates bunları aşağıya kasabaya götürüp satarlardı onunla geçiniliyordu hani halkın çoğu çiftçilikle uğraşıyordu hayvancılıkta vardı ama o kadar değildi. *Ticarette uğraşıyoruz dediniz dükkânlarınız var mıydı, vergi sistemi nasıldı, dükkân açarken size zorluk çıkarıyorlar mıydı?* İşte babalarımız amcalarımız ve diğer komşuların büyükleri

⁴⁴⁸ Ramazan Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

⁴⁴⁹ Raziye Yıldız, Görüşme Tarihi ve Yeri: 8 Mayıs 2015, Kütahya

⁴⁵⁰ Rıza Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

başka yerlere gittiklerinde demin söylediğim gibi Sarayova tarafına, Gostivar tarafına, Priştine tarafına gittiklerinde köfteci dükkânı, pastacı dükkânı açmışlar. Bunlar boza satarlardı daha çok. Onların gittiklerinde tabii vergi sistemi çok adil değildi daha çok vergi toparlıyorlardı, kazandığını yarısını istiyorlardı, kiralar pahalı ama genede çalışma düzenleri iyiydi.”⁴⁵¹ Aktarılmıştır.

Salim Kurtulmuş’tan “*Oradaki halk ne iş yapıyordu tarım, ticaret... ? Aynı böyle lokanta vardı. Köyde rençperlik yapılıyordu. Ne ekip biçiyordunuz? Patates, kuru soğan, ekin bunları ekiyorduk. Lokantayı Kumanova’da yaptık. Biz köyde durduk babalarımız Kumanova’da durdu.*”⁴⁵² Aktarılmıştır.

Yusuf Yenidoğan’dan “Biz rençperlikle uğraşıyorduk. Babalarımız Üsküp’e giderdi. Ahırımız, koyunlarımız vardı. İşte affedersin inekler, keçiler... Bizim köyde her türlü vardı. Sütümüz, peynirimiz boldu. Çobanlar vardı, sabahleyin topluyor götürüyor yayıyordu çayıra akşam oldu mu getiriyordu. Atımız vardı. İlkbahar geldi mi hepimiz gidiyoruz çift sürüyoruz ekiyoruz seçiyoruz. *Traktörünüz var mıydı? Yok, bizim köyde traktör o zaman yoktu, o zaman fakirlik vardı biz geldikten sonra biraz gelişmişti.*”⁴⁵³ Aktarılmıştır.

Zürap Çavuşoğlu’ndan “Babam esnaftı pastane işletmişler zamanın birinde. Dede tarafı Romanya’da Makedonya’da bu pastacılığı icra etmişler. *Pastacılığı nerde öğrenmiş babanız? Önce dedemiz ondan sonra babamız öğreniyor. Romanya’da öğreniyorlar diplomasını alıyorlar Romanya’da gurbette. Şimdi Yugoslavya’da aman aman böyle çalışma sahaları yok. Ne yapıyorsunuz gurbete çıkıyorsunuz işte. Gurbet ellerde yapıyorsunuz bunu. Orda diploma almak şartıyla orlarda yapmışlar. Bizim ki dede mesleği. Ondan babamıza geçti babamızdan bize geçti. Sizde biliyor musunuz? Tabi tabi. Emekli oluncaya kadar bi fiil pastacılık yaptım, dondurmacılık yaptım.*”⁴⁵⁴ Aktarılmıştır.

Görüşme yaptığımız kişilerin yaşadıkları Yugoslavya’nın Üsküp Şehri’nin Kalkandelen İlçesi’nin Yalovyane Köyü hakkında ve oradaki günlük yaşam ile ilgili bize vermiş oldukları bilgiler şu şekildedir.

Dudu Kurtulmuş’tan “Köyde cami vardı kızım. Caminin yanında okul vardı bizim için. Caminin yanında çeşme vardı. Öyle Allah’tan kaynak akıyordu iyiydi. Bizim memleket ile ilgili çok bir şey hatırlıyorum. Bir, iki, üç, dört sene anlamadığım senelerdi. Okula giderken kadınlar böyle dar bi başlık, böyle siyah aşağı kadar örtme vardı. Biz nasıl giyiyoruz manto bizimki de siyah idi. Boydan aşağıya, bide başlık vardı böyle örtüyordu.

⁴⁵¹ Sait Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

⁴⁵² Salim Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

⁴⁵³ Yusuf Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

⁴⁵⁴ Zürap Çavuşoğlu, Görüşme Tarihi ve Yeri: 23 Eylül 2016

Çeşmeye kadar yürürken onu giyerlerdi. Çeşme evde yoktu çeşmeye gidiyorduk.”⁴⁵⁵ Aktarılmıştır.

Ecirye Yenidoğan’dan “Köyde cami vardı, okul vardı, çeşmemiz vardı. Baya burdan kahveye kadar uzaktı, çeşme fazla uzak değildi. Evimizde yoktu çeşme, sonradan yapılmış biz geçtikten sonra yani zorluk çekmedik su için bol suyumuz vardı. *Yaşadığınız yerde önemli şahıs olarak görülen birileri var mıydı? Ya da türbe, dilek ağacı...* Dilek Ağacımız yoktu, Türbe köyümüzde yoktu, mezarlık vardı, onlar yoktu.”⁴⁵⁶ Aktarılmıştır.

Ekrem Vuran’dan “Oturduğunuz yerde tam olarak 192 hane vardı. *Bunların hepsi Türk ve Müslüman mıydı?* Hepsi Müslümandı. *Oturduğunuz bu yerde cami, okul, çeşme, sağlık ocağı, hastane, ulaşım, postane bunlar nasıldı?* Okul ve cami çok eskiden varmış Osmanlıdan kalma. Ama çeşmemiz üç beş pınar bi de dışardan geliyordu ama böyle değildi. Şimdi evlerde var su o zaman su, küplerle gelirdi toprak küp var ya onlarla geliyordu. Köyümüzde sağlık ocağı yoktu, köy odası vardı. Muhtariye dedikleri onlar kmetorsvo diyorlardı. *Camide sure öğreniyor muydunuz, kuran okuyor muydunuz, namaz kılabiliyor muydunuz?* Hayır, namaz serbesti, sırf namazlık sureler serbesti ama böyle kuran kursları, din okulları sırf medrese Üsküp’te vardı oda ihtiyaca göre imam yetiştiriyordu fazla yoktu. *İmam tayin oluyordu caminize?* Tabi vardı. Bizim köyümüzün imamı vardı ama adam on altı sene bir kurş para almadan hizmet etti köyde. Bak on altı yıl 1941’den 1956 yılına kadar sonra yaşlandı adam kaçtı geldi Türkiye’ye. Bir gün bile kaçırmamış sabah namazını ama diğer namazları tabi köy yeri tarlaya gidilirdi. *Cenazenizi yıkayıp İslâmi usullere göre gömebiliyor muydunuz?* Cenazelerimiz evlerde yıkanır. Köy yerinde camide musalla taşı yoktu. Musalla taşı mezarlıktaydı orda cenaze namazı kılınır. İmamlarımız vardı. Mevrit yapardık. Biz genellikle hâlâ burda da idame ettiriyoruz geleneklerimizi. Aynı yemekli mevrit yapılır bizde genellikle. Ölenin arkasında ya 40. gün ya 52. gün de. Hatta benim babam buraya geldikten sonra oraya misafirlğe gidiyor. 50 küsur gün kaldıktan sonra kalp krizinden vefat ediyor. Ben gittim arkasından oğlanı aldım köyden 8- 10 km uzakta tabi yolda yokmuş babamı köylüler getirdi. Orda da bi mevrit yaptım babama ondan sonra buraya geldikten sonra burada da yaptım. *Orada köy odalarında geceleri konuşma görüşme her hangi bir şey yapıyor muydunuz kiraathane gibi kullanımı oluyor muydu?* O zaman yoktu fazlaca komünizm döneminde, biraz her şey sınırlıydı yani böyle her şey disiplinli ben biliyorum hatta biz konuşurken biraz büyükler tereddütlü aman kaçırmanın komünizm aleyhinde konuşmayın derlerdi. *Komünizm döneminde camiye kullanabiliyor, namaz kılabiliyor muydunuz?* Namaz serbesti, şimdi ben ne diyorum sureler evde öğretiyorlardı. Ama böyle Kuran kursları diğer şeyler yasaktı onlar. *Türkçe konuşabiliyor muydunuz?* Serbesti hatta bizim büyükler büyüklerimiz

⁴⁵⁵ Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

⁴⁵⁶ Ecirye Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 1 Mayıs 2015, Kütahya

Türkiye’de bi haber olduğu zaman biraz gizli Kocaoğlardan ne haber Türkiye’ye Kocaoğlan diye hitap ediyorlardı. İşte öyle.”⁴⁵⁷ Aktarılmıştır.

Fuat Güneş’ten “Hepsi Türk ve Müslümandı. Bizim Kütahya’da sadece 300’ü aşkın hane var ordan göç etmişiz ama burda yeni hanelerde açıldı. Tabi orda ben tahmin ediyorum 150 ile 250 arasında hane vardır. *Oturduğunuz köyde cami, okul, çeşme, sağlık ocağı, hastane, postane var mıydı? Ulaşım nasıldı?* Camimiz vardı ve hâlen mevcut hatta biz, burdaki bazı hemşerilerimizle oradaki caminin restorasyonunu yaptırarak birkaç sene önce. Bir cami var köyde. İbadet konusunda bi sıkıntı olduğunu ben hiçbir zaman hissetmedim. İsteyen istediği gibi ibadetini yaptı. Bu konuda bi sıkıntı bi baskı görülmedi. *İmamı devlet mi görevlendiriyordu yoksa kendi içinizden biri gönüllü mü yapıyordu?* İmam şöyle bazen köyün kendisinden ki bazıları Kahire’de ya da Suudi Arabistan’da eğitim gören öğrenciler oldu onlar dönüşlerinde köyde imam olarak görev yaptılar. Sanırım maaşlarını köy karşılıyordu devlet değil. Aynı zamanda bizim köyde imam olmazsa daha büyük ilçeler var Kamanene oralarından da imamlar geliyordu. Makedonya’daki medreselerde okumuş imamlar geliyordu. Sağlık sektöründe ise bizim köyümüzde sağlık ocağı yoktu ama yakın köylerde sağlık ocağı hizmeti veren vardı. Atlarla gidiliyordu. Bizim köyle Kalkandelen arasında atla 20-30 dakika sürüyordu şehirle köy arasında. Ya şehire gidiliyordu ya böyle Jenevyane denilen bir yer var oraya gidiliyordu orda sağlık ocağı vardı. Ayrıca asimilasyon gibi bir şey olmamış ama mutlaka biraz Hristiyanlar lehine bazı işlemler olmuştu. Devlet işyerine bi işçi alınacaksa öncelik Hristiyanlara tanınmış. Okuyan kesim daha ziyade Hristiyanlar olmuş. Bizimkiler daha çok çalışan kesimmiş fakat son zamanlarda artık bizim Türklerde üniversitelerde okuyorlar. Devlet işinde biraz sıkıntı var, Hristiyanlara öncelik tanıyorlar. *İsim ve din değiştirip işe girmek isteyen oldu mu?* Hayır canım hiç kimse orda Türk olan Hristiyanım demez. Hristiyanlar ister işe alsınlar ister almasınlar. Ben işe gircem diye ne yalan söylerim ne benliğimi değiştiririm. Benim bütün hemşerilerim, akrabalarım içinde aynı şey geçerli. Bu yüzden benim bütün akrabalarım hep esnaf. Hemen hemen devlet işinde olan bi elin parmakları kadar azdır. *Yaşam standartlarınızda farklılık var mıydı?* Yaşam standartlarımız eskiden benzer değildi. Onlar daha modern biz köyde yaşadığımızdan hem tahsil durumu olsun hem yaşamımız farklılık arz ediyordu. Onlar şehirde yaşadıkları için gerek kıyafetleri gerek eğitimleri ile bizden farklıydılar. Ama şimdiki nesil köyde yaşayanlar, babalarımız gurbete giderlerdi çocuğu çocuğu hanımı köyde dururdu. Şimdi artık hep beraber gurbete gidiyorlar oraya yerleşmiş durumdalar. Oraya yerleşince tabi oradaki şehrin koşullarına uymuşlar. *Sizin zamanınızda neden ailece merkezde durmuyordunuz?* Demek ki şartlar onu gerektiriyordu. Yugoslavya daha o zaman savaştan yeni çıkmış bi ülke zaten kendileri barınacak evi zor buluyorlar meselâ bizim babalarımız dedelerimiz bi tane oda da kalırlarmış altı kişi bi oda da. Bir dairede kalıyorlar

⁴⁵⁷ Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri: 10 Mayıs 2015, Kütahya

tuvalet dahi bi odada ailelerin bir arada yaşaması mümkün olmadığı için ilk etapta imkânsızlıklardan dolayı öyle olmuş.”⁴⁵⁸ Aktarılmıştır.

Hamdi Kayalar’dan ”Camiyi rahat kullanıyorduk şimdi inkâr etmeyeyim. *Hastaneler nasıldı? Sağlık ocağı var mıydı?* Bizim zamanımızda öyle bir şey yoktu anca köyde birisi diş çekiyor, birisi başka bir hünerle. Bu şekilde biz büyüyorduk daha ağır hastalıkta şehire iniyorduk. *Üsküp’e mi?* Hayır, Kalkandelen’e.”⁴⁵⁹ Aktarılmıştır.

İzzet Kayalar’dan “Köyümüzde cami, çeşme hepsi vardı. *Kültürel yaşamınız nasıldı?* Aynıydı hemen hemen. Değişmez çünkü biz orda da Müslüman idik aynı âdetler vardı. Oruç tutuyorduk, davul çalıyorduk kimse bi şey demezdi.” Aktarılmıştır.⁴⁶⁰

Kadriye Şenyüz’den “Köyümüzde cami vadi. Biz hiç gitmedik Üsküp’e. Türkiye daha iyi. Allah’a şükür geldik Türkiye’ye. *Camiyi kullanabiliyor muydunuz?* Bazı insanlar evde oluyor kullanıyorlar evde olmuyor kullanmıyorlar adamlar cami. Adamlar gidiyordu camiye ama bazısı eve gidiyordu. Ee gurbete gidiyorlar camiye gidecek adam olmuyordu. Eee o zaman camide bi kaç kişi. *Hastaneden sağlık ocaklarından yararlanabiliyor muydunuz?* Hastane anneciğim Üsküp’te, Tetova’da vardı. Hastane köyde yoktu. Oraya gidiyor, tedavi yaptırıyor sonra geliyorduk. *Size karşı her hangi bi ayrımcılık yapıldı mı?* Olmadı.”⁴⁶¹ Aktarılmıştır.

Latif Arkaç’tan “*Oturduğunuz yerde kaç hane vardı? Bunların hepsi Türk ve Müslüman mıydı?* Köyün tamamı Müslüman ve Türk’tü. O zaman işte göç etmeye başladıklarında en az 250 hane varmış. Zaman zaman göç veriyor işte. *Oturduğunuz yerde camii, okul, çeşme, sağlık ocağı, hastane, postane var mıydı? Ulaşım nasıldı?* Cami vardı zaten caminin tarihi tam kesin olarak belli değil ama en az 450 yıllık diyorlar bence çok çok daha eski. Hemen karşımızda bir köy daha var Urviç zaten o iki köyü ayıran bi dere var onlardan kopma diyelim ki karşı tarafa geçiyorlar o şekilde büyüyor. Amcamın anlattığı, benim de bizzat gidip gördüğüm Üsküp’te taş köprü denilen bir yer var Mimar Sinan’ın yapmış olduğu 1960’da deprem geçiriyor oranın her tarafı yıkılıyor köprü sağlam kalıyor. Ben de amcamla gezerken orda baktım minber var köprünün üstünde. Tabi Osmanlıca Türkçesi yazıyor dedim amca nedir bu minber? Biz çocukken Osmanlı zamanında Cuma namazı burda kılınırdı. Açıkta köprünün üstünde kıldık dedi. Minber bunun için burda. Kibleyi gösteren taraf tabi benim ilk gittiğim 1970’li yıllardı. 70-75’li yıllarda minber duruyor sonra bi ara baktım minber yok minberi sökmüşler. Sonra şimdiki Cumhurbaşkanımız baskıyı kuruyor tekrar koydurtuyor minberi öyle de bi anımız var. Şimdi, Üsküp’te meselâ camilerde Cuma hutbesi bazı yerlerde Türkçe verilir bazı yerde Arnavutça verilir bazı yerde Makedonca diliyle verilir. *Halkın yoğunluğuna göre o zaman?*

⁴⁵⁸ Fuat Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Ağustos 2018, Kütahya

⁴⁵⁹ Hamdi Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 29 Kasım 2017, Kütahya

⁴⁶⁰ İzzet Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Eylül 2016, Kütahya

⁴⁶¹ Kadriye Şenyüz, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Mayıs 2015, Kütahya

Halkın yoğunluğuna göre. Amcamın bana söylemiş olduğu 120'ye yakın cami var diyordu bizim çocukluğumuzda. Şimdi kalan cami 10 civarında ya da 10-12 tam bilmiyorum. *Hepsi açık mı, kullanılıyor mu camiler?* Hepsini ziyaret ettim hepsi açıktı. Depremde yıkılan vardı onu tamir etti TİKA. O kadar çok Osmanlı eserleri var ki hanlar hamamlar... Çok. Şimdi o taş köprü biz diyoruz Mimar Sinan yaptı onlar kabul etmek istemiyorlar ama yok etmek istiyorlar başka isimler takıyorlar ama yok edemeyecekler. *Ulaşım nasıldı?* O zaman yol yok. Yol var ama patika o zaman atlarla ulaşım sağlanıyordu köyden kasabaya veya jiplerle basit bi yol vardı. Şimdi biraz yapmışlar yolu iyi rahat çıkılıyor. *Hastane ve sağlık ocaklarından yararlana biliyor muydunuz?* Yararlanıyorduk. Sağlık baya iyiydi Tito'nun zamanında hatta burdan daha iyiydi ama şimdi değil. *Sağlık hizmeti mi iyi değil yoksa Türklere karşı mı?* O zaman yok herkese iyiydi. Sağlık hizmetleri ama şimdi Türkiye onları kat kat geçti şimdi onlar geliyor buraya tedaviye. *Cenaze törenleriniz nasıldı?* Nasıl ki burda cenaze töreni aynı orda da aynı idi. Cenaze ilk defa evin avlusunda yıkanır, orada helâlik alınır, camiye gidilir, camide namaz kılındıktan sonra kabristana gidilir, kabristana dualarla defin edilir. Aynı buradan bi farkı yok. *İmamınız var mıydı?* İmam vardı. Bazen kendimizden tayin ederlerdi o zaman Makedonya Diyanet İşleri vardı bununla ilgilenen Müslümanlara ait onların sayesinde yardımcı oluyorlardı. *Makedonya'daki halk arasında bir sınıf ayrımı var mıydı?* Var, muhakkak. Olmaması mümkün değil. Meselâ Yugoslavya Krallık döneminde yönetildiği zaman askere giden bizim köyden babalarımıza atalarımıza ayrı yemek pişirmiş. Domuz eti yemiyorlar diye böyle bir şeyde tanıyorlarmış hak. *Ama güzel bir pozitif ayrım olmuş.* Ama daha sonra işte zaman zaman baskı yapıyorlar ne kadar olsa da. *Nasıl bir baskı meselâ?* Artık bu hükümetlerin politikası mı bilmiyorum. İş yerlerine bazen baskın yapıyorlardı işte yakın dönemde dükkânlarını falan dağıttılar biraz bazı şeylerde. Sonra yine toparlandı. Zaman zaman oluyor. *Peki, oradaki işletmeniz, vergi sisteminiz nasıldı? Gelen müşteriye ya da sattıklarınıza müdahale oluyor muydu?* Şimdiki zaman mı komünizm zamanı mı? *İkisini de söylerseniz kıyaslamamız daha rahat olur?* Tito'nun zamanında zaten bütün büyük işletmelere el koymuş devlet, elinden alıyor. Ancak ufak işletmeler işte ayakkabı tamircisi, leblebici veya ufak pastacı dükkânı kalıyor. Daha büyük yaparsan iş yaptığını görürse elinden alıyordu. Ufak çapta kalırsan ve kazandığını sadece ancak yemeğine harcaya biliyorsun bi gayri mülk alamıyorsun aldığın zaman hesap soruyorlar nereden kazandın diyor veya dükkânı elinden alıyorlar. Ondan sonra onlar batınca öyle şeyden vazgeçtiler. Devlet meselâ baş edemedi. Öyle büyük işletmeleri aldı sonra tekrar iade etti. *Şimdikilerin vergisi nasıl?* Hemen hemen burası gibi aynı. *Oradaki halk ile yaşam standartlarınız aynı mıydı?* Ya onların daha iyiydi. O zaman sen okusan da seni resmi bi yere almıyorlar. Mecbursun ticaretle uğraşmaya. Okusan da bin türlü bahane buluyorlar veya ismini değiştir diyorlar. Tabi bunlara ya katlanacaksın ya yapmayacaksın işte bu yüzden ufak esnaflık yapıyorsun öyle yani. *Yaşadığınız yerde önemli kişi olarak gördüğünüz birisi var mıydı?* Muhtarlara çok büyük yetkiler veriliyormuş o zaman için zaten hani ister istemez onun baskısını kabul ediyorsun ama isteyerek ama istemeyerek,

mecbursun. Çünkü o seni askere gönderiyor. Meselâ o zaman kanunlar öyleymiş muhtar kimi isterse askere gönderir kimi istemezse göndermiyordu. Yani yetki çok fazla veriliyordu devlet tarafından ama onlara da benim şahsi görüşüm pekte güvenilirmezdi. *Sizin muhtarınız nasıldı?* Onu bahsediyorum işte. Ajandılar yani.”⁴⁶² Aktarılmıştır.

Nasuf Kosor’dan “Bizim köyün hepsi Müslümandı. Bizim köyde karışık yoktu. Eskiden 350 haneydi bizim köy 125 haneye düştü. Üç sefer bizim köyümüz dolmuş boşalmış, biz geldikten sonra 170 hane kaldı. Hepsi Türkiye’ye geldiler. Ondan sonra köyden kasabaya herkes aşağıya Üsküp’e inmiş, *Oturduğunuz o mahallede, köyde camii, çeşme, sağlık ocağı, hastane, postane var mıydı? Camiyi kullanabiliyor muydunuz?* Cami, çeşme vardı ama camiyle işim yoktu. *İmam var mıydı? Cenaze namazı kılıyor muydunuz?* Tabi tabi. *Hastanelerden nasıl yararlanıyordunuz?* Hastanemiz yoktu. Ne sağlık ocağımız vardı ne hastanemiz vardı kasabaya gidiyorduk hasta olunca Tetova’ya. *Halk arasında bir sınıf ayrımı var mıydı?* Çok rahattı. Yani meselâ ruhsat almaya gidiyorsun sen Müslümansın ya da Hristiyan’sın o ayrımcılık yoktu. Biz maraşal Tito’nun zamanında yaşadık. Ben onu biliyorum daha önceyi bilmiyorum 39 doğumluyum ben bunu hatırlıyom.”⁴⁶³ Aktarılmıştır.

Neşat Demirdak’tan “*Oturduğunuz bu yer de cami, okul, çeşme, sağlık ocağı, postane var mıydı?* Yok, öyle bi şey. Hiç bi şey yok. *Okul?* Okul var. İlkokul var idi. Orda hasta olduk mu kasabaya gidiyoruz. *Kasabanın adı ne?* Tetova var idi şehrin içinde iki tane doktor. Cafer Efendi ile damadı Zurap yardımcısı idi. Eczane iki taneydi. Bir gün eczacıdan bir sürü ilaç gittim istedim eczane hemen güldü bana verdi. Şükür ki siz okula gitmiyorsunuz gitseniz okula bize ekmek bırakmayacaksınız diyodu. *Neden öyle söyledi?* Biliyoz çünkü lüzumlu ilacı. *Hacca gidebiliyor muydunuz?* Evet, serbestti. *Sizden giden oldu mu?* Yok. Ben gitmedim. Gelin de gitmemiş Sinan’da. Zürhap’ın dedesi gidebildi, onun babası da gitti. O daha büyük Müslüman biz küçük Müslüman. *Yugoslavya’daki halk arasında bir sınıf ayrı mı olduğunu hissediyor muydunuz?* Yok. Hem eşit hem bizi fazla tutuyorlar idi. *Neden?* Temizlik yüzünden. Meselâ bir doktor vardı kadın, bir tane gevur beş altı tane Türk, kadın Türklere koşuyordu onlar gelsinler diye. Sıra onların. Temiz oldukları için önce tedavi ediyordu. *Yaşadığınız yerde önemli şahıs olarak görülen birileri var mıydı?* Meselâ Üsküp’ün başkanı Müslüman idi. *Adı neydi?* Memduh Bey. *Türbe var mıydı? Türbe için kurban kesiyor muydunuz?* Kesiyorduk. Daha şimdi de var.”⁴⁶⁴ Aktarılmıştır.

Ramazan Güneş’ten “*Oturduğunuz yerde kaç hane vardı? Hepsi Türk ve Müslüman mıydı?* Hepsi Müslümandı. Cami vardı dedemlen teravihlere giderdim Ramazan’da dört beş yaşındaydım meselâ giderdim. Valla hane olarak 250-300 tane vardı.

⁴⁶² Latif Bey, Görüşme Tarihi ve Yeri, 22 Mart 2018, Kütahya

⁴⁶³ Nasuf Kosor, Görüşme Tarihi ve Yeri: 30 Kasım 2018, Kütahya

⁴⁶⁴ Neşat Demirdak, Görüşme Tarihi ve Yeri: 19 Ağustos 2017, Kütahya

Ama bizim köyden Kütahya'ya son göç eden biziz. Daha sonra göç eden olmuş olabilir ama Makedonya'da kaldılar köyden göçtüler şehirlere yerleştiler. Bu tarafa gelmediler. Bir kişi var Eskişehir'de bizden sonra gelen 71'de biz 69'da geldik o 71'de geldi Hayrettin ismi. Bizim amcaoğlunun dayısı oluyor. *Oturduğunuz o mahallede, köyde; camii, okul, çeşme, sağlık ocağı, hastane, postane var mıydı? Ulaşım nasıldı, hastanelerden yararlanabiliyor muydunuz?* Elektrik vardı, su vardı bol su vardı terkos da vardı normal kaynaklarda vardı. Kütahya'dan daha fazla suyu vardı. Şehir yakınımızdaydı zaten yarım saat Tetova Kalkandelen diyorlar. Kar çoktu bir metre kadar kar oluyordu eski zamanlar şimdi o kadar yok daha hiç gitmedim o tarafa. *Peki, ulaşım nasıldı?* Bizden sonra yol yapıldı.”⁴⁶⁵ Aktarılmıştır.

Raziye Yıldız'dan “Ben yarım Türkçe biliyorum kızım orda 50-60 hane vardı. Oturduğumuz yerde cami vardı ama kullanıma kapalıydı. Kandil ve bayramları kutlayamıyorduk sadece ev içinde kutlanıyordu çünkü yasaktı. Şimdi her şey çok iyi rahat olmuş. Ekmek var, Allah'a şükür Kuran var, sabahtan ezan okunuyor çok şükür. O zaman bizim köyde cenaze vardı hoca yoktu yıkamaya. Napcaz nereye yıkatacağız gideceğiz Tetova'ya arayacağız imam. İhtiyar kadın, bir cenaze vardı yıkamaya gelecekti bu defa da cemaat yoktu dört kişi altı kişi o kadar korkudan kimse katılmıyordu. Doktor yok, hap yok ne iğne hiçbir şey yok. Doğum ise bazı köylerde vardı ama sonu daha çok ölümdü. Tito öncesi biraz zor kızım. Fakirlik fakirlik...”⁴⁶⁶ Aktarılmıştır.

Rıza Yenidoğan'dan “Aşağı mahallede oturuyorduk biz. Cami tarafıda yukarı mahalle. *Bu oturduğunuz yerde kaç hane vardı?* Hane sayısı az 16-17 tane hane vardı tabi 32 hane vardı. *Hepsi Türk ve Müslüman mıydı?* Hepsi Türk ve Müslümandı. *Cami var demiştiniz imamınızda var mıydı?* İmamı onlar atıyordu Arnavut imam geliyordu oraya. *Çeşme, sağlık ocağı, hastane, postane var mıydı? Ulaşım nasıldı?* Onların hiçbiri yoktu. Okul var, çeşmede var, hastane yok onun için şehre kasabaya iniyorsun. *Hastanelerden faydalanabiliyor muydunuz?* Evet, *Dükkânımız var demiştiniz oradaki vergi sistemi nasıldı?* Aynen orda da öyle burdaki gibi. Oradaki kanunlara sende tabisin seni bi vatandaş olarak görüyor ırkın Türk olabilir Müslüman olabilir bağlamıyor onu.”⁴⁶⁷ Aktarılmıştır.

Sait Kama'dan “*Oturduğunuz o mahalle, köyde camii, okul, çeşme, sağlık ocağı, hastane, postane var mıydı? Ulaşım nasıldı? Camiyi kullanabiliyor muydunuz?* Çok güzel camimiz vardı. Şu anda yenilendi yeni yapıldı fakat eski camimiz de güzeldi. Suyumuz çok güzel yukarıdaki dağlardan gelirdi her evde çeşme vardı. Akarsuyumuz çok iyiydi Şar Dağları'ndan geliyordu. *Hastanelerden nasıl faydalanıyordunuz? Köyde sağlık ocağı var mıydı?* Köyde sağlık ocağı yoktu. Tetova'da hemen köyün girişinde Tetova'nın çıkışında sağlık ocağı var oradan yararlanıyorduk. Tabi eskiden sağlık ocağı yoktu şu anda var. İşte

⁴⁶⁵ Ramazan Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

⁴⁶⁶ Raziye Yıldız, Görüşme Tarihi ve Yeri: 8 Mayıs 2015, Kütahya

⁴⁶⁷ Rıza Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

kışın kızaklarla hastalarımızı aşağı indiriyorduk. Yaşayan yaşıyordu çoğu ölüyordu yollarda. *Hastanede rahat bakım oluyordu değil mi?* Bakım vardı evet bakıyorlardı. *Halk arasında bir sınıf ayrımı var mıydı?* Bizim köyde böyle bir şey yoktu Kalkandelen’de de yoktu ama Üsküp’te vardı. Meselâ Üsküp ikiye ayrılıyordu; Vardar Nehri’nin sol tarafı Müslüman sağ tarafı Hristiyan olarak tabii birbirlerini pek fazla sevmezlerdi. Siz Müslümanınız diye bizi kınarlardı hükümetin en yetkilisi olsun, belediye yetkilisi olsun. Oradakiler Müslümanları hor görürlerdi, vergi düzeninde olsun, çalışma düzeninde olsun onları daha çok kontrol altında tutmak için her türlü yolu denerlerdi. *Peki, herhangi bir mesken veya arsa, dükkân almak istediğinizde bir sıkıntı çıkartıyorlar mıydı yoksa rahat bir şekilde alabiliyor muydunuz?* Evet, şimdi o zamanki koşullara göre çok pahalıydı fakat mal mülk almak için bizi zorlardı alın diye biz başka bir tarafa göç etmeyelim diye onda zorluk çıkarmazlardı ama evrak yaparlarken Müslüman mısınız Hristiyan mısınız diye sorduklarında Müslümanım deyince iş uzardı bugün git yarın gel hesabı yaparlardı. *Yaşam standartlarınız aynı mıydı?* Tabii Müslüman bir kişinin isminlen hitap edilmesi oradaki yaşantıda bizi ikinci sınıfa itti, birinci sırada hep onlar vardı. Bütün devlet dairelerindeki işleri yani şahit oldum “Müslüman mısın Hristiyan mısın?” Müslümanım deyince seni geri plana itip başkasının işini görüyorlardı. Mal mülk edinmede pek fazla zorluk çıkarmıyorlar fakat çok pahalı meskenleri, dükkânları, işyerleri falan çok pahalıydı bizim zamanımızda. *Muhtar ve belediye seçimleri nasıl yapıyordunuz? Kendinizden seçebiliyor muydunuz?* Muhtar biz kendimizden oluyordu fakat aşağıya gidip de herhangi bir seçim hakkımız yoktu. Tetova olsun Üsküp olsun yoktu. Şu anda herhâlde seçme ve seçilme hakkı tanınmış daha yenilerde üç beş sene içinde.”⁴⁶⁸ Aktarılmıştır.

Salim Kurtulmuş’tan “Burda nasıl köy orada da aynı. *Kaç hane vardı orada?* 250 hane vardı. *Hepsi Türk ve Müslüman mıydı?* Hepsi Müslüman öyle gevur mevur yok. Zati gevur karışınca ortalığa biz bu tarafa kaçtık. *Oturduğunuz mahalle veya köyde cami, okul, çeşme, sağlık ocağı, hastane, postane var mıydı? Ulaşım nasıldı? Camiyi kullanabiliyor muydunuz?* Cami vardı. İmamlığı sen yapıyordun. *Dini kitapları okuyor muydunuz?* Ona karışamazdı. Biz saklı okuyorduk. Zaten onlar geldi mi biz kapatırdık. *Nereye saklıyordunuz?* Nereye saklayacaksın okumayacaksın gitmeyeceksin onların oraya. Anarşi nasıl Kuran anarşisi ordada gevurlar öyleydi. Bunları görevlendiriyorlardı filan köye git üç kişi, feşman köye git iki kişi, gene falan köye git bir kişi böyle görevlendiriyorlardı gevurlar. Tito vardı o zaman. *Ulaşım nasıldı?* Çok rahat. Ama dükkânı kapattın mı bir daha açamazsın. Tatil diye kapattın mı açamazsın bi daha. İş bitti. *Vergi sisteminiz nasıldı?* Vergisini alıyordu senden. İstersen verme bakalım. Dayandırıyordu şu kadar vergi ver bakalım önce vergi veriyorsun ondan sonra iş yapıyorsun. Bura gibi öyle yok. *Dükkân kendinize mi aitti?* Kira. *Satın alma hakkınız var mıydı?* Maddiyata bakar paran varsa alırsın elbette. Paran yoksa kusura bakma alamazsın. *Sağlık ocağı, hastane var mıydı?* Yok

⁴⁶⁸ Saif Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

yok. *Hastalanınca nereye gidiyordunuz?* Nereye gidiyordun geber git. Öyle nereye gideceksin. Burda hastane var, doktorlar var, sağlık ocağı var orda yok. Ben ne diyorum sana biz niye kaçtık. Gevurla yaşamak kolay değil ya. Biz çok şükür elhamdülillah çok şükür kaçtık. Nur içinde yatsın rahmetlik babamız uyandı hemen getirdi bizi buraya.”⁴⁶⁹ Aktarılmıştır.

Yusuf Yenidoğan’dan “Bir tane okulumuz vardı, bir tane de cami Osmanlı zamanından kalma eski bi yapı camimiz. Yol yoktu. Yol daha sonra yapıldı. Arabada geldi köye önceden araba gelmiyordu bizim köye. Şimdiki gibi ufak otobüsü bırak normal bi araba gelmiyordu. Sonra biz geldikten sonra yapmışlar. Şimdi araba rahat gidiyor. İlkokuldayken camiler kapandı, kiliseler kapandı sonra Stalin rejimi vardı. Rusya ile Tito Stalin ortaklı aşırı komünisttiler. *Cami, okul, çeşme, sağlık ocağı, postane var mıydı?* Cuma günü gider ihtiyarlar camiye bizde onlarla giderdik. Ama komünizm geldikten sonra bi ara her yer kapandı. Ondan sonra Tito Stalin’den ayrıldı gitti. Rusya’nın yani Stalin’in rejimi çok sıkıydı. Stalin her türlü şeyi Yugoslavya’dan çekmeye başlamıştı. Soyuyordu bak bizi. Köy domuzuna, yumurtaya vergi koydular, tereyağ vergisi koydular ama yün vergisi koymadı neden çünkü yün istiyor senden, et istiyor koskoca affedersin danayı götürdük kasaba 300 kilo et vereceksin diyor köyden. Hayır, Yugoslavya’da kalsa iyi aldıklarının tamamını Rusya’ya götürüyordu. Kendi memleketinin halkına bize bi şey kalmıyordu. Tito komünistti ama akıllı adamdı Hırvat’tı o. Tito üç sene yaptı dediğini baktı fakirleşti Yugoslavya çekildi yanından. Ondan sonra her şeyi serbest bıraktı. Şimdi tarlaya bir tanesi sen diyor şu kadar buğday getireceksin, şu kadar mısır getireceksin, yumurta istiyordu. Vergi olarak sepet sepet yumurta götürüyorduk. Stalin istiyordu Tito ise Stalin’in emrine uyuyordu. Tito çekilince zenginleştik. Evet, yeni komünizmdi bu ama serbest komünizm yani rahat bi komünizm. Ondan sonra camiler açıldı, Türkçe okullar açıldı, Arnavutça okullar açıldı. Tito dedi herkes ne konuşuyorsa, dini neyse onu öğrensin ama Sırpça okumak istiyorsa üniversitede Belgrad’da okuyacak diyordu. Herkesin ayrı. Türk, Müslüman öyle şey yok diyor herkese serbest. Askere giderken herkesin hakkı aynı tamam mı? Askere gidiyorsun orda ayrı. Meselâ senin komutanın Sırp ama hey Türkler sen yok. Bi kere trende gidiyoz böyle Kosova’ya Sırp’lar kendi aralarında benim Türk olduğumu da biliyorlar, Sırpça konuşuyorlar. Yanındaki diyor “nemoy da govariş sıpski znıye” (Konuşma bu Sırpça biliyor) bak Türkler için kötü konuşma diye uyarıyor benim için diyor ki bu her şeyi anlıyor oraya inince gider bu genç seni şikâyet eder diyor. Kosova’da kaldım beş sene Arnavutça da var bende, Makedonca var, Bulgarca da var. Gurbetçi insanım dolaştım öyle. Üsküp’te dükkânımız vardı 48 senesinde komünizm rejimi kalktı, serbest oldu artık meslekler daha önce devletin elindeydi. Eskiden kendi dükkânında işçi olarak çalışıyordun devlet maaş olarak ne verirse artık onu alıyordun.”⁴⁷⁰ Aktarılmıştır.

⁴⁶⁹ Salim Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

⁴⁷⁰ Yusuf Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

Zürap Çavuşoğlu'ndan "Cami, okul, çeşme, sağlık ocağı, postane var mıydı? Cenaze törenleriniz nasıldı? Cenaze aynı burda nasıl cenazeysen. Zaten telefon çıktığı için hemen en yakın akrabana birinci derece akrabana telefonla ulaşıyorsun yarın öğlen üstü cenaze namazımız var diye. Oda ona o ona derken haber yayılıyor. *Cenazede bir şey dağıtır mısınız? Makedonya'da ne dağıtırdınız? Zannediyorum orda yemek verilirdi. Bizde ölü evine yemek götürülür sizde de var mıdır?* Tabi var var. Başın sağ olsun gibi birinci dereceden akrabalar çok yakınlar yemek götürür, öbürleri kolaydı süttü... Muhakkak baş sağına gidilirdi. Okul var, cami var fakat sağlık ocağı hiç gözüme ilişmedi var mıydı yok muydu zannediyorum yoktu. Fakat şöyle 10 dakikalık mesafede yukardan aşağıdaki Tetova gözüküyor. Rampa dediğimiz paralı yol dediğimiz yerden hava pırl pırlırsa. *Muayene için Üsküp'e mi gidiliyordu?* Evet, ama Üsküp'e mi gidiyorlar Tetova'ya mi gidiyorlar yoksa daha yakın yer var oraya mı bilmiyorum araştırmadım da. Zaten bizim toplex (insanların toplandığı yer alan) durduğumuz yer. Mahalle olarak üç dört kişi çok yakın akraba vardı. Mlaka denilen bir yer vardı. Cümbüşün olduğu, pehlivanların güreş tuttuğu onu hatırlıyorum. Koperesiya burdaki karşılığı kooperatif bakkal gibi, ufak market gibi günlük ihtiyacınızı karşılayabileceğiniz bir yer onu biliyorum. Rit yani bayır bu da hayvanların toplanma yeri. Burda birikiyor hayvanlar ordan artık nereye götürüyorlarsa otlamaya. *Şimdilerde gittiğinizde durumları nasıldı?* Aynı zaten önceki durumu bilmiyorum ki kıyaslayamıyorsunuz. Burda duyuyoruz ihtiyarlardan ee çekirdek sattık ben diyorum ki bu çekirdek hangi birinize yetti. Birde orda seyyar satıcılık yapmak yasak olduğu halde. Yakalandığınız zaman elinizdeki çekirdeği alıyor Vardar nehrine atıyor. Zabıtası polisi kimse artık görevlisi o atıyor."⁴⁷¹ Aktarılmıştır.

3.2.1.4. Hıdırellez Kutlama

Dudu Kurtulmuş'tan "Güzel neşeli yapıyorlardı ilkbaharda. Bizim alt katta bahçe vardı, Hıdırellez için kopriva topluyorduk bahçeden. Borani yapıyorduk, börek yapıyorduk. Hamur yapıyorlardı. Kopriva otu çok lezzetlidir, çok güzeldir, faydalıdır ooo... Bilirsin ısırgan otu diyorlar burada. Hayvanlarımız vardı. Hıdırellez'de bi tane kuzu babam ille keserdi. Hıdırellez için."⁴⁷² Aktarılmıştır.

Ecirye Yenidoğan'dan "Mısır kaynatıyoruz, sarma yapıyoruz yukarıda döner gazinoya gidiliyoruz. Eskiden orda açılmış çiçekler olurdu onlardan kırıp koparıp geliyorduk eve. Ondan sonra çocukları yıkıyorduk o topladığımız çiçeklerle. Sağlam neşeli olsunlar diye. Yine o çiçeklerle ona vuruyon buna vuruyon hepsini kaldırıyordun çiçeklerle."⁴⁷³ Aktarılmıştır.

⁴⁷¹ Zürap Çavuşoğlu, Görüşme Tarihi ve Yeri: 23 Eylül 2016

⁴⁷² Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

⁴⁷³ Ecirye Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 1 Mayıs 2015, Kütahya

Fuat Güneş'ten “Hıdırellez önemlidir. Hıdırellez davul zurna eşliğinde olurdu. Bütün genç kızlar beyaz kıyafetlerini giyerlerdi. Baktığımız zaman kuğular gibi bembeyaz kıyafetler çoraplarından şamiye dediğimiz daneye kadar. İşlemeli beyaz dane giyerlerdi. Kopriva şeydir ısırğan otudur, kopriva çiçeğinin belli zamanlarda yemeğini yaparız en azından Hıdırellez'den önce iki sefer yemeğini yaparız. Bu geleneği biz burda da sürdürüyoruz.”⁴⁷⁴

Hamdi Kayalar'dan “Hıdırellezi 3 gün yapıyorduk.”⁴⁷⁵ Aktarılmıştır.

İzzet Kayalar'dan “Hıdırellezi çok güzel kutluyorduk. Hıdırellez'den bir gün evvel gurbette kim varsa toplanıyorlardı. Ondan sonra gidiyorlar gezmeye olduğu gibi. Çalgıcılar var, davulcular zurnacılar bazen oluyordu. Benim orda çocukluğumda çok güzel oluyordu. O zaman her ev bi tane kuzu kesiyordu. En güzel kuzuyu besliyordu sırf Hıdırellez için. O zaman kesiyorlar idi. Biz de kesiyorduk. Yusuf ağabeyim rahmetli en güzelini ayırırdı hayvanımızın. Koyun, inek... Benim çocukluğum da.”⁴⁷⁶ Aktarılmıştır.

Kadriye Şenyüz'den “Hıdırellez önemlidir. 5 Mayıs baharın gelişi, dağlara yaylaya çıkılır. 5 Mayıs'ta çiçek toplanır. 5 Mayıs gecesi büyükler, 6 Mayıs gecesi gençler kopriva çiçeği ile yıkanır. Kemikli et yapılırdı. Daha sonra o kemiği sar yastığın altına koy evleneceğin kişiyi gör derlerdi.”⁴⁷⁷ Aktarılmıştır.

Latif Arkaç'tan “Hıdırellez'de bir âdettir bu meselâ evin en yaşlı insanı ufak çocukları birkaç gün önce bütün doğada ne kadar çiçek varsa onları toparlar o gün onları kaynatır o kaynamış suylan çocuklarını yıkardı güzel koksunlar diye öyle bi âdet vardı. Yumurta kaynatırlar renkli olur âdettir yani İslâm'da olan bir şey değildir bu bizim âdetimizdir.”⁴⁷⁸ Aktarılmıştır.

Neşat Demirdak'tan “Eğlence. Şimdi Hristiyanlar fazla tatil yapıyorlar biz Müslümanlar hiç yapmıyorduk. Hristiyan olan herkes orda toplantıya gidiyordu. Biz çalışıyorduk.”⁴⁷⁹ Aktarılmıştır.

Ramazan Güneş'ten “Hıdırellez aynı devam ediyor. Toplanıyorlar bi yerde davul zurna oluyor yani onu yapıyorlar gelenek olarak hâlen devam ediyor. Ağaç kopartırlardı dağlardan evlerin kapılarına asarlardı, koyarlardı o gelenek vardı.”⁴⁸⁰ Aktarılmıştır.

Rıza Yenidoğan'dan “Hıdırellez için dışardan beş altı tane davulcu zurnacı gelirdi. Herkes dediğim köyün meydanında toparlanır kızlar oynarlar erkekler keklik

⁴⁷⁴ Fuat Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri, 9 Ağustos 2018, Kütahya

⁴⁷⁵ Hamdi Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 29 Kasım 2017, Kütahya

⁴⁷⁶ İzzet Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Eylül 2016, Kütahya

⁴⁷⁷ Kadriye Şenyüz, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Mayıs 2015, Kütahya

⁴⁷⁸ Latif Arkaç, Görüşme Tarihi ve Yeri, 22 Mart 2018, Kütahya

⁴⁷⁹ Neşat Demirdak, Görüşme Tarihi ve Yeri: 19 Ağustos 2017, Kütahya

⁴⁸⁰ Ramazan Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri, 7 Mayıs 2018, Kütahya

yumurtası atarlardı beğendiği kıza. Yine ısırgan otunu toplayıp kaynatıyorlardı sonrada o suyla yıkıyorlardı çocukları. Mısır kaynatırlardı.”⁴⁸¹ Aktarılmıştır.

Sait Kama’dan “Köyümüz belki Makedonya ülkesinin en iyi köylerinden biriydi. Tabiatı olsun diğer koşulları çok iyi bir köyümüz vardı. Dini bakımdan, birbirlerine tutkunlar, arkadaşlık, dostluk, komşuluk çevresi çok iyiydi. Bilhassa Hıdırellez’de millet toparlanır aynı Kütahya’da ki Hisar gibi bir yere giderler kızlar sevdikleri erkeklerin elinden tutar oyunlar oynarlardı. Oradaki Hıdırellez çok muhteşem kutlanırdı. Herkes bütün erkekli kadınlı kızlı çocuklarla beraber kıra bayıra gidilir evde yemekler hazırlanır yemekler orada yenirdi. Sevgililer birbirini görür konuşurdu. Hıdırellez’in son saatlerinde artık eve dönerken her ağacın çiçeklerinden yapraklarından toparlanır evde suyun içine atılır banyo yapılırdı onlarla beraber. Bu baharın müjdecisi veyahut sağlıklı yaşamanın bir emaresi olarak bize öğretirlerdi.”⁴⁸² Aktarılmıştır.

Salim Kurtulmuş’tan “Ooo sen görcen bizim orda şahaneydi. Giderdik, davullar zurnalar... Şahane burada yok. Geçen sene Bursa’dan davulcular getirdik Hisar’ın orada kutladık, burda kutlamıyorlar hiç. *Hıdırellez gününe özgü bi şey var yapılıyor mu?* Her şeyi evde anamız yapıyordu ne canın istiyorsa onu yaparlardı.”⁴⁸³ Aktarılmıştır.

Zürap Çavuşoğlu’ndan “Hali hazırda aynı yapıyoruz. 6 Mayıs’ta kim var kim yok nişanlıysa, yeni kız çıkardıysa artık herkes. Meselâ eskiden Sultanbağ dediğimiz yerdeydi, şimdi Döner gazino da birikiyoruz. Komple yine çalgı getiriyoruz yani Makedonya’da nasılsa aynı Hıdırellez’i burda da yapıyoruz. *Orada nasıldı?* Orda daha şenlikliymiş. 8-10 gün davul çalarmış Hıdırellez arifesinde duyduğumuz. Hatta tavsiye ediyorlar ki eğer bir cümbüş görmek istiyorsanız Hıdırellez’e yakın yahut Hıdırellez’e göre ayarlayın kendinizi o zaman gelin. *Hıdırellez niçin bu kadar önemli sizde?* Valla şükür bahara kavuşmuşuz, birbirimizi görelim gibi sağ da sol da akraba cümbüşün olacağını biliyor ya orda bulunmak birbirini görmek kaynaşmak için. Başka bi eğlencesi yok ki kıştan çıkmışlar zaten kışta ağırdır orda benim anladığım o.”⁴⁸⁴ Aktarılmıştır.

Hıdırellez kutlaması, Türkiye’ye ve Kütahya’ya taşındıktan sonrada devam eden bir kutlamadır. Önceki senelerde kendi muhitlerinde kutlarlarken şimdilerde Kütahya’nın Hisar dediği tarihi mekânında kutlama yapmaktadırlar. Bu tarihi yerde günler öncesinden hazırlıklar yapılmaktadır. Masalar ve müzik sistemi kurulur. Sonrada yavaş yavaş Torbeş aileler gelir. Her aile kendi hısımiyla oturur. Evde hazırlayıp getirdikleri yemekleri burada yerler. Kaynamış Mısır, börek, çerez, içecekler... Burada

⁴⁸¹ Rıza Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri, 7 Temmuz 2018, Kütahya

⁴⁸² Sait Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri, 7 Mayıs 2018, Kütahya

⁴⁸³ Salim Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri, 7 Temmuz 2018, Kütahya

⁴⁸⁴ Zürap Çavuşoğlu, Görüşme Tarihi ve Yeri: 23 Eylül 2016, Kütahya

müzik eşliğinde halay çekerken birbirini daha önceden seven gençler burada birlikte olduklarını erkeğin kıza çiçek hediye etmesi ile ilan edilmiş olunur.

3.2.1.5. Askerlik

Ekrem Vuran'dan “Biz askere giderken nereye gittiğimizi bile bilmiyorduk hâlbuki Manisa benimki ama Manisa nerde bilmiyorum. 12-16 saat trenle gittik. Öyle bi durum yoktu bizde kına yakma falan yoktu o imkânlarda yoktu yani. Ben geldikten iki sene sonra askere gittim. Evliydim, hanımı babamın yanına bıraktım analığı Allah razı olsun bakıyordu. *Askerliğiniz nasıldı?* Askerde hiç zorluk çekmedim. Ben çok korkarak gittim çünkü dil sorunu vardı biraz. Oraya gidince doğulunun yanında biz hem okuryazarlığı hem esnaflıkla... 45 gün akşam yemeğinden sonra hep ya kantin ya gazinoda çalıştım. Ben meselâ 17 ay Çorlu'da şeflik yaptım subay gazinosunda hiç zorluk yoktu. Hatta parada istemedik evden hep geçiniyorduk dediğim gibi biz ihtisatçı insanlarız burdakiler bir lira gönderirdi tabi o da bi masraftı.”⁴⁸⁵ Aktarılmıştır.

Fuat Güneş'ten “Acemiliğim Kütahya'da Hava Er Eğitim Tugayı'ndaydı. O zamanlar bize lise mezunu olanlara tercih hakkı tanınmıştı askeriye istediğimiz sınıfı seçebiliyorduk. Askere gittiğimde evliydim iki de çocuğum vardı. Usta birliğim Anakara Hava Kuvvetleri Karargâhı'ndaydım bakanlıklarda.”⁴⁸⁶ Aktarılmıştır.

Hamdi Kayalar'dan “Askerliği burada yaptım. *Asker gönderme âdetiniz var mıydı?* Bizde o tarz yoktu. Bize davetiye geldiği zaman şubeye giderdik sülüs kâğıdımızı alırdık. Trenlen gidiyoduk o zaman otobüs öyle bol yoktu. Velhasıl Balıkesir, Erzurum, Kars buralarda iki seneyi bitirdim ben.”⁴⁸⁷ Aktarılmıştır.

İzzet Kayalar'dan “Yugoslavya'da gittim askere iki sene yaptım. Askerliğim iyiydi. Dedim ya ayırmıyorlardı Allah var. Yugoslavya'da benim gittiğim o zaman tek idi Tito zamanın da. Hakikaten hemen hemen Atatürk gibi tam değil ama hemen hemen o da çok şey yaptı ülkeye. Hırvatistan'a ben gittim. Beni oraya gönderdiler. Ondan sonra gittik bi kış tuttu orda kar bir metreden fazla yağdı asker üşüdü valla ben de hastalandım. Yalnız ben değil çoğu asker berbat oldu. Ondan sonra gönderdiler beni bi hastaneye orda baktılar ondan sonra dediler Sarayov'a göndereceğiz seni hastaneye. Orada da yirmi gün kaldım. Gittiğim yerde en yüksek rütbeli subaylar vardı. Ben askerdim ama ben onlarla beraber yemek yedim dedim ya ayrılmıyorlardı. Yattım ondan sonra bana dediler bir iki ay kaldı askerliğe bir daha gelme biz seni göndereceğiz eve. Hayat renklince çıkıyor.”⁴⁸⁸ Aktarılmıştır.

⁴⁸⁵ Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri: 10 Mayıs 2015, Kütahya

⁴⁸⁶ Fuat Güneş, Görüşme Yeri ve Tarihi, 9 Ağustos 2018, Kütahya

⁴⁸⁷ Hamdi Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 29 Kasım 2017, Kütahya

⁴⁸⁸ İzzet Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Eylül 2016, Kütahya

Kadriye Şenyüz'den “Burda askerliğini yaptı. Biz 20 yaşımıza girdik buraya geldik. Dört sene sonra bizimki gitti askere. Muhacir olarak yeni geldi ya gitmedi hemen askere dört sene sonra gitti. 30 ay yaptı askerlik Yozgat'ta. *Asker gönderme âdetleri olur sizde de böyle bi âdet var mı? Vadi. Âdetleriniz nasıldı? Toparlıyoz asım akraba ailecek yemek yapıyoruz yiyoruz yolluyoruz çocuğu askere öyle. Kına yakıyor muydunuz? Yok hayır.*”⁴⁸⁹ Aktarılmıştır.

Latif Arkaç'tan “Askerlik Kütahya'ya çıktı havacı olarak. Ondan sonra Diyarbakır'a gittik az bi şey kaldım Kütahya'da. Ağabeyime de havacı çıktı. O da ondan sonra Diyarbakır'a gitti. Askerden geldikten sonra evlendik çoluk çocuğa karıştık.”⁴⁹⁰ Aktarılmıştır.

Neşat Demirdak'tan “Tito zamanı bizi çağırdılar askere. Gittim dedi sen düztabansın sen askerliği yapacaksın sıhhiye olarak bende öyle yaptım.”⁴⁹¹ Aktarılmıştır.

Ramazan Güneş'ten “Burda askerliği yaptım uğurladılar beni. Teslim ettiler Edremit Acemi Birliği'ne şivemden belli olduğu için hemşeri çıkanlar oldu yardımcı oldular. Dilimde zati kötüydü ama Allah dağına göre kış veriyor ya bana da öyle oldu. Hatta biraz rahatsızdım mideden 49 kg ile gittim askere ama hava değişikliğinden dolayı Üsküp'ün havası Kütahya'nın havası değişti. Mideden bi rahatsızlık geçirdim. Hatta Edremit'te kal dediler istemedim. Allah tarafından Edirne çıktı, Edirne'nin havasında Üsküp'ün havasına benziyordu hiç bi tedavi görmeden iyi oldum. 49 kg gittim 75 kg geldim askerden.”⁴⁹² Aktarılmıştır.

Sait Kama'dan “Askerliğimiz çıkınca askere gitmeye iki üç gün kala önce bir eğlence tertip ederiz gençler arkadaşlar arasında. Evin önünde davul zurna çalınır, oynanır, yemek yenir asker gününde birkaç arkadaşla beraber askere gidilir. Onlar seni uğurlar veya oraya kadar götürür. Tabi bizde de var askerlik için çok eğlence olur bütün eş, dost, akraba toplanır yemek yenir mevlit okutulur. *Siz nerede yaptınız askerliği?* Ben askerliği beş gün Kütahya'da yaptım. Çok kalabalık olduğu için bizi Bursa'ya havale ettiler. Bursa'da Hava Motorlu Araçlar Okulu'nda altı ay kaldım. Ondan sonra Malatya'ya gönderdiler. Malatya hava istihkâm taburu orası da bütün Türkiye'nin havaalanlarının yapıldığı bir askeri birlik olduğu için bizi Batman'a göturdüler. İlk Batman Havaalanı bizim ekip yaptı dokuz ay Batman'da kaldım. Sonra Malatya'ya geri döndük üç ay sonra da terhis olduk.”⁴⁹³ Aktarılmıştır.

Yusuf Yenidoğan'dan “Askere gittim, iki sene yaptım. Balıkesir'e Manisa'ya gittim. O zaman her askerin, her subayın bi hizmet eri vardı. Manisa'da bizim Kütahyalı

⁴⁸⁹ Kadriye Şenyüz, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Mayıs 2015, Kütahya

⁴⁹⁰ Latif Arkaç, Görüşme Yeri ve Tarihi, 22 Mart 2018, Kütahya

⁴⁹¹ Neşat Demirdak, Görüşme Tarihi ve Yeri: 19 Ağustos 2017, Kütahya

⁴⁹² Ramazan Güneş, Görüşme Yeri ve Tarihi, 7 Mayıs 2018, Kütahya

⁴⁹³ Sait Kama, Görüşme Yeri ve Tarihi, 7 Mayıs 2018, Kütahya

bölük komutanının tayini çıktı Balıkesir'e. Bölük komutanı orda yazıcıya sormuş "Bizde Kütahyalı Boşnaklardan, göçmenlerden birisi var mı? Ben götürcem hizmet eri olarak Balıkesir'e tayinim çıktı." demiş. Yazıcıda bizim Kalkandelenli, Tetovalı, Makedonya'dan bizim kasabadan. Aaa demiş yarbayım ne tesadüf bir tane Boşnak Yusuf vardı burda. Bende Susurluk'a ihtisasa gittim. Ondan sonra nöbetçiye benden ötürü gelince çağır demiş. Gittim ben, bi baktım bi subay böyle. Ooo eyvah dedim ben. Oturmuş oraya yakışıklı bi subay yazıcıya siz çıkın dedi. Otur kimsin, nesin dedi bana. Yarbayında babası dedesi Kütahyalıymış bizim yeni mahalledenmiş eski gelenlerden. Anlattım hayatımı, oğlum dedi bende Boşnağım Balıkesir'e götüreceğim seni dedi bende tamam dedim. Sonra komutanım aldı götürdü beni Balıkesir'e hizmet eri olarak. Bir tane hanımı vardı çocukları yoktu. Neyse Allah razı olsun bana evlat gibi baktı. Beni her bayram Kütahya yakın ya gönderdi hemşeri diye. Her bayramı Kütahya'da yaptım. Allah razı olsun gittik geldik teskeremi aldım ondan sonra ben Balıkesir'i beğendim tekrar geri döndüm. Balıkesir'de pastane dükkân açtım. Neyse burda askerken bak onu da anlatacağım. Benim askerlik yaptığım yer merkezdi. O zaman askere gelen mektuplar açık geliyordu. Sende yazdığında postaneye atamıyordun mektubu ille merkezden, birlikten atacaktın. Benim ağabeyimden Boşnakça bizim dilce mektup geldi. İlk mektubum Balıkesir'e yüzbaşı bölük komutana gelmiş açıp bakmış bizim dilce yazıyor Boşnakça. Ben aşağıda duruyorum santraldeyim geldi yazıcı Yusuf dedi yüzbaşı seni çağırıyor yalnız çok kızgın dedi. Sana bi mektup gelmiş başka dil yazıyormuş dedi. Gittim ben benim yarbayın odaları da yan yana böyle. Baktım buyrun komutanım dedim "Burda gevrurca yazıyor, gevrur musun sen, nesin, casus musun? Bak ne yazıyor burda başka dil." Ayyy bi korktum, eyvah dedim. Ondan sonra bizim Kütahyalı yarbay kalktı komutanım yavaş ol yavaş ol dedi kime bağıyorsun sen? Senin hakkın yok benim askerime bağırıma dedi. Sende Çerkessin Çerkezce konuşuyorsun evde, bende Boşnakça konuşuyorum ne bağıyorsun. Bunlar daha iki sene oldu geleli daha bunlar Türkçe bilmiyorlar, yazı bilmiyorlar dedi falan oda kalktı böyle sonra konu kapandı. Allah'tan bi zaman geçti. Merkezdeki garnizondan mektup gelmiş bizim dilce Boşnakça yazıyor başka bi yerden. Mektubu şimdi kimse okuyamıyor o mektubu bizim yukarıda kurmay albay var ama beni çok seviyor Konyalı biz göçmen olduğumuz için gönderiyor oraya burda misafirdi o İstanbul'dan. Yarbaya da hizmet ediyorum ben. Telefon geldi santralden komutanım böyle böyle bi mektup gelmiş okuyamıyoz yazı başka dilde ne yapacağız. Bizim albay da diyor "Ay komutanım ne tesadüf bizim burada bi erimiz var iki üç tane dil biliyor. Sırpça da biliyor, Boşnakça da Arnavutça da. Ben onu göndereyim sana o okusun mektubu." Yaa tercüme edicem, şimdi bak bana çekişen yüzbaşı mektup Boşnakça geldi diye. Komutan beni çağırdı benim yarbayda o yan tarafta bak dedi "Garnizondan mektup gelmiş, başka bi dil yazıyor sen gidip tercüme edeceksin." diyor. Yanındaki bizim yarbay vardı ya göçmen, Kütahyalı Boşnak kalktı komutanım gördün mü bağırıydın askere şimdi sana kim yardımcı olabilirdi dedi sustu kaldı. Neyse gittim ben. Subaya çaktım kendimi taktim ettim. Askeri dairesinde mektup varmış tercüme edilecek

onun için geldim dedim. Tamam, otur orda dedi. Bi kitap var dedi koy elini bunun üstüne doğruyu tercüme edeceğine yemin et. Neyse ettim Trakya'dan bizim göçmenlerden birisinin babası mektup yazmış, işte köyde şu kadar kuzumuz oldu, şu kadar keçimiz oldu şunu ektik bunu ektik diye köylü. Âdem isminde fırındaydı ben tanıyordum o askeri. Mektubu okudum yemin eder misin? Dedi ettim gittim. Ondan sonra bana çekişen subay hiçbir şey demedi. Böylede bi anım geçti işte. Biz askerliği iki sene tam yaptık Bulgaristan'dan gelenler aylık askerlik yaptı onları hükümet çağırdı.”⁴⁹⁴ Aktarılmıştır.

Zürap Çavuşoğlu'ndan “Bizim duyduğumuz, eğer evin tek oğluysan askere gitme gibi bi mecburiyetin yok meselâ onu biliyoruz. Ama bi de şu vardı o zamanın berinde askerde Allah'ın emri gibi satranç öğrenmek zorundasın. Tabi ihtiyarların çoğu öldüler yukarı kahvedeyken ihtiyarlar biriktimiydi herkes başlarına birikir kim yenecek kim yenilecek diye bakardık. Çünkü hepsi biliyor ya. Tabi satrancı askerde öğrenmek zorundasın. Duyduğumuz buydu. *Kaç yaşlarında askere gidiyorlarmış? 20 aynı. Kaç yıl yapıyorlarmış askerliği?* Valla bazıları diyor dört sene bazıları diyor altı sene. Bizim dedeler taaa Yemen'e gitmişler. Tabi hep kulaktan duyuyoruz yani.”⁴⁹⁵ Aktarılmıştır.

Yukarıda anlatılanlara göre mülâkat yaptığımız bazı kimseler Yugoslavya'da askerliğini yapmışlar. Yugoslavya'da askerlik görevini yerine getirirken hiçbir zorlama olmadığını hatta Neşat Demirdak gibi düztaban kişilerin sıhhiye gibi cephe gerisinde görevlendirdikleri, askerde hava koşullarına uyum sağlamayanların hastalanması sonucu onların iyi şekilde sağlık hizmetlerinden yararlandırıldıkları bilgisi çıkmaktadır. Hatta Zürap Çavuşoğlu'nun verdiği bilgiye göre her askerin mutlaka satranç bilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye'ye gelip burada vatani görevini yerine getirenler ise öncelikli korkularının coğrafyayı tam bilmemelerinden dolayı gittikleri yerin bilinmezliği ve dil sorunu olmuştur. Ayrıca askere giden kişilerin çoğu evliyken askere gittikleri onların yaşama daha erken başladıklarının göstergesi diyebiliriz.

3.2.1.6. Ramazan ve Kurban Bayramları, Kandiller

Dudu Kurtulmuş'tan “Ramazanda oruç tutuyorduk. Çok iyi çok rahatsızlık yoktu öyle. Şeyler hani Müslüman şeyleri yoktu bizim köyde iyiydi. Ramazan Bayramı bayram yapıyor, Kurban Bayramı kurban kesiyorduk. Benim bildiğim bizim köyümüzde çok rahatsızlık yoktu. Sahura kalkıyorduk, annelerimiz hazırlıyor sofra koyuyordu. *Sahur yemekleriniz nelerdi?* Daha çok hamur yapıyorlardı orada hani tarlalardan ekmek çıkıyordu,

⁴⁹⁴ Yusuf Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

⁴⁹⁵ Zürap Çavuşoğlu, Görüşme Tarihi ve Yeri: 23 Eylül 2016, Kütahya

yapıyorlardı. Bizim dermen vardı (değirmen) vardı, köyde orda atlanla yükleyip götürüyordun değirmene, un yapıyon getiriyordu.”⁴⁹⁶ Aktarılmıştır.

Ecriye Yenidoğan’dan “Davullu adam davul çalıyordu sahur vakte kadar mahalle mahalle kalkardık. İyiydi çok neşeli hele yazın olsa çok neşeli geçiyordu. Kışın tabi ben kışın rastlamadım orda küçüktüm. Tam devre gelince kışta biz Türkiye’ye geldik, on dört yaşındayken geldim Türkiye’ye.”⁴⁹⁷ Aktarılmıştır.

Ekrem Vuran’dan “İbadetlerimiz serbesti, bayramlarımız serbestti hatta biz dükkânlarımızı kapatırdık yani üç gün. Bayramlarda kapıda yazardık usta yoldadır bayramda kapattık diyemiyorduk ayıp olur diye usta yolda onlar biliyordu. Her sene davul vardı köyde. 1949 senesinde bir sene yasak ettiler davulu kim etti bilmiyorum. Bi Ramazan o zamanda inşaatımız vardı evimizin rahmetlik bi Hasbi amca vardı, bütün mahallede her sahur kaldırırdı kapıdan, kapı kapı dolaşırdı. *Bayramları nasıl kutladınız?* Bayramlarımız normaldi. Sabah namazına giderdik namazdan sonra sıkı komünizm zamanında şey olmuyordu ama ondan sonra camiden çıkar belki de 20-30 el ateş atardık tüfekle. Bayramda camiden doğru mezarlığa gidilirdi, mezarlıktan sonra herkes kendine göre kutlama yapardı, yemek yapardı bayramda engel olmuyorlardı.”⁴⁹⁸ Aktarılmıştır.

Hamdi Kayalar’dan “Bayramları üç gün dört gün kutluyorduk, başka önemli kandiller vardı. *Biraz açar mısınız?* Köyde yaşam bu ya anca sporlan uğraşıyorduk oranın da bir kışı olur kayıklarla kayardık, yazın olur çelik çomak oyunu oynardık. *Meselâ bir bayram namazına nasıl hazırlanıyordunuz?* Tabii... Bi ayakkabı alırsınız sabaha kadar onunla yatardık işte böyle neşeylen. Biz çocuğuz daha büyük dertleri o zaman sırtlanmadık böyle böyle büyüdük. *Davulcu geleneği var mıydı? Sahura kalkma nasıldı?* Davulcu vardı ama içimizden bir grup seçilirdi, gece tabi sahur zamanları saate göre çalardı kalkardık böyle böyle Müslümanlığı yaşadık.”⁴⁹⁹ Aktarılmıştır.

İzzet Kayalar’dan “Aynı aynı. Bizim de orda aynı kimse karışmıyordu Allah var serbest idik. Bayramlar aynı, kurban bayramında hayvan kesiyorduk kimse karışmıyordu. Sabah namazından sonra gidiyoduk evde bayram yapıyola, yemek hazırlanıyo. Çeşit çeşit yemekler, tatlılar yiyip içiyorduk.”⁵⁰⁰ Aktarılmıştır.

Kadriye Şenyüz’den “Bayramı çok iyi geçirdik Allah’a şükür çok iyi geçti. Herkes tabi toparlıyoz bayramlaşmaya gidiyoz beraber. *Özel bi geleneğiniz âdettiniz var mıydı?* O zaman biz çok iyi yemek yapıyoz. Kaç çeşit yemek yapıyoz; börek, ekmek, yemek her şey yapıyoz o zaman bayramda. *Yemek çeşidiniz nelerdi?* Çorba yapıyoz, *Ne çorbası meselâ?* Mercimek çorbası, pirinç çorbası her şey yapıyoz. Yemek, et yemek

⁴⁹⁶ Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

⁴⁹⁷ Ecriye Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 1 Mayıs 2015, Kütahya

⁴⁹⁸ Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri: 10 Mayıs 2015, Kütahya

⁴⁹⁹ Hamdi Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 29 Kasım 2017, Kütahya

⁵⁰⁰ İzzet Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Eylül 2016, Kütahya

yapıyoz ya güveç ya yahni öyle yapıyoz, başka ne iki tane üç tane yemek dolma yapıyoz sarma yapıyoz. Bizde gelenekseldir sarma, kol böreği. *Ramazan ayında herhangi bi şeyiniz var mıydı? Davulcu ...* Ramazan çok kuvvetli yemek yiyoduk. O zaman nidem hep et yiyodu hep yemek hazırlıyoduk akşama çok iyi geçirdik Ramazanları çok seviniliyodu Ramazan geliyo diye. *Özel bi hazırlık yapılıyor muydu ramazandan önce?* Tabii yufka yapıyoz, tarana yapıyoz, makarna yapıyoz her şey yapıyoz.”⁵⁰¹ Aktarılmıştır.

Latif Arkaç’tan “Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı şimdi şu anda orda olmak isterim o bayramlarda. Ama maalesef olamıyoruz bazen gitsek de. O zaman bütün gurbettekiler herkes gelir bi gün önceden. Kızlar genç kızlar, oğlanlar, işte anne baba, dedeler hepsi güzel kıyafetlerini giyer bayramını yapar. Bayram namazından sonra gelir evde bayramlaşır büyükleriyle. Özel kahvaltı yaparlar bayram sabahı bütün ailenin en uzaktaki olanlar hepsi bi araya geldiği için işte ailenin en büyüğü sofrayı kurdurur, bayram yapılır işte yemek yenir. Ama çok özel yemek yapılır, ağır olur. *Neler yapılır?* Çorbadan tut işte sarma, pilav üstü et, tatlılar iki üç çeşit tatlı baya bi zengin sofraya olur. Sofradan sonra çıkılır herkes büyüklerin ellerinden öper, herkesle bayramlaşırdık. Dışarı çıkılır köy meydanına işte erkekler erkeklerle bayramlaşır, kadınlar birbirini ziyaret eder evde. *Ramazanda davul geleneği var mıydı?* Davul vardı davulla uyandırır orda da öyleydi Ramazan da davul. *Kandilleri nasıl kutlardınız? Şimdilerde kandil simitti var orada da böyle bir şey var mıydı?* Orda da işte helva yaparlardı un helvası onu da hatırlarım. Helva dağıtırdı yani, simit yapan yoktu.”⁵⁰² Aktarılmıştır.

Nasuf Kosor’dan “Bayramları kutluyorduk dini bayramları kutluyorduk, arife gününü, kandilleri kutluyorduk aynı bura gibi takvime bakıyoruz bugün neymiş kandil. *Sahur nasıldı davulcu var mıydı?* Davulcu vardı top falan yoktu. Gece sahura kaldırmak için davulcu geziyordu mahalle mahalle öyle kalkıyorduk sahura.”⁵⁰³ Aktarılmıştır.

Neşat Demirdak’tan “Çok güzel. Çıktık mı biz erkekler dışarı çıkarıyoruz camiden çıkarken bayramın mübarek olsun, Allah razı olsun diyoruz. Köyün biraz seçilmiş adamlardan var idi. Burda Şuayip ile Tosun onlarla çıkardık bayramlaşma. Gevurlar bile bayramlaşmaya geliyordu. *Gevur dediğiniz kim?* Bizi kurtaran gevur Gazdemille diyorduk onun çocukları var gittim, bir iki sefer gittim o aldı beni evine otele bırakmadı gideyim. *Ramazan ayı kurban bayramı nasıldı?* Yapılır çok güzel yemek. *Ne yemek yapardınız?* Ekmek, et, sebze.”⁵⁰⁴ Aktarılmıştır.

Rıza Yenidoğan’dan “Ramazan ayında davulcu vardı sahura kalkıyorduk zaten köyün hepsi oruç tutardı. Bir de sabahın erken saatinde tarlaya gidip çalışıyor akşam geliyordu. Köy hanesinde nasıl olur bayram orda bi toplanma yeri var böyle ufak bi yer

⁵⁰¹ Kadriye Şenyüz, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Mayıs 2015, Kütahya

⁵⁰² Latif Arkaç, Görüşme Tarihi ve Yeri, 22 Mart 2018, Kütahya

⁵⁰³ Nasuf Kosor, Görüşme Tarihi ve Yeri: 30 Kasım 2017, Kütahya

⁵⁰⁴ Neşat Demirdak, Görüşme Tarihi ve Yeri: 19 Ağustos 2017, Kütahya

harman dövüldüğü yerler varya böyle toplex orada toparlanırlardı. Bayramlaşırldı davullu zurnalı kutlamalar oluyordu. Kandillerde un helvası yaparlardı.”⁵⁰⁵ Aktarılmıştır.

Sait Kama’dan “Ramazan’ı biz çok aktif olarak karşıladık. Ramazan’da herkes orucunu tutar, geceleri hep konu komşu toparlanır birbirimize giderdik iftarda olsun sahurda olsun. Tabi o zaman televizyon yok radyo yok hiçbir şey yok başka hiçbir etkinlik yok ancak böyle birbirimize gidip gelmeler yapardık. Yemekler boldu et olsun diğer malzemeler olsun eksik olmazdı soframızda. *Ramazan’a özgü tatlınız, yemeğiniz var mıydı?* Bizde revani çok meşhurdur, tulumba tatlısı, baklava yapardık ev baklavası bayram hazırlığı daha çok. Sütlaç yapardık süt boldu bizde ineklerimiz vardı. *Kandiller nasıl kutlanırdı?* İşte birbirimizin kandilini kutlardık camiye gidip mevlit okutulurdu. Mevlide erkekler gider kadınlar gitmezdi.”⁵⁰⁶ Aktarılmıştır.

Salim Kurtulmuş’tan “Oruç tutuyorduk. Davulcu yoktu. Bura Müslüman yer ora gevur ya. Sen daha oruç bile tutturamaz da bilmiyor nerden biliyo oruç tutduğumu. Gizli tutuyorduk. *Bayramları nasıl kutluyordunuz o zaman?* Aynı. Kendi aramızda. Sen bura gibi zannediyon değil orda. Orda her şey saklıydı. Şimdi orada kalanlar pişman ah... Biz niye gelmedik.”⁵⁰⁷ Aktarılmıştır.

Zürap Çavuşoğlu’ndan “Bayramlar aynı. Akrabaydı, hısımdı, eşdi dosttu, el öpme bilmem ne aynı. Zaten biz ne gördüysek orda burda meselâ hâlâ tabi bizden sonra nesil ne kadar devam ettirir ne kadar yapar bilemiyoruz ama biz atadan deden nasıl gördüysek aynı öyle.”⁵⁰⁸ Aktarılmıştır.

Yukarıda verilen bilgilere göre her ne kadar ana vatandan uzak olsalar da bulundukları Yalovyane köy halkının hepsinin Müslüman olmasının getirdiği avantajla rahatça dini bayramlarını ve kandillerini kutlayabilmişlerdir. Üsküp merkezde çalışan ve kendilerine gurbetçi adını takan esnaflarda üç gün dükkânlarını kapatarak usta yolda şeklinde kapıya not bırakmaları onların ibadetleri için yaptıkları tatili anlamalarını sağlamıştır. Yine bayramlar da örf ve âdetlerine göre kutlamalar yapılmış, kadınlar evde yemekler hazırlarken erkekler camide namazlarını kılarak bayramlaşma alanında toplanmışlardır. Kadınlarda ev ziyaretlerinde bulunmuşlardır.

⁵⁰⁵ Rıza Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

⁵⁰⁶ Sait Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

⁵⁰⁷ Salim Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

⁵⁰⁸ Zürap Çavuşoğlu, Görüşme Tarihi ve Yeri: 23 Eylül 2016, Kütahya

3.2.1.7. Düğün

Dudu Kurtulmuş'tan “*Düğününüz nasıl oldu oradaki örf ve âdetleri burada da uyguladınız mı? Âdetlerimizi çok yapmadık burada çünkü yeni gelmiştik öyle oyun gibi oldu. Eşimle evlerimiz yakındı bunlar bu tarafta düğün yapıyor biz o tarafta. O zaman paytonla vardı onunla geldiler kapıma. Beni paytona bindirdiler, gezdirdiler sonra eve geldim. Oğlunuzun evlenmesi nasıl oldu? Oğlanı nişanladık az durdu nişanlı sonra düğün yaptık. Çünkü para yoktu biraz altın yaptık ondan sonra oldu. Elimizde olduğu kadar yaptık biraz zorluk vardı. Aldık gelini o zamanlarda salon yoktu evde düğün yaptık. Dışarda erkekler, içeride kadınlar vardı öyle idi evde ev düğünü oldu. Yemek ya da kurabiye veriyor muydunuz? Yemek veriyoduk. Yemekleriniz nelerdi? Çorba, et yemeği, pilav, helva. Ayrıca düğün yaptıktan sonra gelini aldığımız gün mevlut okuttururuz biz. Gündüz oynuyorlar gelin gelince akşamüstü de mevlit oluyor.*”⁵⁰⁹ Aktarılmıştır.

Ecirye Yenidoğan'dan “Oranın âdetlerini uyguladık. Buranın gelinliğini ben giymedim. Şalvarla gelin oldum memlekette olduğu gibi daha yeniydik alamayız ki gelinlik gücümüz yetiyor mu gelinlik almaya şimdi artık her şey var o zaman yoktu şalvar vardı. *Kına gecesi nasıl oldu? Gene şalvar giydim toplastık aramızda oynadık. Bahçede kadınlara yer vardı erkeklere yoktu bi şey. Bahçede kocaman kocaman kazanlarda yemek yaptık. Kuru fasulye, etli yemek, aşure, pilav dört çeşit yemek yapılıyordu. Gelinin yüzüne bir şeyler sürüyorsunuz bunun ne olduğunu anlatabilir misiniz? Buna Yugoslavya'da belilo diyorlar yüzünü beyazlatır. Belilo sürdükten sonra gelinin yüzüne bu şeyleri yapıştırıyoruz. Biz bunlara yapıştırma diyoruz yani bişaneçela. Biz yaptırıyor bunu bir iki kişi daha var yapan bu telleri. Bende yapıyorum. Bu böyle gelin oluyor süzülüyor işte. Bu bizim geleneğimiz yani eskiden kalma. Çelo alını diyoruz biz bizim dilce bişane yapılmış çelo yapıştırıyoruz böyle. Uğur getirmesi için mi gelin olduğu belli olsun diye mi yapıyorsunuz? Gelin olduğu belli olsun diye. Bir âdetimiz daha var oda şöyle, benim eltimin oğlu evlendi, damat odaya girecek ve oynayacak gelinin üstündeki o başörtüyü çekecek o örtüyü kafasından bizde o âdetti. O, onu çıkaracak. Ben de tef çalıyorum şalvarlıyım. Çalgı yoktu o zaman tefle biz kadınlar çalıyor eğleniyorduk. Kızlarımız bilemiyordu çalmayı biz geldik 14 yaşında ya daha sürdürüyorduk âdetleri biliyoduk şimdi kimse bilmiyor şimdi hep çalgı oldu. Bu eskiydi daha güzel idi eski düğünler çok daha iyiydi şimdi git salonda erkeklerle birlikte otur.”*

Çeyiz götürme âdeti: “Memlekette âdettir bir hafta önce değirmene un yaptırmaya götürüyorduk. Atlara iki tane çuval yüklenir tef çalarak şarkı söyleyerek değirmene giderdik. Bir hafta boyunca her gece oynanırdı bütün akrabalarla. Ondan sonra bir hafta boyunca gelinin yükü, giyceği, eşyası taşınırdı. Ondan sonra erkek evi bi sofra, kız tarafından bi sofra... Sonra erkek evinden bize eşya gelirdi ondan sonra oynanıyor

⁵⁰⁹ Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

çalınıyor... Onlar ordayken biz oğlan evinde bi hamur yapıyoruz. Küçük sert bir hamur oluyordu. Damat pazartesi günü kıracak düğünden sonra. Hamurun içine para konuluyor o para memlekette altın olurdu eski bi para. O kolacın içi kime düşerse o nafakalı, şanslı, bereketli sayılırdı. Pazartesi günü bi eğlence bi eğlence oluyor of of. Uyanık olan damat kolaça soda karıştırır sodalı hamur çok yumuşak olur gelin damat hemen kırarlar uyanık olmayan ekmek sodasını koymaz. Cuma günü gelin gidiyor bizde ondan sonra toplanıyoruz börek, kuru fasulye yapıyoruz. Zamanı ne ise karpuz zamanı karpuzu üzüm zamanı üzümü arkasından koyardık gelinin. Beş altı sofra insan toplanırdı yemeğe bizim düğünler çok masraflıydı be kızım. Cumartesi günü kız tarafına giderdik kına yakmaya. Pazar gününde damadı tıraş yapıyoruz o esnada para atıyoruz, şu gelsin para atıyor bütün akrabalar para atıyor kız bağırrır kadirisa gelsin, rahimisa gelsin diye. Toplanan paralar sadıca gidiyordu. Oda yiccekler, içcekler alıyordu. Çok neşeli oluyordu. Şimdi öyle yok kızım, sezsis sedasız oluyor düğünler.”

Damat Yıkama: “Damat yıkamaya gidiliyor cuma günü. O gün o kadar kalabalıktı ki anlatamam o kadar kalabalık ama nasıl oynadılar, nasıl zıpladılar. Çocuklar banyo yaptılar geldiler. Oynadılar zıpladılar ondan sonra yemek yapıldı. O gün herkes gelinle oynadı giyindi. Gelinin giydiği giysilerden ben geline yedi tane yaptım çünkü o zaman giyiliyordu. Cuma günü ayrı bi oynama oluyodu, cumartesi günü ayrı, bundan sonra pazar günü ayrı hep ayrı ayrı giyiliyordu şimdi öyle değil ki sosyeteleştik artık bi de bize yakışmıyor sosyeteleşmek ama napalım yapıyoruz.”⁵¹⁰ Aktarılmıştır.

Ekrem Vuran’dan “Ben orda evlendim. Köy yerinde bizim aileler dedi ki ben daha 13 yaşındayım bizim hanım 12 yaşında bu kız iyi sana göre alalım dediler. Konuşma yoktu biz gözle uzaktan tanıdık birbirimizi. Eee düğünlerde, bayramlarda kızlar nerde oynuyorlar ise biz o çevreyi dolanırdık ama böyle yan yana gelmek yoktu. O zaman çok farklıydı. Sadece nişanlıyken uzaktan konuştuk biraz ama yan yana hiç oturmadık ancak eve geldiği zaman oturduk. Ona rağmen biz birbirimizi çok iyi biliyorduk tanıyorduk. *Düğünüz nasıl oldu?* Davullu zurnalı yemekli oldu. Burdaki gibi nasıl yapıyorsak orada da. Ben bir sene imam nikâhı ile kaldım çünkü hanımın yaşı tutmuyordu. Benim on sekiz idi, bir sene sonra resmi nikâhı da kıydık.”⁵¹¹ Aktarılmıştır.

Fuat Güneş’ten “Hanımla mahalleden arkadaşlık. 1971 yılında evlendik. Makedonya’dan davul zurna getirdik. Üç gün üç gece sürdü düğünümüz. Her akşam oynamak için Eskişehir’den akrabalarımız geldi. Güzel bi evliliğimiz oldu. Hanım Santiye dedikleri beyaz şalvarları giydi. Svilena koşula (ipek gömlek), işli başı kıvrak onları hanım giydi. Yeni gelin giysilerimiz, Çintiyane (Şalvar), Svilena koşula, Hoyena koşula, Pance. Düğünü bizim o zamanki evimizin karşısında okul vardı orda yaptık. Halaylar çekildi

⁵¹⁰ Ecriye Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 1 Mayıs 2015, Kütahya

⁵¹¹ Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri: 10 Mayıs 2015, Kütahya

oyunlar oynandı. Evimizin arkasında bi bahçe vardı orda da kadınlar oynadı. Yemekliydi düğünümüz. Tabi her akşam çorba, kuru fasulye, et yemeği, pilav, aşure düğünün son gününde helva veriliyordu. Kına gecesi ise aşure veriliyordu tatlı olarak. Ayrıca pırvıç ya da vecera dediğimiz dünürlerle ilk yemek vardır. Düğünden sonra ilk perşembe günü dünür tarafı gelirler ev sahibi gelin alan taraftır. Evde yemekler hazırlarlar özel sofralar kurarlar. Çorba, et yemeği, yaprak sarma, büryanımız vardır meşhur etli pilavımız ve baklava olur böyle bir yemek tertip edilir. Karşı tarafın sağ ise annesi babası, kardeşleri, gelinleri en yakın birinci dereceden akrabaları yemeğe gelirler o gün yemek yenir ve gelin yatırıya gider. Ertesi gün biz gideriz gelini alırız.”⁵¹² Aktarılmıştır.

Hamdi Kayalar’dan “Evlilik tabi görücü usulüyle bizim ana baba münasip görüyor istiyorlar kızı. *Düğünleriniz nasıl oluyor? Yemekleriniz? Eş dost akraba gelirdi.* Biz ev düğünleri yapardık biraz sokağa taşardı. Bizim o zaman o yokluktan böyleydi. Tabi düğünde yemek verirdik. Çorba verirsin, yahni verirsin ee pilav bide tatlı ırmik helvası o zaman meşhurdur ve bu şekilde getirdik biz. *Oradaki âdetleri burada mı uyguladınız?* Ordaki Yalovyane’de de aynı şeyi yapıyorduk.”⁵¹³ Aktarılmıştır.

Kadriye Şenyüz’den “Orda görüşmek yoktu anneciğim. Anne baba kimi severse seni ona verirdi. Öyle görüşmek yoktu. Şimdiki gibi görüşüp elini tutucan yoktu öyle. Anne baba beğendimi tamamdı. Beni kayınpederim beğendi Kâsen dede. Bi düğünde Kâsen dede beni görmüş demiş bu kız Pehlivan Nazım’a layık öyle oldu. Öyle görüşmek yok orda. Âdetlerimiz ise gelini beyaz yapıyoruz o farklı burdan. Çele koyuyoruz yanaklarına alına ve çenesine bîaçele yapıştırıyoruz çok güzel oluyor. *Gelinlerin yüzü nasıl beyaz yapıyor ne kullanıyorlar?* Aklık kullanıyorlar. Gelinlerimiz bembeyaz olur düğünlerde. *Nasıl davetiye dağıtılıyordu?* Daveti kapıdan çağırıyorduk davetiye yoktu orda. Bir iki adam gediyo davet ediyor kapı kapı dolaşıyor düğün var buyrun diye. *Sünnet düğünü nasıl oluyordu?* Yukarıda sünnet düğünü tam olarak görmedim. Köyde olduğumuz için ama burda da sözlüymüş kapı çalıp sünnetimiz var deyip o şekilde çağırıyorlarmış.”⁵¹⁴ Aktarılmıştır.

Latif Arkaç’tan “Bizim evlilik âdetlerimiz zaten aynı Osmanlı’nın vermiş olduğu kültürden gidiyordu. Pek görüşemedik nişanlılık dönemimizde saklı saklı görüşüyorduk. Evlendik ama biz o zaman için her hangi bir beklentimiz yoktu ne benim ne hanımın. Şunu isterim bunu isterim yok öyle birbirimizi alalım yeter. Bi evliyiz ağabeyim evli bi evin içindeyiz bende aynı eve gelin getirdim iki gelin bi yerde yaşıyor ortak kullanıyoruz evi. Tabi evimiz iki katlıydı o zaman bahçeli hanımlar sıraya girerdi birisi yemek yapar birisi temizlik yapardı bi hafta biri bi hafta biri. Uzun seneler birlikte yaşadık. Annemler, biz üç aile. Gerçi çok güzel bi şeydi yardımlaşarak hem işin kolaylaşıyor hem bereketli oluyordu.

⁵¹² Fuat Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Ağustos 2018, Kütahya

⁵¹³ Hamdi Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 29 Kasım 2017, Kütahya

⁵¹⁴ Kadriye Şenyüz, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Mayıs 2015, Kütahya

Tabi çocuklar falan büyünce artık ayrıldık. Ama âdetlerimiz aynı sürdü bir hafta düğün sürdü. Bir hafta düğün nasıl olur her gün kına gecesi. Her gün oğlan evinde ailenin akrabaları genç kızlar eve gelir çalıp oynarlar kendi aralarında evde. Ondan sonra yemek yerlerdi. *Düğün yemekleriniz neydi?* Çorba, kuru fasulye. Cumartesi ayrı pazar ayrı iki gün yapılırdı. Ev düğünü ya cumartesi günü ayrı yemek pişerdi, çorba, et yemeği, kuru fasulye, bu sefer kuru fasulye olmazda kapuska olurdu daha çok. *Tatlı ya da meyve ne verirdiniz?* Meyve artık mevsime göre değişirdi. Kış soğuk varsa tatlı veriyordun yaz ise daha çok meyve verilirdi. *Erkekler için bi âdet var mıydı?* Oraya özel sadıçlar vardı gezdirirlerdi. Hamama gidersin eğlenirsin. Damatlık, yatsı namazını kılarsın, yatsı namazından sonra sadıçlar fener alayıyla hocada dua ederek damadı evine kadar götürürdü. Gelin üç gün sonra evine gider işte o gün şaka yaparlar kahvesini tuzlu yaparlar falan. Gelin yatıya gidince almaya gideriz. Yemeği önce oğlan tarafı verir sonra oğlan tarafı gider kız evine böylece ailelerde bi nevi kaynaşmış olurlar.”⁵¹⁵ Aktarılmıştır.

Neşat Demirdak’tan “Oğlan sünnet olduğu zaman konvoy davullarla giderdi. Ata biner bir meydanlık vardı camiye giderken kibleye doğru orada dua okurduk. İşte Makedonca yaşasın Türkiye yerine yaşasın Makedonya, Yeni Makedonya diyoruz. Orda olduğumuz için yaşasın Türkiye diyemeyeceğimize göre mecbur kalarak yaşasın yeni Makedonya diyorduk. Hâlâ devam ediyor bu âdet.”⁵¹⁶ Aktarılmıştır.

Rıza Yenidoğan’dan “Görücü usulüyle oldu. Mahalle önünde davul zurna ile gene bizim yöremize ait olan şeyleri yaptık. Bursa’dan geldi ekip. Cumartesi günü kına gecesi evde oluyor salon falan bilmezdik modernleştik şimdi onlar daha güzeldi valla. Kızlar kendi arasında bizim yörenin şarkılarını söylerler darbuka çalar oynarlardı kendi aralarında kına yakarlardı. Oradaki gibi burda da devam ediyor aslında.”⁵¹⁷ Aktarılmıştır.

Sait Kama’dan “Âdetlerimiz muhakkak biraz benzer. İşte bizim mahallede çini atölyeleri vardı daha önce söyledim hanım dekoratördü. Bisikletim vardı biz de orada dolaşırken gördük birbirimizi. Ailesi Burdur’daydı orada pastaneleri vardı ninemle rahmetli babam gidip istediler. Kız burada annesi babası orada verdiler. Düğün günü geldi âdetimiz vardır bizde onları uyguladık. Çalgıcı tuttuk. Tabii salon yok ev düğünü. Biz hiç ödün vermeyiz yemeklerimizden. *Yemekleriniz nelerdi?* Çorba, et yemeği, pilav, tatlı onlar vardı. Valla ismi çok garip bi börek yaparlar gubyanık derler hamur açarlar pişirirler, ondan sonra yağlarlar onu çi böreğe benzer ama açılmış börek misali onlar yapılır düğünden önce gelen misafirlere. Ama düğün günü çorba yapılır bazen yoğurt çorbası bazen mercimek çorbası yapılırdı. Ezogelin pek bilmezler bizimkiler.”⁵¹⁸ Aktarılmıştır.

⁵¹⁵ Latif Arkaç, Görüşme Tarihi ve Yeri, 22 Mart 2018, Kütahya

⁵¹⁶ Neşat Demirdak, Görüşme Tarihi ve Yeri: 19 Ağustos 2017, Kütahya

⁵¹⁷ Rıza Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

⁵¹⁸ Sait Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

Salim Kurtulmuş'tan "Evlendim. Oradaki âdetleri uyguladık. Şalvarlar televizyonda çıkıyor ya Üsküp televizyonunda görünüyor aynı öyle. Bizim tabiatımız bu öyle elbiseyle değildi. Gelinler şalvar camadan giyerlerdi. Çalgıyı Bursa'dan getirttim bizim göçmenler var onlardan getirttim."⁵¹⁹ Aktarılmıştır.

Yusuf Yenidoğan'dan "Valla düğün orda yaptığımız gibi hiç yapmadık. Burda gayet fakir bi düğün yaptık. Fakir düğünü ne çalgı ne bir şey vardı. Kız evine gittik işte orda taksi maksı şimdiki gibi yok söz alınıyor, nişan yapılırsa yapılır yapılmazsa... Ondan sonra paytonlara gül konulur gidilirdi paytonlar vardı taksi yerine biliyor musun payton nedir? Atlı araba ama böyle süslü, üstü kapalı meşinle böyle arka tarafta üç kişi oturur yukarıda faytoncu vardır çekiyor atları onunda yanında bir kişi otururdu. İşte kapımıza kadar Hacı Evren'den buraya getirdi. Arkadaşlarla işte toplandık beş altı sadıç gittik bi lokantaya yedik içtik. Bizim göçmen usulü oldu. Bahçede kadınlar bizim kıyafetlerle oynadılar zıpladılar biz arkadaşlarla gittik lokantada yemek yedik öyle işte. *Yemek olarak ne veriyorsunuz?* Evde yemek veriyoruz. Büyük hayvan kestik. Kazanlar kaynıyor böyle eski Osmanlı usulü. Dört tane kazan. Çorba, kuru fasulye, et, pilav koca koca şimdiki gibi ayrı ayrı tabağa yok sofraya kuruluyor. Masada yoktu o zaman şimdiki gibi. Yuvarlak sofraya kuruyorduk oturuyorsun bahçeye, herkese sırayla koca koca sahan diyoruz biz böyle kaşıklarla herkes yiyor. Kırılıyor herkes yiyen gidiyor yiyen gidiyor böyle işte Osmanlı usulü."⁵²⁰ Aktarılmıştır.

Yukarıda anlatılan bilgiler eşliğinde kendilerine özgü âdetlerinin olduğu Torbeşlerin düğünleri de bir o kadar özgün olmaktadır. Çoğu evlilik ya görücü usulü (Anne babanın önerdiği kız ile evlenme) ile ya da daha önceden karşılıklı anlaşarak olmaktadır. Her şey tamamlandıktan sonra iki çiftin hayatlarını birleştirmesi ise eğlenceli bir törenle olmaktadır. Yine kadın ve erkeklerin farklı alanlarda eğlendikleri görülmektedir. Kadınlar kendi aralarında tef çalarak, türkü söyleyerek oyunların oynandığı, çeşit çeşit santiyelerin giyildiği bir ortam oluşturulmuştur. Gelini ön plan çıkarmak için yüzüne belilonun sürüldüğü, biaçelenin yapıştirıldığı, Svilena koşula, Hoyena koşula, Pance adını verdikleri kıyafetlerin giydirildiği eğlenceli bir tören yapılmaktadır. Gelinin yeni hayatına başlamasında gerekli olacak eşyaların taşınmasını eşi dostu ve akrabaları birlikte yapmaktadırlar. Gelinin yeni evine gelindiğinde burada da eğlencenin devam ettiği, oyunların oynandığı, yemeklerin yendiği ve damadın yıkanması bu eğlencelerden bir kaçıdır. İnanışlarına göre kolaç adı verdikleri hamur damat tarafından kırılınca içindeki para kime düşerse ya da gelirse o kişinin bereketli

⁵¹⁹ Salim Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

⁵²⁰ Yusuf Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

olacağına inanılmıştır. Son olarak düğün bittikten sonra ilk perşembe iki ailenin birbirlerini tanımaları için pırviç ya da vecera dedikleri aile yemeği yenilmektedir. Bu yemeğe ilk davet eden erkek evidir. Erkek evi yemekler hazırlar, özel sofraya kurar. Karşı tarafın sağ ise annesi babası, kardeşleri, gelinleri en yakın birinci dereceden akrabaları yemeğe gelirler o gün yemek yenir ve gelin yatıya gider. Ertesi gün de kızı almaya karşı taraf gitmektedir.

3.2.1.8. Doğum Mevlidi

Dudu Kurtulmuş'tan "Doğum mevlidi yaptık ama doğu şerbeti değil de lokum verdiler bizimkiler. Bi de yemek yaptılar. Yemekli olur mevlidimiz."⁵²¹ Aktarılmıştır.

Ecriye Yenidoğan'dan "Memlekette de vardı mevlit gibi bir şey tabi yapılıyor, hâlâ daha o oluyor. Yine yemek yapıyoruz, Kuran okutuyoruz. Kimin bütçesi neye münasip veriyorsa öyle yapıyor herkes."⁵²² Aktarılmıştır.

Fuat Güneş'ten "Bizde onun ismine vıgarice diyorlar. Doğum mevlidinde çorba, et yemeği, pilav, tatlı bir de dua okunurdu."⁵²³ Aktarılmıştır.

Hamdi Kayalar'dan "Biz yaptık ama evde yaptık kadınlar arasında böyle yapıldı ve burda da onu uyguladık. Ama ilk çocuğa değil hepsine. Ne olur eş, dost, akraba bir iki sofraya yemek koyarsın dua okunur bu şekilde yapardık yani orda da yaptık burda da yaptık aynı şeyi. Ne yapıyorsun diyen kimse olmadı herkesin âdeti. *Kim ne desin?* Hayır, biz o zaman geldiğimizde böyle hürriyet yoktu. Biz burda karakolun önünden geçerken bile korkardık çünkü o zaman saygı sevgi vardı korku vardı. Sevgiden saygıdan oluşan korku vardı, yoksa kimse bizi alıp dövmeydi. O zaman polis gördüğümüz zaman tabi insan kendine çekti düzen verir şimdi bakıyom yani ne polisi tanıyan var ne askeri tanıyan var ne bi şey ama bu felakettir. Yani her şeyin bi örfi idaresi olması lazım, örfi idaresi olmayan yerde çok kötü felaket olur."⁵²⁴ Aktarılmıştır.

Kadriye Şenyüz'den "İnek kesiyorlar erkek çocukta. Yemek yapıyorlar. Hem adamlara hem kadınlara yemek veriyorlar. Çok kalabalık çok iyi olurdu. Şimdi bak çorba, yahni ve aşure yapıyordu. *Kız olunca bir şey yapılıyor mu sadece erkek çocuk için mi?* Tabi kesiliyordu onada."⁵²⁵ Aktarılmıştır.

Latif Arkaç'tan "Daha çok kadınlar kendi aralarında yapıyordu. Tüm akrabalar, komşular çağırıldı. Mevlit okunur çocuğun giyeceği elbiseler duvarlara asılır, süslenirdi.

⁵²¹ Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

⁵²² Ecriye Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 1 Mayıs 2015, Kütahya

⁵²³ Fuat Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Ağustos 2018, Kütahya

⁵²⁴ Hamdi Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 29 Kasım 2017, Kütahya

⁵²⁵ Kadriye Şenyüz, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Mayıs 2015, Kütahya

Yemek verilir, özel yemekler olurdu. Sarma, pilav üstü et, çorba, tatlı yapılırdı. Börek yapılırdı değişik. Yufka olarak açılır ince ince sonra didiklerler böyle onu tereyağlı yaparlardı ayrı ayrı ikram ederlerdi. Özel yemekti o. Akıtma yaparlardı bi de o ikram edilirdi.”⁵²⁶ Aktarılmıştır.

Rıza Yenidoğan’dan “Hoca geliyor duasını yapıyordu. Lokum, gül suyu dağıtılıyordu. Arkasından yemek veriliyordu.”⁵²⁷ Aktarılmıştır.

Sait Kama’dan “Tabii hepsine yapılır bizim ilk çocuğa değil sadece diğer çocuklara da yapardık. Eş dost yine. İlk çocuğumuzu hanım evde doğum yaptı. Bir hafta on gün sonra eş dost akraba çağrılır eve dediğim gibi yemekler yapılır mevlit okutulurdu.”⁵²⁸ Aktarılmıştır.

Yukarıda verilen bilgilere göre doğum mevlidi Torbeşlerde vigarice adı ile yapılmaktadır. Yine kadınların kendi aralarında toplandığı, mevlidin okutulduğu, yemeklerin yendiği ve lokum ile gül suyunun ikram edildiği anlaşılmaktadır. Anadolu’da ilk doğan çocuğa doğum mevlidi yapılırken Torbeşlerde her doğan çocuğa doğum mevlidi yapılmaktadır.

⁵²⁶ Latif Arkaç, Görüşme Tarihi ve Yeri, 22 Mart 2018, Kütahya

⁵²⁷ Rıza Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

⁵²⁸ Sait Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

SONUÇ

Hâlen Kütahya’da meskûn birkaç muhacir topluluklarından biriside Torbeş adı verilen Üsküp muhacirleridir. Yöntemsel olarak Kütahya’da meskûn Üsküp muhacirleri adlı bu çalışma tarih alanının bir tekniği olan sözlü tarih çalışması ile yapılmıştır. Çalışmaya konu olan Torbeşler ile ilgili pek çok kaynak kitap, makale, tezlerden ve en önemlisi kendilerinden bizzat yararlanılmıştır.

Kronolojik fenomenoloji olarak çalışmaya konu olan Torbeşler hakkında birinci bölümde göç ve sözlü tarih ile ilgili bilgiler verilmiş olup göçün tanımı, göçün çeşitleri ve göçün nedenleri anlatılmıştır. Göçü ele alırken Kütahya’da meskûn Üsküp muhacirleri dışı göç olup serbest göçmen statüsünde görülmüştür. Münferit ve kitle hâlinde de Türkiye’ye göç etmişlerdir. Türkiye’ye göç etme sebepleri ise tek bir sebebe bağlanamayacak kadar çoktur. Bu sebepleri sınıflandırmak gerekirse; mali, sosyal, dini ve milli gerekçeler olarak sıralana bilinir.

Sözlü tarih çalışması aslında bizim tarihimize hiçte yabancı olmayan bir metottur. Batıda araştırma tekniği olarak kullanılırken bizim tarihimizde daha çok sözlü bilgi aktarım metodu olarak kullanılmıştır. Gelişen teknoloji ve değişen dünya ile birlikte sözlü tarih çalışmaları 1950’lerde ilk örneklerini vermeye başlamıştır. Sözlü tarihin tarih bilim alanına girmesi ise 1980’lerde olmuş ve Türkiye’de de çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

İkinci bölümde ise Kütahya’da meskûn Üsküp muhacirlerinin gelmiş olduğu coğrafya yani Balkanlar ele alınmış ve Balkanlara ev sahipliği yapan milletlerin gerek kültürel mirası gerek mimari eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Diğer milletlere göre Türklerin uygulamış olduğu Balkan politikası ile Balkanlarda Türk etkilerinin daha da hissedilir olmasını sağlamıştır. Ancak I. Cihan Harbi neticesinde oluşan yeni dünya düzeni ile Yugoslavya toprakları yeniden şekillenmiş bunun sonucunda Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kurulmuştur. Krallık döneminde diğer unsurlar gibi Türkler de çeşitli haklar elde etmişler ve Türkçe din dersi almışlardır. Lâkin yönetimde etkili olmaya başlayan Sırp radikallerin yarattığı kargaşa sonucu kral Aleksandr, yönetimi tek eline aldı ve ülkenin ismi de dâhil her şeyi değiştirdi. Artık ülke Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı olarak değil Yugoslavya olarak anıldı. Tabii ki bu durum orada yaşayan diğer milletlerle beraber Türkleri de etkiledi. Türkçe eğitim yapan okulların kapatılması, milli ve mali

konularda zorlukların çıkarılması sonucu Yugoslavya’da yaşıyan Türkler, Türkiye’ye ilk göçünü 1924 yılında vermiş oldular. Bu göç ilk olmasına rağmen son olmadı ve çeşitli zaman dilimlerinde göçler aralıklarla devam etti.

Bu süreç tarihi yaşanmışlıklar hızında yol alırken II. Cihan Harbi’nde yaşananlar ve II. Cihan Harbi sonrası Yugoslavya’nın başına geçen Josip Broz Tito dönemi ele alınırken daha çok sözlü mülâkat yaptığımız kişilerden yararlanılmıştır. Üsküp muhacirlerinin söylemlerinde, II. Cihan Harbi’nde Türklerinde Yugoslavya toprakları için çarpıştığı, kimi Torbeşlerin gönüllü olarak askere gittiği kimisinin ise askere zorla alındığı yer almaktadır. Yine II. Cihan Harbi’nde bazı Torbeşlerin esir düşerek Alman kamplarında uzun süre kaldığı, köylerine ani baskın yapılacağı haberini aldıklarında gelip köylerini savunduklarını mülâkat yaptığımız kişilerden öğrenmekteyiz. Ayrıca köy muhtarının gençleri saklamak için köye asker toplamaya gelen görevlilere, onların hepsi gurbete gitti, kimse yok köyde diyerek köyün gençlerini savaşın etkisinden korumaya çalışmıştır. II. Cihan Harbi zamanında yaşanan ve diğer kaynaklarda da yer alan Monapol Olayı’nın hepsinin hafızasında acı, korku, endişe ile birlikte yer edindiğini söylemlerinden de çıkarabileceğimiz etkili bir anı olmuştur. Kalkandelen, Gostivar ve Kırçova’da meydana gelen Monopol Olayı bazı kaynaklarda; 12-90 yaş aralığındaki Türklerin ve Müslümanların 16m² bir alana 100’er kişinin konulduğu doğal ihtiyaçlarını bile karşılayamadıkları Monopol denilen tütün deposunda toplandığı bilinmektedir. Bu durumun 6 gün 6 gece sürdüğü 2,5 ay geçtikten sonra yabancı radyolardan 19.000’e yakın kişinin kurşuna dizildiği anlatılmaktadır. Mülâkat yaptığımız kişiler ise bu olayı; köylerinde yaşayan 17-55 yaş aralığında yer alan erkeklerin toplandığı ve tekel binasına götürüldüğü, Yalovyane köyünden olanları daha iyi yere koydukları ve 6-7 gün sonra gidenlerin geri geldiği söylenmektedir. Bu durumda kurşuna dizilenlerin diğer yerlerden olduğu anlaşılmaktadır. Harbin çıktığı sırada köylerinde olmayıp gurbet olarak adlandırdıkları iş için gittikleri şehirlerde yakalanmaları onların nasıl zorlu mücadelelerle evlerine dönmeye çalıştıklarını, savaş esnasında Sırp bir ailenin onlara nasıl yardım ettiğini, harbin getirdiği kıtlık sonucu devletin kupon yöntemi ile vatandaşlarını doyurmaya çalıştığını bizlere yaşayan belgeler aktarmaktadır. Gerek İtalyanların gerek Almanların Yugoslavya topraklarından çekilirken pek fazla zarar vermeden çekildiğini hatta harp sırasında İtalyanların Torbeşlere bisküvi çikolata gibi ufak tefek gıda yardımı yaptığı yer almaktadır. Tabi ki

tüm askerleri bu şekilde değerlendirmek doğru değildir çünkü bazı askerlerin Torbeş evlerinden hayvan ya da yiyecek ne varsa istedikleri de yer almaktadır.

Daha da detaylandırıldığında Torbeşlerin Tito hakkındaki görüşleri ise oldukça dikkat çekicidir. Görüşme yaptığımız Torbeşlerin bir kısmı Tito'ya nötr iken bir kısmı Tito'ya saygı beslemektedir. Tito'nun ülke genelinde hiç bir millete herhangi bir ayırım yapmadığını, ülkede kardeşliğin ve beraberliğin olduğunu vurgulamışlardır. Ülke içerisinde yaşanan ayrımların sebebinin ise Tito'nun yapmadığını onun yakınındaki partizanların yaptığını dile getirmişlerdir. Örneğin; otobüse binileceği zaman önceliğin gayrimüslimlerde olduğu eğer yer kalırsa öyle Türklerin ve Müslümanların otobüse alındığı, yine fabrikaya işçi alınacağı zaman önceliğin gayrimüslimlerde olması Türklere ve Müslümanlara karşı ikinci sınıf muamelenin yapıldığı anlaşılmaktadır. Tito'nun yönetime hâkim olması ile beraber ülkedeki siyasi gerginlik gitmiş ve ekonomik anlamda ülkede gelişmelerin yaşandığı söylenmiştir. Tito döneminde, ülke genelinde birlik ve beraberlik içerisinde yaşanmıştır ancak onun ölümü ile bu birlik ve beraberlik dağılmıştır. Torbeşler, Tito yönetimine sıcak bakmalarına rağmen Tito'nun uyguladığı komünizme pek de sıcak bakmamışlardır. Çünkü Tito, her ne kadar ülkeyi diktatörlük ile yönetmese de ülkedeki rejimi korumak adına seçim zamanı ikinci bir sandığa oy attırmıyordu. Bu da komünizmin halk üzerinde etkisini artırıyordu. Komünizmi ülke genelinde uygulamak için her alanda komünizme uygun değişimler yapıyordu. Bunlardan birisi de vergi sistemindeki değişimdir. Vergi aynî ve nakdî olarak ödenebiliyordu. Aynî vergi arazilerde üretilen ürünün kendisinin verilmesiydi örneğin buğdaya karşı buğdayın alınması ya da ürünün karşılığı olan para ödenmesiydi. Fakat burada farklı bir uygulama yapılarak aynî veya nakdî istenmemiş onun yerine belirli bir miktar et istenmiştir. Eğer vergi mükellefi olan kişinin istenilen miktarda eti yoksa vergi mükellefi olan kişi gidip başka yerden satın alıyor ve aldığı eti görevlilere teslim ediyordu. Yaşanan bu olaylar vergi mükellefi olan kişinin yani Torbeşlerin sıkıntıya düşmesine sebep oluyordu. Torbeşlerin komünizm döneminde yaşadığı diğer bir sıkıntı ise dini inançlarını yaşayamamalarıydı. Yaşadıkları Yalovyane köyünde Kuran okumak, sure öğrenmek, dini bilgileri çocuklarına öğretmek yasaktı. Partizanlar Torbeşler arasında dini bilgi akışının olup olmadığını öğrenmek için köyün muhtarını ve muhtarın ailesini muhbir olarak kullanıyorlardı. Bu şekilde Torbeşlerin köydeki sosyal hayatları gözetim altında tutulmuş olunuyordu. Yine aynı yönetim dini öğretilere izin

vermezken Ramazan Ayı'nda oruç tutmalarına, Ramazan Bayramı'nı kutlamalarına ve Kurban Bayramı'nda kurban kesmelerine dair hiçbir yasaklama getirmiyordu.

Ülkenin genel politikası uygulanırken sistemi hayata geçirmede uygulayıcılar arasında farklı uygulamalar olabiliyordu. Meselâ bazı öğretmenler Ramazan Ayı'nda oruç tutan Torbeş çocuklarını tahtaya kaldırmayarak onlara pozitif ayrımcılık tanırken bazı öğretmenlerin de Türk çocuklarına Türkiye'nin iyi bir devlet ve Türkçe'nin de iyi bir dil olduğunu anlatmıştır. Fakat aynı devletin bir başka öğretmeni de bunun zıddında hareket ederek Torbeş kızlarının okulda saçlarını kesmiş, onları derslerde zorlayarak ve döverek öğretim vermeye çalışmıştır. Yine Torbeşlerin bulunduğu Yalovyane köyündeki okulda başka bir öğretmen tarafından Torbeş çocuklarına Tanrı'nın varlığı sorgulatılmış eğer varsa ispatı istenmiştir. Ayrıca Torbeş çocukları okullarda Türkçe eğitim yerine ya Makedonca ya da Arnavutça eğitim almışlardır. Harp nedeniyle okulların kapatılması sonucu bir dönem ülkedeki diğer çocuklar gibi Torbeş çocukları da eğitimlerine ara vermişlerdir. Harp bitip okullar açılınca köydeki erkek çocukları cahil kalmasın diye ileri yaşta olmalarına rağmen okula devam etmişlerdir.

Bu siyasi süreçte Tito'nun 1946 anayasası ile uygulamış olduğu yaptırımlar Türklere ağır gelince onlar da daha önce Türkiye'ye muhaceret eden diğer Türkler gibi soluğu Türkiye'de almışlardır. Yapılan görüşmelerde her bir ailenin geliş nedeni farklılık göstermektedir. Türkiye'ye gelmelerinde en büyük rolü ise din alanında yapılan yaptırımlar etkili olmuştur. Özellikle kimliklerinden İslâm ibaresinin silinecek olması, Torbeş kadınlarının başlıklarının çıkarılacağı gerekirse zorla açılacağı Torbeşleri oldukça etkilemiştir. Hatta düğünlerde gelinin duvağı zorla açtırılmış bunun üzerine Torbeşler önlem olarak gelin alma işini sabahın ilk saatlerinde yapmışlardır. Yapılan mülâkatta en çok vurgulanan ise biz nasıl kendimizi “gevuruz” yani “Hristiyanız” şeklinde tanıtaçağımız olmuştur. Bir diğer ağır yaptırım da Torbeşlerin evlerine kamu görevlilerin izinsiz bir şekilde istedikleri zaman girmeleri idi. Bu durum Torbeşleri oldukça rahatsız etmiş görevlilerle Torbeşler arasında arbedelerin yaşanmasına neden olmuştur. Tüm bu sebeplerin haricinde anavatana olan özlem, kendi bayrakları altında yaşama istekleri de buraya göç etmelerinde önemli rol oynamıştır.

İkinci bölümde ise Torbeşlerin tanımı ve kimliği hakkında bilgi verilmiştir. Torbeşin ne demek olduğu ile ilgili çeşitli söylemler mevcuttur. Bizim için mülâkat

yaptığımız kişilerden aldığımız cevaplar dikkate değerdir. Çünkü bazıları kendilerini Türkbaş olarak görürken bazıları Torbeş diye bir milletin olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca Torbeş isminin Makedonlar tarafından alay anlamında söylendiğini bu yüzden kendilerini Torbeş olarak görmediklerini beyan etmişlerdir. Daha sonra Torbeşlerin, Türkiye'ye göç etme sebepleri ve göç esnasında yaşadıkları zorluklar ele alınmıştır. Onların yerleşmek için Kütahya'yı seçme sebepleri ve Kütahya'ya geliş süreçleri incelenmiştir. Bu süreç içerisinde Türkiye'ye ve Kütahya'ya göç eden Torbeş sayısı tam olarak bilinmemektedir. Mülakat yaptığımız kişilerin vermiş olduğu verilere dayanarak Kütahya'ya 250-300 kişi 1950-1969 yılları arasında gelmiştir. Tam rakam verilmemesinin sebebi ise serbest göçmen statüsünde Türkiye'ye gelmeleridir.

Çalkantılı bu gelişmeler olurken Torbeşlerin Türkiye'ye gelmeleri elbette kolay olmamıştır. Öncelikle Türkiye'de yaşayan bir garantör bulunmalıydı. Bu garantör davet mektubu ile Yugoslavya'dan göç etmek isteyen Torbeş aileyi davet etmeliydi. Torbeşlerin Türkiye'ye ve Kütahya'ya gelmelerinde etkin rol oynayan kişi ise Yusuf Topuz olmuştur. Yusuf Topuz, gençlik zamanında Yalovyane'de muhtarlık yapmış daha sonra oradaki partizanlarla çatışınca partizanlar tarafından ölümle tehdit edilmiştir. Yusuf Topuz bu tehditler üzerine Türkiye'ye kaçmıştır. Onun, Türkiye'ye gelişi birçok Torbeş ailenin de Türkiye'ye gelmesini sağlamıştır. Ayrıca önceki yıllardan gelen aile bireyleri de Torbeşlerin Türkiye'ye gelmeleri için davet mektubu göndermişleridir. Davet mektubu alındıktan sonra suyun bu tarafına geçmek için bu defa başka bir engel çıkıyordu o da ellerinde olan tüm malları ya satacaklar ya da devlete hibe edeceklerdi. Bu kısa zaman diliminde bazı Torbeş aileler mallarını satabilirken bazıları ise bırakıp gelmek zorunda kalmışlardır. Yapılan mülâkatlarda Türkiye'ye gelmelerinde etkin rol oynayan dönemin cumhurbaşkanı Celal Bayar'a ve başbakanı Adnan Menderes'e hep teşekkür ettiler. Lâkin serbest göçmen statüsünde gelmeleri sebebiyle; Torbeşler çalıştıkları yerlerde ve iş yerlerinde ilk beş yıl vergi muafiyeti aldıklarını belirtseler de devlet yardımı ile yerleşim yapılmadığı için hafif bir gönül kırgınlıklarının olduğunu da dile getirmişlerdir. Mülâkata katılan Torbeşlerin Türkiye'ye gelmek için çıktıkları yolla ilgili anlattıkları tüm Balkan devletlerinin Türklere karşı almış oldukları tavırlarının aynı olduğu izlenimi vermekteydi. Çünkü yola çıkan Torbeşler, pasaport kontrolü sırasında görevini kötüye kullanan yetkililer tarafından ya dövülmüşler ya da değerli

eşyaları zorla ellerinden alınmıştır. Tabi tedbirli davrananlar birikimlerini getirdikleri eşyaların içerisine saklayarak Türkiye'ye sokabilmişlerdir.

Elbette Torbeşlerin Türkiye'ye geldikten sonra bir şehir seçmeleri gerekiyordu ve Torbeşler tarafından seçilen bu şehir ise Kütahya olmuştur. Bunun önemli bir sebebi ise Torbeşleri Türkiye'ye davet eden garantörün Kütahya'da yaşamasıdır. Bu garantörler buraya gelecek ailenin yakın akrabası olduğu gibi daha önceki yıllarda Türkiye'ye gelmiş ve Kütahya'ya yerleşmiş olan kişiler olmuştur. Ayrıca burayı seçmelerinin diğer önemli bir sebebi de daha önce Kütahya'ya gelen Torbeşlerin Kütahya'da iş imkânının çok olduğunu söylemesi etkili olmuştur. Mülâkat yaptığımız kişilerin bize vermiş olduğu bilgilere dayanarak Kütahya'ya 250-300 kişi muhaceret etmiştir. Günümüzde bu sayı yeni hanelerin açılması ile birlikte artmıştır. Her ne kadar yanlarında az para hatta hiç para getirmeden Kütahya'ya gelseler de bazı Torbeş ailelerin şu an ki konumları ve ekonomik durumları oldukça iyidir. Yapılan görüşmelerde çok yokluk çektiklerini, gelir gelmez hemen çalışmaya başladıklarını anlatmışlardır. Ne dil öğrenmelerine ne şehri tanımalarına zaman verilmiştir hepsi gelir gelmez çalışmaya başlamışlardır. Şu an ki durumları ile ilk geldikleri zamanlardaki durumları arasındaki fark onların ne kadar çalışkan, dürüst ve azimli bir topluluk olduklarının en iyi göstergesidir.

Kütahya'ya yerleşen Torbeşler ilk zamanlar istedikleri ilgi ve sevgiyi bazı Kütahyalılardan çok görememişlerdir. Hatta yapılan mülâkatlarda Torbeşlerin çeşitli eziyetlere maruz kaldıkları görülmektedir. En çok da Kütahya'daki hanımlarla çeşme başında yaşadıkları nahoş olaylar ile Torbeş erkeklerin dövülmesidir. Onların kendi vatanlarında bu olayları yaşamaları Torbeşleri daha çok üzmüştür. Torbeşlerin Türkçe bilmemeleri onların kendilerini ifade etmelerini zorlamıştır. Bu durum Torbeşlerin Türk olmadıklarının zannedilmesine neden olmuş bu nedenle yerel halk tarafından “ge vur, göçmen” gibi çeşitli hakaretlere maruz bırakılmışlardır. Tüm bu yaşananların yanı sıra bazı Kütahyalılar ise tam tersi Torbeşlere kucak açmış onlara iş vermiş, Torbeş kadınlarına Türkçe öğretmişlerdir. Yapılan mülâkatlardan da anlaşılacağı üzere iki tarafta birbirini tanımasıya kadar birbirine şüphe ile yaklaşmış daha sonra Torbeşlerin çalışkanlığı, dürüstlüğü ve cana yakın olmaları ile buzlar hızla erimiştir. Şu an ki konumları itibari ile gereken ilgi ve alakayı Kütahya'nın yerli halkı Torbeşlere, Torbeşlerde Kütahya'ya ve Kütahya'nın yerli halkına göstermektedir.

Torbeşler Türkiye'ye gelirken kendilerine has kimliklerini ve âdetlerini de beraberinde getirmişlerdir. Yugoslavya'da çiftçiliğin yanı sıra gurbetçilik olarak adlandırdıkları Üsküp'te esnaflık, seyyar satıcılık yapmışlardır. Kütahya'ya geldiklerinde de yine aynı işle yani esnaflık ve seyyar satıcılık yaparak geçimlerini sağlamışlardır. Evde yaptıkları şekerleri, bozaları, dondurmaları yol kenarlarında ya da mahalle aralarında dolaşarak satmışlardır. 1950'li yıllarda Kütahya'da radyo tamiri yapan sanatkârın pek olmaması Torbeşlerin buraya gelmesi sonucu bu işi burada hayata geçirmeleri onların hem daha yakından tanınmasına hem de para kazanmalarını sağlamıştır. Radyo tamiri yapan göçmen Hasan usta sayesinde pek çok Kütahyalı da elektronik ustası olmuştur. Esnaflık yapmayan Torbeşler ise Kütahya'da yeni açılmış olan Azot fabrikası ile Kütahya Şeker fabrikasında çalışmışlardır. Ayrıca Torbeş kızları da ev ekonomisine katkı sağlamak amacıyla çini yazmışlardır. Buradan elde ettikleri gelirle eve katkı sağlamasının yanı sıra çini dükkânı sahiplerinin onlara sigorta yapmaları ile emekli de olmuşlardır.

Gerek sünnet düğünlerini gerek evlenme merasimlerini herhangi bir organizasyon olmadan kendi imkânları ile yapmışlardır. Edirne'den ya da Bursa'dan göçmen çalgıcılar getirterek kendi eğlencelerini düzenlemişlerdir. Torbeşlerde düğün üç gün boyunca yapılmaktaydı. Her gün için ayrı yemekler yapılırdı. Düğün yemekleri ise; çorba, et yemeği, pilav, kuru fasulye, tatlı veya mevsimine göre meyve konulurdu. Evlerde yemekler hazırlanır, sofralar kurulurdu. Düğüne gelen tüm misafirlere yemekler ikram edilirdi. Evin arka bahçesinde kadınlar oyun oynarken erkekler ise evin ön tarafında oynamışlardır. Torbeşler düğünde gelini ön plana çıkarmak için gelinin yüzüne belilo sürüp bişaneçela dedikleri yapıştırıcıyı yapıştırarak farklı bir gelenek yansıtmışlardır. Yine düğünlerde kadınlar Svilena koşula, Hoyena koşula, Pance adını verdikleri kıyafetleri giyerek kendi âdetlerini uygulamışlardır. Bu kıyafetleri Türkiye'de bulamadıkları için durumu iyi olanlar bizzat Makedonya'dan getirtmektedirler. Ayrıca Anadolu'da olduğu gibi çeyiz götürme âdeti Torbeşlerde de vardır. Çeyiz götürülen evde yemeklerin yendiği, oyunların oynandığı, eğlenceli zamanların geçtiği bir andır. Düğünden sonra damadın kırması gerektiği kolaç adında hamurun olduğu, eğer damat bu kolaçı kırarsa ve kolaçın içindeki para kime düşerse o kişinin şanslı ve bereketli olacağı inancı da vardır. Geline cumartesi kına yakılırken pazar günü damada tıraş yapılarak eşten dosttan para, hediye toplanmaktadır. Para takan ya da hediye veren

kadınların isimleri zikredilmez onun yerine eşlerinin isimleri zikredilir. Örneğin Mehmetisa Mehmet'in hanımı, Kadirisa Kadir'in hanımı gibi. Düğün bittikten sonra yine kendilerine özgü pırviç ya da vecera dedikleri aile yemeği yenilmektedir. Böylece iki aile arasında akrabalık pekiştirilmeye çalışılmıştır. Doğum mevlidi ise Torbeşlerde vigarice olarak adlandırılmaktadır. Doğum mevlidi Anadolu'da ilk çocuğa yapılırken Torbeşler doğan her çocuk için doğum mevlidi yapmaktadırlar. Ayrıca doğan çocukları için de kurban kesmektedirler.

Torbeşler, baharın gelişini kutlamak amacıyla yaptıkları 5 Mayıs Hıdırellez gününü Türkiye'de de kutlamaktadırlar. Bu kutlama için günler öncesinden hazırlıklar yapılmaktadır. Dağlardan toplanan çiçeklerle banyo yapıp erkenden yatılır. Sabah ise evin yaşlısı çocukların yüzüne çiçekler gezdirerek uyandırır. Bunu yapmasındaki amaç çocukların neşeli ve sağlıklı olması içindir. O gün herkes bembeyaz giyinir. Çorabından kadınların şamiyesine (yazma) kadar kıyafeti beyaz olur. Yugoslavya'da iken her aile Hıdırellez için bir gün öncesinden kurban keserdi ama Türkiye'ye gelince ekonomik şartlar nedeniyle kurban kesimi yapılmamıştır. Yine Hıdırellez'den iki gün önce kopriya çiçeğinden yemek yaparlar ve bunu yerler. Yugoslavya'dayken kutladıkları bu âdeti Kütahya'da da Hisar Kalesi'ne çıkarak çalgılar eşliğinde yemekler yenilerek kutlamaya devam etmektedirler. Hıdırellez'in ayrı bir önemi de birbirini daha önceden seven gençler burada birlikte olduklarını erkeğin kıza çiçek hediye etmesi ile ilan edilmiş olunur.

Mülâkat yaptığımız kişilerin bir kısmı Yugoslavya'da askerliğini yaparken bir kısmı da Türkiye'ye geldikten sonra Türkiye'de askerlik görevini yerine getirmiştir. Gerek Yugoslavya'da gerek Türkiye'de askerlik görevini yerine getirirken Torbeşler hiçbir şekilde her hangi bir ayrımla karşılaşmamışlardır. Hatta Yugoslavya'da düztaban kişilerin sıhhiye olarak cephe gerisinde görevlendirildiklerini, askerde hava koşulları nedeniyle hastalanan askerlerin en iyi şekilde sağlık hizmetinin verildiğini yaptığımız mülâkatlardan anlıyoruz. Ayrıca orada askerlik yapanlara satranç öğretildiği ve bunun zorunlu bir eğitim olduğu aktarılmıştır. Türkiye'de askerlik yapanların korkusu dil sorunun olmasından ve coğrafyayı tam bilmemelerinden kaynaklanmıştır. Buna rağmen bu korkuları boşa çıkmıştır. Mülâkat yaptığımız kişilerin çoğu Kütahya'da askerliğini yapmıştır. Daha sonra usta birliği için başka şehirlere gitmişlerdir. Gittikleri diğer

yerlerde de göçmenlerle karşılaşınca rahatlamışlardır. Torbeşler askerdeyken ailelerine yük olmamak için askerlik için gittikleri yerlerde de çalışmışlardır.

Yapılan bu çalışma sonunda Torbeş adı verilen topluluk ile ilgili tüm bilgiler mülâkatlar yoluyla elde edilen veriler diğer eserlerde yer alan bilgilerle mukayese edilerek bu bilgiler iki yönlü olarak desteklenmiş ve bilimsel neticelere ulaşılmıştır. Gerek eserlerde ve arşiv belgelerinde gerekse hatıralarda hemen hemen aynı bilgilerin yer alması sözlü tarihin ne kadar etkili bir metod olduğunun somut göstergesidir.

EKLER

Ek-1: Fotoğraflar Pastacılık Diploması Örneği

EK- 2. Röportaj Yapılan Kişiler

Kaynak Kişi	Ad, Soyad	Doğum Tarihi	Doğum Yeri	Geldiği Yer	Mesleği	Yaş	Medeni Hali
1	Dudu Kurtulmuş	1943	Yalovyane	Makedonya	Ev hanımı	75	Evli
2	Ecriye Yenidoğan	1942	Yalovyane	Makedonya	Ev hanımı	76	Evli
3	Ekrem Vuran	1938	Yalovyane	Makedonya	Dondurmacı	80	Evli
4	Fuat Güneş	1954	Yalovyane	Makedonya	Esnaf	64	Evli
5	Hamdi Kayalar	1946	Yalovyane	Makedonya	Esnaf	72	Evli
6	İzzet Kayalar	1931	Yalovyane	Makedonya	Emekli	87	Evli
7	Kadriye Şenyüz	1935	Yalovyane	Makedonya	Ev hanımı	83	Evli
8	Latif Arkaç	1956	Yalovyane	Makedonya	Pastacı	62	Evli
9	Nasuf Kosor	1939	Yalovyane	Makedonya	Dondurmacı	79	Evli
10	Neşat Demirdak	1927	Yalovyane	Makedonya	Leblebici	91	Evli
11	Ramazan Güneş	1954	Yalovyane	Makedonya	Elektronikçi	64	Evli
12	Raziye Şenyüz		Yalovyane	Makedonya	Çiftçi		Evli
13	Rıza Yenidoğan	1955	Yalovyane	Makedonya	Pastacı	63	Evli
14	Sait Kama	1949	Yalovyane	Makedonya	İşçi sağlığı ve iş güvenliği ustası	69	Evli
15	Salim Kurtulmuş	1944	Yalovyane	Makedonya	Lokantacı	74	Evli
16	Yusuf Yenidoğan	1936	Yalovyane	Makedonya	Pastacı	82	Evli
17	Zürhap Çavuşoğlu	1957	Yalovyane	Makedonya	Emekli	61	Evli

Ek -3: Jugoslavya'daki Okuldan Alınan Diplomalar Örneği

S A N I T E T S K I P O D O F I C I R S K I K U R S

S V E D O D Ź B A

Alitović Š. Nešat

rodjen 23. VII. 1927 u Jelovčan srez Tetovo
 NR Srbija Makedonija, bio je u vremenu od 1. aprila
 do 1. oktobra 1948. godine na Sanitetskom podoficirskom kursu
 i na završnim ispitima pokazao sledeći uspeh:

Politička nastava dobor Vojna nastava mlj. dobr

Stručna nastava:

Anatomija i fiziologija	<u>dobor</u>
Interne i kožne bolesti	<u>mlj. dobr</u>
Prva pomoć i ranarstvo	<u>dobor</u>
Njega ranjenika i bolesnika	<u>dobor</u>
Higijena i epidemiologija	<u>dobor</u>
Zarazne bolesti	<u>dobor</u>
Poznavanje lekova	<u>mlj. dobr</u>
Protuhemijska zaštita	<u>mlj. dobr</u>
Sanitetska taktika	<u>dobor</u>
Sanitetska administracija	<u>mlj. dobr</u>

Drug je položio stručne ispite sa dobrim uspehom.

Politkomesar: *[Signature]* Komandant: *[Signature]*

ДРЖАВНА НАРОДНА ШКОЛА
DRŽAVNA NARODNA ŠKOLA

у Человчану

Број уписнице 8
Broj upisnice

ТАКОВНА МАРКА

СВЕДОЧАНСТВО — SVEDOČANSTVO

Халимовић Меша син Шомића Халимовића
рођен 23-IV 1922 у Человчану
вере муслиманске свршио је IV разред 2-ог одељења
веге свршио је разред

школе 1939 године и показао овај успех:
škole godine i pokazao ovaj uspeh:

Наука о вери с моралним поукама Nauka o veri s moralnim poukama	<u>odlično (5)</u>
Народни (српскохрватскословеначки) језик Narodni (srpskohrvatskoslovenački) jezik	<u>dobro (3)</u>
Народна повест (историја) са најзначајнијим догађајима из опште повести Narodna povest (istorija) sa najznačajnijim događajima iz opšte povesti	<u>dobro (3)</u>
Земљопис Zemljopis	<u>vrlo dobro (4)</u>
Рачун са основима геометрије и геометријског цртања Račun sa osnovima geometrije i geometrijskog crtanja	<u>vrlo dobro (4)</u>
Познавање природе Poznavanje prirode	<u>vrlo dobro (4)</u>
Практична привредна знања и умења Praktična privredna znanja i umenja	<u>dobro (3)</u>
Хигијена Higijena	<u>dobro (3)</u>
Домашинство Domaćinstvo	<u>dobro (3)</u>
Ручни рад мушки и женски с нарочитом применом народних мотива Ručni rad muški i ženski s naročitom primenom narodnih motiva	<u>dobro (3)</u>
Цртање Crtanje	<u>vrlo dobro (4)</u>
Лепо писање Lepo pisanje	<u>odlično (5)</u>
Певање Pevanje	<u>vrlo dobro (4)</u>
Телесне вежбе по соколском систему Telesne vežbe po sokolskom sistemu	<u>vrlo dobro (4)</u>

Владање odlično (5)
Vladanje

Имао изостанака: оправданих 2, неоправданих 1
Imao izostanaka: opravdanih neopravdanih

Напомена Свршио разред добрим успехом
Napomena

у Человчану 25 јуна 1939 год.
U god.

Учитељ Олга Н. Милановић разреда,
Učitelj razreda,

Управитељ,
Upravitelj,

ОЦЕНЕ:
За учење: одлично (5), врло добро (4), добро (3), слабо (2), рђаво (1)
За владанје: одлично (5), врло добро (4), добро (3), лоше (2)

ОЦЕНЕ:
За учење: одлично (5), врло добро (4), добро (3), слабо (2), рђаво (1)
За владанје: одлично (5), врло добро (4), добро (3), лоше (2)

* У овој рубрици уписује се мањински језик. — * U ovoj rubrici upisuje se manjinski jezik.

По члану 22 Закона о установању нових државних монопола од 3. јула 1933. године, штампар који се узхвати да штампа овај формулар плати се по Купачком закону.

По члану 22 Закона о установању нових државних монопола од 3. јула 1933. године, штампар који се узхвати да штампа овај формулар плати се по Купачком закону.

ИЗДАЊЕ И ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ — БЕОГРАД.
IZDANJE I ŠTAMPA DRŽAVNE ŠTAMPARIJE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE — BEOGRAD.

ЦЕНА КОМ. 1 ДИН.
CENA KOM. 1 DIN.

14-219-X-38-0.

ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
REPUBLIKA FEDERATIVE POPULLORE E JUGOSLLAVIS

НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРБИЈА
REPUBLIKA POPULLORE E SERBIS

АУТОНОМНА КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКА ОБЛАСТ - KRAHINA AUTONOME E KOSOVES DHE METOHIS

Државна стручна пројектна школа у Школла шkollore ploteje profesionale ne

Уписница Бр. 4 Nr. i amzes

Gjilan Gjilani

СВЕДОЧАЊСТВО

DËFTJESË SHKOLLORE

Ceshaq Haliti Shqipërisht

rođen / lindur me 1928 god-u / në vitin shkollor per te 1946 god. / në vitin shkollor per te

Narodna republika / Republika popullore e Maqedonja

narodnosti / kombesia / shqiptar

dikavallimi / neshitetas / Jugosllave

учак / ka ndjek ne

put / prapadmer paspea i pokazat here klasen dhe ka llogue kete sukses:

Zanataska rachuica sa kalkuluacion i geometrijom / Logori sejtare me kalkulacion e gjeometri

Zanatasko kxytovoedstvo sa korrespondenijom / Zejtare me korrespondence

Zanatasko zakonodavstvo i nauka o pravavi / Permblidhe ligjesht zejtare dhi shkenca mbi Shtetin

Nauka o materijalu — Shkenca mbi materijal

Osnovi fizike i kemiје / Baza elementare te fizikes kemis

Prostorno geometrijisko crtanje / Vizatim'i thjeshte gjeometrik

Struchno crtanje — Vizatim profesorel

Nacionalna geografija sa privr. istorijom domovine / Gjeografi nacionale me historinë prodhimit te vendit

Narodni jezik — Gjuha komleture

Shqiptarski jezik — Gjuha shqipe

Ruski jezik — Gjuha rusishtе

Higijena — Higijene

shkelqyeshem (5)

shume mire (4)

shkelqyeshem (5)

Shume mire (4)

IZOSTANICI: opravdani / MUNGESA: farsyeshme

Prema tomazovskom / Prandaj nxars i me perfundim

VLADEJE: Shembullora (5) SJELLEJE

успехом сарши / на krye klasen

U Ne Gjilan

Разредни старешина, / Kujdestar' i klases,

ОЦЕНЕ: за учење / одличен [5], вло добар [4], добар [3], сред [2], оман [1].

за знања: одличан [5] и р.о добар [4], добро [3], рено [1].

NOTAT: per masim: shkelqyeshem [5], shum mire [4], mire [3], lozet [2], shum dozel [1].

per sielli: shembullore [5], shum mire [4], mire [3], dozel [1].

По члену 3, О.з.у.ш. Министарство Комитета социјалистичке Југославије Бр. 0015 штампањ кој се узима да штити ово издање.

Прин. што штат партија, као и г родилца, издати су извучано, прва, два редом и започетом соф квалификација ог квалитет.

Kombas pri B. Vendiimit te Komitetit A. CL te Jugoslavije Nr. 8615 botimes qe zaptet lue shlyp kete vellim te shlyrehtkotes shoimare.

gjitbasila dhe shlyt, detyhet me tembotin, me puna te detyruem huse dhe me konfirmimin te gjithe mat.rzalit te faktikocem.

Цена — Cmimi 3 dinara

Ek 4- Jugoslavija'dan Göç Etmek İçin Pasaport Örneği

FEDERATIVNA NARODNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA
REPUBLICQUE POPULAIRE FEDERATIVE DE YOUGOSLAVIE

Br. 1024/57
№

PUTNI LIST ZA STRANCE
LAISSER-PASSER POUR ETRANGERS

Lični opis — Signalement:

Ime nosioca *Daljifi Daut Redžep* Stas *mal*
Nom du porteur *bez državljanstvo* Taille
Državljanstvo *bez državljanstvo* Lice *dolgo*
Nationalité Visage
Zanimanje *slatkar* Oči *mostenori*
Profession Yeux
Datum i mesto rođenja *1914 s. Telorjane* Kosa *crna*
Date et lieu de naissance Cheveux
Stalno mesto stanovanja *s. Telorjane - N.R.M.* Osobeni znaci *nema*
Domicile Signes particuliers

Putuju sa njime — Accompagné de:

Ime — Nom	Srodstvo Parenté	Zanimanje Profession	Star Age	Stas Taille	Lice Visage	Kosa Cheveux	Oči Yeux
<i>Edžarije</i>	<i>suprug</i>	<i>domaćin</i>	<i>1924</i>	<i>sredem</i>	<i>dolgo</i>	<i>mosten.</i>	<i>mosten.</i>
<i>Muadin</i>	<i>sin</i>	<i>učenik</i>	<i>1945</i>				
<i>Idris</i>	<i>sin</i>	<i>učenik</i>	<i>1947</i>				
<i>Eladin</i>	<i>sin</i>	<i>učenik</i>	<i>1951</i>				
<i>Daut</i>	<i>sin</i>	<i>det</i>	<i>1953</i>				
<i>Riza</i>	<i>sin</i>	<i>det</i>	<i>1955</i>				

Ovaj putni list važi do *05 februara* 19*58* g. ukoliko se ne produži
Ce passeport est valable jusqu'au à moins de renouvellement

Izdat od *NARODNA PRERADIVA ZA PASAPORTE*
Délivré par

Secretary of the Ministry

Dne *05 novembra* 19*57*
Date

Potpis nosioca
Signature du porteur

M.P.
L.S.

Mesto za taksu
= 300 =

ΒΕΛΓΙΚΗ ΑΡΧΗ ΣΥΝΟΡΩΝ

SHIP

28 ΔΕΚ. 1957

ΕΙΣΑΓΟΜΕΝΗ

Ek-5 Tabiiyet Beyannamesi Örneği

T. C.
TARIM BAKANLIĞI
Toprak ve İskân İşleri
Genel Müdürlüğü
Kütahya Toprak ve
İskân İşleri Md. Luğu

Lesapasesinde yazılı ol ğu üzere 3657
sayılı kanun gereğince Üsküp Başkonsolos
luğumuzun 4/Aralık /957 gün ve 38759/9339
sayılı serbest göçmen Vizesine istinaden
tanzim edilmiştir.

Sıra No.
151

TABİİYET BEYANNAMESİ

Eski tabiiyeti Yugoslav..... Soyadı Yenidoğan..... Geldiği tarih .29/12/957.....
Müracaat Tarihi: 11/1/958
İ r k ı Türk..... Ana dili Türkçe..... Oturduğu yer Kütahya...
Geldiği yer Yugoslavya. Konuştuğu dil Türkçe..... İskân şekli Serbest.....

Aile reisi	Adı	Babası adı	Anası adı	Doğum yeri	Doğum tarihi	Medeni hali	Sanatı
Aile Reisi	Recep	Davut	Naile	Yalovyan	1914	Eyli	Tatlıc
karısı	Ecriye	Sabri	Gülzade	"	1924	"	Ev.Ka.
Oğlu	Muhittin	Recep	Ecriye	"	1945		
"	İlyas	"	"	"	1947		
"	Ziya	"	"	"	1951		
"	Davut	"	"	"	1953		
"	Rıza	"	"	"	1955		
Yalnız Yedi Nüfustur. Fotoğrafları arkada yapışık-tır.							

Vize veren Konsolosumuz
Üsküp Başkonsolosluğumuz

Vize tarihi
4/Aralık /957

Numarası
38759/9339

Yukarıda yazılı cevapların doğruluğunu ve Türk yurttaşlığına girmek üzere bu beyannameyi doldur-
duğumuzu tasdik ederiz. 17/3/1958

Aile reisi
Recep Yenidoğan
ADRES
Cumhuriyet Mahallesi 75 Nolu evde
Yakup Topuz Nezdinde

Karısı
Ecriye Yenidoğan

Regit çocukları

Beyannamenin alâkadarların ifadesine, hakikata ve gösterilen vesikalara uygun olduğu anlaşılarak
mukabilinde muvakkat 17/3/1958... tarih ...151... sayılı muhacir kâğıdı verilmiştir. 17/3/1958

Kütahya Toprak ve İskân Müdürü
Celal Oranlı

İcra Vekilleri heyetinin

104 1/958 4/10889

kararıyla yurttaşlığımıza alınmıştır.

Ek -6: Askeri Gediklik Sıhhiye Kurs Belgesi Örneği

6021 -

GERANITETSKI PODOPICTSKI KURS

S V E D O B Z B A

Ali Tovic S. Neşat

Rodjen 23/8/1927 U Yelovlyan srez tetova
Nr Makedonya Bio Je U vremenu od 1. April
do 1. Oktobra 1948. Godine na sanitetskom pot of
i na završnim ispitima pokazao sledeci uspeh:

Politicka nastava dobar vojna nastava vrlo dobar

stružna nastava:

anatomiya i fizilogya Dobar
interne i kojne bolesti..... Vrlo dobar
prva pomoc i ranarstvo..... Dobar
nyega ranjenike i blesnika... Dobar
zarazne bolesti..... Dobar
poznavanje lekova..... vrlo dobar
protuhemizka zastita..... Vrlo dobar
Sanitetska taktika..... Dobar
Sanitetska administrasiya..... Vrlo dobar

Drug je poloziyo stružne ispite sa DOBRI Uspehom

Politikomeser Peçat Komandant
Imza imza

Işbu vesika Makedoncedan Türkçeye tarafından tercüme edilmiştir.
Tercüme eden Eskişehir Mühahhidlerinden Murat Işıklılar. Yeni Evler
Civan sokak No: 38
Eskişehir

N O T : Türkçesi Arka sahifededir.

Emni ve mutemedim bulunan Makamımızdan Murat Işıklılar tarafından ma-
cedan Türkçeye çevrilen ve tetkik edilmiş vesikasına iade edil-
miş vesikasına mutabakatını tasdik ederim.

Eskişehir Notu

Eskişehir Makamı

6021-1

Askeri Gedikli Sıhiyye Kursu

S A H A D E T N A M E

Ali toviç Şuayip Neşat Demirdağ

Doğum tarihi: 23/8/1927 Yelovyenden olup Tetova kasabasında Makedo-
nya halk cumhuriyetinden olup yukarıda adı geçen askeri sıhiyye kursuna
1/4/ den 1/10/1948 senesine kadar gedikli kursuna devam edip işbu şhad-
etnameyi aşağıdaki derecelere göre kazanmıştır.

Siyasi bilgisi: İyi Askeri bilgisi: Pekiyi

Sanayi Dersler:

Vucut umumi ve Vucud dahili aksamı bilgisi:..... İyi
Umumi hastalıklar ve deri hastalıkları: Pekiyi
İlk yardım ve yaralanma..... İyi
Yaralı ve hastanın bakımı..... İyi
Temizlik ve umumi salgın hastalıkları..... İyi
Bulaşık hastalıklar..... İyi
İlaç tanınması ve anlayışları..... Pekiyi
Kimya taarruzu ve müdafaası..... Pekiyi
Sıhiyye Taktığı bilgisi..... İyi
Sıhiye Muhasebesi..... Pekiyi

Yukarıda adı geçen talebe intiharı neticesi İyi derece ile
bitirmiştir.

Polit Komiser

İmza

Resmî Mühür

Yugoslavya 2.nci Ordu
Kumandanlığına ait
mühürdür

Kumandan

İmza

Ek -7: 6 Aralık 1958 Tarihli Resmi Gazete Kararnamesi ile Türkiye Vatandaşlığına Alınacak Göçmen Listesi Örneği

T.C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi : 7 Ekim 1336 - 1920

İdare ve yasa işleri için Başvekilin Neşriyat ve Müdevvenat Umum Müdürlüğüne müracaat olunur	6 ARALIK 1958 CUMARTESİ	Sayı : 10076
---	----------------------------	--------------

KARARNAME

4
Karar Sayısı : 10859

Hükûk vatandaşlığa girme beyannamelerinde hâviyetleri yanlış (3399 - Üçün Üçyüz doksansekiz) göçmenin Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekâletinin 30/9/1958 tarihli ve 73238-00/16342-11077 sayılı yazan usulüne, 2510 sayılı kanunun 6 nci maddesine göre, İcra Vekâlleri Heyetince 10/10/1958 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

C. BAYAR

Beynâkıl	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Devlet Vekili
1. MENDER	S. AÇAOĞLU	4. AKER	M. KURBANÖĞLU	H. SAMAN
Adliye Vekili	M. M. V. V.	Dahiliye Vekili	H. ERKME	M. B. B.
BUDAKOĞLU	Dr. N. GEDİ	Dr. N. GEDİ	H. ERKME	M. B. B.
Masaf Vekili	N. İLERİ	H. ERKME	Dr. L. KIRDA	
C. YARDIMCI	T. İLERİ	H. ERKME	Dr. L. KIRDA	
Gen. ve İst. Vekili	Z. İLERİ	M. KURBANÖĞLU	H. SAMAN	
H. HÜSMAN	N. ÖKME	M. KURBANÖĞLU	H. SAMAN	
Sanayi V. V.	Sanayi V. V.	Sanayi V. V.	Sanayi V. V.	
ATAMAN	S. SOMUNCUOĞLU	M. B. B.	S. ATAMAN	

2510 sayılı kanunun 6 nci maddesine tevziken vatandaşlığına alınacak göçmenlerin listesidir

Dosya No	Beyanname No	Adı ve soyadı	Nüfus ededi	Tâbiyeti
73238-50733	1044	Mustafa Eamer	2	Yugoslav
»	50316	Ziya Bakıralı	2	»
»	50317	Süleyman Bille	7	»
»	50325	Musa Boğazdağlar	4	»
»	50326	Besime Bakiler	1	»
»	50131	Niyazi Camgöz	3	»
»	50033	Züher Cerrahi	3	»
»	50095	Dilaver Cesur	2	»
»	50161	Tahir Çipa	3	»
»	50169	Muzaffer Çelik	3	»
»	50184	Muharrem Çaprak	2	»
»	50150	Bahattin Çavuşlar	3	»
»	50036	Rakip Çelik	3	»
»	50251	Elmas Çakar	2	»
»	50253	Ali Çalıskan	6	»
»	50192	Yusuf Çakar	1	Yunan

Dosya No:	Beyanname No:	Adı ve soyadı	Nüfus ededi	Tâbiyeti
73238-50237	889	Neşat Çelik	4	Yugoslav
»	50281	Esinim Çiftioğlu	2	»
»	50285	Şekir Çalıskan	2	»
»	50292	Nuri Çetin	5	»
»	50359	Sebrî Bekir Çavuşoğlu	3	»
»	50369	Mehmet Çavdar	4	»
»	50318	Hidir Çeken	8	»
»	50323	Mehmet Ali Çalıskan	4	Yunan
»	50295	Selim Arda	1	»
»	50363	Osman Vardar	9	Yugoslav
»	50322	Adile Vardar	1	»
»	50513	Alkottin Vatansover	1	»
»	50497	Elmas Vardarlı	2	»
»	50491	Tahir Engin	7	»
»	50329	Ömer Güllü	8	»
»	50331	Osman Güzel	2	»
»	50471	Cemil Akaydiz	5	»
»	50386	Hatice Adalar	1	»
»	50385	Emine Adalar	1	»
»	50394	Mustafa Adasveren	2	»
»	50617	Musa Gümüşel	7	»
»	50329	Eyyaz Ferah	3	»
»	50779	Cafer Engin	2	»
»	50672	Faik Güler	4	»
»	50682	Tahir Güllüoğlu	2	»
»	50154	Bahriye Hünkâr	1	»
»	50427	Şaban Hantürk	5	»
»	50029	Haluk Hayan	4	»
»	50410	Demirhan Koşar	1	»
»	50441	Kudri Hale	5	»
»	50402	Dön Şengül	1	»
»	50572	Neşat Şengül	4	»
»	50611	Hüseyin Şentürk	2	»
»	50396	Hüseyin Şen	3	»
»	50387	Fatma Şen	5	»
»	50330	Nazif Tahtı	4	»
»	50426	Mehmet Türksever	3	»
»	50426	Hasım Tutan	4	Yunan
»	50619	Recep Temelboşu	1	Yugoslav
»	50484	Z. İ. Onhoş	7	»
»	50513	İbrahim Özdenir	3	Yunan
»	50614	Durmuş Toplu	3	Yugoslav
»	50378	Halit Sarıgül	3	»
»	50381	Hasan Vardar	5	»
»	50289	Esin Vardar	3	»
»	50630	Muzaffer Akau	4	»
»	50616	Abdül Aliçek	1	»
»	50314	Hasan Açı	9	»
»	50438	Ali Köroğlu	8	»

Sahife : 20622

(Roman Census)

6 ARALIK 1950

Dosya No	No	Adı ve soyadı	Yaş	Taahhüt	Dosya No	No	Adı ve soyadı	Yaş	Taahhüt
78228-50004	508	Yusuf Jilcer	1	Yugoslav	52238-50781	993	Yagar Güler	3	Yugoslav
> 50005	3330	Behiül İpekli	1	>	> 50785	971	Abdullahım Gogun	4	>
> 50302	605	Edip Güreler	3	>	> 50800	1745	Mehmet Güler	2	>
> 50304	829	Elmas Gökeç	6	>	> 50892	1173	Mustafa Gönülboz	5	>
> 50354	974	Gülşah Gönülboz	1	>	> 50777	845	Şükrü Karalınç	5	>
> 50353	448	Fadıl Gökçay	3	>	> 50537	1877	Cemal Canturk	3	>
> 50139	1779	Fehim Karasu	2	>	> 50651	1916	İsmet Çakınn	3	>
> 50194	864-721	Hayriye Kurtuluş	1	>	> 50584	1476	Ahmet Can	3	>
> 50778	349	Recep Güler	8	>	> 50412	1008	Sevki Ali Canöz	3	>
> 50067	921	Salih Akarar	3	>	> 50665	1881	Necati Degirmencioglu	1	>
> 50195	898	Yakup Atugan	4	Yunan	> 50393	206	Nurettin Güzelir	1	>
> 50094	10289	Alişet Albayrak	1	Yugoslav	> 50387	846	Şükrü Gazi	4	>
> 50128	2013	Ibrahim Ahmrtler	9	>	> 50435	2125	Salih Güzel	5	>
> 50254	208	Mehmet Güler	4	>	> 50424	1037	Ramazan Gülen	6	>
> 50245	2134	Kadir Güler	2	>	> 50423	251	Tevfik Göktaş	2	>
> 50238	1834	Hasan Güzel	3	>	> 50470	727	Raif Gülp	3	Yunan
> 50234	828	İzzet Güneş	1	>	> 50189	2267	Recep Kurtuluş	2	Yugoslav
> 50050	198	Niyazi Gül	5	>	> 50136	2205	Ölmet Kurtuluş	1	>
> 50087	926	İsmet Güler	1	>	> 50151	758	Fatma Karam	2	>
> 50285	1947	Ethem Mammaç	6	>	> 50113	1762	Kemal Gılvardar	3	>
> 50002	330	İhsan Özdenir	2	>	> 50122	309	Ibrahim Güler	3	>
> 50485	209	Mehmet Güzel	4	>	> 50498	204	Mehmet Şahin	4	>
> 50842	233	Necmiye Güğen	1	>	> 50857	521	Rahmi Şenkardoglar	3	>
> 50138	789	Mahit Erdoğan	4	>	> 50858	3050	Ibrahim Şengül	2	>
> 50149	247	Hüseyin Ertaş	4	>	> 50731	2585	Demir Şahin	6	>
> 50342	1691	Cet Derwent	3	>	> 50735	2140	Cemal Şen	5	>
> 50343	1506	Müslüm Demir	5	>	> 50745	2292	Düriye Şengül	1	>
> 50287	1819	Hüseyin Demir	1	>	> 50789	2320	Recep Şahbas	9	>
> 50286	356	Halip Dıvık	2	>	> 50869	1876	Zehit Şentürk	2	>
> 50283	1666	Şafik Dere	6	>	> 50877	2128	İlyas Şen	3	>
> 50220	716	Kasım Kurtuluş	7	>	> 50881	1807	Mecit Şentürk	6	>
> 50215	991	Demirah Kahveci	1	>	> 50810	2559	Hasil Şentürk	1	>
> 50218	273	Şazi Kalkan	4	>	> 50973	859	Hakkı Kurtuluş	5	>
> 50207	595	Mustafa Kocabekirler	7	>	> 50895	1894	Ali Kurt	6	>
> 50203	889-763	Muzaffer Kantarlı	1	>	> 50896	1897	Bayram Kurt	4	>
> 50190	756	Recep Kaya	6	>	> 50823	1507	Fatma Rengberler	6	>
> 50474	37	Afet Dindar	6	>	> 50402	132	Ali Dışgünmes	3	Yunan
> 50643	880	Şaban Demirkaya	3	>	> 50080	331	Recep Örtabay	5	Yugoslav
> 50626	878	Şaban Doğan	2	>	> 50581	19/8/1957	Abdülmeçid Garkoe	1	İsrail
> 50402	2159-629	Yusuf D.öğür	1	>	> 50617	347	Kenan Olgun	1	Yugoslav
> 50545	24021	Dudu Derin	1	>	> 50625	1969	Şaban Olgundag	1	>
> 50624	964	Zekman Dülger	2	>	> 50610	329	Hüseyin Oskı	6	>
> 50621	1961	Zelice Değat	3	>	> 50546	382	Yusuf Otakoğlu	4	>
> 50629	1777	Şermin Demirkanlı	4	>	> 50451	2369	Mustafa Örtay	3	Yunan
> 50578	286	Abd. Duğungan	3	>	> 50410	16251	Hamit Kazar	4	Yugoslav
> 50600	2139	Salih Darcan	1	>	> 50463	874	Hasan Kahraman	4	>
> 50232	2724	İsmail Kurupay	3	Yunan	> 50452	16320	Şerban Kibar	1	>
> 50236	313	İzzet Koç	4	Yugoslav	> 50678	1746	Niyazi Karasarıdan	3	>
> 50228	1196	Kemal Kılıya	3	>	> 50682	332	Adem Kocabaslar	4	>
> 50040	2024	Tovik Kaya	8	>	> 50698	1869	Ali Köse	4	Yunan
> 50065	5509	İsmail Kurtuluş	1	>	> 50531	1486	Mehmet Yavaş	4	Yugoslav
> 50290	526	Mehmet Kaplan	2	>	> 50524	1968	Recep Yücel	6	>
> 50263	1884	Huriye Kutlu	3	>	> 50520	1623	Gani Yenilyol	2	>
> 50282	967	Nurettin Kaya	3	>	> 50489	3065	Tayip Yılmaz	6	>
> 50886	2142	Mehmet Hepçen	5	>	> 50582	337	Selma Yavaş	7	>
> 50820	4350	Adem Hocasir	4	>	> 50608	2834	İrfan Malis	6	>
> 50902	2143	Halit Hepçen	4	>	> 50562	730	Ramadan Liga	2	>
> 50977	2187	Hediye Gönül	2	>	> 50531	1465	Şüleyman Yavaş	5	>
> 50168	1321	Hakkı Altın	4	>	> 50481	186	Akif Vatansever	7	>
> 50172	2632	Ali Abet	5	>	> 50456	889	İskender Vatansever	2	>
> 50995	3893	Radiya Günyay	2	>	> 50087	1809	Necip Vardar	3	>
> 50718	821	Ramadan Gürel	4	>	> 50384	907	Çaklettin Vardar	1	>
> 50910	2776	İsmail Güler	6	>	> 50408	7276	Ömer Zafer	3	>
> 50862	925	Abdül Güler	4	>	> 50469	1474	Mehmet Yavaşoğlu	4	Yunan
> 50173	40	Feryte Akcazu	2	Yunan	> 50468	714	Tosun Yılmaz	2	Yugoslav
> 50181	3212	Hüfz Ateş	1	Yugoslav	> 50577	521	Musa Yeral	3	>
> 50187	667	Hüsnü Atıoğlu	1	>	> 50576	520	Mustafa Yeral	2	>
> 51046	954	Celâleddin Atak	2	>	> 50975	1542	Fuat Yenışafak	3	>
> 50955	933	Kâzım Bıkkı	8	>	> 50870	219	Arif Sop	3	>
> 50069	246	Kâmil Balı	2	>	> 50874	489	Erşahim Şenmes	2	>
> 50612	569	Hacı Büyükbayrak	8	>	> 50823	1510	Ramadan Sezer	5	>
> 50134	1778	Murat Arslan	4	>	> 50956	1611	Rakip Sezer	1	>
> 50064	3210	Huy Ateş	7	>	> 50976	1744	Abdül Sekimil	6	>
> 50035	1469	Ekrem Ayan	4	>	> 50897	1539	Üzeyir Serbest	3	>
> 50208	555	Kadri Ayan	4	>	> 50610	1680	Aam Ferta	3	>
> 50169	236	Behül Bayoğlu	3	>	> 50602	272	Ümmet Fidan	2	>
> 50120	2395	Şükrü Belek	11	>	> 50542	550	Şüleyman Eren	6	Yunan
> 50157	2745	Tevfik Kulci	4	>	> 50632	760	Bayram Arslan	7	Yugoslav
> 50162	2052	İdris Kalkan	2	>	> 50113	2628	Kerim Atar	2	>
> 50176	2744	Penube Kulci	1	>	> 50117	1110	Şaban Alçiçek	3	>
> 50755	1046	Rusim Şengül	10	>	> 50124	618	Mukaddes Abtal	1	>
> 50753	252	Cemal Şafak	5	>	> 50097	1383	Salih Aydın	4	>
> 50032	903	İsmail Atık	1	>	> 50103	212	İdris Artemel	6	>
> 50061	1463	Ramadan Adiller	5	>	> 50682	319	Meryem Eren	1	>
> 50049	1370	Nazif Atık	3	>	> 50491	520	Ayşe Eren	1	>
> 50160	186	Şerif Arslan	2	>	> 50483	863	Miftar Evliyan	4	>
> 50754	1313	Refik Günyay	4	>	> 50636	63	Musli Ertan	6	>
> 50778	606	Rıfat Güreler	2	>	> 50661	2151	Mümine Erol	3	>
> 50789	635	Yakup Gencer	1	>	> 50665	259	Murtaza Emir	7	>
					> 50688	2016	Recep Ermiş	2	>
					> 50814	2854	Velî Özcan	3	>

Sıfır 1 20624

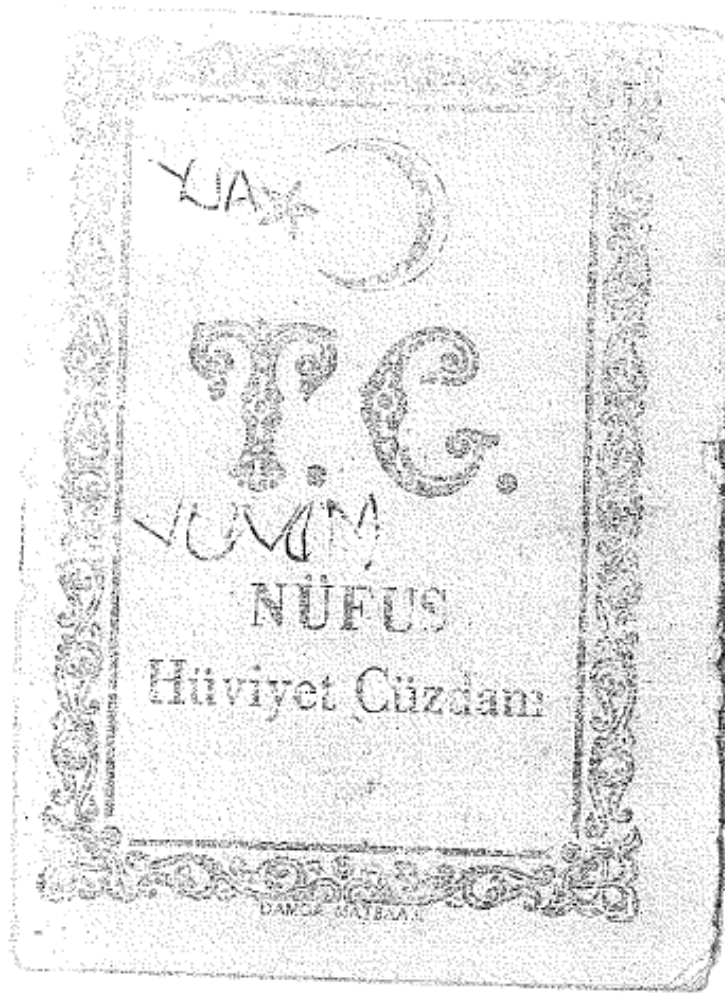
(Resmî Ücreti)

6 ARALIK 1958

Dosya No:	Değerlendirme No:	Adı ve soyadı	Nu. r. adedi	Tahyati	Dosya No:	Değerlendirme No:	Adı ve soyadı	Nu. r. adedi	Tahyati
72238-60982	1030	Şerif Can	1	Yunan	72238-40738	3061	Salih Kocaman	3	Yugoslav
> 50983	1777	Mustafa Akın	1	>	> 40803	3004	Ramadan Vardar	4	>
> 50985	1855	Fehim Barbaros	1	>	> 40891	3178	Mehmet Şik	5	>
> 50982	1620	Murat Dönmez	8	Yugoslav	> 40883	2992	Abdurrahman Kocayurt	4	>
> 50723	795	Nuh Kurtuluş	1	>	> 40804	3002	Vehbi Aşık	7	>
> 50738	1045	Ekrem Kara	4	>	> 40917	38	İlyas Özkan	7	>
> 50740	2755	Nâzım Kulci	3	>	> 40858	3199	Raif Özgütekda	6	>
> 50743	2389	Zekiye Karagülle	2	>	> 40888	2988	Serife Şen	4	>
> 50744	2558	Vezire Kuru	1	>	> 40907	3208	Hakkı Şengül	5	>
> 50751	914	Ramadan Karadeniz	6	>	> 40940	3087	Münire Güler	1	>
> 50729	223	Murtoza Günel	5	>	> 40907	3036	Ataullah Paşa	3	>
> 50772	890	Hüsam Kuşokkan	4	>	> 40802	3135	Ali Rıza Kurtuluş	4	>
> 50826	1233	Mehmet Rıza Hürriyet	3	>	> 40990	3177	Veli Şik	8	>
> 50719	877	İbrahim Hürbaş	2	Yunan	> 40992	3024	Saniye Paşa	1	>
> 50739	940	Batılman Hastürk	1	Yugoslav	> 40986	3025	Azkiye Paşa	2	>
> 50792	1404	İsmail Karabiber	1	>	> 39494	2658	Rüstem Saray	4	>
> 50768	826	Aziz Kurtuluş	7	>	> 39390	2504	Adem Tabak	4	>
> 50865	735	Şuayip Vardarcılar	3	>	> 39822	305	Behcet Özgen	3	>
> 50613	2371	Ali Vardar	3	>	> 39290	2435	Adnan Bekir	1	>
> 50857	1632	Zekeriya Vatansever	3	>	> 39395	2523	Bedir Kurt	7	>
> 50861	4028	Radiye Vatansever	5	>	> 39787	2938	Salim Hasay	2	>
> 50724	83	Hayriye Üresin	1	>	> 39827	2735	Ruhip Vatansever	4	>
> 50946	830	Çavrit Ünal	6	>	> 39396	2534	İbrahim Sever	2	>
> 50924	1237	Ferit Kahya	4	>	> 39907	2993	Ziya Tunagil	5	>
> 50922	1229	Cemal Kurtuldu	2	>	> 39901	2844	Fayzullah Akik	2	>
> 50797	948	Müberra İyler	1	>	> 39294	2440	Rahim Kurtuluş	4	>
> 50941	301	Yaşar Yakupoğlu	8	>	> 39441	2534	Cevdet Yıldız	4	>
> 50974	2399	Abdullah Yurt	2	Yunan	> 39905	2694	Salim Şentürk	6	>
> 50834	151	Recep Yenidoğan	7	Yugoslav	> 39961	2780	Salim Gültomruk	4	>
> 50861	2025	Ziya Yenihayat	6	>	> 39471	2632	Aliettin Çiftçi	4	>
> 50768	787	Yakup Vardarlı	7	>	> 39264	2428	Şevki Memişler	2	>
> 50999	1213	Rahmi Varol	3	Yunan	> 39352	2680	Hüseyin Tando	10	>
> 50851	2045	Hasan Katoğlu	4	>	> 38171	1655	Bayram Mert	3	>
> 50853	227	Zülbahar Kalkan	2	>	> 38605	2241	Sidika Kurtuldura	1	>
> 50700	217	Fehmi Yılmaz	7	>	> 38076	1733	Yusuf Atmaca	2	Yunan
> 50757	745	Hacı Yücel	3	>	> 38255	2386	Ağuş Yurtsever	3	Yugoslav
> 49958	7284	Mustafa Hür	2	>	> 38827	2361	Demir Çalıncan	5	>
> 49949	1446	Ayvan Erol	5	>	> 38101	1817	Cemal Malkoç	4	>
> 49998	172	Eyüp Bostancı	1	Yunan	> 38605	2085	Mahmut Doğan	6	>
> 49968	84	Niyazi Bayramlar	4	Yugoslav	> 38254	1697	Mecit Kızıboğulu	2	>
> 49982	2065	Şuayip Başar	3	>	> 38833	765	Ahmet Çağlayan	10	>
> 49954	1475	Tayyip Beyyaz	6	>	> 38780	2220	Hali Bekkardeğer	10	>
> 49989	1236	Yahya Karapınar	6	>	> 38762	2955	Vehbi Reka	3	>
> 49945	272	Reşat Kırtay	2	>	> 38889	2212	Ramazan Altay	5	>
> 49967	2652	Mümin Kahraman	4	Yunan	> 38810	2092	Abdülhamit Kafalı	5	>
> 49113	8-247	Süleyman Çalıncan	4	Yugoslav	> 37317	1504	Ruğvi Güneş	4	>
> 49976	1758	Hüseyin Arabacı	3	Yunan	> 37905	1705	Faik Topuzova	5	>
> 49984	1387	Rifat Atik	1	Yugoslav	> 39789	1712	Osman Keskin	5	Yunan
> 49991	10290	Naciye Albayrak	1	>	> 37007	1328	Halim Rammalı	5	Yugoslav
> 49914	228	Burhanettin Akaylı	3	>	> 37600	1587	Sadri Bayraktar	6	>
> 49966	1368	Fehime Albukardeş	2	>	> 37358	1450	Osman Güler	4	Yunan
> 49948	573	İdris Hocaoglu	9	>	> 38884	1361	Mustafa Topçu	3	>
> 49988	566	Ahmet İlker	2	>	> 38907	1443	Ali Çalıncan	8	>
> 49970	7282	Hasan İslim	7	>	> 38881	1376	Ahmet Kahraman	5	>
> 49964	909	Sabit İsmailoğlu	4	>	> 38905	1446	Emrullah Ramazani	2	Yugoslav
> 49953	484	Süleyman Korkmaz	2	>	> 38979	1517	Şakir Aydın	4	Yunan
> 49981	1256	Abdurrahman Katiol	1	>	> 38920	1449	Sabri Sinir	4	>
> 49961	837	Halit Öztürk	5	>	> 38931	1342	Süleyman Vardar	5	Yugoslav
> 49997	329/1	Maşhar Özdemir	1	>	> 39028	1045	Arif Aşan	4	>
> 49999	175	Zehra Çavuşoğlu	7	>	> 38898	1367	Kâzım Kuşoğulları	2	Yunan
> 49969	280	Halit Çağlayan	2	>	> 38899	1366	Şakir Çetin	4	>
> 49998	829	Fikri Ökçeli	6	>	> 39210	609	Aziz Çayır	4	Yugoslav
> 48141	1800	Nagışbay Toprak	2	Tebaa	> 39375	683	Masum Sönmez	6	>
> 48813	87	Recep Zuka	3	Yugoslav	> 39385	973	Hamza Vatansever	1	>
> 48336	10916	Fazlı Kerimoğlu	1	>	> 39383	653	Mustafa Çelik	6	>
> 47868	403	Yaşar Umutmaz	6	>	> 39350	613	Eğret Veliyit	1	>
> 47257	275	Ramadan Erekle	6	>	> 34745	426	Ramli Kurtuluş	4	>
> 47255	902	Mustafa Altındiz	4	>	> 33694	120	Ali Şenyüz	7	>
> 47722	773	Makout Kahveci	6	>	> 33940	7038	Elma Gözcan	5	>
> 47061	542	Sabri Türk	3	Yunan	> 33611	B-1856	Mehmet Toprak	1	Yunan
> 46798	277	Matik Erekle	7	Yugoslav	> 32637	3644	İrfat Hacı	2	Yugoslav
> 40782	492	Sadettin Kurtuluş	3	Yugoslav	> 31349	3047	Kadir Soltay	4	>
> 46870	756	İdris Çavuşlar	5	>	> 29360	2217	Sami Kurtuluş	3	>
> 44398	2108	Yünni Tayfun	2	>	> 29309	6940	İbrahim Önkurt	4	Yunan
> 42471	3130	Remzi Öztürk	1	Yunan	> 28280	1712	Nevruz Ayunoğlu	6	Yugoslav
> 41032	3039	Seyfettin Arslan	8	Yugoslav	> 27749	2611	Züher Saray	4	>
> 41062	1709	Hamdi Güler	1	Yunan	> 23993	2405-A	Şaban Keçeli	3	>
> 41040	2962	Süleyman Kurtuluş	1	Yugoslav	> 23963	2405-B	Demirel Keçeli	2	>
> 40903	4250	Abidin Özkan	3	>	> 23707	1651	Ali Şentürk	8	>
> 40484	3083	Ayşe Muhsin	1	Yunan	> 22254	1512	Zeynep Güngör	1	>
> 40151	2864	Demir Sille	2	Yugoslav	> 22254	1569	Halim Güngör	5	>
> 40156	2681	Mücahit Topbaş	6	>	> 20692	361	Abdülaziz Demirel	1	Tebaa
> 40855	3114	Yahya Ustaoglu	7	>	> 19326	858	Rahim Çolakeğlu	1	Yunan
> 40809	2957	Bekreddin Pak	1	>					

3388

Ek- 8: Nüfus Hıviyet Cüzdanı Örneği

NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI

109528

No. 51

Soyadı	Vuran
Adı	Halik
Erkek mi Kadın mı	Erkek
Babasının adı	Halvan
Anasının adı	Halice
Doğum yeri	Halvan
Doğum tarihi	1903

Dini	İslam
Mezhebi	
İşi	
Medenî hali (*)	Fatime ile evli
Boy	
Göz	
Renk	
Vücütçe sakatlığı veya noksanlığı	
(*) Yani bekâr mı? evli mi? dul mu? boşanmış mı? boşanmış mı?	

Nüfus kütüğüne yazılı olduğu yeri	
Vilâyet	İzmir
Kazası	"
Nahiyesi	"
Mahalle veya köyü	Cemalîriye
Sokağı	
Hane №	311
Cilt №	18
Sahife №	166

3657 S. H. göre serbest.

Sömen olarak gırdagel
Ne suretle veril-
digi [*]

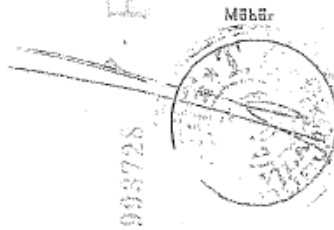
Henriksen

Bu nüfus cüzdanında Adı ve haviyeti ya-
zılı olan **Flakke Verran**
Türkiye Cumhuriyeti valandaşı olarak nüfus
kütüğünde kayıtlıdır. Bu cüzdan

Nüfus idaresinden verilmiştir.

1.7.959

Bij

[*] Zayıflardan, tehdiden veya yeniden veya şut doğum
suretile verildiği behemehal yazılmalıdır.

1- gırdagelisi 19.10.958

2- cluracaz terili 3.11.958

3- İcra ^{Sevki} ^{güi mekullu} ^{Meclisi} ^{Heyeti}

Ris: 10.2.959 gün re

4- 11291 s. karar

4- Merhaes Lagish ve
Zabiyet Beyan nameli
10.11.958 re 195 Sa-

gildis

Mektup

Medeni ve şahsi ahvalindeki tebeddülât	Tarhi	Hangi nüfus idaresi tarafından yazıldığı	Mührü

Ek -9: Neşat DEMİRDAK'ın Almanlar Tarafından Ülkelerine Daveti Örneği

Kütahya, den 3. 11. 1960

Zeugnis.

Hiermit wird bescheinigt, das
Neşat Demirdak aus Kütahya bei uns
auf der Baustelle Hız Sanayi T.A.S.
in Kütahya Montage einer Kohlenver-
ladebrücke vom 9.7. bis 3. 11. 1960
gearbeitet hat.

Er hat sämtliche vorkommenden
Arbeiten zur Zufriedenheit ausgeführt,
war willig und fleißig. Für seine Zukunft
weiterhin alles Gute.

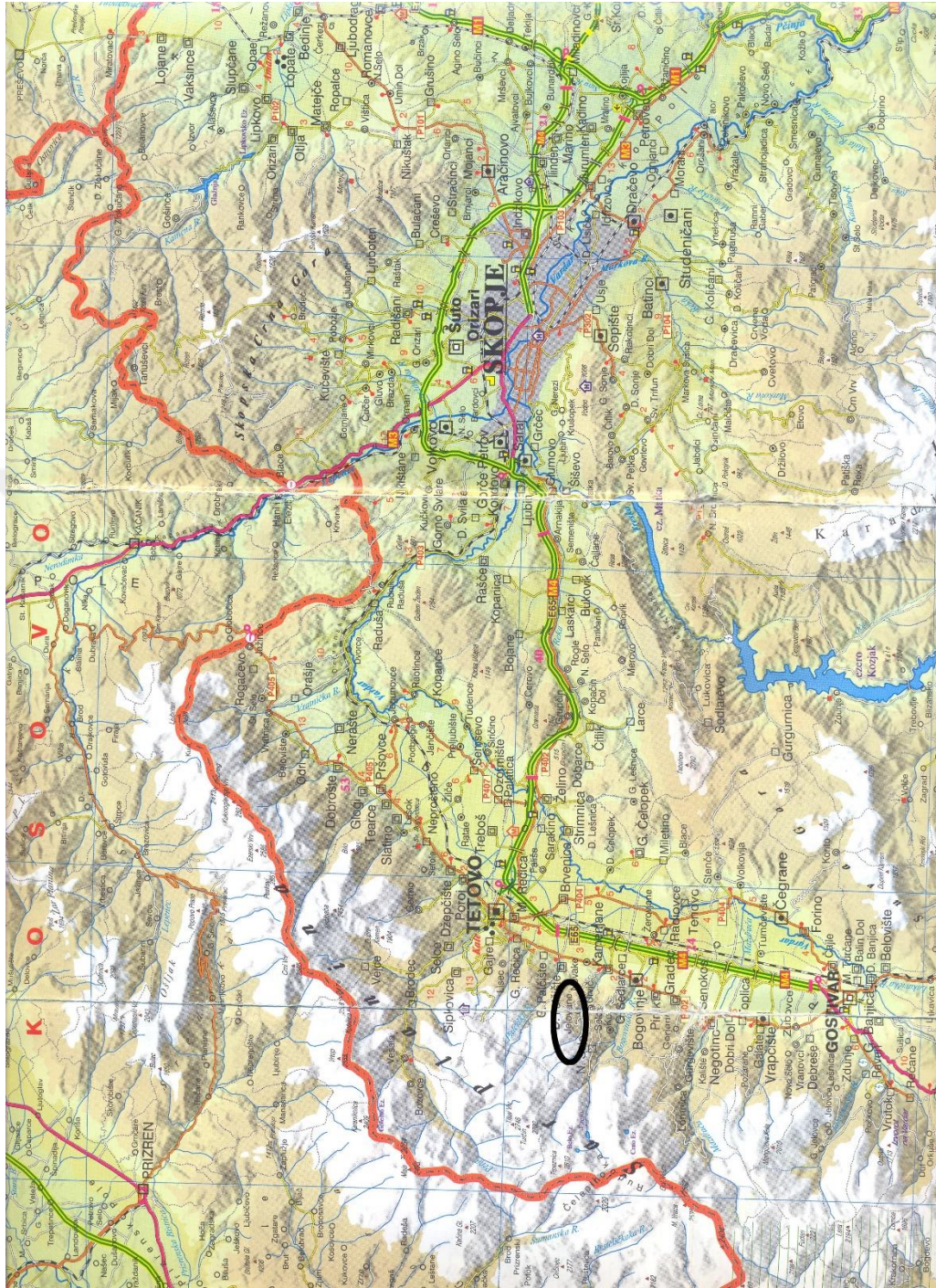
Krupp-Ardelt GmbH.
Werk Essen

Kröll
Krupp-Ardelt GmbH.
Werk Essen
Baustelle Kütahya

Krupp
W

Ar-
delt GmbH
Essen

Ek -10: Yugoslavya, Üsküp Şehrinin Tetova Kentinin Haritası Örneği

Ek-11: Yalovyane Köyü Örneği

Ek- 12: Bir Torbeş Gelin Örneği

Ek-13: Bir Torbeş Düğünü Örneği

Ek 14: Yalovyane Köyünde Bir Torbeş Evi Örneği

Ek-15 Tarlaya Çalışmaya Giden Torbeşler Örneği

Ek-16: Göç Yolculuğundan Bir Fotoğraf Örneği

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AĞANOĞLU, H. Yıldırım, (2001), **Osmanlı'dan Cumhuriyet' e Balkanların Makûs Talihi Göç**, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- AKKAYA, Taylan, (1979), **Göç ve Değişim**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul
- ARMAOĞLU, Fahir, (1984), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Tisa Matbaası, 2.Baskı, Ankara.
- ARUÇI, Muhammet, (2001), “Kalkandelen”, **TDV İA**, C.24, İstanbul, ss.262-263
- ARUÇI, Muhammet, (2013), ”Yugoslavya Balkanlar’da 1990’lı Yıllarda Dağılan Federal Devlet”, **TDV İA**, Cilt 43, İstanbul, ss.573-579
- Âşıkpaşaoğlu Tarihi, (1970), ATSIŞ, Hüseyin Nihal (Haz.), Milli Eğitim Basımevi, 1.Basım, İstanbul.
- AVAR, Banu, (2006), **Hüzün Toprağı Balkanlar’dan Geleceğin Gücü Avrasya’ya Sınırlar Arasında**, Doğan Kitap, 2.Baskı, İstanbul.
- AYDIN, Selim, (2013), **Balkanlar’ın Acı Yüzü (Basın Tarihinde Balkan Savaşları)**, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- BAHADIR, Gürbüz, (2002), **Batı’dan Doğuya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler**, Çizgi Kitapevi, 1.Basım, Konya.
- Bakırcılar, Nimet Ayşe, (2017), **III: Kalkandelen Kazası’nın Yoklama Defteri (1836-1842) Üzerine Değerlendirmeler**, Zafer Gölen, Abidin Temizer (Ed.). Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri, Gece Kitaplığı, 2.Basım, Ankara.
- BÂKİLER, Yavuz Bülent, (2012), **Üsküp’ten Kosova’ya**, Yakın Plan Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- BAKLACIOĞLU, Nurcan Özgür, (2015), “Yugoslavya’dan Türkiye’ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tartışmalar”, **Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21.**

Yüzyıla Türkiye'ye Göçler, M. Murat ERDOĞAN ve Ayhan, Kaya, (Ed.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.

BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, (1987), “*Yugoslavya’da Türk Kültürü*”, **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı**, İstanbul.

CAUNCE, Stephen, (2011), **Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçilik**, Bilmez, Bülent Can, Yalçınkaya, Alper, (Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3.Basım, İstanbul.

CEBECİ, Ahmet, (1997), “Tarih Perspektifinde Makedonya’da Rumeli Türkleri” **Makedonya’da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı, I. Panel 21 Mayıs 1995, I. Konferans 16 Aralık 1995, II. Panel 26 Mayıs 1996**, VATAN, Kemal ve Yaltrık, Hüseyin, (Hazırlayan), İzmir-Makedonya Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, No:1, İzmir.

COLLINGWOOD, R.G., (1990), **Tarih Tasarımı**, Kurtuluş, Dinçer, (Çev.), Ara Yayıncılık, İstanbul.

CRAMPTON, R. J., (2007), **İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Balkanlar**, Kurt, Emel, (Çev.),Yayınodası, 1.Basım, İstanbul.

ÇAYIRLI, Necati, (2002), “Makedonya ve Kosova Türkleri/Makedonya Türkleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.XX, Ankara.

DANACIOĞLU, Esra, (2001), Geçmişin İzleri, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

DELİORMAN, Altan, (1975), **Yugoslavya’da Müslüman Türk’e Büyük Darbe**, Boğaziçi yayınları, 2.Baskı, İstanbul.

DEMİR, Necati, Nuray Kayadibi, (2012), Makedonya’dan Uzanan Türkçe Bir Köprü: ‘Köprü Dergisi’, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Cilt 4, No. 3

ENGÜLLÜ, Suat, (1997), “Balkan Savaşlarından Günümüze Kadar Makedonya’da Yaşayan Türklerin Toplumsal, Ekonomik, Kültür-Eğitim Durumu ve Göçler”, **Makedonya’da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı, I. Panel 21 Mayıs 1995, I. Konferans 16 Aralık 1995, II. Panel**

26 Mayıs 1996, VATAN, Kemal ve Yaltırık, Hüseyin, (Haz.), İzmir-Makedonya Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları No:1, İzmir.

ERDİLEK, Neşe, (2006), “Türkiye’de Göç Araştırmalarında Sözlü Tarih Metodu”, **Kuşaklar Deneyimler Tanıklar Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı 26-27 Eylül 2003 İstanbul**, Aynur, İLYASOĞLU ve Gülay, Kayacan, (Ed.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

EREN, Ahmet Cevat, (1966), **Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri, Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler**, Nurgök Matbaası, İstanbul.

GERAY, Cevat, (1962), **Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)**, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, No:9, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, Ankara.

HAMZA, Yusuf, (1997), “Başlangıcından Günümüze Kadar Makedonya Türklüğü” **Makedonya’da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı, I. Panel 21 Mayıs 1995, I. Konferans 16 Aralık 1995, II. Panel 26 Mayıs 1996**, VATAN, Kemal ve Yaltırık, Hüseyin, (Haz.), İzmir-Makedonya Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, No:1, İzmir.

IGGERS, Georg G., (2016), **Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı**, Güven, Gül Çağalı, (Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 6.Basım, İstanbul.

İLYASOĞLU, Aynur, (2006), “Yakın Dönemde Tarihe ilginin Farklılaşması Sürecinde Sözlü Tarih Alanının Türkiye’deki Gelişimine Bir Bakış”, **Kuşaklar Deneyimler Tanıklıklar Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı 26-27 Eylül 2003 İstanbul**, Aynur, İLYASOĞLU ve Gülay, Kayacan, (Ed.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

İNBAŞI, Mehmet, (2012), “Üsküp”, **TDV İA**, C.42, İstanbul, ss.377-381.

İPEK, Nedim, (2006), **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, Serander Yayınları, 1.Baskı, Trabzon.

JELAVİCH, Barbara, (2006), **Balkan Tarihi 20. Yüzyıl**, Savan, Zehra ve Uğur, Hatice, (Çev.), Küre Yayınları, İstanbul.

JELAVİCH, Barbara, (2013), **Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar**, Durdu, İhsan, Tunalı, Gülçin ve Koç, Haşim, (Çev.), Küre Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.

KAHRAMANYOL, Mustafa (Ed.). (2003), **Makedonya'daki Türk ve Müslüman Toplumlarının Günlük Hayatı ve Gelenekleri**, T.C Devlet Bakanlığı, TİKA ve Balkan Barış Ö. G. Derneği'nin İşbirliği ile Yayınları, Yayın Sıra Sayısı 2, Ankara.

KARPAT, H. Kemal, (1992), "Balkanlar", **TDV İA.**, C.V, İstanbul, ss.25-32

KARPAT, H. Kemal, (1999), Etnik Kimlik ve Ulus-Devletlerin Oluşumu, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

KARPAT, H. Kemal, (2003), **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, Tırnakçı, Bahar, (Çev.), Timaş Yayınları, İstanbul.

MANDACI, Nazif ve Birsen ERDOĞAN, (2001), **Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış**, SAEMK 5, Ankara.

NAZİH Hoca, (1993), "Üsküp", **M.E.B. İA.**, C.XIII, İstanbul.

NUREDİN, Abdülmecit, (2008), Osmanlı Sonrası Makedonya, Matüsiteb Yayınları, Üsküp.

ÖKSÜZ, Hikmet, (1999), Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı Öncesi Balkanlarda Yaşamış Olduğu Siyasal Süreç, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

ÖZEY, Ramazan, (2009), **Avrupa Coğrafyası**, Aktif Yayınları, İstanbul.

ÖZTÜRKMEN, Arzu, (2006), Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.

RECEPOĞLU, Altay Suroy, (2001), **Kosova’da Türk Kültürü veya Türkçe Düşünmek**, T.C. Kültür Bakanlığı, 1.Baskı, Ankara.

SAYDAM, Abdullah, (1997), **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Sözlü Tarih Araştırmacıları için Pratik El Kılavuzu, (2006), Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, ss.5-7-8.

T.C Resmi Gazete, 7 Teşrin Evvel 1336 (21 Haziran 1934 Perşembe), Sayı: 2733, **İskân Kanunu**, Kanun No. 2510, Kabul Tarihi: 14.06.1934

THOMPSON, Paul, (1999), **Geçmişin Sesi**, Layıkel, Şehnaz, (Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3.Basım, İstanbul.

TODOROVA, Maria, (2010), **Balkanlar’ı Tahayyül Etmek**, Şendil, Dilek, (Çev.), İletişim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.

TUNÇAY, Neşe Erdilek, (Ed.). (1993), **Birinci Sözlü Tarih Atölyesi Kayıtları (6-7 Haziran 1993)**, I. Gün, I. Oturum, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

TURAN, Ömer, (2002), “XX. Yüzyılda Türk Toplulukları, I. Balkanlar’da Türkler”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.XX., Ankara.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (1932), **Bizans ve Selçukiylerle Germiyan ve Osmanogulları Zamanında Kütahya Şehri**, Devlet Matbaası, İstanbul.

ÜLGER, İrfan Kaya, (2006), **Yugoslavya Neden Parçalandı?**, Umuttepe Yayınları, 2.Baskı, Kocaeli.

YASAMEE, A.K. Feroz, (1997), “**Balkanlarda Milliyet: Makedonya Örneği**”, Yılmaz, Hale, (Çev.), Saybaşı, Kemâli ve Özcan, Gencer, (Yayına Hazırlayan), Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar, Bağlam Yayınları, 1.Basım, İstanbul.

YENİGÜN, Cüneyt ve Ümit, HACIOĞLU, (2004), “Bosna-Hersek: Etnik Savaş, Eksik Antlaşma”, **Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları**, İNAT,

Kemal, DURAN, Burhanettin ve ATAMAN, Muhittin, (Ed.). Nobel Yayınları, 1.Baskı, Ankara.

YÜCEL, Yaşar ve Sevim, Ali, (1990), **Türkiye Tarihi**, C.II, T.T.K., Ankara.

YÜCELLEN, Şerafettin, (1976), “Yugoslavya Türkleri”, **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara

MAKALER

ARABACI, Hacı Murat, (2012), “1783’ten II. Dünya Savaşı’na kadar Kırım’dan Anadolu’ya Yapılan Göçler (Sebepleri ve Sonuçları)”, 38. ICANAS, 10-15.09.2007 Ankara/Türkiye, Bildiriler, **Tarih ve Medeniyetler Tarihi**, C.1, Ankara, ss.227-242

Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri 29-31 Mayıs 1995 Bildiriler, (1996), **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi**, Edebiyat Fakültesi Basım Evi, İstanbul.

ALTUĞ, Yılmaz, (1966), “Balkanlar’dan Anayurda Yapılan Göçlerin Mahiyeti”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt 32, Sayı 2-4, ss.846-857

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, (2006), "Yugoslavya'da Türk Âbideleri ve Vakıfları" **Vakıflar Dergisi**, 3, ss.151-223

BAYDAR, Nazif, (1997), “Balkanlar’dan Göç”, **Yeni Türkiye**, Türk Dünyası Özel Sayısı II., Sayı 16, Temmuz-Ağustos, ss.1766-1772

BOZKURT, Giray Saynur, (Kış 2010), “Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar” **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies**, Cilt 10, Sayı 2, ss.51-95

ÇAVUŞOĞLU, Halim, (Yaz 2006), “Yugoslavya-Makedonya’dan Türkiye’ye 1952-67 “Kitlese” Göçü ve Bursa’daki Göçmen Kesimi”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı 10, ss.107-147

ÇAVUŞOĞLU, Halim, (Bahar/2007), “Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 41:123-154

ÇAYIRLI, Necati, (2015-2), “Makedonya Türk Kimliği Bağlamında Makedonya’daki Türk Sivil Toplum Kuruluşları”, **Avrasya Etüdleri**, 48:143-188

DİKİCİ, Ali, (2014/2), “Türkiye’deki Balkan Muhacirleri Arasında Kaybolan Bir Topluluk: Torbeşler”, Mehmet KAHRAMAN, (Ed.) **Avrasya Etüdleri**, Yıl: 20, Sayı: 46, ISSN 1300-1604, ss.123-165

DOĞAN, Ayhan, (Ekim 2014), “Osmanlı Dönemi’nde Balkanlarda Bir Tüfek Üretim Merkezi: Kalkandelen(Tetova)”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 212.

Emgili, Fahriye, (2011), Tito Yugoslavya’ında Türkler ve Arnavutlar, **Hikmet İlmi Araştırma Dergisi**, Sayı: 18, Gostivar-Makedonya, s.98

GJORGİEV, Dragi, “Ulusal Tarih Kurumu, Makedonya Cumhuriyeti Osmanlı mirası Makedon Torbeşleri (Bazı tarihi ikilemler ve çağdaş uyumsuzluklar üzerine)”, **TASAM**, Yayın Tarihi: 25.04.2008, s.301, http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/osmanli_mirasi_makedon_torbesleri_ba ti_tarihi_ikilemler_ve_cagdas_uyusmazliklar_uzerine_83eb9ce8-3b1f-4500-8396-89db8b0befbb.pdf (23.10.2017)

GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız, “Makedonya Türklüğünün Ayrılmaz Parçası; Torbeşler”, **Yeni Türkiye**, 53/2013, s.1, https://www.academia.edu/21765499/Makedonya_T%C3%BCrkl%C3%BC%C4%9F%C3%BCn%C3%BCn_Ayr%C4%B1lmaz_Par%C3%A7as%C4%B1_Torbe%C5%9Fler (04.12.2017)

HALAÇOĞLU, Yusuf, (1989), “16.Yüzyılda Sosyal, Ekonomik Ve Demografik Bakımdan Balkanlar’da Bazı Osmanlı Şehirleri”, **Belleten**, Cilt: LIII, Sayı 207-208, Ağustos/Aralık, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, ss.637-678

- İŞIKSALAN, Sevim Nilay, (2015), “ Yahya Kemal’in Ahmet Âgâh’lı Yılları ve Üsküp”, **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, ss.1-24
- İDRİZ, Enes ve Enver, UYSAL, (2009), “Üsküp’te Müslümanlar: Dînî ve Etnik Kimlik Bağlamında Sosyolojik Bir İnceleme”, **Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 18, Sayı:1, ss.591-608
- İNALCIK, Halil, (2005), “Türkler ve Balkanlar”, **Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi**, BAL-TAM Türklük Bilgisi 3, Prizren, ss.20-44
- İPEK, Nedim vd. (2013), “Osmanlı’da İskân ve Göç”, İpek, Nedim, Mehmet, TAŞTEMİR, (Ed.). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2982, **Açık Öğretim Fakültesi Yayını**, No: 1936, ISBN 978-975-06-1640-2, 1.Baskı, Eskişehir, 5. Ss.74-88 ve 8. Ünite ss. 120-137
- KAÇMAZ, Muhammed, “Balkan Coğrafyası, Türk Tarihinde Balkanlar”, **Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları**, Cilt 1, ss.11-37
- KAHRAMANYOL, Mustafa, Fahriye EMGİLİ, “Tito ve Balkan Siyaseti”, **Avrasya Etüdleri**, 50/2016, 2, ss.315-349, Sıra No: 4/42, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/422174> (20.10.2017)
- KALAFAT, Yaşar, (Ağustos 1998), “Uluslararası Rumeli Türk Kültürü Sempozyumu ve Üsküp Notları”, **Türk Kültürü**, Sayı 424, ss.488-505
- NUREDİN, Abdülmecit, (2007), Türkbaşlar, **Hikmet**, Makedonya, ss.49-57
- ORAN, Baskın, (1993), “Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme)”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 1, Cilt 48, Yayın Niteleme Bilgileri: 0378-2921, ss.109-120 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/36544> (21.10.2017)

ORAN, Baskın, (1993), “Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler (Bulgaristan, Makedonya, Kosova), **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 1, Cilt 48, Yayın Niteleme Bilgileri: 0378-2921, ss.121-147 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/36545> (14.10.2017)

ÖNTÜRK, Tolga, III: Balkan ve Rumeli Şehirlerini Şairlerin Gözüyle Okumak, Balkanlarda Türk Dili, Hasan Babacan, İsmail Avcı (Ed.), Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 2, **UBTAS**, ss.131-148

ÖZTÜRKMEN, Arzu, (2001/2002), Sözlü Tarih: Yeni Bir Disiplinin Cazibesi, **Toplum ve Bilim**, Sayı 91, ss.115-121

ŞERBETÇİ, Zehranur, (Temmuz 2017), “Kentsel Değişme ve Kültür Değerleri Arasındaki İlişki: Üsküp Örneği”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, Sayı 36, ss.206-217

TÜRBEDAR, Erhan (2008), Tarihte Değişen Siyasi ve Sosyal Dengeler İçinde Kosova Türkleri, **Hikmet İlmi Araştırma Dergisi**, Sayı: 11, Gostivar- Makedonya, ss.42-74

TÜRKAN, Ahmet, (Kasım 2014), “Tanzimat’tan Sonra (1839) Kütahya’daki Hristiyanların Dinî-İdari Durumları ve Yaşadıkları Tartışmalı Meseleler”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Kütahya Özel Sayısı**, ISSN:1302-1842, ss.111-136

URAL, Selçuk, (2016), Tarihi Perspektif Işığında Makedonya’da Türklerin Gündelik Yaşamı, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 14, Sayı: 1, s.410

YARDIMCI, Mehmet Emin, (Ağustos 2006), “XVI. Yüzyıllarında Üsküp Şehri”, **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı**, Sayı 163, ss.95-102

ZAİM, Sabahaddin (1957), “Son Yugoslav Muhacirleri Hakkında Rapor”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 19, Sayı 1-4, ss.435-448

ZAİM, Sabahaddin (Temmuz-Ağustos 1997,), “Türk Dünyasında Balkanlar’dan Hatıralar”, **Yeni Türkiye**, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Sayı 16, ss.1758-1765

TEZLER

ARABACI, Hacı Murat (2006), “Türk Tarihi ve Kültürü Açısından Türkiye’de bulunana Kırım Dernek ve Vakıflarının Önemi”, Yayınlanmamış Dr. Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.

HALAÇOĞLU, Ahmet (1990), “Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913)”, Yayınlanmış Dr. Tezi, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Ankara.

Turan, Şakir (2009), “XIII. Yüzyılda Orta ve Doğu Anadolu’dan Batı Anadolu’ya Göçler”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı**, Yayınlanmamış Dr. Tezi, Konya.

İNTERNET ERİŞİM/ ELEKTRONİK KAYNAKLAR

İstanbul Bilgi Üniversitesi, **Göç Çalışmaları uygulama ve Araştırma Merkezi**, <https://goc.bilgi.edu.tr/tr/arastirmalarimiz/> (05.12.2017)

Lozan Mübadilleri Vakfı, <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/yayinlar/> (05.12.2017)

Tarih Vakfı, <http://tarihvakfi.org.tr/Proje/tarihvakfindasozlutarih/1027> (05.12.2017)

<http://www.kalkandelenliler.org/makedonya/kalkandelen/> (10.08.2017)

<https://www.kundurahafiza.com/> (20.09.2018)

SÖZLÜKLER

IOM (Uluslararası Göç Örgütü), (2009), **Uluslararası Göç Hukuku, Göç Terimleri Sözlüğü**, Littera Çeviri ve Dil hizmetleri Dnş.Ltd.Şti., (Çev.), Çiçekli, Bülent, (Ed.), ISSN 2074-6709, No:18, İsviçre
http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu.pdf (04.12.2017)

TÜRKÇE SÖZLÜK, (2011), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, 11.Baskı, Ankara.

DERLEME YAPILAN KİŞİLER

Dudu Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya
 Doğum tarihi: 1943, Doğum yeri: Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane

Ecriye Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 1 Mayıs 2015, Kütahya
 Doğum tarihi: 1942, Doğum yeri: Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane

Ekrem Vuran, Görüşme Tarihi ve Yeri: 10 Mayıs 2015, Kütahya
 Doğum tarihi: 1938, Doğum yeri: Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane

Fuat Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Ağustos 2018, Kütahya
 Doğum tarihi: 1954, Doğum yeri: Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane

Hamdi Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 29 Kasım 2017, Kütahya
 Doğum tarihi: 1946, Doğum yeri: Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane

İzzet Kayalar, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Eylül 2016, Kütahya
 Doğum tarihi: 1931, Doğum yeri: Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane

Kadriye Şenyüz, Görüşme Tarihi ve Yeri: 8 Mayıs 2015, Kütahya
 Doğum tarihi: 1935, Doğum yeri: Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane

Latif Arkaç, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Mart 2018, Kütahya

Doğum tarihi: 1956, Doğum yeri: Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane

Nasuf Kosor, Görüşme Tarihi ve Yeri: 30 Kasım 2017, Kütahya

Doğum tarihi: 23 Temmuz 1939, Doğum yeri: Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane

Neşat Demirdak, Görüşme Tarihi ve Yeri: 19 Ağustos 2017, Kütahya

Doğum tarihi: 1927, Doğum yeri: Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane

Ramazan Güneş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

Doğum tarihi: 1954, Doğum yeri: Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane

Raziye Yıldız, Görüşme Tarihi ve Yeri: 8 Mayıs 2015, Kütahya

Doğum tarihi: 1927, Doğum yeri: Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane

Rıza Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

Doğum tarihi: 1955, Doğum yeri: Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane

Sait Kama, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Mayıs 2018, Kütahya

Doğum tarihi: 1949, Doğum yeri: Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane

Salim Kurtulmuş, Görüşme Tarihi ve Yeri: 7 Temmuz 2018, Kütahya

Doğum tarihi: 1944, Doğum yeri: Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane

Yusuf Yenidoğan, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Nisan 2015, Kütahya

Doğum tarihi: 1936, Doğum yeri: Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane

Zürap Çavuşoğlu, Görüşme Tarihi ve Yeri: 23 Eylül 2016, Kütahya

Doğum tarihi: 1957, Doğum yeri: Yugoslavya-Makedonya-Yalovyane

DİZİN

-A-

Almanya, 30, 32, 34, 37, 41
 Anadolu, 4, 6, 7, 14, 24, 53, 58, 59, 69,
 77, 104, 145, 152, 182, 184, 186
 Anayasa, viii, 48
 Arnavutluk, 20, 22, 34, 36, 37, 38, 43,
 55, 85, 111, 180
 Asker, 39, 132, 133
 Avar, 23, 54, 55, 62, 88
 Avrupa, x, 4, 5, 17, 20, 21, 22, 35, 55,
 76, 79, 82, 180
 Azot, 86, 87, 93, 100, 101, 102, 103,
 106, 151

-B-

Balkan, vi, viii, 1, 3, 5, 7, 8, 20, 21, 22,
 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 46, 48,
 49, 53, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 69,
 77, 146, 150, 177, 178, 180, 183, 184,
 185, 186
 Balkanlaşma, viii, 26
 Bayram, 45, 47, 137
 Belilo, 139
 Birlik Gazetesi, 45
 Bosna-Hersek, 20, 25, 26, 29, 30, 50,
 181
 Bulgaristan, 5, 20, 29, 36, 38, 49, 55,
 68, 75, 78, 85, 98, 117, 118, 135, 180,
 184, 185

-C-

Cami, 62, 123, 125, 126, 127, 128, 129
 Cemiyet, 29, 30
 Cumhuriyet, 8, 15, 57, 177

-Ç-

Çeşme, 96, 121, 126
 Çini, 100

-D-

Din, 80, 111, 112
 Dükkân, 39, 98, 115, 116, 127

-E-

Edebiyat, 3, 7, 24, 177, 182
 Eğitim, ix, 14, 27, 29, 44, 46, 48, 51,
 88, 107, 108, 132, 177, 178
 Ekonomik, ix, 17, 27, 46, 48, 69, 84,
 178, 183
 Esir, 34, 35, 37

-G-

göç.Bakın
 Göç, v, vii, ix, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 14,
 17, 57, 70, 78, 81, 88, 90, 95, 96, 98,
 160, 176, 177, 179, 182, 184, 186,
 187
 Göçmen, v, 3, 4, 54, 101, 164, 179, 182
 Gurbet, 120
 Gurbetçi, 118, 119, 128

-H-

Harp, 35, 149
 Hıdırellez, ix, 1, 107, 129, 130, 131,
 152
 Hristiyan, 22, 42, 60, 62, 64, 66, 68,
 80, 109, 110, 111, 113, 116, 130
 Hırvatistan, 20, 22, 25, 28, 50, 132

-İ-

İkinci Dünya Savaşı, 48, 178
 İktisadi, 3, 52, 179
 İlliryahılar, 21, 59
 İskân, x, 6, 71, 75, 76, 181, 184
 İskânlı göçmen, 4
 İstanbul, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14,
 15, 16, 17, 20, 21, 22, 24, 26, 28, 31,
 32, 35, 44, 48, 49, 54, 57, 59, 61, 63,

70, 73, 77, 85, 86, 87, 90, 91, 92, 93,
94, 95, 96, 97, 98, 106, 134, 177, 178,
179, 180, 181, 182, 185, 186
İtalya, 25, 29, 32, 34, 36

-K-

Kalkandelen, viii, 24, 25, 32, 45, 59, 60,
61, 62, 63, 64, 114, 116, 117, 119,
120, 122, 123, 126, 127, 147, 177,
183

Karadağ, 20, 25, 26, 30, 44

Kosova, 20, 23, 25, 30, 31, 36, 46, 48,
49, 50, 54, 55, 59, 60, 62, 63, 75, 98,
119, 128, 177, 178, 181, 184, 185

Köy, x, 76, 117, 121, 128, 138, 140

Kütahya, 1, 2, 3, v, vi, vii, ix, x, 1, 33,
34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43,
44, 67, 69, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80,
81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91,
92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100,
101, 102, 103, 104, 105, 106, 107,
108, 109, 110, 111, 112, 113, 114,
115, 116, 117, 118, 119, 120, 121,
122, 123, 125, 126, 127, 128, 129,
130, 131, 132, 133, 134, 135, 136,
137, 138, 139, 140, 141, 142, 143,
144, 145, 146, 150, 151, 153, 181,
185, 187, 188

-M-

Makedonya, 8, 20, 22, 25, 26, 27, 28,
30, 33, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47,
48, 49, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 61, 62,
63, 66, 67, 68, 69, 74, 75, 79, 87, 88,
91, 99, 102, 112, 116, 117, 119, 120,
122, 124, 126, 129, 131, 134, 140,
142, 152, 156, 178, 179, 180,
181, 182, 183, 184, 185, 187, 188

Muhaceret, 4, 28, 104

Muhacir, 71, 85, 133

Müslüman, 7, 23, 30, 32, 33, 42, 43, 45,
48, 50, 51, 53, 55, 56, 60, 61, 62, 63,

64, 66, 67, 68, 69, 80, 81, 82, 83, 98,
104, 110, 112, 114, 121, 123, 125,
126, 127, 128, 135, 138, 178, 180

-O-

Okul, 108, 109, 110, 112, 121, 125,
126, 129

Ortodoks, 22, 53, 68

Osmanlı İmparatorluğu, 25

Osmanoğulları, 24, 85, 146, 181

-P-

Pırviç, 141

-R-

Romanya, 5, 20, 29, 117, 120

-S-

Savaş, 29, 34, 35, 181

Sırbistan, 20, 25, 26, 30, 31, 36, 50, 59,
60, 68, 81, 95

Sırpça, 27, 29, 43, 45, 53, 111, 112,
128, 134

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, 27, 28, 147

Siyasi, ix, 29, 55, 80, 177, 185

Slav, 23, 26, 29, 59, 61, 62, 68, 79, 88

Slovenya, 20, 22, 25, 50

Sosyal, i, ix, 3, 6, 8, 45, 55, 59, 69, 83,
85, 107, 114, 180, 183, 184, 185, 186

Sovyet Rusya, 55, 56

Sözlü Tarih, v, viii, 9, 10, 13, 14, 15,
16, 17, 178, 179, 181, 185

Stalin, 43, 55, 56, 82, 113, 128

-Ş-

Şeker, 67, 86, 87, 97, 100, 103, 105,
151

-T-

Tarih Vakfı, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16,
17, 178, 179, 181, 186

Tetova, viii, 31, 37, 61, 63, 112, 119,
123, 125, 126, 129, 171, 183

Tito, viii, 1, 5, 32, 33, 37, 38, 40, 41,
42, 43, 44, 46, 49, 55, 56, 57, 70, 75,
81, 82, 83, 88, 109, 110, 111, 113,
124, 125, 126, 127, 128, 132, 133,
147, 148, 149, 182, 183, 184

Torbeş, v, ix, 66, 67, 68, 69, 77, 79, 89,
105, 106, 131, 148, 149, 150, 151,
153, 173, 175

Tren, 94

Tuna Nehri, 21, 23

Türk, viii, 3, 4, 7, 8, 13, 14, 16, 21, 22,
23, 24, 25, 26, 28, 30, 32, 33, 38, 43,
44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53,
55, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 67, 68, 69,
70, 71, 72, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 82,
88, 89, 91, 95, 98, 112, 121, 122, 123,
125, 126, 127, 128, 147, 149, 150,
151, 178, 179, 180, 181, 182, 183,
184, 185, 186, 187

Türkbaş, 67, 150

Türkçe, 3, 16, 20, 23, 27, 28, 43, 45, 47,
49, 53, 71, 88, 90, 95, 99, 108, 110,
111, 112, 121, 123, 126, 128, 134,
147, 149, 151, 178, 181

Türkiye, v, vii, viii, ix, x, 1, 3, 4, 5, 6, 8,
10, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 24, 28, 29,
31, 38, 46, 49, 52, 54, 55, 56, 57, 66,
70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79,
80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 91,
92, 94, 95, 97, 98, 99, 101, 103, 104,
105, 110, 112, 114, 116, 121, 123,
124, 125, 131, 133, 135, 136, 142,
146, 147, 149, 150, 151, 152, 153,

164, 177, 179, 180, 181, 182, 183,
186

Türkiye Cumhuriyeti, 3, 15, 20, 29, 49,
57, 72, 73, 74, 92

-U-

Ulus, 7, 8, 179, 180

Uluslararası, 3, 16, 53, 98, 184, 187

-Ü-

Üsküp, 2, v, vii, viii, 1, 6, 25, 27, 29,
30, 31, 33, 35, 37, 39, 40, 42, 45, 46,
47, 48, 52, 53, 54, 58, 59, 60, 62, 66,
68, 70, 73, 75, 85, 91, 92, 95, 96, 97,
98, 110, 111, 114, 115, 116, 117, 118,
119, 120, 121, 123, 125, 127, 128,
129, 133, 138, 143, 146, 151, 171,
177, 179, 180, 184, 185

-V-

Vesika, 11

-Y-

Yugoslavya, viii, ix, 1, 3, 4, 5, 8, 22, 23,
26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 40, 44,
46, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 56, 57, 61,
68, 69, 70, 71, 73, 74, 76, 78, 92, 94,
97, 99, 107, 114, 117, 118, 120, 122,
124, 125, 128, 132, 135, 139, 146,
147, 150, 151, 152, 153, 157, 160,
171, 177, 178, 181, 182, 183, 187,
188

Yunanistan, 5, 20, 29, 55, 90, 92, 95,
98, 117, 180, 184

Yusuf Topuz, 73, 74, 75, 85, 86, 94

